ESIMENE OSA VALGE LAIK KAARDIL

Esimene peatükk, ILMA MILLETA JÄÄKS LUGEJALE NII MÕNIGI ASI EDASPIDI EBASELGEKS

«Nüüd .aga anna püss minu kätte ja vaata. . .» Boriss võttis kohmetunud Petja käest kaheraudse ja heitis selle osavasti palge.

«Viska!» hüüdis Boriss.

Potikild lendas õhku, nii et vaap välgatas päikesepaistel. Kostis pauk ja potikild purunes pisikesteks tükkideks. .

«Nägid? Nii. peab laskma. Taigas loeb iga sekund. Kütt laseb linde lennult ja käigu pealt. Kui sa hakkad järele mõtlema ja püssiraudu nihutama, siis oled omadega läbi... Kas sa tead, kui suur on metspardi lennukiirus?»

«Vist sada kilomeetrit...»

«See'p see ongi, .et «vist». Kuni kakssada!... Iga lennuk pardile järele ei jõua. Noh, proovi veel kord,» Petja laadis püssi uuesti ja tõstis rauad üles. «üks, kaks, kolm!» hüüdis Boriss ja teine potikild lendas õhku.

Petja tõmbus pingutusest kössi, ja püssiraudu potikillule järele nihutades surus järsult päästikule. Kõlas pauk. Haavliterad riivasid potikildu alles siis, kui see alla langes. Laskja punastas.

Boriss köhatas pahaselt:

«Jälle jäid hiljaksl Tõsi küll, see oli juba veidi parem, kuid kaugeltki mitte.hii, nagu peaks. Rohkem liikuvust, Petka! Ja üldse - rohkem enesekindlust. Ära. kõhkle! Usu oma võimetesse! Kui ei õnnestunud üks kord, proovi ulesti. Kui jälle ei läinud korda, katsu veel, kuni saavutadki oma eesmärgi. Visadust on sul vähevõitu, Petka.»

7

«Katsume veel kord. Viska õige üles.. »

«Ei, ei, tänaseks aitab. Kõik padrunid on otsas. *On* aeg koju minna.

Ja nad sammusid aeglaselt jõe äärest eemale, nagu inimesed, kes on sooritanud raske töö.

Uue linna tänavad algasid kühmulise sopka laugja nõlva jalamilt, väikese vuliseva Hamadanka jõe äärest, mille järgi oli ka linn oma nime saanud. Ta oli tekkinud kõigesl kümne-kaheteistkümne aasta jooksul ning nüüd ei kandnud ta asjata tähtsat ja väärikat linna nimetust. Siin-seal paistsid tehasekorstnad; lahe poolt, kus asusid sadamahooned, kostis sageli merelaevade erutavaid bassihäälseid huikeid. Siledate tänavalte äärde olid ehitatud nägusad kivimajad, mis olid värvitud valgeks ja halliks, kooskõlas põhjamaa taevaga ja hallikate graniitkaljudega, mis kõrgusid linna lõuna rajooni kohal, kust algas Ak-Tšekani süngeilmeline massiiv.

Kui Hamadan jäigi millegipoolest maha meie kodumaa idaosas paiknevatest teistest, märksa vanematest linnadest, siis üksnes roheluse puudumise poolest. Siin ei edenenud haljasalastamine. Igal aastal istutasid linnaelanikud tänavate äärde ja iluaedadesse sadu puid, hoolitsesid nende eest kõige suurema innuga, ent puud ei tahtnud kuidagi linnas kasvama hakata. Mis neil küll puudus? Linna pargiväljakul kasvasid ju lehised ja isegi kased. Ja küllaltki kõrged. Räägiti, et seal kasvanud kunagi tihe taiga, kuid nüüd kujutas

see imekombel säilinud metsatukk endast ainsat rohelist laiku põhjamaise sadamalinna karmiilmelisel taustal.

Noormehed sammusid mööda Maantee tänavat üles Uskovite kodu poole, jätkates vesitlust.

«Sellest on vähe, kui sa õpid täpselt märki tabama,» lausus Boriss. «Rännakul olles on kõike vaja: sa pead olema radist, kütt, kalamees, kokk ja hobusemees, pead oskama isegi pükse parandada...»

«Või veel, pükse parandada. . .» - Petja kiikas umbusklikult vanema sõbra poole.

«Tuleb nii mõndagi ette. .. Kui ma olin alles esimesel kursusel, saadeti mind praktikale, uurimisrühmaga Suure Neveri alla. Ma arutlesin tol ajal niisamuti nagu

sina praegu. No sain vaeva näha... Kord sõitsime *ratsa.* Mõistad isegi - padrik, taiga. Olin tähelepanematu, oks jäi mu taskuserva taha kinni Ja paiskas mu sadulast maha. Hea, et mul juhtus olema arukas hobune, jäi sedamaid seisma. Kõigile tegi see nalja.

Mina aga olin pahane ja mul oli piinlik; ma polnud nõela ega niiti kaasa võtnud, aga püksid olid taskust alates kuni põlveni nagu kääridega lõhki lõigatud...

Kobisin sadulasse, ühe J<äega hoidsin ratsmeid, teisega - pükstejäänuseid. Need aga kippusid lagunema . . .»

«Kuule, Borja,» ütles järsku Petja, summutades millegipärast häält. «Aga äkki onu Vasja ütleb mulle ära, ah? Teie sõidate minema, aga mina jään maha...»

Boriss vaikis.

«Ta vastas mulle nii imelikult,» jätkas Petja, «ei ütelnud ei ega andnud lootusi kah. Kui ma andsin talle üle oma ema kirja, luges ta selle läbi ja millegipärast ohkas. Seejärel küsis: «Kas sa ei karda? Rännak on raske.»»

. «Ei,» katkestas Petjat Boriss. «Ta ütles: «Rännak on ikkagi raske.»»

«Õige,» kinnitas Petja naerdes, «tema ütleb ju iga kahe sõna järel «ikkagi»... Mina aga räägin: «Mis sellest, onu Vasja, kui ma tahan geoloogiks saada, siis pean kõigega harjuma. Rändan teiega terve hooaja ringi, siis läheb mul ka õppimine kergemini.» Mulle näis, et ta muutus pisut lõbusamaks. Vestles minuga meie omadest, päris üht-teist Vladivostoki kohta. Ta ju sündis ja elas seal kuni instituuti astumiseni koos vanaema ja õega, see tähendab minu emaga. Üidse talle arvatavasti meeldib, et minagi tahan geoloogiks hakata. Kuid ei tea... Ta kogu aeg vaikib, jälgib mind. . .»

«Olgu, ära noruta! Ma räägin temaga,» tõotas Boriss. «Uurimisrühmas leidub sinugi jaoks tööd. Ja jõudu sul jätkub.»

Ta silmitses muheldes nooruki sportlikku keha. «Jalgpallimängija? Kaitsja?»

«Paremsisemine!» vastas Petja, vaadates sealjuures siiski teatud kadedusega oma vanemat sõpra. Borissil

on tore: tema on üliõpilane-geoloog, saabus siia praktikale. Kui tema isa, geoloog Aleksei Aleksandrovitš Fissunov palus oma sõpra Vassili Mihhailovitš Uskovit võtta Borissi oma uurimisrühma koosseisu, oli Uskov kohe nõustunud.

«Tudengi ma ikkagi võtan,» sõnas ta. «Ja suurima heameelega. Inimesi on tarvis, ja noortega on rännakul lõbusam olla...»

Nii et Borissiga oli, nagu räägitakse, asi klaar. Kuid Petjaga . .. Uskov kaalus mõnda aega, enne kui otsustas.

«Ikkagi poisike,» rääkis ta oma naisele. «Tõsi küll tugeva kondiga tragi poiss, sportlane, taibukas, ei ole ära hellitatud. Kuid ikkagi - pole veel viieteistkümne aastanegi.» .

Uskov ei teadnud tõepoolest, mis teha. Poiss elas juba kolmat aastat koolivaheajal nende juures lootuses, et onu võtab ta kunagi ekspeditsiooniga kaasa. Ta nägi unes ja ilmsi, nagu räägitakse, seda õnnelikku päeva, millal ta kuuleb sõnu: «Noh, Petro, sõidame!»

Iga aastaga muutus see igatsus üha tugevamaks.

Poisi paluvad silmad järgisid pidevalt onu, tädi ja onutütart Veerat; viimane õppis kümnendas. klassis ja nimetas Petjat millegipärast alati. pilkavalt «sugulaseks» .

Lõpuks - ja vahest oli see kõige täh:tsam - palus Petja ema ise oma venda Vassili Mihhailovitši võtta poiss tingimata ekspeditsioonile kaasa. Ta tõi ette väiteid, mida oli raske kummutada. Ta tuletas meelde, et Petja isa langes sõjas ning et poiss elab eranditult naiste - ema, vanaema ja õe - seltskopnas. ..

«.Mina aga tahaksin,» kirjutas Petja ema, «et ta satuks olukorda, mis äratab teadmishimu ja kasvatab mehisust. Ma tahaksin, et .temast saaks geoloog nagu sina, nagu oli ta isa, nagu oli meie isa, ja nagu olid kõik meie perekonnas.»

«Ikkagi,» lausus Uskov pärast pikki kõhklusi, «pean poisi kaasa võtma.»

«Ja toimid õigesti, toetas teda Varvara Petrovna, Uskovi naine.

Ent ettevaatliku ja' tagasihoidliku inimesena ei kii-

rustanud Vassili Mihhallovitš teatama Petjale oma otsusest. Ja tegelikult ei võinudki ta veel midagi lubada: Uskov ise polnud veel ülesannet saanud. Ta oli suurte kogemustega ja üks hinnatuim töötaja trustis «Sevstroi». Tema arvel oli terve hulk tähtsaid uurimisretki, kolme avastuse eest oli teda autasustatud ordenitega. Käes oleval aastal ootas Uskov mingit eriti huvipakkuvat määramist. Kuid asi millegipärast, venis...

«Mina annan sulle lootusi,» ütles äkki Boriss, «aga mispärast, ütle mulle, ei ole me seniajani teele asunud?»

«Ei tea. Onu Vasja mulle ette ei kanna,» ühmas Petja.

NoormeeheIe tuli kiirustamata vastu pikakoivaline mees, seljas elegantne hall ülikond, jalas moodsad kingad. Oli kohe näha, et tulnukas: kohalikud elanikud eelistasid saapaid ja sviitreid. Võõras seisatas tihti ja silmitses tähelepanelikult puukesi, mis alles hiljuti olid kõnnitee äärde istutatud. Seisatas, tõmbas oksakesi endale lähemale, uuris neid mõtlikult, seejärel laskis lahti, kõigutas käega puutüve. . .

«Tead, kes see on?» sosistas Petka.«Orotško! Teadlane-agronoom, teaduste kandidaat. Ta töötab meil Vladivostokis, Teaduste Akadeemia filiaalis. Ta kutsuti siia sovhooside asjus.» .

Petja astus agronoomi juurde:

«Tervist, seltsimees Orotško! ütelge, kas see puu hakkab kasvama?»

«Kasvama? Hm. .. Kui tublisti vaeva näha, siis hakkhab. Ja mitte ainult see lihtne puukene, vaid ka midagi muud...»

«Näiteks?»

«Noh, ütleme õunapuud. Päris kena oleks, mis? Põline keltsmaa- ja «Simirenko

renet!»...» .

Orotško hakkas naerma ja seetõttu näis ta nägu palju nooremana. Agronoom patsutas Petjale lõbusalt õlale ja sammus mööda tänavat alla.

«Puha fantaasia...» lausus Boriss, saates teadlast pilguga. «Meie asume Tomskis märksa lõuna pool, ja hakkasime ka alles hiljuti Kizjurini õunapuusorte are-

tama. Siinsetes paikades ei tasu sellele mõteldagi... Igikelts, kuuekümne teine laius-kraad!...»

Ta jäi vait, kuia lühikese pausi järel lisas juurde: «Muide, kes seda teab. . .»

«See'p see asi ongi, et «kes seda teab»! Kas sa «Saitšani» sovhoosis pole käinud? Siinsamas lähedal. Meie Veeraga olime kord seal. Missugused lilled, arbuusid ja melonid seal kasvavad! Tõsi küll - klaasi all, kasvuhoones, kuid siiski. . . Ja sellega tegeleb seesama Orotško.» .

Puumaja lähedal võttis neid vastu südilt saba liputav sassis valge karvaga ja kallaste laikudega suur koer. Näis, et ta ei tahtnud oma valvepostilt lahkuda, seepärast ootas ta oma sõpru värava juures; nüüd väänles ta kiunudes ja isegi tantsiskles rõõmust.

«Kaavat võtab onu alati ekspeditsioonile kaasa, aga mind - võta näpust!» ütles Petja poolnaljatlevalt - pool tõsiselt.

Boriss ja Petja astusid majja. Seal olid ettevalmistused täies hoos. Varvara Petrovna teadis väga hästi, et ta abikaasa ei salli viivitamist ega asjatut ajaraiskamist, seepärast tegi ta aegsasti ettevalmistusi perekonnapea ärasõiduks. Ta paikas ja nõelus pesu, pakkis sisse. Veera abistas teda, vaatas üle instrumente, raamatuid, parandas seljakotti. Kogu mäjas oli tunda ärevust, mis eelneb tavaliselt pikale matkale; kõikjal oli näha kohvreid, pakke, püsse.

«Jõudsite ikka viimaks pärale,» lausus V arvara Petrovna teeseldud pahase häälega. «Asuge aga tööle! Olete Juba küllaltpüssidega ringi uidanud!»

Seniks kui perenaine meie noormehi tööle paneb, lahkume õige Uskovite kodust, et kohtuda Vassili Mihhailovitš Uskovi endaga.

«Trus'ti «Sevstroi» geoloogiaosakonda, kus ta töötas, ilmus sekretär:

«Vassili Mihhailovitš, teid palub juhataja.»

Juhataja vastuvõturuumis istusid veel mõned kutsutud. Ühte neist, agronoom Orotškot oli Uskov juba varem kohanud.

«Teie olete ka välja kutsutud?»

«Jah. . . Paistab et meil tuleb üheskoos. . .»

Vaevalt jõudsid nad mõne sõna vahetada, kui neid mõlemaid paluti astuda kabinetti.

Juhataja võttis geoloogi ja agronoomi vastu nagu vanu sõpru, surus kõvasti nendel kätt.

«Palun,» viipas ta tugitoolidele. «Istuge, mul on teiega tõsine jutt ees.»

Ta vaikis viivu, seejärel pöördus seina poole ja tõmbas valge eesriide eemale. Nähtavale ilmus suur kaart, mis kujutas kogu kraid. Tuttavad piirjooned! Uskov silmitses kaarti. Kus ta küll pole nende aastate jooksul käinud! Jõgede käänulised jooned. Geoloogiliste baaside punased täpid. Must. teelint, mis tungib tuhande kilomeetri

kaugusele mandri siserajoonidesse. Külade,
kaevanduste, jakuutide ja orotšoonide 1 kolhooside ning laagripaikade ringikesed. Luurelendude punktiirjooned . . .

Ja seal; kaardi vasaku serva lähedal, - suur valge laik. Ei mingeid ringikesi, ei täpikesk ega jooni. Mitmesajakilomeetrilist maa-ala läbivad tumedad mäeahelikud, hargnedes Terski massiivist. Otsekui hiiglasliku kaheksajala haarmed kulgevad igas suunas mäed, salapärased ja tundmatud. Paljude aastate eest oli vene maadeuurija Terski köos oma abikaasaga, oma ustava teekaasiasega ja grupi kasakatega läbinud Siberi kaugete kirderajoonide vaikivad avarused ning andnud maailmale selle maa esimese skemaatilise kaardi. Julget maadeuurijat pole enam ammugi elavate kirjas. Paljud maakuulajad on läinud juba ta jälgi mööda, on täiendanud ja täpsustanud mäeahelike, orgude ja jõgede esimesi visandeid. Ohutrassid kulgevad üle tumedate mägede. Kuid siin - kaardi selles vasakus nurgas valendab ikka endiselt üksinduses tundmatu ala. Ühegi inimese jalg pole veel astunud salapärase-laigu piiridesse. Isegi kohalikud eIanikud - jakuudid - hoiduvad minemast neisse metsikutesse mägedesse, milledega on seotud palju legende. Tarvitseb vaid hakata rääkima

I Orotšoon - (eveen) Jakuutias, Kamtšatkal ja Ohhoota mere rannikul elava rahva liige.

Terski massiivist, kui jakuut vangutab pead, laksutab keelt ja süngestub: «Paha, väga paha, sõber..., Sinna pole tarvis minna...»

Juhataja käsi laskus valgele laigule.

«Trusti käskkirjaga on moodustatud ja kinnitatud uurimisrühm number l4-bis, millele on usaldatud väga vastutusrikas ülesanne: ühe hooaja jooksul, kuni talve saabumiseni see mäemassiiv läbi uurida.» Ta avas laualaeka ja võttis välja mingisugused paberid. «Asi seisab selles, et trust sai hiljuti huvitavaid materjale Verhne-Alõmski linna arhiivist. Lühikest aega enne revolutsiooni avastasid poliitilised väljasaadetud ja nende jakuutidest sõbrad juhuslikult selles rajoonis kullamaake ja teemante. Kuuldused käisid suust suhu ja viimaks märkis keegi nad üles. Need märkmed säilisid arhiivis. Mingisuguseid katseid leiukohtade hoolikakaks uurimiseks, veel vähem ekspluateerimiseks ei ole ette .võetud. Pealegi on kõik andmed mähitud saladuse linikusse, läbi põimunud ebausumuistenditega ja üldse on raske ütelda; kuivõrd neid uskuda saab. Kuid nad on äärmiselt meelitavad ja lõppudelõpuks võivad ka õiged olla. Tarvis on, see rajoon läbi uurida. Kuid vahemaa tuleb läbida, kiiresti, luurekäigu meetodil. Tulemusest koostada geoloogiline skeem ja anda ötsus. Uurimisrühma number l4-bis ülemaks olete määratud teie, Vassili Mihhailovitš. Töö on väga raske, kuid teile jõukohane.»

«Mina olen valmis. . .»

«Suurepärane.»

Juhataja eemaldus kaardi juurest ja ta pilk kohtas agronoomi imestavat pilku: jutt on, puhtal kujul geoloogilistest probleemidest, mis on sellega asja agronomil?

«Ma mõistan teid, Aleksander Aleksejevitš. Teie istute ja mõtlete praegu nõutult, miks ma õieti teid tülitasin?»

«Jah; pean tunnis~ama, mul ei ole päris selge. . .»

«Kohe saate teada. . . Mina olen millegipärast veendunud, et meie andmed on õiged j a

et Vassili Mihhailovitš leiab seal palju huvitavat. Tähendab, tarvis on mõtelda ka selle rajooni tulevasele ekspluateerimisele.

Aga kuidas me saame praktiliselt organiseerida kaevandamist kolmesaja-viiesaja kilomeetri kaugusel tee

desit, mägikolgastes? Tingimata tuleb sinna rajada ka toidubaas. Sinna, kuhu tekib kaevandus, peame rajama sovhoosi. Nii et teil on tarvis juba nüüd kindlaks teha taimekasvatuse ja põdrakasvatuse võimalused mainitud rajoonis, koostada pinnasekaart, koguda herbaarium. Minul pole vaja teid õpetada. . . See oleks, seltsimehed, peaaegu kõik. Palun teid minna peageoloogi juurde ja tutvuda üksikasjaliselt ülesandega.»

Teine peatükk, MILLES LUGEJA TUTVUB ROMAANI KANGELASTEGA NING ASUB KOOS NENDEGA TEELE

Uurimisrühm, millega asus teele Uskov, koosnes kõigest kuuest inimesest.

Ütleme'koheära: mitte ainult ,Boriss, vaid ka Petja pääses nende hulka.

Kõik kujunes täpselt nõnda, nagu Petja oli unistanud:

onu Vasja tuli trustist rõõrpsas meeleolus koju ja vaevalt jõudis tuppa, kui juba kostis ta kõmisev bassihääl:

«Noh, Petjake, pane ennast valmis, sõidame!»

Ja onu kinkis talle Isegi suurepärase püssi - kuueteistkümnekaliibrilise «iževka». Kui toas poleks olnud pilkehimulist Veerat, oleks Petja kindlasti,näidanud, kuidas ta oskab hundiratast visata. . .

Peale lugejatele tuntud geoloog Vassili Mihhailovitš Uskovi, agronoom Aleksander Aleksejeyitš Orotško, Borissi Ja Petja, kuulus ekspeditsiooni koosseisu veel keegi Luka Lukitš, perekonnanimega Hvatai-Muhha, kes oli palgatud majandusjuhataja kohale ja kes rääkis ise enda kohta, et tema ori pükste traageldaja, viljakoristaja ja vilepilli tilistaja. Petja nägi teda esmakordselt siis, kui laaditi varustust ekspeditsiooni poolteisetonnisele veoautole. Rässsakas, justkui terasest valatud, punakate vurrudega, umbes kolmekümneaastane mees loopis osavasti autokasti kolmepuudaseid kaste ja kotte. Selle väsimatu seltsimehe kael punetas, pingutusest, ta laup nõretas higist. Ta töötas õhinaga ja osavasti, ise sealjuures lõbusalt häälitsedes. Jõudnud laadimistööga

lõpule, ta ohkas, jäi harkisjalu tuule kätte seisma, pühkis särgisabaga nägu ja hakkas suitsetama. Tõmbas sisse sügava mahvi ja ronis seejärel asjaliku ilmega koorma otsa. Auto ei jõudnud veel viit kilomeetritki maha sõita, kui Luka Lukitš juba kõvasti magas, asetanud heledajuukselise käharpea käevarrele.

Kuuendaks ekspeditsiooniliikmeks oli teejuht. Kuid tema pidi autole asuma juba teel, üsna kaugel linnast.

Aga Kaava kargas autokasti muidugi esimesena. Tema taipas ülihästi, missuguseid ettevalmistusi tehti majas ja mispärast laaditi asju veoautole. Ta ei pidanud vajalikuks varjata oma kärsitust, ootas vaid seda silmapilku, mil pealelaadimine lõpeb, ning asus

sedamaid oma kohale.
Siis võtsid kõik istet, puldanist kumm tõmmati kinni ja koputati vastu kabiini: lase käia! Starter lõi undama, mootor turtsatas ja auto pistis! kihutama. Saatjate kogud muutusid üha väiksemaks, varsti polnud enam näha Veera helesinist pluusi ja valget taskurätti Varvara Petrovna käes, majad vilksatasid mööda ja linn jäi selja taha. Auto rataste alt lipsas välja truup, külje pealt ujus mööda hall telegraafihoone ja mõne minuti pärast hakkas autojuhi ees lahti rulluma taigatee kivine lint - täis käänakuid, ja tõuse. . .
Autosolijad vaikisid. Uskov niheles mõnda aega kummi all valitsevas hämaruses kottidel ja kastidel, kutsus enda juurde Kaava ning vajus mõttesse. Ettevalmistustest väsinud Orotško nõjatus vastu suurt pakki ja suigatas. Boriss ohkas tihti ja valjult. Temale oli lahkuminek raske. Lahkumine kellest? Seda polnud raske taibaita. Kõik, mis talle nüüd meenus, - varjurikaste puudega p'ark, helge ja avar laht, Uskovite mugav majake, kauge Tomsk, kuhu jäid maha sõbrad ja kaasõpilased, - kõik oli millegipärast tingimata seotud Veera Uskovi kujuga. Kord nägi Boriss neidu pargi võrkpalliväljakul, lõbusat ja elavat.. . Siis jooksis jälle Veera krabiseval kiviklibul mööda lahekallast ja lained veeresid hellalt ta jalgade juurde. .. Lõpuks tuli meelde lahkumishetk: õrn pilk, teeseldud lõbusus ja pikk käesurumine . . Boriss ohkas nukralt, tänu automürinale ei kuulnud seda keegi.

16

Näis, et Petj a oli täiesti rahulikuks jäänud alles autos, Nüüd olid kõik kartused möödas. Nüüd oli ta ekspeditsiooni täieõiguslik liige! Ta ei lahkunud oma püssist, mine kohta isegi Boriss rääkis, et see on «suurepärane eksemplar».
Petja vaatas, kummi, alt välja. Auto kihutas, juba läbi taiga, mis laius madalate kumerate sopkade vahel.
Palju töövaeva on tulnud kulutada inimestel, kes rajasid läbi metsade ja mägede selle tee,mis on ümbruskonna elule nii tähtis. Ehitajate ette kerkisid järjest uued mäed ja inimesed rajasid teed mööda nende järske nõlvu. Ikka edasi, üha kõrgemale mägedesse tungis maona loogeldes, hall, autokummidest siledaks poleeritud serpentiin, kuni jõudis järjekordse kuruni, selleks et niisama käänuliselt ja ettevaatlikult end lahti kerida allapoole, järsakutest mööda, küngaste ja peakohal rippuvate kaljude vahelt läbi, kusagile uude orgu. Seal algasid jälle tihedad metsad. All mustendasid sammaldunud saja-aastased lehised, tõusid terrassidele, katsid mäenõlvu. Metsaservadel peesitasid päikesepaistel nõtked igihaljad kääbus-seedermännid, mis heidavad talveks kaitsva lumekatte, ana päris maapinnale pikali, selleks et kevadel esimese soojaga mühinal üles tõusta, end küunlakujuliselt sirgu ajada, raputades oma pisut kokkupitsitatud okastikult kõvakskülmunud jäist lund.
Neid raiuti jälle mana, juuriti välja, tassiti eemale. Paljastunud pinnasele puistati kruusa ja liiva. Nõnda, samm-sammult, tungiti edasi, heidutades loomi ja linde. Siis lõppesmets ja ehitajad nägid ootamatult enda ees tohutu suurt tasast lagendikku. Selle äärtel kasvas kõrge rohi, lopsakas sammal ja terve tihnik pohli, jõhvikaid ja murakaid. Kuid katsu sa sellele külalislahkele aasale jalga tõsta! Hukutav soolaugas varitseb seal elttevaatamatut. Ta vulksatab korraks, neelab su alla ning samas kerkib ta pinpale õlise vee sogane loik. Õudsed paigad! Põhjas nimetatakse neid maarideks. Isegi karu läheb neist kaugelt mööda, vahtides vaid eemalt isuäratavaid marju.
Kuid ka need sood ei peatanud tee-ehitajaid. Nad läksid julgesti vastamisi

soolaugastega, puistasid vette, haisvasse mudasse tuhandeid kuupmeetreid kive ja

17

kruusa, rammisid vaiu, ehitasid palkidest ja risust teekatteid. Ning lõppude lõpuks rajati üle äraandiike laugaste noolsirge tee, mida ääristasid mõlemal pool mustvalgete tulpade read.

Tee viib üha kaugemale linnast ja ookeanist, suundub põhja, itta ning jälle põhja. Sadade kilomeetrite kaugusele mandri siserajoonidesse. .

Teel vuravad autod, mis veavad kaevuritele ja metsatöölistele, ehitajatele ja küttidele, mehaanikutele ja metsloomade püüdjatele, maakuulajatele ja kaluritelepõhjamaa ülesehitajate suure kollektiivi liikmetele kõike, mida nad vajavad tööks ja elamiseks sel karmil, kuid rikkal maal. Aeglaselt liiguvad edasi lahtivõetud ekskavaatoritega koormatud järelvankrid, sõidavad omal jõul buldooserid, veoautod veavad vintse, koppasid, katlaid. Kord siin, kord seal põikavad autod kõrvalteedele ja kaovad silmist metsakasvanud kitsastesse nögudesse. Ja üksnes sildi järgi, mis on kusagile posti külge löödud, võib teada saada, et siin lähedal asub metsamajand, tehas või kaevandus.

Uskovi uurimisrühma nobe veoauto kihutas peaaegu peatumatult kaks päeva ja kaks ööd. Autojuht Semjonõtš magas kabiinis tund-pooI:teist ööpäeva jooksul, jät

nud auto seisma kusagile oja äärde. Ärgates kargas ta kabiinist välja, uhas ennast vööst saadik külma veega üle ja asus ta.as terveks päevaks rooli taha.

Teise päeva lõpuks muutus tee märksa viletsamaks. Auto liikus edasi üsna aeglaselt. Kui masin peatus ja Semjonõtš mootori välja lülitas, hämmastas kõiki ümberringi valitsev kummaline vaikus. Ei kohisenud puude oksad, polnud kuulda linnuhääli ega kogu seda rõõmsat sagimist, mis on nõnda omane metsadele. Looduse sügav vaikus näis kuidagi salapärasena. Oli pisut kõhe ja tuli tahtmine rääkida sosinal.

Ärgates kord koidikul tundis Petja, et auto seisab paigal. Väljast oli kuulda summutatud hääli. üks neist — selge ja ilmekas - kuulus onule, Uskovile. Teinekõmisev ja «O» tähti ülemäära rõhutav, nagu seda võib sageli märgata Volga-äärsete elanike kõnes, - oli võõras.

«Kas said häid hobuseid?» küsis Uskov.

18

«Paistab et on head. . . Suurem osa meie, pool-jakuudi omad. Väikesed, kuid vastupidavad. Ja toidu suhtes vähenõudlikud. Ei tea, kas sa hakkad minuga tõrelema, Vassili Mihhailovitš, või mitte, kuid ma võtsin koos hobusekarjaga ka täku kaasa. Räägitakse, et ta hoiab hästi karja. Riugastega, kuid nõudlik. ükski hobune ei pane plehku, hammustab surnuks, aga ei lase. Ehtne vanaaegne veltveebel, hoiab rivis distsipliini. Ehkki temaga on jänti, kuid võtsin kaasa.»

«Mis seal's on, kui võtsid, siis võtsid... Sulle ja vahest ka Luka Lukitšile muret rohkem.»

«Tähendab, tema on ka teiega?»

«Luka Lukitš? Kuidas siis muidul Sa tunned ju teda ?»

«Olime kolm suve üheskoos rännanud. Juba siis, kui Balahhantšanil kaevandusi asutasime. Kus ta siis on?»

«Magab koorma otsas. Puhkab ennast välja. . .»

«Ja kes siis veel rühma hulka kuulub?»

«Agronoom ja veel kaks noormeest. Ja minu kaaslane, Kaava . . .»

«Aga milleks agronoom? Ega's me lähe nisu külvama? . . .»

«Tutvume maastikuga. Trust kavatseb uutesse kohtadesse sovhoosid asutada.»

«Ahaa. .. Vajalik .asi. Millal hakkame minema, Vassili Mihhailovitš?»

«Otsusta ise. Minu arvates peaks ühest päevast ettevalmistusteks jätkuma? Ma tutvustan sulle marsruuti ja ülehomme koidikul võiks peaaegu et teele asuda.»

«Mina pole seal kandis kunagi käinud, Vassili Mihhailovitš, - ikka tuli millegipärast ringi minna. Põliselanike hulgas on need mäed halvas kirjas,» lausus võõras hääl mõtlikult.

«Ja nimelt?»

«Tead, kuidas nad nimetavad seda kiitmaad, mis asub Kuralehhi orust paremal? Salahhan-Tšintai. See tähendab - «Kurjade vaimude elukoht». . .»

«Huvitav. .. Me läheme just sealt läbi. Egas muud kui astume sisse kurjade vaimude elukohta, uurime järele. millega nad rahul ei ole, miks nad tigedad on.. .»

Vestlejad läksid eemale ja Petja ei. saanud enam kuulda, millest nad edasi rääkisid. Poiss vaatas välja. Oli juba valge. Auto seisis jõe ääres suurel liivasel leetseljakuI. Teed polnud näha ei taga ega ka eespool. Tähendab nad olid sõitnud otse piki jõekallast, mööda kruusa ja liiva.

Mets ulatus kaldani. Näis, nagu oleks metsast jõe äärde välja lipsanud ühe aknakesega onn, milles pealtnäha keegi ei elanud, sest ta oli ilma luukideta ja aknaruutudeta - talvituspaik. anni ümber kõndisid pruusates hobused, siinsamas lamas salkus karvaga must koer pisikeste kikkis kõrvadega Ja kentsaka nöpsninaga - tüüpiline põhjamaine laika.

Petja tõmbas presentkat'te kõrvale ja hüppas maha. Tema järel kargas maha Kaava, kes sedamaid ennast raputama j.a oma turritõmbunud karvu lakkuma hakkas. Mõne silmapilgu järel seisis juba ta -juures must koer, kes teda ettevaatlikult ja umbusklikult nuusutas.

Seejärel liputasid mõlemad saba, sööstsid järsku paigast ja pistsid mängeldes jooksma. piki kallast. Tutvus oli tehtud.

Uskov astus auto juurde. Ta kõrval sammus tugeva kehaehitusega ja lühikese, märgatavalt halliks läinud habemega vanamees.. Ta roosa, värske nägu ja nooruslikud silmad ,ei sobinud kuidagi kokku halli habeme ja aukartust äratava rühiga. Seljas oli tal igasuguseid päevi näinud nahkjope, mis oli vöötatud kütirihmaga, mille külge oli kinnitatud padrunitasku ja kott püssirohu või tubakaga ja tikkudega. Lihtsate pükste sääred olid topitud korralikkudesse itšiigidesse 1, mis olid

pahkluu kohalt ja põlvede alt rihmakestega kinni seotud.

«Ehtne taigakütt,» määras kindlaks Petja, kes oli läbi lugenud hulk illustreeritud raamatuid taiga ja selle elanike kohta.

«Siin ongi meie teejuht Nikolai Nikanorovitš. Saa tuttavaks, Petja . . . See on mu õepoeg, meie kõige noorem maakuulaja.»

Petja sirutas vanarnehele käe ja naeratas. Vanamees tõmbas nooruki õlgadesit enda poole ja suudles isalikult, hellalt ta laupa. .

*Siberi elanike mustast juhtnahast saapad. (Tõlk)

Nikolai Nikanorovitš Ljubimov oli sündinud siinsamas, Põhjas, Nižni-Novgorodist pärit väljasaadetu perekonnas, oli maast-madalast harjunud taiga hämarusega, mägijõgede külma veega, sääskede ja püssiga, huntide ulgumisega ja maavarisemise mürinaga. Kaheksa-aastasena läks ta juba kevadisele hanejahile, kaheteistkümneaastasena käis jahimeestega koos küttimas ilveseid ja karusid ning seitsmeteistkümneaastasena hakkas juhtima mööda ta igat inimesi, kes põgenesid tsaaripolitsei valvsa silma eest. Siis kui pärast revolutsiooni jooksid taigakolgastesse laiali Koltšaki ja Semjonovi purukslöödud jõukude riismed, asus Ljubimov, punane lindike läkiläkil, koos sadade teiste samasuguste partisanidega neid taga ajama. Ja kui Hamadanis loodi trust, määrati Ljubimov koosseisulise teejuhi kohale ning temast sai maakuulajate-geoloogide parim sõber. . .

Varsti tõusid kõik magamast ja Uskov teatas: «Homme samal ajalliigume edasi!»

Nimetu jõekese ääres metsakolkas oli vististi esimest korda kuulda inimeste läbi tekitatud nii suurt kära. Veoautolt laaditi koorem maha, valmistati. kandameid hobuste jaoks, valiti välja ning sorteeriti asju, püüti neid sobitada ja mugavamalt p,aigutada hobuste sadulate külge kinnjtatavatesse presendist kottidesse.

Päike tõusis, hakkas kõrvetama.

«Aeg on sööma hakata. Kuidas on, sõbrad? Kuule, Petja, süüta lõke ja pane väliteekatel üles,» ütles Uskov.

Petja tormas metsa. Ta raius kähku maha kaks ettejuhtunud puukest, kooris nad ära, tagus liiva sisse, asetas neile põikpuu ja lippas puid tooma. Valimiseks polnud aega, Petja tahtis ülesande täita võimalikult kiiresti. Ta raius maha peenikese lehise, tiris selle oma ehitise juurde, raius kähku pilbasteks ja pani hunnikusse. Värsked puud lõhnasid meeldivalt vaigu järele. Puuraiuja käed said vaiguseks ja nad muutusid kohe niivõrd mustaks, et polnud lootustki neid vee sees puhtaks pesta. Kuid asi oli vist joonesI Petja läitis tiku. Puukoor hakkas suitsema, hõõguma ja... kustus. Petja süütas teise tiku, seejärel kolmanda. Tikutops oli juba peaaegu tühi, kuid mingisugust edu polnud märgata.

21

Poiss punastas ja vahtis vargsi täiskasvanute poole. Kõik tegelesid oma tööga, ükski ei pööranud temale mingit tähelepanu. Siis läks ta veoauto juurde ja palus tasakesi autojuhti:

«Semjonõtš, andke natuke bensiini...»

«Võib kah ... Ole ainult ettevaatlik.»

Bensiin pahvatas põlema ja lõke lõi heledasti leegitsema. Puud hakkasid pragisema, vingu ajama, susisema ja … kustusid. No küll teeb viha! Petjal lõid isegi kõrvad punetama.

Nikolai Nikanorovitš astus kiirustamata poisi juurde, võttis kirve ja ütles vaikselt:

«Läki minuga ühes…» . -

Nad läksid kaugemale metsa. Teejuht vaatas ringi. Läheduses valendas kuivanud puutüvi. Ta uuris seda hoolikalt, valis välja sileda, oksteta külje, ja lõikas puud maha raiumata tüve küljest pikki, krussitõmbuvaid laaste. Seejärel alles raius maha kogu puu, lõhkus halgudeks ja haaras jämedama tüveosa sülle. Petja võttis ladva. Tahmast musta

Petja/«lõkke» juures raius teejuht veel pikki laaste, asetas need kojakujuliselt laastutuusti kõhale, pani «koja» ümber püsti seisma jämedad roikad nõnda, et nüüd seisid kõik puud längus kesk-punkti poole, ning süütas siis «koja» sees laastud ja puukoore. Tulekeel libises mööda laaste, mööda peerge, lipsas üles nagu läbi korstna, süütas puuhalud — ja pistis huugama puuroigaste vahel nagu heas ahjus! Kõike seda tegi vanamees sõnatult, seletusteta. Petja jälgis tähelepanelikult.

«Selge?»

«Selge!. .. Aitäh, Nikolai Nikanorovitš.»

«Pane hästi tähele. Praegu on alles maikuu, puud on küll vaigused, kuid niiskevõitu, ei taha põleda. Sinu maassetorgatud kepid ei kõlba samuti. Niisked. Lähevad kõhe kuumaks", tõmbuvad kõveraks ja teekatel kukub potsti tulle ... Too õige kuivi.»

Varsti hakkas tule kõhal teekatlas vulisema vesi, katla kõrvale sütele aga pandi patt, milles vulksusid isu-äratavalt lõhnavad lihakonservid. Kaava ja ta uus sõber Tui lamasid kõrvuti ja kissitasid mõnu pärast silmi.

Einestati siinsamas, lõkke juures, kastidel istudes, ümberringi, nii kaugele kui pilk ulatus, mõnules maikuu viimaste päevade heleda päikese paistel tumeroheline taiga. Kõrval vestles tasakesi kivikestega jõgi, ja ta aeglast, summutatud kõnelus-t kuulatas.teraselt vaikiv mets, kes oli koolutanud -vee kõhale oma säbrused kõrvad. Päike paistis üha palavamini. Niisuguse ilmaga hakkavad keskpäeval lehised ja sookailude roosad õied eritama kanget vaigu ja tärpentini lõhna. Piki jõge puhub nõrk tyuleke, mis ajab laiali tüütuid sääski. Vesi mägiojas on kristallselge ja puhas ning jääkjilm. Seesugust vett armastab harjus, elav ja ilus kalake .. .

Kogu päev möödus askeldustes. Luka Lukitš tõi baasi hobused. Tui aitas tal hobusekarja õige kiiresti kokku ajada. Hobused vaadati üle, prooviti, kuidas kandamid neile selga sobivad, seejärel lasti nad jälle sööma.

Pärast lõunat palus Uskov kõiki -endale hästi lähedale istuda ja tõi välja kaardi.

«Tähendab, nõnda!» ütles ta. «Asume teele köidikul. Rännak kestab ikkagi palju päevi ja on õige raske — kilomeetrit seitsesada, kui arvestada mõlemat otsa. Läheme kirdesse, ületame Peaaheliku kolm kõrvalharu ja jõuame peamiste kõrgusteni, Salahhan-Tšintai platoole. Kuulus platoo! Uurime kivimeid jõgede ülemjooksul ning vaatame järele, mis kasvab ja mis võib kasvada orgudes. Need kõhad kujutavad endast ikkagi, pange tähele, ühte viimastest «valgetest laikudest» Maa peal. Ma loodan, et me leiame siit haruldasi metalle, karjamaid ja kohti, kus võiksid ikkagi kasvada kapsad, kartulid ja muu aedvili. Nüüd siis järgmine asi: aega on meil vähe, oktoobri keskpaiku peame siia tagasi jõudma ja ma loodan, Semjonõtš ...»

Autojuht noogutas pead:

«Tingimata ootan, Vassili Mihhaüovitš. Selles ärge kahelge. .. Saatke vaid radiogramm ja ma sõidan kõhe välja.»

«Suurepärane! Veel kaks sõna: hoolitsus hobuste ja toidu eest, kogu majapidamine jääb Luka Lukitši õlgadele. Kuid meie peame teda abistama. Meil on olemas püssid, tähendab, tuleb toiduks tarvitada ulukeid. Konserve aga tuleb hoida erakorralisteks juhtudeks.»

«:See ön õige!» mõtles Petja, surudes käes oma «iževkat». «Milleks konservid! Karu- ja haneliha - see on taigaelaniku toit! . .»
«Niisiis,» jätkas geoloog, «puhake, sõbrad, ja: homme koidikul teele!»
Päev jõudis lõpule. Videvik saabus märkamatult. Oru kohal tihenesid varjud, oli kuulda, kuidas kohiseb kividel vesi. Kauged metsad mattusid uttu ning jõudis kätte põhjarnaine öö, vaikne ja ebatavaliselt selge.

Näib, nagu oleksid sa alles äsja magama jäänud, kui juba ongi äratus . . .
Boriss müksas Petjale külge, tõusis, ringutas ja läks väljamagamata inimese lodeva kõnnakuga viivitamata jõe äärde. Ta laskus loiult põlvili, ammutas mõlema peoga külma vett ja pesi sellega loma nägu ja rinda. Tagasi tuli ta punetava näoga, reipang.,ning asus südilt ja innuga tööle.
Hommikueelses uduvines saduldati vaikides hobused. Need korskasid, lõid tagant üles ja vehkisid sabadega; kui Luka Lukitš ja Ljubimov tõmbasid sedelgavööd liiga kõvasti kinni.
Viimaks jõudsid ettevalmistused lõpule. :Koormahobused seoti ühe pika oheliku külge, ratsahobused paigutati laiali aegsasti kindlaksmääratud järjekqrda. Kõige ees - Ljubimov ja Uskov.. Nende järel - teatud distantsil - Boriss. Luka lukitš ratsutas karavani kesk- paigas. Lõpus - Petja ja ankrumehena Orotško. Nõnda otsustas Ljubimov.
«Noh,» lausus Uskov, surudes Semjonõtši kätt. «Me peame minema. Peatse nägemiseni, sõber.. .»
Nad kaisutasid teineteist. Geoloogi järel tulid hüvasti jätma ka teised. Semjonõtš pilgutas liigu~atult silmi. Petja jättis häbelikult hüvasti viimasena. Semjonõtš embas teda kõvasti ja sosistas:
«Hoia ennast,- poiss! See rännak pole ju naljaasi. . .»
Ja pööras näo ära.
Seismisest kangeks jäänud hobused hakkasid pikas hanereas reipalt sammuma ülesvoolu mööda jõekallast. Kui nad olid juba 'taigasse jõudnud, pöördus P,etja vii

mast korda ümber ja ta süda tõmbus millegipärast ärevuses kokku. Tühjaksjäänud kaldal seisis üksinduses autojuht.
«Hüvasti, Semjonõtš!. .» hüüdis poiss valjusti, ja ta hääl katkes. Autojuht tõstis käed pea kohale ja surus tervituse märgina peopesad kokku. Veel mõni käänak ja laagripaik kadus. Karavan suundus taigasse.

Kolmas peatükk

JUTUSTAB EKSPEDITSIOONI ESIMESTEST SEIKLUSTEST, - KUMMALISED JÄRVED. –ILVES VALMISTUB HÜPPEKS

Raske on endale isegi kujutleda, kui suur, kui, lõpmatult avar on meie maa!
Geoloogide rühm liigub edasi üks, kaks, kolm päeva. Inimesed ronivad mingisugusele mäetipule ja vaatavad, ringi: nii kaugele, kuhu pilk ulatub, paistavad elutu mere tardunud

lainetena madalad kumerad sopkad, - vahel ,ümbritsetuna hallidest kivirusu-kuhjatistest, vahel rõivastatuna noore metsa hõredasse tuulehalli soomusesse, vahel hoolikalt mähituna kääbus-seedermänni helerohelisse.padrikusse. Loodus ei armasta ühekülgsust. Siin-seal kõrguvad mäeahelikud. Mustade kaljumassiividena jaotavad nad madalamaid mägesid ja kulgevad uhkelt silmapiirini, mähkides oma alpitippe valgetesse pilvedesse.

Mehed laskuvad mägedestalla ning lähevad jälle maakuulajate. rahuliku kõnnakuga mööda nõgusid ja sopkanõlvu, lähevad päeva, kaks, kolm päeva. Seejärel tõusevad taas järgmisele mäele, tõmbavad hinge tagasi, vaatavad teraselt ringi. Ning jällegi avaneb nende silmadele tuttav, pilt: silmapiiri ühelt servalt teiseni,ulatuv lõputu sopkaderägastik ja madalate mägede vahel hirmuäratavad kaljuahelikud.

Õige harva näevad mehed enda ees kitsaid tasandikke. Need on mägijõgede orud. Titaanliku vaevaga on mägede vahele endaleteed rajanud kiirevoolulised jõed. Nad on purustanud kaljuseinad, kandnud nõgudesse

kokku rändrahne, kruusa ja liiva ning kuidagiviisi tasiindanud oma sängi. Orgudesse on kasvanud lõhnavad paplid, lillad pajuli1 1ed ja terved salud marjukandvaid põõsaid. Liivastel saarekestel hällivad kõrged rohttaimed, mätaste vahel luusivad rebased ja jänesed, metsaservad,el naksutavad metsised. Orud kujutavad endast Põhjamaa elanike elualasid. Siin on kuidagi rõõmsam ja lahedam kui sopkade vahel.

Kuid orgusid on vähe. Jõgesid esineb harva kõrgmäestiku aladel, kus isegi kevadine suurvesi kohiseb kõigest nädalapäevad, mitte rohkem.

Mida kaugemale, seda karmimaks ja süngemaks muutus loodus, seda raskemaks muutus tee ja oht1ikumaks rännak. .

Kusagil läheduses asus maakera külmapoolus. Elav loodus muutus ,üha vaesemaks, taiga hõredamaks ja madalamaks, rohi viletsamaks. Ikka sagedamini ja sagedamini krabises jalgage all paljas kivirähk,ja õise lõkke jaoks tuli leppida kidura põqsakujulise kasega või saja aastaste lehiste sammaldunud peenikeste tüvedega, millede läbimõõt ei ületanudisegi kümmet s entimieetrit.

Kogu mägimaastik, mida mööda luurajad edasi liikusid, kerkis silmanäh:favalt: sopkad polnud enam kumerad, ning taeva poole turritasid nüüd teravatipulised rahnud ja kaljud. Mäelõhedes võttis inimesi vastu kivikaos, kiviräha ja teravate kivirahnude lasud; Loomad ja linnud olid lahkunud neist süngetest paikadest.ja juhtus vahel, et inimesed ei kuulnud terve päeva jooksul isegi kõikjal ettetuleva, kivikõrbete morni linnu - varese -, kraaksumist.

Nõnda möödusid päevad. Uurimisrühm liikus üha kaugemale mägisele maille, kuhu polnud saanud veel ühegi maadeuurija jalg.

Ljubimov ratsutas ees. Aeg-ajalt tuli ta hobuse seljast maha ja läks jalgsi ette, leides õige ja ohutu tee mingisuguste ainult temale teadaolevate tundemärkide järgi. Ta võttis sageli vöörihma vahelt väikese kirve ja täkestas puid või asetas kõrgeid teetähiseid lagedatele kaljudele. Need lihtsad märgid lähevad vaja nii ekspeditsioonile endale tagasi tulles kui ka teistele inimes-

tele, kelledel tuleb veel nendest tundmatutest paikadest läbi minna.

Meie noored sõbrad tahtsid juba ammugi jahti pidada, kuid uhtegi ulukit polnud, näha.

Tõsi kull, kahel-kolmel korral märkasid nad eemal mägilammastekarju: kartlikud .loomad sõid laiades nõgudes rohtu valvsate oinaste kaitse all, kes seisid liikumatult valvel mõnel kõrgel kaljul. Tarvitsesvaiid inimestel nähtavale ilmuda, kui kõik lambad sööstsid oma juhi märguande peale paigast ja kadusid silmapilk lõhangutesse.

Vahetevahel peatus uurimisruhm ka päeval. Neil juhtudel küsis Hvatai-Muhha:

«Kas plaani järgi?»

«Kohalik luure, plaaniparane,» oli vastus.

See tähendas, et tarvis oli ainult hobustelt koormad maha võtta, neid lähedale rohtu, sööma lasta ja kiires korras lökkel toitu valmistada. Maakuulajad läksid viibimata lalali. Uskov ja Boriss võtsid kaasa geoloogilised vasarad ja puldanist kotld proovide jaoks ning suundusidl lähematesse mäelõhedesse, kivimipaljandite juurde või mõne oja kaldale; agronoom ja Petja heitsid püssid õlale ja läksid hõredasse metsa, kuhu päikesekiired vabalt pääsesid, või orgu, kus nad korjasid herbaariumi jaoks taimi, uurisid pinnast, mõõtsid veetemperatuuri ojas ging tegid visandid ümbruskonnast.

Kuid vahel kuulutas Uskov välja «erilise» peatuse.

Hvatai-Muhlia, ja teejuht avasid ja rullisid siis lahti suured kompsud, püstitasid kiiresti hallist presendist telgi, tõmbasid telginöörid pingule, ja uurimisrühm number 14.bis sai endale kodu. Telgi juurde toodi viivitamata kaks jämedat kuivanud puutüve ja süüdati elamu lähedale «igavene tuli». Väikesest lõkkest põlema hakates võivad kaks kuiva palki hõõguda õige kaua. Ja tarvitses vaid visata sellesse koldesse mõni kuiv käbi, kui lõke lööb mõne migutiga heledasti põlema.

«Jüstkui priimus teine,» suvatses ültelda sel puhul Luka Lukitš. Hvatai-Muhha.

Pikemate peatuste ajal laskis ta hobused kammitsasse panemata lahti, usaldades nende valvamise Kaavale, Tuile ja täkk Uhkele. Peab ütlema, et Uhke vääris täiesti temale osutatud usaldust. Ta kaitses oma hoolealuseid

innukalt, vahest ehk isegi liiga innukalt. Tihtipeale võis märgata kord ühe, kord teise hobuse laudjal ta.teravate hammaste jälgi. Luka Lukitš silmitses tusaseIt neid haavu, määris neid kasetõrvaga ja tõreles Uhkega:

«Mes ammustad obeseid, pagan võtaks! Too või jo olla su lihäne onu vai veli, aga sina muudkui ammastega! T -tõpraingl»

Ja ta andis Uhkele piitsa - muide, päris heasüdamlikult. Südames aga, nii majandus-juhataja i~e kui ka teejuht Ljubimov pidasid Uhkest lugu ja olid talle tänulikud: ustav täkk ei lase ühelgihobusel ka,duma minna, selles võib kindel olla.

«Erilised» peatused tähendasid seda, et geoloog aimas huvitavalte leiukohtade ligidalolekut ja tahtis neid lähemalt uurida. Kuulutati välja hoogtööpäevak. Uurimistööst võtsid osa kõik maakuulajad. Kaevati kitsaid šurfe, võeti ette liiva ja peenendatud maagi proovipesemisi. Uskov kasutas tihti mikroskoopi, sooriltas maakide lihtsat keemilist analüüsi, valis materjale kollektsiooni jaoks. Töötati palehigis päev läbi. Ohtul aga klisis mõni enne uinumist:

«Mida te seal renni, põhjas leidsite, Vassili Mihhailovitš?»

«Niisama, väikese leiukoha,» vastas geoloog. On kulda. Kuid vaevalt on sellel töönduslikku tähtsust. Jällegi «pesiti», see tähendab, mitte pidev kullaliiva koht, vaid juhuslikult esinev... Ei ole see. . .»

Luurajad ohkasid.«Ei ole see. ..» Kõik soovisid nii väga, et oleks «see», mida nad

ootavad, mida oodatakse neilt! Ent kuld ei anna ennast kätte, mis sa teed ära!

Midagi polnud parata. Trusti läkitati järjekordne radiogramm selle kohta, et töö kestab, et kõik on elusad ja il) terved ning saadavad tervitusi. Ja grupp liikus edasi.

Kord tuli rühmal kaua, rasketes tingimustes tõusta mägedesse mööda täiesti lagedaid, kaljuseid sopkasid. Peaaegu kogu päev liiguti edasi mööda lõhangut, mis läks üha kitsamaks ja kitsamaks.

Ljubimov muutus rahutuks, jättis karavani maha ja ratsutas olla reipa ratsu seljas üksinda ette. Kui teejuht tunni aja pärast tagasi jõudis, kandis ta mureliku ilmega Uskovile ette:

«Mingisugune lõks . . . Eespool mingit läbikäiku ei ole.

Tuleb tagasi minna või ronida üles mööda seda ahtakest rada. ..» Ta osutas külgmisele kamiisile, mis kerkis veerjalt ülespoole.

«Mida sina soovitad, Nikolai Nikanorovitš?»

«Muidugi üles ronida. Tõsiküll, see on ohtlik, kuid me ei hakka ju tagasi minema. See teeks ju välja üle kahekümne kilomeetri! .Kas võib seda endale lubada? Pole viga, meie hobused on harjunud mööda kaljusid käima. Mehed peavad maha tulema, hobuste järel minema ja sabadest kinni hoidma. Vasakpoolsed hobusekoormad peab kõrgemale tõmbama!» .

Varsti suundusid mehed ja hobused hanereas mägirajale ning hakkasid seda mööda pikkamisi.edasi minema, ronides väljil mäelõhest Hobused korskasid, kuid sammusid kindlalt, painutades pea,d madalaleja nuusutades teekive. Kõik vaikisid. Nõnda mindi kümme, viisteist minutit. Rada tõusis järjest kõrgemale. Juba hakkas Uhke ülal võ'idurõõmsalt hirnuma. Jõudis üles!.. .

Tema järel sammus üles teine ja kolmas hobune.

Siis juhtus aga midagi et'tenägematut. Kusagilt pimedast lõhest, otse viienda hobuse eest lendas kivina välja päevavalgus'est pimestatud öökull. Hobune kargas ootamatusest edasi, sikutades,ohelikku, millega oli seotud järgmise hobusekülge, ja tõmbas selle pillikeelena pingule; rihm andis Borissile valusa hoobi. Boriss vaarus, komistas, ei suutnud paigale jääda ja libises alla.

«Oh!. . .» oigas Petja nihg kattis õudusest näo kätega.

Kuid üliõpilane ei sattunud segadusse. Kukkudes ei lasknud ta siiski hobuse saba käest lahti ning jäi kuristiku kohale rippuma. Arukas loom nõtkutas tagumisi jalgu. Veel mõni sekund, Borissi käed tulevad lahti ja ta kukub alla. Segadusse sattunud ja jahmunud Petja seisis kõrval ega teadnud, mis teha.

Ljubimav, kes sammus veidi tagapool, hüüdis kähku:

«Hoia Kinni!», roomas peatunud hobuste jalgade vahelt värisevast Petjast mööda, kummardus Borissi juurdeja haaras kiiresti ta õlgadest kinni. Teejuhil oli palju

jõudu. Mõne silmapilgu pärast seisis kahvatunud Boriss raskelt hingates ja kohmetunult ringi vahtides juba teerajal.

Uskov ei näinud seda, kuid aimas, et oli juhtunud midagi halba, ning hüüdis ärevust tundes ülalt:

«Mis on?»

«Ei midagi, kõik on korras...» hüüdis vastu Ljubimov. .

Rahuliku häälega, n1igu poleks midagi juhtunud, andis ta käskluse: «Läki!» Kõik jätkasid hanereas matka.

Pärast lõhangust väljumist ja marsruudi kontrollimist liiguti edasi ruttu, et enne pimedat jõuda mõne metsaojani, mille äärde võiks peatuma jääda. Hobused sammusid reipalt mööda tasast kivivalli ja tunni aja pärast jõudis uurimisrühm veelahkme kõrgpunktini.

Kuid mis see siis oli?

Mehed nägid enda ees täiesti ootamatut pilti. Otse nende ees, kaugel all orus paistis loojaku punases valguses, tumeroheliste kallaste vahel, käredavooluline, lai ja võimas jõgi. Kuid jõudes mäe jalamini, mille tipul seisis uurimisrühm, jõgi... kadus. Jah, kadus! Küll vahtisid mehed oma jalge ees laiuvasse avarasse nõkku - paremale ja vasakule, - jõge polnud enam kusagil näha. Ta kadus mingil salapärasel viisil. Teraselt kuulatades ulatas luurajate kõrvu tume kõmin, mis meenutas kose mürinat.

«Mis see võiks ollah lausus mõtlikult geoloog. «Jõgi langeb alla? Aga kuhu?:..»

Õhtuvarjud kogunesid juba ja roomasid pikkamisi edasi, varjates üha enam seda kirjeldamatut põhjamaist panoraami, nii nagu varjab kiivas kunstnik oma maali ükskõikse võhiku silmade eest.

«Edasi!» kamandas Uskov virgudes, ja karavan jätkas teekonda. .

Mägi laskus veerjalt orgu. Mida madalamale jõudis rühm, seda valjemaks muutus mürin, mis näis kostvat maa alt. Teejuht ja geoloog läksid jalgsi sada meetrit edasi ning kutsusid teisi enda juurde:

«Tulge siial . . .»

All, umbes kahesaja meetri sügavuses, pulbitses ja vahutas päris märatsev jõgi. Põrgates kogu oma jõugavastu mäe kivist rinda, paiskus vesi möir,ates ja mürisedes tagasI ning sattus jälle oma sängi, moodustades

hiiglasliku lehtri, mille kohal keesid valged vahutordid ja'hõljusid loendamatud säravad piisad. Lehtri keskkohas pöörles vesi hirmuäratava ,kiirusega: ta paiskus alla mingisuguste undavate ja sÖiguvate helide saatel.

«Mägijõgi kaob kuristikku?! See on juba tõeline looduseime! Mingisugune anomaalia [1], seltsimehed!» hüüdis Uskav. «Uskumatu! Kui see nii on, siis meil on siin tegemist vulkaanilise lõhanguga. üleskergitatud lademed. .. Iidsed ajastud, mis on looduse poolt üldiseks tutvumiseks välja pandud... Siin, sõbrad, ootab meid tõsine töö! Me ei tohi ikkagi kallist aega raisata. Hakkame kiiresti alla minema.. .»

Nad laskusid orgu ja asusid hasardiga tööle. Varsti kerkis tihedate toomingate, lähedale telk. Hakkas suitsema lõke.

Petja ei tahtnud minutitki raisata, kuni oli veel valge. Ta heitis piissi õlale ja läks. Üksiku kalju juures ta jäi seisma ja kuulatas. Eespoolkostis krabinat: lehise oksal istus suur mustjaspruun metsis, pea viltu, ja vaatas totralt küti otsa oma ümmarguste, pisut imestavate silmadega. Lind porises ja laskus kummargile, nagu nad teevad ikka siis, kui kavatsevad lendu tõusta. Lajatas pauk. Okstesse takerdudes ja sulgi laiali puistates prantsatas must lind maha. Pauk kajas vastu, kaja veeres igasse külge, kõmisedes ja vaibudes. Kogu tohutu suur org jäi seda võõrast heli kuulatama.

«Ehee-hee-hee! . .» kostis laagri poolt. «Kes tulistas? Mispärast?» .

Vastuse asemel asetas minuti pärast erutatud ja rõõmus Petja Hvatai-Muhha ette oma trofee.
Järgmisel hommikul ronis Orotško kõrge kalju otsa, joonistas üles jõe ja kogu oru ning määras kindlaks, et org on kilomeetrit nelikiimmend pikk ja vähemalt kolmkümmend lai.
«Salahhan-Tšinltai!» seletas Ljubimov. «Siinkandis on kusagil suur kiltmaa. Tal on halb kuulsus. Sealtpoolt hakkab tihtilugu puhuma marutuul, ja kui juba hakkab, siis oota õnnetust! Tuleb ette, et kesksuvel külmetab
1 Anomaalia - üldisest seadusest kõrvale kaldumine.

kõik ära, isegi jääkirme tekib vee peale, lehised aga lähevad kohe mustaks ja okkad pudenevad ma;ha.»
«Huvitav paik,» lausus selle peale agrotloom. «Seesuguseid kohti nimetatakse «ilmaköökideks». Just siin «valmistatakse» orkaane, lumesadusid ja muid seesuguseid «keni asju».»
«Neid kohti ei ole keegi külastanud. Kõhedavõitu . . . Aga võib-olla need ongi kõige rikkamad? Kes seda teab!» lausus mõtliklilt Ljubimov.
Päeval näis org rõõmsamana ja ilusamana. Metsas avastas Petja järve. See helkis, võisteldes oma/sina poolest taevalaotusega.
Juba esimese luurekäigu ajal sattus Uskov veel mitme väiksema järve äärde ja tegi kindlaks, et mõned neist on väga sügavad. Lisaks kõigele selgus, et vesi neis oli päris soe. See oli juha täiesti imelik sellises maalkohas, kus pinnas on alati läbinisti jäätunud mitmekümne meetri sügavuseni. Järvedes oli palju kalu. .
Luka Lukitš kutsus Petjat:
«Läki, jütts, kala!e!»
«Heameelega!»
Vaevalt jõudis Petja õnge söödaga vette visata, kui kork vajus sedamaid vee alla, ja mõne sekundi pärast rabe1es juba kaldal päris suur kala.
«Sain kätte!» hüüdis õngemees ja haaras rõõmuga saagi pihku.
«Ha.rjus! ,ohoo!.. .»
Poole tunni jooksul püüti kinni ligi poolsada kala,
Aplad tumedad harjused ja hõbedased, punaste uimedega malmad tunglesid parvedes õngede ümber ja näkkisid mingi rõõmsa ahnusega; nad haarasid isegi paljast õngekonksu, lihtsalt uudishimust. Ja kui päike hakkas loojuma,algas tasase veepinna kohal akrobaatiliste numbrite esitamine. Kalad olid «päris ulluks lännu», nagu ütles Luka Lukitš. Nad lõbutsesid ja mängisid.
Osavad harjused hüppasid kümnete kaupa veest välja ning ennast kenasti õhus koolutades sukeldusid järve, selleks et jälle õhku karata.
«Tantsivad!» hüüdis Petja. «vaadake, vaadake, huka Lukitš, nad tantsivad tõepoolest. . :»

«Eks menää, kuda nad mul panni pääl tantsma akkavad . . .»
Kui Petja õhtusöögi ajal õngitsemisest jutustas, naeratas Uskov ja laksas endale vastu laupa:

«Ennäe, aga meie mõtlesime ja kaalusime siin ilma teieta, missugune nimi anda kõige suuremale järvele. Petja, sulle kui avastajale antakse õigus. . . Kuidas sa arvad?»
«Tantsivate harjuste järv. Sobib?»
«Ilus ... Kuidas on? Keegi vastu ei vaidle? Siis on otsustatud . .. Aga orule?»
Kõik jäid mõtlema. Boriss tõstis pea:
«Põörase jõe org. Kusagil mujal ei leidu seesugust jõge. Tal on olemas läte, kuid ta ei suubu kusagile. . .»
«Hästi! Vastu võetud? Olgu siis Pöörase jõe org. Jõgi on tõepoolest pöörane. Ja ta saatus on ka väga ebatavaline. Ta kogub mägedest vett ja kaob samas ära, peidab vee maasügavusse, seejärel tungib jälle maapinnale allikate või lätete näol. . . Kuid see kõik pole ikkagi kõige huvitavam, mu kallid sõbrad. Te vaadake, kui palju on siin kvartsi! Ja kvartsiliiva seest leidsime ühteteist. .. Tuleb metalli päritolu kindlaks määrata. Kust ta on tulnud, kust on jõgi ta toonud? Loodan, et seekord ei osu:tu meie töö asjatuks.»
«Ka minul on toredad uudised,» sõnas Orotško, «Ma tegin täna kindlaks, kui sügavalt sulab siin lahti igikelts. Kujutage endale ette - ühes kohas kaevasin rohkem kui kahe meetri sügavuseni, kuid ei kohanudki jäätunud kihti. Aga teisel pool kuru asub ju igikelts kõikjal neljakümne kuni neljakümne viie sentimeetri sügavusel maapinnast. Ja teate, mis tulemusi andis pinnase temperatuuri mõõtmine: ligi viisteist kraadi sooja! Vesi järves - seitseteist kraadi! Uskumatu, kuid see on niil Paistab et me oleme sattunud omapärasele oaasile polaarmaalähedastes mägedes. Kuidas teie arvate, Vassili Mihhailovitš, millega seda kõike võiks seletada?»
«Ka mina olen juba endale sellise küsimuse esitanud,» vastas geoloog. «Ja näib, et leidsin vastuse. Kui Pöörane jõgi on rajanud endale tee maapõue sügavusse ja paiskub sinna, siis miks ei võiks esineda vastupidist

nähtust: põhjavee väljapääsuteid maapinnale? Te nägite, kui palju on siin kivimites pragusid ja lõhesid? See lubab oletada, et mõnedes kohtades kerkib .soe vesi suurest sügavusest üles ja soojendab pinnast. Seesama põhjavesi on võib-olla sajandite jooksul suutnud ära sulatada igikeltsa selles orus ja on muutnud jäätunud pinnase ühtseks sulanud massiks. Sellest ongi tulnud soojad järved Ja soe maapind kuuekümne kuuenda laiuskraadi all...»
«Kuid see on ju avastus! Kas te kujutlete endale? Seesuguses suures orus on võimalik üles harida suurepäraseid põlde, kasvatada köögivilju, kartuleid, heina.
Kõike, mis vaja! Ümberringi sünged lagedad mäed, aga keskkohas - seesugune rikkus!»
«Määratu suur !tegevusväli agronoomile. Uurige, kontrollige, kavandage, Aleksander Aleksejevitš! Pole midagi imestada, kui just siin rajatakse teie tu1evased põllud ja köögiviljaaiad.
Ljubimov istus vaikides, ta võttis hoolikalt lahti ja õlitas sisse oma vana karabiini. Petja jälgis teraselt ta tööd. Päevasest rassimisest väsinud Boriss jäi magama. Hvatai-Muhha jändas nõudega.
«Nikolai Nikanorovitš,» küsis. Petja tasakesi. «Te õlitate oma relva nõnda hoolikalt. .. Kas te arvate, et teil läheb siin karabiini vaja?»
Ljubimov naeratas:
«Aga miks mitte. . . Vahest ehk lähebki vaja.»

«Kas te nägite midagi?» küsis Petja tähelepanelikuks muutudes. «Ma leidsin täna liivasel leetseljakui kellegi värsked jäljed. Viis varvast ümara kannaga. Kas see on karu?»

«Karujälgi nägin minagi. Kuid veel midagi. Kui Boriss Andrejevitš poleks enne mind ette pannud nime meie jõe jaoks, oleksin mina talle hoopis teise nime andnud. Näiteks Hundi jõgi. Täna juhtusin nägema kaks paari hunte. Nüüd käivad nad rohkem paariviisi, talvepoole aga hakkavad käima karjades. Nii on lood. . .» «Hobuseid on tarvis hoida.»

«Just hobuste pärast poie vaja muret tunda. Praegu hundid neid ei puuduta. Ja valve on kah hea: Uhke ei lase oma hobustele liiga teha. Kuid poleks sugugi üle

liigne, kui meil kõigil oleks igaks juhuks hea kartetš raudades.»

Org mattus ööpimedusse. Kõnelused lõkke juures lõppesid. Väsimus võttis võimust. Luuraj ad heitsid pikali ning jäid peagi magama. Lõke hingitses nõrgalt, ümberringi valit.ses rahu jal kuigi polnud just valge, oli kuidagi selge, nagu on pilvitul valgel ööl põhjarmaal, kui õhtuehale järgneb pealaegu kohe hele koidik.

Päris koidu eel hirnatas täkk ärevalt. Kogu hobusekari kihutas silmapilk üle aasa ja sööstis hunnikusse otse lõkke lähedale. Hobused trügisid telgi juurde, pruuskasid ja värisesid kogu kehast. Kaava ja Tui kargasid üles, nende karvad tõusid ähvardavalt turri ja nad vaatasid põlevate silmadega lähematesse põõsastesse. Kuid sinna tormata nad ei julgenud: nähtavasti polnud metsloom neile jõukohane. Mehed ärkasid peaaegu samal silmapilgul ja haarasid püssid.

Kaldaäärsetes põõsastes praksatas tasakesi oksake. Keegi raske loom oli sellele astunud... Kuus püssi tõusid. Veel kord praksatas kuivoks, nüüd juba lähemal. Koerad taganesid urisedes. Teejuhi terav silm märkas tihnikus kahte musta varju. Ta sosistas:

«Vaadake... Seal, põõsastes. Võtke kirbu peale... Tuld!»

Paugud raksatasid korraga.

Kaava ja Tui tormasid põõsastesse, püüdes hirmust jagu saada. Sealt kostis metslooma, tumedait, hirmuäratavat mõminat, seejärel metsikut rahmeldamist ja Tui võidurõõmsat urinat. Luurajad astusid tihnikusse.

Suur pruunkaru viskles surmaeelsetes krampides. Tui oli klammerdunud ta kõrisse. Arukalt koera oli raske ära tunda. Verd nähes ärkas temas metsik instinkt. Ta rebis oma ohvrit ja urises tigedalt. Suure vaevaga suudeti teda eemale ajada ja kuidagiviisi rahustada. Kui valgustati mahasõtkutud põõsaid, siis nähit'i, et metsa suundus verine rada: teine karu, kes oli kindlasti ka kuulist tabatud, oli tihnikusse pagenud.

Haavatud kiskjat öösel taga ajada Ljubimov ei lubanud, ja seda polnud tegelikult vajagi. Rahu oli Itaastatud, rahurikkujad olid karistatud, ja liha jätkus nüüd kauaks. Karu kaalus vähemalt kolm tsentnerit.

Sel ajal kui kõik arutasid juhtunut, ilmus sinna Luka Lukitš noa ja nööriga.

«Mulle sinki vaja...» teatas Ita ning hakkas kiiresti ja osavasti loomakeret tükeldama. «Ommikul saate karulihast «seakarbunaati»! Minge magama.»

Möödus veel üks nädal. Telk püstitati kaugemale kaldast. Luurajad rajasid oru liivalademetesse sügavaid auke-šurfe, ronisid mööda terrassinõlvu, sooritasid proovipesemisi. Uskov kõndis erutaituna ja rõõmsana ringi:

«Liigume edasi vastuvo.olu piki jõge. Kui juba siin leidub üht-teist, siis võib arvata, et jõelätte rajooni kogus loodus meie jaoks soliidseid tagavarasid, ja võib

olla valmistas ka mingisuguse tõsise üllatuse....... »

Ühel õhtul tuli agronoom Koos oma abilise Petjaga tagasi järjekordselt luureretkelt. Mõlemad alid üsna väsinud ja seepärast raäkisid vähe. Laagri läheduses jäi Petja äkki seisma ja sakutas teekaaslast käisest.

«Mis on?» küsis agronoom sosinal.

«Seal on keegi...»

Otse päikesekiirte alla sattudes vilksatas kellegi vari.

Seejärel uuesti... Petja haaras püssi. Orotško ei näinud veel midagi, kuid võttis samuti püssi õlalt. Vari ilmus nähtavale veel kord. Ei, see polnud enam vari. Painduv ja tugev loom roomas kiiresti oksalt oksale. Siis veeres ta käratult maha, jooksis rohtu mööda teise puu juurde ja hakkas edasi hiilima.

«Tasa. . .» sosistas Petja.«Ta luurab kedagi.. .»

«Kes tema?» küsis, agronoom samuti sosinal.

«Näe see. .. suur kass.»

Nüüd märkas Orotško looma. Tumeruske keha pisut kokkulitsutud väikese peaga. Pikkade karvatuttidega, pea külge surutud kõrvad. Väike karvane saba, liigutused hiilivad ja sujuvad.

«Ilves,» ütles Orotško tasa.

Metsloom ei võinud neid näha ega kuulda: tuul puhus küttide poole, kes seisid suure puu varjus, ilves aga hiilis läbi päikesest läbivalgustatud hõreda metsa. Seejärel heiltis ta oksale ja justkui sulas sellega ühte. Ajas pikkamisi keha sirgu, surus kõrvad vastu pead, liibus

koonuga vastu oksa ja tõmbus tervenisti pingule. Otsekohe hüppab. .. Kelle kallale?!

Siis nägi Petja Borissi. Too istus puu all suurel kännul. Ta kõrval, laialilaotatud kotil lebasid kivitükid. Üliõpilane võttis kivimiteproove üksteise järel kätte, uuris neid luubi abil ja tegi vihikusse märkmeid! Boriss oli täiesti töösse süvenenud.

Petja ei hakanud järele mõtlema.

Mets lajatas kahekordsest lasust. Poiss tulistas korraga mõlemast rauast. Otsekui vedru jõul paiskus ilves õhku, kuid sedamaid prantsa,tas maha nagu raske kott, roomas kähisedes ja tigedalt maad kraapides viivu mööda rohtu ning jäi vagaseks. Viiekümne meetri kauguseit välja lastud kartetšikuulid olid tunginud talle rindu.

Kes on kas või kordki metsas jahti pidanud, see teab, kuidas mõjub inimesele kaja läbi tugevdatud ootamatu pauk rahulikus, vaikses looduses. Seepärast polnud midagi imestada, et Boriss kukkus ootamatusest ja ehmatusest kännu otsast oma kollektsioonile. Seejärel kargas püsti, ja taipamata, milles on asi, tormas, käed rusikas, vihasena ja nördjnuna Petja poole.

«Mis rumalat nalja sa teed, pagan võtku!»

Kuid Orotško peatas teda ja näitas vaikides käega liikumatule ilvesele. Borissi silmad hakkasid pilkuma. Või nii? Nüüd taipas ta, missugune hädaoht oli teda varitsenud ja keda ta pidi tänama oma pääsemise eest. Üliõpilase erutatud näole ilmus süüdlaslik naeratus. Ta sööstis sõbra juurde ja haaras ta oma kaissu. .

«Petka! . .. Täitsa poiss!... Hea, et sa juhtusid lähedal olema!» Aga mina ei võtnud

püssigikaasal Arvasin, et on ilmaaegu koormaks. Ta oleks ju võinud mind. . . Aitäh, sõber! Sa ei sattunud segadussegi, mis? Oleksid võinud mulle kas või hüüdagi . ..»

Petja, kes oli niisama erutatud kui temagi, jutustas ärevalt:
«Tead, ma ei jõudnud isegi mõteldagi, mis ja kuidas... Justkui oleks püss ise tulistanud mõlemast rauast. Ja näib, et ma ei sihtinudki.»
«Heitsid palge ja tulistasid?»
«Just niil Ja näe, kui vahvasti tuli välja. . .»
«Tähendab, õppetunnid potikildudega tulid sulle. kasuks?»
«Nagu näed!»

Neljas peatükk

MILLES ESITATAKSE MONINGAID ANDMEID IGIKELISAST JA KIRJELDATAKSE PETJA SALAPARAST LEIDU

Uskov ja Boriss sattusid huvitavale soonele, ja nüüd liikus kogu uurimisrühm selle soone j älgedes vastuvoolu piki Pöörast jõge. .
Orotško ja Petja eemaldusid laagrIpaigast viie, vahel ka kümne kilomeetri kaugusele ning viibisid päevade viisi taigas. Agronoom märkis üles oru üldist tõusu. Mida kõrgemale, seda enam muutus ümbrus. Mets läks aina hõredamaks. Kadusid paljude lehtpuuliikide esindajad, harvemini tuli ette toomingaid. pihlakaid ja papleid. Kord siin, kord seal võis märgata keset metsa soiseid kohti tundraIe omase taimestikuga. Paks turbasamma kattis pideva vaibana lirtsuvat turbapinnast neil tundralaikudel ning tõrjus peaaegu täiesti välja hälliva siidja kastikrohu. Üksikult ja nukralt seisid siin-seal keset soid lehised; nende tüvede küljes rippusid sambliketuustid; kõverad oksad olid tunnistajaks puude raskest elust. Nende ümber kasvasid hõredalt põõsakujulised kääbuskased, mis ei sarnanenud enam sugugi tavaliste kaskedega, mida luurajad olid näinud jõe alamjooksul.
«Näed, Petja, mis tähendab Põhjamaa! Me eemaldusime kõigest kilomeetrit kakskümmend jõesuust, aga milline muutus! Oru ühes otsas sarnaneb taimestik Moskva ümbruse taimkattega. siin aga kasvavad tundra hanimaltsad. Huvitav, kui sügaval asub siin igikelts?»
Nende sõnadega torkas Orotško maa sisse terava paudora. Meetripikkusest vardast tungis sujuvalt niiskesse pinnasesse peaaegu kaks kolmandikku, Kuid sügavamale teda suruda oli võimatu. Prooviti teises, kolmandas kohas tulemus oli samasugune: Kõikjal kuuekümne-seitsmekümne sentimeetri sügavuses algas läbitungimatu igikeltsamass.
«Palun vägal Lahtisulav kiht on siin väga õhuke. Kui uskuda Uskovi hüpoteesi, siis siinkohas ei soojenda orgu enam maakera seesmine kuumus ja seepärast ei

ole siin pinnas lahti sulanud arvatavasti igivanadest geoloogilistesit ajastutest saafiik. Ikka seesama, täiesti elutu igikelts...»
«Seletage mulle, Aleksander Aleksejevitš, mõne sõnaga,» palus ,Petja, «millest äkki see igikelts? Millest ta on tulnud?»

«Seda ei saa mõne sõnaga seletada,» vastas agronoom. «On olemas terve teaduseharu, mis käsitleb igikeltsa. See on tekkinud meil, Nõukogude Liidus, mis on muide !täiesti arusaadav. Laialdaste maamassiivide all, peaasjalikult Nõukogude Liidu Aasia aladel, Uraali mäeaheliku (aga, asub igikeltsa kiht. Teadlaste arvates on mei~ maapiirides igikeltsa all üle kümne miljoni . Juutkil~omeetri, peaaegu popl kogu pindalast.»

«Ohoo!» , oo «!Mis puutub aga geoloogilise igikeltsa tekkimise põh'jusesse, siis: peab ütlema, et need ei ole veellõplikult välja selgi1atud... Kadunüd Sumgin - kes lõi Iteaduse igikeltsast, - on avaldanud selle kohta mõnjngaid o,letusi. Oks kõig'~ tõepärasemaid on minu arvates see, et maakera väliskest on kogunud- endasse aegamisi p'laaneetidevahelisest ruumist külma. Pinnase külmumine on alguse saanud jääaja!. Tollaloli pinnas, kogu geoloogilise epohhi kestel aasta läbi jää kütkes. Pane tähele, et polaarrajoonides, Siberis ja ka' märksa lõunapoolsemBites, külmakraadid domineer~vad veel praegugi soojakraadide üle. Nii et pinnase jäätumine kestab seniajani. See kujutab endast määratu suurt külmutusakumulaatOfit ja selle laadimine toimub lakkamatult. Sellepärast. nimetataksegi seesugust jäätunud pinnasit «igikeltsaks» eks «kelitsmaaks».»

«Ja kui sügavale on maapind jäätunud?>j"

«Mitmesuguste laiuskraadide all õige erinevalt. Leidub kohti, kus igikeltsa kihi paksus ulatub üle kahesaja meetri. Serginski šaht Jakutskis on saja kuueteisltkümne meetri sügavune. J,a kogu ulatuses - igikelts. Minu arvates on siingi samasugune kiht, kui mitte paksem. Teistes kohtades, on ta õhem: meetri, poole meetri paksune. .. On kohti, kus igikelts ei moodusita pidevat kihti, vaid esineb saarekestena, mida ümbritseb lahtisulanud pinnas. Vahel jälle, vastupidi, lõikub pidevast

41

igikeltsamassiivist läbi «sulapinnase» vööt, näiteks piki mõnda suurema jõe - Leena või Jenissei - sängi. Meie orus leidub vististi ka alatist «sulapinnast», kuid piiratud maa-alal. Igikelitsa suurim vaenlane on vesi. Seal, kw, on palju vett, taganeb igikelts alati. üldse on see väga huvitav nähtus, kuid meile, agronoomidele õige tülikas. Võta arvesse seda, et kü!ma tõttu j aheneo pinnas, aga kultuurtaimede juured ei saa funktsioneerida pinnases, kui selle temperatuur on nulli lähedal. Saad aru? Kujuta endale ette: taime maapealne osa asub soojas õhukihis, mõnuleb päikesepajstel. Juulikuu, palavus, näib, et kõik on korras, võib lobta head saaki. Kuid äkki näed, et taimed, hakkavad kidunema. Mispärast? Kas maa on ehk liiga kuiv? Kontrollid - ei, ei ole kuiv: vett on pinnases ilpaJju. Ja toitaineid samuti. Ent taimed närbuvad silmanähtavalt. Selgub, et pinnas on külm. Juured streigivad, nad lakkavad funktsioneerimast, ei ammuta taimedele vett. Mis teha?»

«Nagu taimelava, ainullt vastupidi,» lausus Petja.

«Seal on maapind õhust soojem, siin aga külmem...»

«Täiesti õige! Seepärast meie, agronoomid, murrame kogu aeg pead, kuidas saaks niisugustes kohtades lepitada taimi igikeltsaga.»

«Ohoo! Kas see on võimalik? Loodus...» - püüdis Petja arutama hakata.

Kuid agronoom kaJkestas teda:

«Loodus juhatab tee «lepitamiseks». Kohalikud taimed, või nagu neid hüütakse, «põhjamaised põliselanikud», töötavad ise endis välja omaduse hankida vett ja toitaineid pinnasest peaaegu null kraadi juures ja ainult ülemisitest kihtidest. Näiteks lehised, jõhvikad või murakad elavad ilusasti, neil pole midagi häda. Selle probleemi kallal

peaksid töötama meie selektsionäärid. Külmakindlate juurtega taimed... Kuidas see aitaks nihutada põhjapoole Lõunamaa imelist taimestikku! Esialgu aga on vaja täiustada agrotehnikat. Tarvis on maad harida nõnda, et ülemine maakiht sulaks lahti võimaHkult kiiremini ja sügavamalt. Seepärast ma rõõmustangi nii väga meie avastuse üle. Pöörase jõe org kujutab ju endast erandit Põhjamaal. Soe pinnas! Mida muud vajabki taimekasvataja?»

Petja jäi mõtlema. Talle tuli midagi meelde ja ta ütles naeratades:

«Mäletate, kuidas te silmitsesite Hamadanis nõnda kurvalt väikesi puid tänavate ääres? Teil oli neist kahju, eks ole? Istutati, hooldati, tehti kõik, kuid nemad ei saa elada, kuivavad ära! Kas sealgi takistab igikelts?»

«Mis siisnüüd?»

«Nüüd leidsin.»

«Millise väljapääsu?»

«Nimelt järgmise. Meie linna haljastamiseks ja üldse puude istutamiseks karmi kliimaga paikadesse ei kõlba puukoolides üles kasvatatud istikud, sest puukoolides on nad ära heIlitatud. Seesugune tingimuste muudatus heast halvema poole! - eriti mis puutub pinnase temperatuuri, mõjub taimedele hukutavalt. Nad kidunevad, nende kasv jääb seisma. Tarvis on võtta istikud, mis on kasvanud kõige karmimates oludes, taigas, väikestes orgudes; seal õpivad puukesed esimestest elupäevadest alates taluma kõiksuguseid raskusi, harjuvad külma pinnasega, koguvad oma organismi kogemusi, õpivad vastu panema pakasele ja järskudele temperatuurimuudatustele. Kui sa istutad niisuguse noore puu ümber teistsugustesse, soodsatesse tingimustesse, siis näed, kuidas ta sirgub, kuidas ta kiiresti, kasvama hakkab ..»

«Mis seal's on? Hakkamegi just niiviivsi tegema.»

«Nii teemegi. Küll sa näed, me haljastame linna!»

«Ja veel kuidas! .. .»

Nõnda vesteldes jõudsidnad väikese, kuid väga selge veega järveni. Järve peal ujusid rahulikult kaks hane. Orotško ja Petja tulistasid peaaegu ühel ajal. Üks hani pöördus kummuli. Kuia teine; kergesti haavatud lind, kargas kaldale ja pistis jooksma mööda sood, ennast tiibadega abistades.

«Ei sa pääse! . . .»~ hüüdis Petja, heitis kähku seljakoti maha ja tormas jookstes talle järele.

Orotško jäi paigale. Haavatud hani lippas jõeni ja sööstis vette. Jõgi moodustas sel kohal laia kaare ja vood paiskusid otse vastu kallast. Petja jooksis kaldale

ning jäi õigel ajal seisma. Ohtlik koht! Kallas polnud küll kõrge, kuid väga järsk

Veevoolust haaratud hani ujus juba kaugel, ärevalt kaagatades ja tagasi vahtides. Ebaõnn! Ei saa ju talle järele ujuda! Petja ohkas, seisis natuke aega ja pöördus, et tagasi minna. Samal silmapilgul nägi. poiss seda, mida ta ei märganud kohe tagaajamise tuhinas. Kahekümne meetri kaugusel kaldast asus mingi ehitis, mis sarnanes suure onni sõrestikule. Lihtsalt mõned kerged ridvad, mis olid koonusekujuliselt maa sisse torgatud ja tipus pajuvõruga kokku tõmmatud. Ridvad olid vanadusest mustaks tõmbunud ja neid kattis hall sammal. Paistis, et nad olid siin õige kaua seisnud.

«Tulge siia, Aleksander Aleksejevitš! Siia!» hüüdis Petja.

«Tulen . . .» hüüdis vastu agronoom ja ilmus ise peagi nähtavale. Rõõmsalt muheldes tiris ta jalgupidi rasket rabahane - suurt tumehalli lindu.

«Vaadake, Aleksander Aleksejevitš! Mis see on? Tuleb välja, et ka enne meid on siin inimesi olnud?!»

Orotško vaatas tähelepanelikult seda kohta. Jah, kahtlemata oli see nii! Nad viibisid laagripaigas, mis oli inimeste poolt õige ammu maha jäetud. Siin oli põletatud maapinna sile laik: siin oli kunagi olnud tulease. Olid säilinud isegi koldekivid. ümberringi pais:tsid poolpehkinud kännud - mahavõetud puude jäänused, vedelesid lühikesed palgijupid, milledel võis märgata kirvejälgi.

«Jakuudi või orotšooni kunagine peatuspaik,» ütles Aleksander Aleksejevitš veendunult. Ritvadest püstkoda- endine jaranga. Tähendab, org on kohalikele elanikele ammugi tuttav. Hm. See muudab asja. Ilmneb, et meie ei viibi siin esimestena. Kuid inimesed on siit ära läinud ja näib, et nad ei ole enam tagasi tulnud. Mis sundis neid siit ära minema? Siin on ju kõik võimalused küttimiseks ja milline karjamaa! Paremat orgu ei ole kogu ümbruskonnas leida. Jaa! Huvitav... Väga huvitav!»

Petja kraapis saapaninaga laiali tuhka, kive, nõudekilde. . . «See oli hea peatuspaik. Arukalt välja valitud,» jät

kas agronoom valjusti oma mõttekäiku. «Vaata, me seisame ju nagu mingil kurgaanil. Näe, see kõrgendik on üleni põdrasamblikuga kaetud. Suurepärane karjamaa põhjapõtradele, pealegi lähedal ja nähtaval. Paremal mets, selles leidub palju kuivanud puid kütteks. Ja siinsamas külje all jõgi.»

«Ta uhub tugevasti kallast,» tuletas meelde Petja. «Vesi paiskub otse siiapoole ja kisub lahti suuri maalahmakaid . .»

«Noh, see ei tohiks põhjustada niisuguse koha maha jätmist. Ehkki rändsugukonnad vahetavad sageli peatuskohfti, lähevad nad tagasi endistesse elupaikadesse, mis on märksa halvemad kui see.»

«Seal on veel üks laagrikoht,» hüüdis Petja, kes läks pisut kõrvale. «Ja veel üks, ei - kaks. ..»

Tõepoolest oli metsa serval näha veel mitu poollagunenud ridvakoonust, mis olid ümbritsetud kõrgest rohust ja pajulillede lilladest õitest; viimane taim kasvab meeleldi jäätmaadel. Terve asula. Ja mitte väike.. .

«Oo, siin tuleks tööd teha,» lausus hämmastunud agronoom.

Petja oli selle üle väga rõõmus.

«Võib-olla satume veel mõnele leiule!» hüüdis ta. «Nemad võisid ju ka meie kullasoont tunda?»

«Vaevalt. Jakuudid on kulla vastu üsna ükskõiksed. Vähemalt olid ükskõiksed selle ajani, kuni kohtasid kullaotsijaid-röövleid . . .»

Meie luurajad käisid kogu kõrgendiku läbi, leidsid mõne suure põdrakondi, karu abaluu, mis oli ühelt poolt teravaks iehtud, nähtavasti mingi tööriistana kasutatud, seisid mõnda aega paigal, mõtlesid järele ja läksid tagasi kaldale. Agronoom uuris huviga värsket järsakut ja näitas Petjale igikeltsa piirjoont.

«Näed, kui sügavale tungivad puude ja rohttaimede juured? Allpool seda joont sa ei leia juurejäänuseid. Igikeltsa vööndjs ei ole elu. Juurteotste järgi, juurte kõverdumise järgi pole kuigi raske kindlaks määrata, kui sügavalt maapind suveti lahti sulab.»

«Aga mis see on?» küsis Petja imestunult, näidates imelikule tumedale esemele, mis paistis välja järsaku hallist liivast.
45

«Vaatame järele. . .» - Ofõtško sammus kiiresti piki kallast.
Allavarisenud maa sees paistis mingisuguse kasti nurk. Laiadest, kuid õnukestest pindlaudadest kokkulöödud, vanadusest musitaks tõmbunud kast rippus praegu rohkem kui ühe kolmandiku ulatuses vee kohal, valmis iga silmapilk jõkke langema. Paistis, et ta oli kaua aega jäätunud pinnases olnud, enne kui vesi temani jõudis.
Orotško oli äärmiselthämmeldunud. Mis kast see on? Kes on ta siia matnud? Mida ta sisaldab?
Kuid piisas kõige põgusamast ülevaatusest, selleks et loobuda mõtitest leida vastust sellele küsimusele. Igikelts hoidis kinni qma saaki ega kavatsenud teda ilma võitluseta loovutada.
«Tead mis, Petja,» lausus Aleksander Aleksejevitš, «kas sa leiad tee laagrisse, ära ei eksi?»
Petja isegi solvus:
«Mis te räägite, me jätame ju puudele täkked! Ja siit ei olegi kuigi kaugel, minu arvates kõige rohkem kilomeeltrit viis...»
«Õige,» nõustus Orotško. Ta sai poisi kavalusest aru ja endamisi muheleles ütles: «Kõige rohkem kilomeetrit viis. .. Või kaks korda viis . .. «Ükskõik, võta nagu räägitakse «jalad selga» ja kihuta peatamatult laagrisse. Kutsu kõik siia! Ja las toovad kaasa kirkad ja labidad. Kähku!»
Petjale polnud vaja seda käsku korrata. Ta tormas minema ning ei möödunud minutitki, kui ta juba vanamehe silmist kadus.
Ta tuli tagasi õhtul. Märganud eemalt lõket, mille Orotško oli läitnud, pistis Petja rõõmuga kaks sõrme suhu, ja taiga võpatas uljast vilest.
«Tuleme, tuleme!» kisas poiss.
Kaava ja Tui silkasid haukudes ta ees.
Varsti ilmusid kohale Ljubimov, Uskov, Boriss ja Hvatai-Muhha, kes olid varustatud labidate, kirkade, köite ja laternatega. Kuid samal silmapilgul, otsekui neid kiirustades, langes kalda küljest lahti ja vajus alla veest ärauhutud mullakamakas.
46

«Kiirustage, seltsimeheJ, kallas variseb!» hüüdis agronoom ärevalt.
Ühiste pingutuste varal vabastasid nad kasti ja kandsid ta ettevaatlikult ligemale lõkkele, valgusele.
«Sarnaneb justkui kirstule,» sõnas Ljubimov.
«Minu arvates ongi see ikkagi kirst,» nõustus temaga Uskov. .
«Puusärk, puusärk, mes sääl arvata!» tähendas veendunult Hvatai-Muhha.
Teejuht võttis vöö vahelt kirve ja kangutas sellega etteyaatlikult kaant. Lauad tulid kergesti lahti: nad seisid tappide abil koos. Teejuht võttis kiirustamata lauad
ära, ja kõik paljastasiä pea: see oli tõepoolest kirst. Kuival samblakihil lebas mees. Ta näoilme oli rahulik, silmad suletud, pisut tumenenud põsed olid auku vajunud. Hallisegune tume ja suur habe kattis ta rinda. Pikad hallid juuksed olid korralikult kammitud. Näis, nagu oleks mees maganud, pannud väsinud käed vaheliti rinnale.

Igikelts oli teda kindlalt kaitsnud kõdunemise eest. Pea all haljendas värske, otsekui äsja nopitud samblatuust. Surnul oli seljas lai kalevist, särk, mis oli korralikult kinni nööbitud, jalas lihtsad püksid ning jakuudi itšiigid.

Kes oli see venelane, jakuutidest nomaadide külaline? Missugune kuri tõbi oli sundinud teda heitma viimsele asemele, mille olid sõprade käed valmistanud pehmest ja kuivast samblast? Kui kaua oli ta siin lebanud?

Midagi ei saa jutustada vaikiv põrm...

Kaua silmitsesid luurajad sõnatult surnut. Siis aga märkas Ljubimov vististi midagi ootamatut; kergitas ettevaatlikult vanamehe jäätunud käsi ja võttis nende alt õhukese vihiku .. Ta puhus vihtkult samblaebemed maha ja andis edasi Uskovile.

«Vaadake järele, Vasssili Mihhailovitš, ehk on siia midagi huvitavat kirja, pandud...»

Viies peatükk,

MILLES LUGEJA TUTVUNEB LEITUD VIHIKU SISUGA

Paber oli õige niiskeks tõmbunud ja lugeda oli üsna raske. Pealegi oli kirjutatud pliiatsiga. Paljud sõnad, isegi terved leheküljed vihiku algul jäidki arusaamatuks.

Kuid daatum oli kirjutatud selgesti:

1917. aasta, oktoober (kui ma ei eksi). Seejärel võis lugeda:

«. . . rääkisid õigesti, et riisiko on liiga suur, kuid me läksime siiski ära. Nii algas meie rännak ja nüüd hulgume juba kümme kuud mööda taigat. . . Meie - kaks poliitilist väljasaadetut, Venemaa sotsiaaldermokraatliku bolševikkude Partei liikmed, kes põgenesid 1916. aasta detsembris Krest-Alžani asulast, kuhu meid välja saadeJti sõjakohtu otsusel 1914. aasta sügisel.»

Sellele järgnesid kaks mitteloetavat lehekülge seejärel võis taas lugeda:

«. .. kohtasime kaupmeest-töösturit, kes reisis Kolõmasse. Ta algul kartis meid, alrvas,et riisume ta paljaks, aga: kui sai teada, et oleme poliitilised ja põgenesime asumiselt ning püüame pääseda Venemaale, naeris ta meile otse näkku ja ütles:

«Või alles nüüdl Pool aastat on juba möödas, kui Venemaal tsaar kukutati!»

Me arvasime, et ta narrib meid lihtsalt tigedusest, et irvitada inimeste üle, kes on hädas. Kaupmehed armastavad seda teha. Kuid tema pistis meile pihku vana ajalehetüki ja me lugesime, et Venemaal toimub revolutsioon ja et Petrogradis oodatakse Lenini saabumist. Siis me hakkasime mõlemad nutma nagu lapsed, - mina ja mu sõber Vladimir Ivanovitš Speranski (parteilise nimega ‚«Berjozov»). Läks täide suur üritus, mille eest on võidelnud vene proletariaat! Ei ole enam tsaari, Venemaa vihatudkurnajat! Elagu Revolutsioon!

Elagu seltsimees Lenin! Veelgi suurem igatsus tekkis meil Venemaa järele! Kuid kujutage endale ette, meie põgenesime detsembri lõpul 1916. aastal, ekslesime paljude kuude jooksul ringi taigas, läksime igast elumajast kaugelt mööda, kartsime kohata elavat inimest, olime kaotamas viimast jõudu, - nüüd aga, kui Venemaal on revolutsioon, kui kõik poliitilised lähevad avalikult tagasi koju, ei ole meile määratud seda näha.

Mina laman oma sõbra, jakuut Gavriia Protodjakonovi jarangas külmanud jalgade ja

laastatud hingega. Minu seltsimeest, minu sõpra Vladimir Ivanovitš Speranskit ei ole enam elus. Minagi ei ela enam kaua, Seda ma tean täpselt. Ilmaaegu kutsus mu hea päästja minu juurde kõige kuulsama šamaani kaugest Oimjakonist ja seisis aupaklikult nurgas, oodates kuni vana suli ajab pahasid vaime minu seest välja. Asjatud on ka sinu loitsud, oo kõige vanem ja targem jakuutidest, Tarsalõn, kes sa tulid Kuldorgu Gavrila palvel Omoloni kaldaalt, Ükski vägi ei suuda mind enam jalule ajada...

Ma mõistanseda väga hästi ja seepärast ruttan üles kirjutama seda, et Vladimir on teinud juhuslikult niisuguse avastuse, mis võib vabastatud Venemaale osutuda õige väärtuslikuks. Ma palun Gavrilat teha nõnda, et need märkmed sat.uksid uue valitsuse kätte. Kuid Gavrila ei saa minust aru ja ma ei tea, missugune saatus ootab seda vihikut.»

Uskov sulges vihiku ja vaatas vaikides oma kaaslasi mõtlikkude, kurbade silmadega. Kaaslased vaikisid samuti, otsekui kartes hajutada kummalist kangestust, mille oli välja kutsunud märkmete lugemine.

Geoloog lehitses vihikut ja heitis pilgu lõppu, kus paistis allkiri:

Nikita Petrovitš Ivanov, Petrogradi linna elanik.

Putilovi tehase sepp. VSDT(b)P liige 1903. a.

Sündinud 1876. a., surnud. . .

Ljubimov istus Uskovi vastas. Ta toetas küünarnuki põlveJe, sjlus mõtlikult oma habet.

«Pole raske mõista. Kui Ivanov suri,» ütles ta, «valmistas jakuut nõnda nagu oskas kirstu, soojendas lõkete

abil jäätanud maa ja kaevas haua. Ta ei teadnud, mis vihikus oli, endale võtta ei söandanud - jakuudid on ausad inimesed. Nii panigi ta vihiku kadunule pihku. . .»

Kõik ootasid kannatamatult lugemise järge. Mis edasi tuleb? Ja millistest avastustest kirjutab Ivanov?

«Lugege, palun, Vassili Mihhailovitš,» palus Boriss.

«Kuhu siis kadus teine? Nad olid ju kahekesi?!»

Uskov avas vihiku ja hakkas jälle pikkamisi lugema, saades suure vaevaga aru laialivalgunud ridadest. Mõned read olid täiesti tuhmunud, sellele järgnes:

«. . . Siis me hakkasime paluma seda kaupmeest Vedjornikovi viia meid lähemasse linna. Tema aga naeris meile jälle näkku ja ütles, lähem linn on Kirensk ning et Kirenskini on kaks tuhat versta, pealegi sõidab tema, Vedjornikov, Kolõmasse, see tähendab hoopis vastassuunas. .. Nõnda jäime jälle saatuse hooleks. Tõsi küll, me saime uut jõudu, meile kasvasid tiivad, kui me kuulsime revolutsioonist, ja nüüd ei kartnud me enam inimesi kohata, kuid siiski... Kaks tuhat kilomeetrit jalgsi, talvel, läbi taiga, ilma kaardi ja kompassita. .. Kuid Speranski kordas ühtesoodu: «Me ei anna alla! Võidame! Lähme!»

Oo, mis rännak see. küll oli! Me laskusime köite abil kuristikkudesse, ronisime kaljult kaljule, libisesime, kukkusime, kuid vallutasime ühe mäe teise järel, tõusime kusagile taeva alla, kus oli raske hingata, ei jätkunud õhku, ja me istusime iga kümne minuti järel maha, et puhata. Seejärel algas niisama raske laskumine. Päevad ja ööd läksid segi mu peas...

Meie toidutagavara hakkas lõppema ja koos sellega lõppes me jõud. Ma nägin, kuidas mu sõber tuikus, tundsin ise peapööritust ja värinat jalgades. Vladimir oigas öösiti ja

viskles oma kotis. Püüdsime teineteist ergutada, kuidas vaid oskasime. Ta sundis ennast vahetevahel naerma minu naljade üle. Kuid missugune naer see küll oli! Sõime kaks-kolm toorest kartulit päevas.

Toores kartul aitab hästi skorbuudi puhul, seda ma tean oma kogemuste põhjal. Vististi leidusid Volodja

50

ranitsas veel mingisugused seemned. Kõigi asumisaastate ajal sõbrustas ta kellegi vanamehe-selektsio,nääriga, kes katsus aretada või oli juba aretanud oma köögiviljade ja kõrsviljade sordid . . .

Me läksime mööda kaljumägesid, milledel puudus igasugune taimkate. Varsti polnud enam puid. Meil polnud enam võimalust ennast lõkke ääres soojendada ja värsketest okaspuuokstest tehtud asemetel puhata. Olime sunnitud öid veetma oma magamiskottides mõnede kaljurahnude jalamil. Me surusime end teineteise vastu ja uinusime. Mõnetunnilise raske poolune järel tõusime üles ja vantsisime koidueelses hämaruses edasi. Kuid tõusnud järgmisele kurule, nägime enda ees ikka neidsamu lagedaid, süngeid mägesid, kusjuures iga järgmine näis eelmisest kõrgemana. Kaljude vahel ulus vinge tuul, tuiskas...

Ja siis, kui juba näis, et me oleme hukkumisele määratud, nägime selge ja. külma ilmaga kaugel all metsa. Jah, tumedat metsa, mis täitis tervenisti määratu suurt orgu, mille lõppu me ei võinud näha. Mets! . .. See on ju tuli, soojus, elu... See on ju võimalus küttimiseks! .

Viimase jõuga raiusime kuiv.i puid maha ja süütasime hiiglasuure lõkke, niisuguse lõkke, mille ääres oleks võinud vist sooja saada terve rood. Soojus roiutas meid, sedamaid hakkas meid vaevama uni. Kuid meie ei andnud kiusatusele järele. Kui lõke oli ära põlenud, jõime kuuma teed, seejärel riisusime hõõguvad söed eemale, katsime palava maapinna kääbus-seedermänni okstega ja alles siis heitsime oma kottides soojadele, auravatele ja lõhnavatele okstele...

Kui kaua me magasime, seda ma ei tea. Ma ärkasin lähedal lastud püssipaugust. Vaatasin hämmastunult ringi ja nägin: minu Volodja jookseb ja tirib metsist.

Värske liha! Juba üksi rammuleeme lõhnast tuli jõudu juurde. . .

Meie puhkus kestis kaks päeva. Edukas jaht, parem toit, uni ja tagasisaadud lootus teekonna õnnelikule lõpule andsid meile jõudu ning me suundusime lõuna poole niisama kiiresti kui tol korral, Krest-Alžanist. Veel päev-kaks, veel nädalapikkune rännak. . .

51

Me sammusime edasi käsikäes ja nagu mulle meenub, laulsime «Varšavjankat»: «... Tormid ja tuuled mässavad ülal...» Kõige hirmsam oli juba seljataga. Hüvasti, hirmuäratav, kuid võidetud mäeahelik! Algas paranemine. Nüüd me jääme ellu!...

Öö ei sundinud meid teekonda katkestama. Lumme vajudes sumasime aina allapoole. Varsti algas hõre noormets, jõudsime sookailude puhmasteni. Rügasime muudkui edasi. Iga verstaga läksid lehisedikka kõrgemaks j a kõrgemaks, mets ikka tihedamaks j a tihedamaks. Kuid meie metsa ei kartnud...

Vanasõna, mis on põline nagu maailm sõpra õpitakse tundma hädas –osutus täiesti õigeks minu sõbra suhtes. Speranski on õilsahingeline inimene. Ta ei kurtnud kunagi. Murdumatu Vladimir Ivanovitš põles alati heleda leegiga nagu Gorki Danko, ja kui

poleks ette tulnud seda rumalat juhtumit.. Kuid sellest hiljem...

Kord lähime jääd mööda üle suure oja, Speranski jäi äkki. seisma ning kuulatas. Mina ei kuulnud midagi, ainult jalge alt kostis kõminat, kuid ilmnes, et just see kõmin huvitaski minu sõpra. Ta haaras kirve ja hakkas jääd raiuma. Raius läbi. Seal all oli tühimik. Speranski vaatas jää alla ja ronis kohe ojasse. Mina järgnesin talle. Ja mis ma nägin: jää ja oja põhja vaheloli ligi kolme arssina kõrgune tühi ruum, mis oli täiesti kuiv. Speranski ütles, et Põhjas tuleb seesuguseid asju ette. Sügisel on vett palju ja kui saabub pakane, siis külmub ta pean kiiresti kinni, hiljem aga, kui ülemjooksulasuv allikas, mis varustab ojaveega, kinni külmub, siis vee juurdevool katkeb ja jääkatus jääb tühemiku kohale. Jää all oli vaikne ja märksa soojem.Me pugesime oma kottidesse.

Öö möödus rahulikult. Hommikul võttis Speranski peoga,liiva maast, see tähendab oja põhjast; ja karjatas. Ma vaatasin — see oli kuld. Me magasime kulla liival. Speranski oli väga rõõmus ja ütles, et kui võim on läinud rahva kätte, siis me viime kaasa päris toreda kingituse: kulda läheb rahvavõimule vaja.

Tarvis, oli koht ära märkida. Me otsustasime tõusta lähema mäe otsa ja laduda selle tippu kividest tee-

tähise. Hiljem on kergem üles leida. . . Hakkasime mäe otsa ronima. Speranski sammus minu ees ja vahtis kogu aeg ringi. Järsku tõstis ta üles ühe kivi, seejärel teise, ning hakkas nimetama teaduslikult igasuguseid mineraale ja aina kordas: «Need on teemandid! Olgu ma tohmanite-tohman, kui need pole teemandid! Kuuled, Nikita, võid mind tükkideks lõigata, kui need pole teemandid!»

Siis pean ma ära märkima, et Speranski oli naljamees ja armastas krõbedaid väljendusi, kuid ta oli haritud inimene. Nii et tema sõnadesse tuli tõsiselt suhtuda.

Viimaks jõudsime mäetippu ja ladusime kividest üles suure samba. Selle kitsam osa oli teetähisena pööratud Kuldlõhangu suu,nas, kus peitusid teemandid.

Seejärel läksime jälle lõuna poole.

Samal päeval me nägime mägilambaid. Tuul puhus meie suunas. Speranski tulistas ja haavas üht lammast.

Kari kihutas minema, kuid haavatu jäi neist maha. Ta jooksis ikka tasemini ja tasemini, seejärel hüppas lõhangusse ja kadus. Meiegi laskusime lõhangusse, kuid lammast ei olnud enam seal, ta oli kadunud justkui vits vette. Me otsisime läbi kõik kolkad, heitsime pilgu kõikidesse pragudesse. Läinud! Järsku näitas Speranski mulle verelaiku: lammas oli koopasse lipsanud. Speranski läks talle koopasse järele. Mina jäin koopasuu ette. Sõber tuli varsti tagasi:

«Läbikäik on õige sügav. Ma vajan mingisugust tun galt, seal on väga pime...»

Ma lõikasjn seedermänni oksi, sidusin kimpu ja süütasin põlema. Speranski läks koopasse ja peale seda ei ole ma teda enam näinud. Ja ma ei näegi teda enam, sest varsti kostis koopast pauk ning seejärel varisemise mürin. Oli juhtunud midagi hirmsat, parandamatut. Kuid mis? Ma valmistasin endale tungla ja astusin koopasse. Kolmesaja-kolmesaja viiekümne sülla järel. lõppes ta ära.. Teed tõkestas kaljusein, millel polnud ühtegi lõhet ega prao,kest. Kaugemalekäiku ei olnud.. Mu sõber oli jäänud teisele poole. Ma taipasin kõik: maa all olid kaljud kokku varisenud. Arvatavasti oli

Speranski lambale järele jõudnud ja tulistanud; püssipaugust piisas selleks, et lagi sisse variseks. . .

Speranski oli hukkunud või elusalt maetud. Mu jalad muutusid külmaks, peas läks kõik segamini, ja ma kaotasin teadvuse...

Kuid surm ei tabanud mind veel tol õudsel päeval. Ma jäin ellu. Väsimusest nõrkemas, ronisin ma mägedes ringi, otsides aina teist sissepääsu koopasse. Kuid ei leidnud midagi.

Ma ei hakka kirjeldama oma ahastust. Viimaks olin sunnitud ära minema.

Järsku lõppesid mäed.. Mp jõudsin suurde orgu, sattusin laia jõe äärde, mille keskosa ei külmunud isegi talvel, ja läksin pärivoolu edasi, kuigi ei lootnud enam mitte millegi peale. Lisaks kõigele sattusin ma jää peale kogunenud veelaiku, vajusin koos suuskadega põlvini vette ja tundsin varstiJ et mu jalad külmuvad.

Lõpp. .. Ma istusin lumme ja arvatavasti hakkasin nutma. . .

Siis nägin ma läbi pisarate elatanud jakuudi heasüdamlikku, osavõtIikku nägu. See oli Gavrila Protodjakonov, kelle jarangas ma kirjutan lõpuni viimased read. .. Gavrila tegi palju selleks, et mind päästa, kuid mu elutahe on kadunud, jalad külmavõetud ja gangreen ei jäta mingeid lootusi.

Võib-olla jõuavad mu märkmed kunagi seltsimeeste kätte. Tahaksin, et meie hukkumine ei jääks siiski asjatuks. Me saime looduseit kätte tähtsa saladuse. Toogu siis meie avastus kasu revolutsioonilisele rahvale, vabale sotsialistlikule Venemaale.

Otsige kivisammast mäe otsas, põhja pool Kuldlõhangut. Otsige Speranski koobast. . . Hüvasti, seltsimehed! Elagu tööklassi õilis ettevõte!

Lõpetatud 30. oktoobril 1917. aastal.

Nikita Ivanov.»

Uskov lõpetas. Kõik vaikisid. Kõiki erutas lugu kahe bolševiku saatusest, kes olid traagiliselt hukkunud inimestest eemal just noil päevil, mil kodumaa kohale tõusis revolutsiooni päike. Neil ei õnnestunud oma silmaga näha rahva võitu, kelle vabastamise eest ohverda-

sid nad oma elu. Lõke põles lõpuni. Ta kattus halli tuhaga ja kustus varsti.

«Mis muud, kui matame ta maha,» lausus keegi vaikselt.

«Jah! Las puhkab...»

Boriss ja Petja kitkusid värsket rohtu, panid seda surnukehale ümber. Ljubimov sulges kirstu kaanega, võttis oma labida, läks natuke maad eemale ja hakkas hauda kaevama. Temaga liitusid ka teised. Üksteist asendades kaevasid nad kiiresti haua valmis, kandsid kirstu ettevaatlikult uude kohta, lasksid köite abil alla ning igaüks viskas vene kombe kohaselt hauda peotäie mulda. Labidad hakkasid tööle. Varsti tekkis mahajäetud laagripaika värske küngas. Mõnest lähedallebavast palgijupist valmistati püramiidikujuline hauasammas. Ljubimov tahus ühe palgi siledaks ja ühte otsa lõigati sisse järgmine kiri:

NIKITA PETROVITS IVANOV,
PUTILOVI TEHASE TÖÖLINE PETERBURIST,
TÖÖLISKLASSI USTAV POEG,
BOLSEVIKE PARTEI LIIGE ALATES 1903. AASTAST.
SUNDINUD 1876. AASTAL,

SURNUD 1917. AASTA OKTOOBRIS,
MAETUD SIIA 20. JUULIL 1947. A..
PUHKA RAHUS, KALLIS SELTSIMEES!
TRUSTI «SEVSTROI»
GEOLOOGILINE UURIMISRÜHM
NUMBER 14-BIS.

Kõik võtsid mütsi d peast. KokkurääKimata hakati laulma «Te langenud võitluses» ja seejärel «Varšavjankat». Ljuhimov tõstis püssi palge ja suunas püssi otsa üles. Kõik järgnesid ta eeskujule. Kõmatas hüvastijätu-kogupauk, mille kaja veeres metsikute mägede vahelt kaugusse.

Seisti veel mõnda aega, heideti viimane pilk hauale ja asuti teele.

Mindi vaikides, igaüks mõlgutas oma mõtteid.

56

Kuues peatükk

EKSPEDITSIOON LIIGUB EDASI MööDA UUT MARSRUUTI

Vaikis mets,. mida valgustas tuhmivõitu põhjarnaine päike. Laagri kõrval kohises ja voogas jõgi, mis oli tugevoma varjatud võimsuse poolest. ümberringi seisid liikumatult pikad rohukõrred. Silmapiiril paistsid ähmaselt, sulasid sinkjasse vinesse lumised, salapäraselt vagaseks jäänud mäeahelikud. Suursugune, mõtlik loodus ümbritses inimesi, telki ja tulelõket.

Uskov istus, haaratuna sügavaist mõtteist, ja vaatas kusagile kaugusesse – uduvinesse mähkunud mägedele, sinises kõrguses aeglaselt rändavatele pilvedele.

Uurimisrühma ülem ei rääkinud midagi oma plaanidest. Ta vähkres kaua unetult oma asemel, tõusis üles ja kõndis oma telgi taga edasi-tagasi, teda vaevasid mingid mõtted. Ka Ljubimov ei maganud. Ta luges veel kord, nüüd juba ise, ‚Ivanovi märkmeid, kõrvutas üksikuid fakte, ning vajus samuti mõtetesse, kaaludes iga loetud sõna. .

Siis istusid, geoloog ja teejuht telgi ette rohule ning vaatasid teineteisele näkku. .

«Noh?» küsis Uskov. .

«Vähemalt sada-sadaviiskümmend kilomeetrit siit,» vastas Ljubimov, kes ilma pikema jututa mõistis ekspeditsiooniülemat,

«Sa arvad nii?..»

«Ta läks koopa juurest lõunasse neli või viis päeva.

Olgu inimene füüsiliselt nii nõrk kui tahes, kuid talve pakasega, juba üksnes selleks, et mitte ära külmuda, käib ta suuskadel päeva jooksul ära vähemalt kakskümmend-kakskümmend. viis kilomeetrit. Mägedes on lund vähem. Tähendab, Ivanov liikus edasi kiiremini. Orus aga oli lund rohkem. Ja tal polnud enam jõudu. Arvatavasti mägedest tkuni jõeni, viieteistkümne-kahekümne kilomeetrilise vahemaa käis ta ära kahe, võibolla ka kolme päevaga, ning kusagil siin hukkus...»

«Tähendab, sina soovitad otsida?»

«Müidugi otsida.»

«Minagi arvan nõnda. Põõrase jõe alamjooksul me

67

leidsime metalle, ja pealegi õige rohkel hulgal. Nähtavasti leidub kusagil ülemjooksul

kohti, kust veevool võttis omal ajal kaasa need rasked metallid ja tõi nad siia, pärivoolu. Pane tähele... Näe,» - Uskov võttis taskust välja ning asetas peopesale kolm tuhmiit kollendavat kullatükki, ,«,väikesed ehedad kullaterad. Neid on vesi, liiv ja kivid juba küllalt lihvinud. Kuid maapõuest ei ole nad välja tulnud siin. Peasoon asub kusagil läheduses.»

«See'p see asi ongi. Tarvis on marsruuti muuta Ja minna kaugemale põhja poole.»

«Nõnda teemegi. Kuid ma tahaksin täpsustada veel üht asjaolu. Jõgi voolab loodest kagusse. Ivanovaga ütleb selgelt: «Otsige kivisammast siit põhja pool.» Kas see tähendab, et me peame väljuma orust mööda mõnda jõeharu, mis suubub põhjast, või peame minema jõe enda ülemjooksuni, kaldudes loodesse? Sada kilomeetrit on määratu suur vahemaa. Meile ei jätku aastastki, et seesugust maa-ala läbi uurida.»

«Kuule. .. Ivanov ei kirjuta kusagil, et teda oleks üle jõe veetud. Ta oli siinpoolsel kaldal ja pole ise üle jõe läinud. Võib arvata, et ta sattus jää peale kogunenud vette, minnes üle mõne jõeharu. Ma arvan, et tuleks minna vastuvoolu piki jõge, ületada üks või kaks haru ja seejärel suunduda otse põhja poole, mägedesse.»

«Tähtis on mitte eksida. Meil tarvitseb vaid minna ilmaaegu kümme-kakskümmend kilomeetrit rohkem või samapalju vähem, ja me hakkame pimesi ekslema mägedes. Siis ei näe me sihtkohta nagu oma kõrvu.»

«Aga me katsume jõeharu kindlaks määrata. Ega siis igal jõel ja ojal tulegi jää peale vesi. . .»

Idataevas hakkas juba punetama, kui geoloog ja teejuht viimaks magama jäid. Mägedest varjatud päike kuldas algul lumiseid tippe, seejärel nihkus valgus madalamale, lõi helkima mäekülgedel ja siis ujutas punakate kiirtega üle orus kasvava tumerohelise padriku.

Sünge lehisemets võtab päikese vastu ~agasihoidlikult, vaikselt. Hommikurahu häirib vahest ehk pasknäär, kes peab ennast põhjamaa ööbikuks. Temal on

kõike vaja, temal on kõigega tegemist. Ta istub kusagil kuivanud puu ladvas ning vaatleb teraselt. Paigalpüsimatu lind ei salli vaikust. Asja ees, teist taga võpatab ta ja ootamatult kääksatab äkki kriiskavalt, otsekui millegi üle ehmudes, krigistab hüsteeriliselt ning jääb seejärel jälle valvsalt vagaseks, selleks et lennata teise kohta ja taas häirida viivuks oma häälitsusega metsa elutut vaikust... Siis aga tõstab kõrvalisel lagendikul häält metsis, kes toriseb midagi omamoodi mornilt, pahaselt ning samas lipsab põõsastesse, et seal, pistnud pea musta tiiva alla, magada maha need rahutud heledad tunnid. -. Tasakesi praksatab karu raske käpa all kuiv oksake, pruunkaru pistab pea rägast välja, pöörab nina siia-sinna ning läheb taarudes hulkuma mööda lagendikke, otsima mulluseid magusaid kibuvitsamarju ja pohli.

Laagris ärgati nagu tavaliselt päikesetõmm ajal. Hvatai-Muhha kolistas ämbrtga ja läks silmi hõõrudes jõe äärde. Varsti kerkis juba suitsujoake lõkke kohalt, oli tunda praetud kala lõhna, hääled muutusid reipamaks ja valjemaks, koerad hakkasid haukuma ja peagi elavnes kogu laager. Maakuulajad naljatasid unise majandusülema üle ja asusid sööma.

Pärast einet palus Uskov teda tähelepanelikult ära kuulata.

«Me muudame kurssi,» teatas ta. «Nelja-viiekümne päeva jooksul, mis on jäänud meie käsutusse külmade saabumiseni, peame üles leidma Speranski ja Ivanovi poolt avastatud lõhangu. Võtame suuna. põhja, sinna, kust tuli Nikita Petrovitš Ivanov. Teele asume homme. Meie Aleksander Aleksejevitšiga lõpetame täna oma siinsed tööd; Boriss ja Petja lähevad küttima ja kalastama: tarvis on varuda toiduaineid; Luka. Lukitš ja Nikolai

Nikanorovitš seavad valmis hobused ja varustuse. Meil seisab ees pikk ja väga võimalik, et ka raske teekond mööda mägesid. Hobused peava.d heas seisukorras olema.»

Tunni aja pärast jäi laager tühjaks, kõik läksid laiali oma ülesandeid täitma.

Niipea kui vaikis kauguses Tui ja Kaava haukumine, kes lippasid oma sõprade järel jahile, kostis telgi lähe

59

dalt rohust kahinat ning lõkke juures i1musnähtavale mingi loomakese valvas kaon. Ta laskis oma suurtel ümaratel silmadel ringi käia, liigutas kentsakaid vurrusid, pilgutas mõne korra silmi ja hüppas osavasti kaerakotile. Käppi appi võttes tappis triibuline hamster rutakalt oma põsktaskud vilja täis. Märksa tüsedamaks läinud, paisunud koonuga hüppas ta maha ja kadus rohtu. Varast nägi pasknäär, kellele ta nähtavasti ei meeldinud. Pasknäär silmitses valvsalt hamstrit ja langes kivina alla, laugles rohu kohal ning kääksatas valjult otse loomakese pea kohal. Hamster sattus segadusse, tõusis tagumistele käppadele, sülitas silmapilk kogu kaertetagavara välja, piiksatas pahaselt ja kadus tihedasse rohtu.

Kaval lind seda vaid ootaski. Ta laskus tähtsalt, võitja ilmega maha visatud kaera-hunniku lähedale ja häälitses millegipärast tükk aega, arvatavasti hurjutas varast oma linnukeeles, seejärel napsas ühe kaeratera, siis teise ning kargas kartlikult eemale. Minuti pärast kogus ta julgust, nihkus vargsi jällekaerte poole ja pistis juba peatamatult kinni kõik kuni viimase terani.

. .. Peent sügisvihma sabistab alla nõnda tihedasti, nagu puistataks teda läbi sõela. Tumedad' räbaldunud pilved kihutavad madalalt, ruttavad üksteisest ette, ja lennanud üle metsade, kogunevad hulganisti mäeharjade kohale, niisutades ohtrasti musti kaljujärsakuid. Näib, et halval ilmal ei ole lõppu ette näha. Haljendavatelt lehistelt varisevad aeg-ajalt maha juba kolletama löönud okkad. Vähe on alles neid, esimesi sügisekuulutajaid, kuid kõigile on selge, et see on algus... Varsti omandab kogu taiga kollase jume, okkaid pudeneb maha hulgana, puud lähevad raagu, mets muutub hõredaks ja mustaks. Heidavad maha lamanduvad seedermänni d, mis lähevad esimeste külmadega väga painduvaks ja järeleandlikuks, ning siis ongi äkki käes ootamatu, kiireks arveteõienduseks valmisolev talv.

Mööda nukrailmelisi metsi luusib vihma all ringi märg karu. Seesugustel päevadel on tal igav. Laisa kõnnakuga sammub ta käratult oma radasid mööda, nuusutab rohtu ja põõsaid, nopib vahetevahel ülivalmit, . nud, veini järele lõhnavaid marju, peatub siis ja mat-

60

sutab laisalt, kallutanud pea külje peale. Karul on kõht täis, seepärast on ta õige pikaldane. Tumepruunide pulstunud ka, vade alla on tal suve jooksul kogunenud üsna paks rasvakiht, ja ta ei tunne nüüd huvi küttimise vastu. Sügisvihm ja külm tuul ajavad looma üksiIdastesse paikadesse. Nad kiirustavad teda talvituskoobast otsima.

Hiiglasuure mahalangenud lehise juures, mille ülespoole suunatud haraliste juurte küljes ripuvad mullakamab.d ja rohukamara tükid, karu peatub ja nuusutab hoolega alles kuiva maapinda; sel on veel suvelõhnad juures. Seda tal just vaja ongi. Karu kaabib osa-vasti juurte alt liivast saue laiali, kangutab kive ja loobib nad ähkides eemale. Esikäppadega kaevab ta väledasti mulda välja, kaevudes maa seest väljakistud puu-juurestiku alla. Seal on kuiv ja soe...

Pimeneb. Vihmasadu ei lakka. Siis poeb karu niiskesse koopasse, kohmitseb seal mõnda aega ning jääb.
vagusi. . Metsaelaniku koIlased silmad heidavad veel kord pilgu pimedusse ja vajuvad kinni. Ainult tundlike värelevate sõõrmetega niiske nina kontrollib metsalõhnu. Kuid rõskes õhus ei ole tunda midagi hirmu äratavat, kõik. on tavaline ja tuttav. Lehkab märgade okaste ja läppunud' mulla järele; tuul toob endaga kaasa niiskunud sookailu. teravat tärpentinilõhna, seente ja pehkinud kännu lõhna. Võib rahulikult magada. üksildane org oh juba uinunud ühetoonilise vihmakahina saatel.
Siis aga võpatasid, liigatasid metslooma ninasõõrmed. Tuuleiil tõi äkki kaasa imelikke, võõraid lõhnu. Karu avas otsekohe silmad ja tõstis valvsalt pea. Uus tuuleiil tõi juba kaasa ärevuse.
. .. Peaaegu kogu päev mindi piki Pöörast jõge ja alles õhtu eel nähti esimest suuremat jõeharu.
«Kas siin?» küsis ebakindlalt Uskov, heites pilgu Ljubimovile.
Teejuht ei rutanud vastusega. Jõeharu oli kahtlemata sügav. Isegi läbi selge vee polnud näha põhja. Kaldad olid järsud. Vahest ehk siin kukkus Ivanov vette kolme
61

kümne aasta eest? Ja mis edasi teha - kas minna loode poole? Või suunduda järsult piki seda jõeharu põhja?
«Talvel jääpealne vesi!...» lausus mõtlikult Ljubimov. «Seda ei kogune igale jõele. Kõige rohkem tuleb seda ette madalates jõgedes. Siin aga. . .»
«Siin on vesi sügav ja pealegi järskude kallaste vahel. See ei jäätu nii ruttu. Aga kui juba külmub kinni, siis kindlalt. Sa tahtsid seda ütelda, Nikolai Nikanorovitš?» katkestas teda Uskov.
«Just nimelt. Minu arvates siin ei saa vett jääle koguneda. Selles on asi.»
«Igikeltsa rajoonis võib talvel igal jõel jää peale vett koguneda. Vähemalt nõnda kirjutatakse õpikutes,» lülitus vestlusse Boriss ja vaatas küsivalt Ljubimovile näkku.
«Nõnda see on, kuid mitte alati. Kui jõgi on madal ja vool rahulik, siis toimub vee jäätumine kiiresti. Jää kasvab pealtpoolt ja ühineb aluspinnasega, mis on alaliselt jäätunud. Jõgi külmub tervenisti kinni. Aga kusagilt ülalipool,t, lättest voolab sageli veel vett juurde. See otsib endale läbipääsu, valgub alla, kerkib üles, katab jää, külmub jälle kinni ning voolab taas ülevaltpoolt juurde. Selle tulemusena tekib kihiline jää õhukeste koorikutega ja veega nende vahel. Nii kogunebki vesi jää peale. Need qn väga ohtlikud kohad matkajatele. Aga kui jõgi on sügav ja kaldad järsud, siis ta ei külmu täiesti kinni, vähemalt talve keskpaigani. Niisugustesse kohtadesse vesi jää peale ei kogune, või siis koguneb alles märtsis, talve lõpus, siis, kui pakane tungib ka sügavatest veekihtidest läbi. Nii on asi. .. Ivanov tuli sügisel. Ei, see pole õige jõgi... Võin päris kindlalt öelda: ei ole see.»
«Siis edasi!» kamandas geoloog, ja maakuulajad läksid edasi.
Teise päeva õhtupoolikul jõudsid nad jälle käredavoolulise, tujuka ojani. See voolas ülepeakaela kusagilt mägedest, otsekui tahaks ta kiiremini tormata suure jõe vaiksetesse voogudesse ja leida kauaoodatud rahu. Mägioja jagunes paljudeks nõvadeks, möödus saartest, milledel kasvasid hanipajud ja paplid, lookles, suundus
62
tagasi, moodustas laugjate kallastega käärusid, järvekesi ja abajaid, kohises kivistel

põikmadalikel.
Ekspeditsioon peatus. Teejuht käis hoolega läbi kogu suudmeala. Jaa! Siin tekib talvel kahtlemata segadus: jää, vesi, paisud ja järved... Talvel pole kuigi kerge seesugusest keerulisest ja tujukast orust üle pääseda. Siis tekivad siin kõikjale äraandlikud loigud. Jõesäng külm ab siin kindlasti kinni juba esimesel talvekuul, ülevaltpoolt aga voolab vett juurde ja moodustab tohutu suuri jääpealseid veekogusid.
«Agar jõeke,» sõnas muheldes geoloog. «Seesugune on võimeline kevadeks oma teele nii mõnegi jääpaisu ehitama. Ja hiljem tõuseb kindlasti üle kallaste. Mina oJen näinud seesugustes orgudes niivõrd pakse jääkihte, et need ei jõudnud isegi juuli kuuni ära sulada. ümberringi on suvi, palavus, orus aga seisab hiiglama paks jäälade. Ja ikkagi ei sula...»
«Siin muudarne suunda; Vassili Mihhailõvitš, ja läheme põhja poole.» - Ljubimov osutas käega lähedalolevatele mägedele, millede kontuurid paistsid selgesti õhtuse taeva taustal.
«Seesama?»
«Seesama. Just selle jõe lääl võis Ivanov vette vajuda.»
«Jah, see näib tõenäoline olevat. Lähme põhja poole. Nüüd aga peatume ja ööbime siin.»
Juba pimedas peatusid luurajad puhkuseks. Vihmasajus püstitati telk, lasti hobused vabadusse ja süüdati lõke.
Sellesama lõkke suits heidutaski karu, Vallatu oja oru peremeest...

Hommikul võttis Luka Lukitš kottide seest välja jäigad, tulpadena püsti seisvad presendist mantlid ja kummisaapad, millede paksudel taldadel oli selgesti näha soontest ja õnaratest koosnev muster.
«Noh, juntsid, visake suvine vormiriie ära. Prikaasiga meie väeosale pandakse tänasest päevast maksma reameestele ja juhtivale koosseisule talvine vormiriietus. Olgu meil kas või hullemb. Kuid suvised kuued võtame seljast ära - lähevad vaja kevädel.
63
Mantlites ja kummisaabastes näisid kõik kohmakatena. Uskov samanes vägilasele. Petjale aga uus vormiriietus kindlasti meeldis. Peaasi, et selles jääb inimene kuivaks. Aga et on raskevõitu, sellega harjub ära. Hommikul asusid maakuulajad teele. Maapind kerkis märgatavalt. Pilved kihutasid madalalt üle pea.
Varsti suundus jõgi järsult läände, hiljem - edelasse. Rühm peatus. Ljubimov ratsutas Uskovi juurde:
«On aeg väljuda orust põhja poole. Nõlv ei ole siin eriti järsk, võib hakata üles ronima.
Tunni aja pärast jõudis uurimisrühm kõrgele kiltmaale. Maakuulajate ees kõrgusid nüüd juba päris lähedased kaljumäed. Alla jäi org, metsad, säravad veekogud. Millegipärast ei olnud kellelgi head tahtmist lahkuda neist kohtadest, mis olid justkui juba koduseks saanud..
Eespool kõrguvad mustad mäed tekitasid seletamatut ärevust.

Seitsmes peatükk,

MILLEST SELGUB, ET PUU VÕIB VAHEL OLLA TÄHTSA INFORMATSIOONI ALLIKAKS

Päevad möödusid, uurimisrühm number 14-bis liikus edasi.

Kiltmaa. .. Kõrgel asuv, tolmtu, mitmekümne ruutkilomeetri suurune, võrdlemisi tasane maa-ala, täis kive ja purunenud kaljurahne. Mitte mingisugust taimkatet. Ei puid ega rohtu. Kõikjal, kuhu pilk ulatus - paistavad külgedel kõrged tumedad mäed. Kaljused mäeahelikud kerkivad amfiteatrina kolmest küljest.

Rühm liikus täpselt põhja suunas, süngete kaljurüngastikkude poole.

Orotško vahtis ringi ja vangutas nukralt pead.

«Tekib mulje,» ütles ta, «et ürgne kaos on säilinud siin täielikus puutumatuses. Pange tähele - graniit- ja basaltkaljud on alles hiljuti murenema hakanud. Ei mingit jälge pinnasest. Ja mis seal pinnasest rääkida, kui puudub isegi mullakirme.. Kuid pinnase moodustu'mise algastmeks, looduse tohutus laboratooriumis

on liiva ja saue tekkimine. Nõnda nägi arvatavasti välja meie kaunis planeet maailmatekke esimestel päevadel.»

«Väga võimalik, väga võimalik,» lausus selle peale hajameelselt Uskov, kes tõstis üles binokli ja hakkas silmitsema mingisugust punkti, mis oli ta huvi äratanud. «Väga võimalik,» lausus ta veel kord, andis binokli agronoomile ja osutas käega ettepoole.

Orotško nägi nõgu, mis näis ärakuivanud väikese järvena keset kivirägastikku. Seal mustendas midagi. Agronoom laskis üllatunult binokli alla vajuda ja ütles, uskumata oma silmi:

«Seal haljendab midagi. . . Kujutlege endale, põõsad. Metsikute kaljude vahel järsku selline nõudiik taimestik! »

Sõideti lähemale. Siledal tasandikul, vaevumärgatavas lahus kasvas väike polaarkask, samas paistis veel tugevate, otsekui nahksete lehtedega sookail ja - imelugu! - sõstar! Ehtne sõstarl

«Marjad! Päris valminud!» hüüdis Petja ning tormas põõsa juurde. «Küll on magusad!»

Ta asus mõlema käega marju noppima.

Boriss järgnes ta eeskujule. Kuid mis see oli? Ta käed muutusid järsku mustaks ja kleepuvaks.

«See on alles tore! Vaik. . . Huvitav asi, seltsimehed! Vaigune sõstar. Ausõna! Niisugune nagu lehis või seeder. Vaadakel Mis see on, Aleksander Aleksejevitš?

Sõstra ja kuuse hübriid?..»

Orotško rebis põõsa küljest lehe, hõõrus seda, nuusutas. Lõhn oli vänge ja meeldiv, meenutas väga Moskva ümbruskonna aedu. Polnud mingit kahtlust, see oli tõeline must sõstar.

«Kuid mispärast vaik?» käis peale noormees. «Sellepärast, et vaik on kaitseabinõu. Sõstar on selle siin ise paljude põlvede jooksul välja töötanud. Talvel külmub neis paikades.pinnas kiiresti ja täielikult läbi, nii et juured ei suuda saata vartesse grammigi vett.

Kuid mõned mitmeaastased põhjarnaised taimed leidsid abinõu enda kindlustamiseks: nad varuvad vett rakkudesse vaigu näol. Vaik kujutab endast kolloidainet, ta vabastab

õige raskelt temaga seostunud vett ja säili
65
tab seda esimeste suvepäevadeni. .Niipea kui muutub soojemaks, läheb taim kiiresti lehte ja hakkab elama, kuigi ta juured veel mõnda aega puhkavad jäätunud pinnases. Kõik mitmeaastased taimed .Põhjas on vaigused: seeder, pappel, lehis, sookai!.»

Lühikesed päevad. Radu raskeid päevi...

Hobused sammusid hanereas, suurte vahedega, üks-teise järel. Mäeahelikud piirasid kiltmaad üha tihedamalt ja lähemalt. Tumedad kivimüürid nihkusid justkui inimeste ees laiali, lasksid neid edasi ama salapärasesse põue ja vajusid sedamaid kokku.

Õhtul lõid kõrges tumedas taevas vilkuma suured selged tähed. Tõusis külm tuul. Meestel hakkasid kõrvad külmetama.

Teejuht vaatas murelikult seltsimeestele atsa ja lausus ahates:

«Esimene külm! Talv ilmus luurele.»

Öösel püstitati telk, tuule puhuks kinnitati ta servad kividega ja koguneti telki. Seal oli vähe ruumi, kuid see-eest soe.

Hommikul jahmusid kõik kivine väljak, kaugemad ja lähemad mäed, pakid ja isegi telk - kõik olid valged. Maa peale ali tekkinud paks hallakord.

«Tarvis on kiirustada!» ütles marnilt Uskov, nähes seda imeilusat pilti, ning vajus mõtetesse: gealoog vajab katmatuid paiku, lagedaid murranguid, kivimite värskeid murrukohti. Aga nüüd? Peab lund ära kühveldama, et jõuda pinnaseni. «Töötame veel kolm päeva,» teatas ekspeditsiaanijuht, «ja läheme tagasi. Sel hooajal me vististi midagi ei saavuta. Käes an septembri lõpp. Põhibaasini jõudmiseks kulub meil vähemalt kaks-kümmend rännakupäeva. Niisiis peame neid kolme päeva otsustavateks. Kuhu sina täna lähed?» pöördus ta Ljubimovi poole.«Meie Borissiga käime ära veel kahel idapaalsel tipul. Seal an määratu suur kiltmaa kaheksasaja meetri kõrgusel, edasi aga hakkab maastik langema. Uurime selle koha läbi.»

. . . Nad läksid ära enne valget. Juba keskpäeval seisid Uskov ja Boriss järsu, peaaegu püstloodse kalju
66

seina serval. Sada meetrit allpool voolas kiire jõgi, mille kallaste ääres võis juba näha esimest jääkirmet. Bariss tõmbas atsaesise kipra.

«Andke mulle õige Ivanovi vihik, Vassili Mihhailavitš. Mulle näib millegipärast. . .»

Uskav pöördus reipalt ringi ja vaatas viivu päraniavatud silmadega noormehe otsa.

«Ivanovi jõgi? Täiesti õige, Borja! Ka mulle näib, et me oleme õigel tee!.»

Nad ranisid alla, sammusid piki kallast ja jõudsid väikese metsani. Uskov seisatas. Otse ta ees, ümbritsetuna noortest peenikestest lehistest, paistis känd. Mis selles siis imelikku an? On siis taigas vähe kändusid? Kuid see oli eriline känd. Puit oli poolpehkinud. Kuid veel oli võimalik näha, et puu polnud vanaduse tõttu ümber kukkunud ega tuulega maha murdunud, vaid maha raiutud. Jah, kirvega maha raiutud, ja just venelaste kombe järgi: sellel küljel, kuhu paale teda taheti langetada, ali näha täke, vastasküljel aga - kirve läbi tekitatud lai haav.

«Huvitav! Ikkagi äärmiselt huvitav!» lausus Uskov.

«Kohe, saame teada, millal puuraiujad siin olid.»

Ta tõmbas kähku vöö vahelt -välja kirve. Osavasti, kahe löögiga raius maha kännu pealmise osa ja silmitses värsket lõikepinda.

«Kolmkümmend kaheksa ringi! Mõistad, Boriss, kolmkümmend kaheksa!..»
Ta naeratas, silmad lõid särama.
«Seda tegid nemad. Ainult nemad! Sul on õigus.
Just mööda seda orgu kulges Ivanovi ja Speranski teekond. Kõik an selge: juba, täna toame laagri siia üle. Töö jätkub...»
Samal ööl, kui väike, laager uinus, rändasid üle mägede hallid pilved. Nad laskusid üha madalamale ja madalamale. Külm tuul tuhises üle maa. Pikkamisi nagu langevari laskus maa peale üksik lumehelve, keerles viivu; langes maha ja sulas ära. Tema järel langesid paljud teised. Lumi hakkas kiiremini keerlema, lumehelbeid sadas alla ikka rahkem ja rahkem. Nüüd, juba julgemaks muutudes, tormasid nad määratu parvena kaas tuulega madalatest hallidest pilvedest alla. Oli

tunda ehtsat talvehõngu ning juba tunni aja pärast hakkas sadama kaljudele, mägedele ja orgudesse ehtsat, tihedat ja kohevat lund.
Sügav lumi tähendas uusi raskusi, uusi takistusi.

Kaheksas peatükk

KULDLOHANG ON LEITUD. - SPERANSKI KOOBAS

Vara hommikul läksid maakuulajad ojast eemaldumata kagu poole.
Vassili. Mihhailovitš sammus piki kallast. Ta astus aeg-ajalt vette, kahmas kärsitult põhjast liiva ja Boriss sooritas kähku katsepesemise.
«Jäljed! Mõned kullaterad...»
«Läki edasi!» ütles pettunult Uskov.
Mõne minuti järel peatuti jälle.
«Taas jäljed. Üks hernetera-suurune eheda kulla tükike. . .»
«Näita. .. Hm... Nõrgalt lihvitud: vist on alles äsja põhja varisenud. .. Läki edasi!»
Ljubimov ratsu,tas kaugele ette. Kitsas nõgu lookles, suundudes kord paremale, kord vasakule, tõustes kogu aeg märgatavalt ülespoole. Kuid alates mingist punktist lõppes tõus. Org muutus laiemaks, mäed taandusid veidi ning kõrgusid nüüd eemal, süngetena ja valvsatena. Mägioja ei. hüpelnud enam. Ta voolas nüüd aeglaselt, näis nagu oleks vesi peatunud.
Järgnesid üha uued proovid. Kükitades pööras Boriss ettevaatlikult renni paremale, vasakule, allapoole, paremale, vasakule, allapoole. Puukūna täideti kivimiga, temasse ammutati vett ja seejärel raputati renni: raskemad osakesed vajuvad põhja, kergemaid uhub vesi minema. Aegamisi viib vesi rennist ära liiva, pisikesi kivikesi, põhja jäävad ainult raske metalli terad.
Järsku hüüdis Boriss:
«Vaadake, Vassili Mihhailovitš!:.
Ta andis renni üle geoloogile ja jäi kohmetunult vait, sest ta ei uskunud oma silmi. Kogu renni põhja kattis ühetasane kiht mattkollaseid terakesil Kuld läikis tuhmilt, küütles pisut rohekall

Geoloog võttis taskuräti välja ning pühkis laupa, mis oli kohe higiseks tõmbunud. Tal hakkas isegi palav.

«Siin ta on, nõukogude Klondyke!» lausus Uskov pidulikult. «Sa vaata ainult, oja põhjas on ju paiguti liivas ligi kümnendik osa metalli. Mäletad - «me magasime kullaliiva!»! Nüüd on kõik selge. See ongi toosama oja, mille jää all veetsid kord öö Speranski ja Ivanov.»

Oeoloogi silmad välgatasid niiskelt. Ta tõstis käe üles ja ütles:

«Me peatume siin! Tarvis on -õige tähelepanelikult tutvuda selle kullasoonega ja kogu ümbruskonnaga. Väga võimalik, et meil õnnestub üles leida ka neid teemante sisaldavaid kivimeid, mida oli näinud Speranski. Igal juhul on Kuldlbhang, mida mainis Ivanov, meie kõrval!»

Seni kui püstitati telk, kuni varuti küttepuid Ja askeldati hobustega, jõudis Borisš lõpule viia proovide kirjeldamise töö. Ta istus suurel kivil ning jälgis hajameelselt valgusemängu sopkade tippudeL Oks neist näis pisut ebatavalisena. Boris? haaras binokli. Sopka tipul vedelesid korratuses hiiglasuured kivirahnud ja nende hulgas kõrgus kivist sammas. .

Otsekohe tuli Borissilemeelde: «.. .Me jõudsime tipule ja ladusime üles kivist samba. Ta õhem külg on suunatud Kuldlõhangu poole.»

«Vassili Mihhailovitš! Seltsimehed! . . .» hüüdis Boriss. «Kivisammas! Näete, sopkal, otse lõunas! Vaadake, vaadake binokliga! See on nende sammas!»

Kõik binoklid. pöörati sopka suunas. Polnud mingit kahtlust. Vaevalt võis loodus niisugust sammast moodustada. .

«Tähendab, kusagil siiIf on ka Kuldlõhang. Kes läheb?» Ikūsis Uskov.

«Mina! Mina!» hüüdsid korraga Boriss ja Petja.

«Suurepärane! Kas te läheks teie ka kaasa, Aleksal1der Aleksejevitš?» pani ette Uskov. «Umbes viis-kuus kilomeetrit. Võtke Tui kaasa.»

Mäe jalamiI nägid kolm maakuulajat kummalist laiku. Kümne-viieteistkümne hektari suurusel maa-alal polnud üldse lundt. Nagu poleks midagi juhtunud, hal-

jendasid seal pohlad, hall sammal kattis maapinda. Samas kasvas väike, kuid üsna tihe lamanduv seedermänd, mille okste küljes rippus hulk valminud käbisid pähklitega. .

«Imelik!» pomises Orotško. «Väga imelik. Kui see oleks lõunapoolne nõlv, siis oleks ehk arusaadav. Kuid põhjapoolne?! Mispärast on siin lumi ära sulanud? Ja miks pole siin talve? . . .»

Väike oja nirises sel kohal nõlvakut mööda alla. Kui luurajad tõusid pisut kõrgemate, kadus ojake. Ja samas algas lumepiir.

«Kuhu jäi siis vesi?» küsis nõutult Petja. «Äsja alles oli, aga äkki, enam ei ole?!»

Grupp peatus. Jah, oja oli kadunud. Agronoom laskus veidi allapoole. Järsku kuulis ta kivide alt nõrka vulinat. Orotško eemaldas samMakihi, ajas kivid laiali ja tegi kindlaks, et oja voolab välja mäe seest. Selgus, et vesi oli soe. Luurajate hämmastus kadus.

«Soe allikas! Vaat milles on asi! Näete, sõbrad, siin kordub samasugune lugu, mida me panime tähele Póörase jõe orus. See fakt kinnitab veel kord, et Uskovil oli õigus: me viibime mingisuguse vulkaanilise kolde tsentrumis. Ja see kolle pole veel kaugeltki kustunud.

Soojaveeallikad on esimeseks tõendiks. Kusagil graniitkaljude ja alatiselt jäätunud,pinnase hiiglasliku massi all eksisteerib ja on ärkvel Igavene Tuli. Kas see on

jahtumata laavast koosnev maa-alune meri või mingi laguneva radioaktiivse aine poolt lakkamatult eritatav soojus - seda on raske ütelda. Ent tarvitseb vaid seesugusel tühisel ojakesel maapinnale tungida, kui talv taganeb kohe. Vaadake: soe vesi sulatas lume ära ja andis taimedele elu. Milliseid imetegusid on võimeline korda saatma maa-alune soojusenergia! Kuid meie tuleme siia tagasi, selles ma.ei kahtle. Me tuleme tagasi Kuldlõhangusse ja ka meie esimesse peatuspaika - Pöörase jõe äärde. Tuleme tagasi koos masinate ja inimestega, kelle tööaeg ei ole piiratud. Me ehitame üles külad, rajame kaevandused ja asume. täie tõsidusega lahendama se'da põhjamaa looduse saladust.»

.

Tunni-poolteise pärast jõudsid luurajad viimaks oma reisieesmärgini: nad silmasid sammast.

Jah; kõigile oli täiesti selge, et selle on loonud inimese käed. Kivid olid valitud väheidased, kuid siledad, nad olid laotud korralikult, moodustades liitmed. Sammas oli umbes kolm meetrit kõrge ja läks tipu poole peenemaks.

«Kõik, on selge,» lausus Orotško. «See ongi Speranski ja Ivanovi sammas! Siit läksid nad edasi, sinna...»

Ta osutas edelasse. Kõik ,pöördusid tahtmatult selles suunas. Teravad mäetipud u.latusid nagu muistsed gooti stiil,is templid piavledeni, mis aeglaselt keerlesid ja voogasid keset seda, kaootilist kaljurägastikku.

«Kusagil seal hukkuski Speranskil» lausus Petja vaikselt.

«Vassili Mihhailovitš ütles, et me sooritarne tingimata luurekäigu koopasse,» sõnas Boriss. «Mäletate Ivanovi päevikus? Maagilõhang...»

«Kas ta pole mitte seal?» küsis Petja, näidates alla, pisut kõrvale.

Tõepoolest, seal mustendas üsna sügav lõhang.

«Aga kui me ei läheks, tagasi senist teed kaudu, vaid mööda seda lõhangut, Aleksander Aleksejevitš?»

«Võib ka nõnda teha. Näib, et eksida me ei või. Läki.»

Lõhangus olid kaljuseinad peaaegu püstloodsed: nagu oleks mägi hiiglasliku kirve abil, lõl1ki raiutud. Kuid nad leidsid koha, kustkaudu oli võimalik alla ronida. Kolm maakuulajat hakkasid ettevaatlikult mööda kaljusid minema, kõõritades kartlikult süngeid kiviseinu.

Boriss pistis üha sagedamini oma seljakotti murenenud kivimite proove.

«Need on maagid! Seis! . . .See on jällegi kuld, otse kivi sees. Ohoo! Siin! on ka kullateri. Võta, Petja . . .»

Hakkas hämardyma, kui' luurajad laagrisse tagasi jõudsid.

«Hea saak!» kandis ette Orotško. «Terve kuhi kivimiproove. Peaasi aga - sammas sopka tipul on püstitatud inimeste poolt. Pole mingit kahtlust! Peale selle läksime meie läbi Kuldlõhangu. Seal pole mitte midagi

ebaharilikku, välja arvatud tohutu hulk aardeid. Kuid näib, et nendega hakkame me juba harjuma.»

Järgmisel päeval läksid Ljubimov ja Petja koobast otsima. Tui läks nendega kaasa.

«Kui me ööseks tagasi ei tule, siis ärge rahutust tundke,» hoiatas Ljubimov. «Tähendab, ööbime koopas.»
Nad jõudsid üsna kiiresti siledale platoole, mida Petja oli mäe otsast märganud.
Lõhang viis neid ikka kaugemale ja kaugemale, kusagile mägede südamikku. üsna kõhe oli olla selles sügavas, haruldaseIt vaikses kaljulõhes.
Ljubimov sammus aeglaselt edasi. Ta vaikis kogu aeg ja silmitses hoolega kivimeid. Petja aga, vastupidi, vilistas, hullas Tuiga ja rääkis palju. Akki riivas ta ettevaatamatult püssirauaga põõsast, mis oli klammerdunud järsu nõIvaku külge, ja sedamaid hakkasid hirmuäratavalt mürisema allavarisevad kivid. .

«Kähku !»
Ljubimov tõmbas Petja enda poole ja nad hüppasid eemale. Ning just õigel ajal. Samal silmapilgul langes lõhangu põhja esimene suur kivi, seejärel teine, kolmas ja siis varises neid alla terve hulk. Kõigest mõne minuti jooksul tekkis lõhangusse räha- ja kivihunnik.
«Näed, mis võib ettevaatamatutega juhtuda! Lõhangu seinad on järsud ja väga ohtlikud. Siin varitseb igal pool hädaoht. Kui tulistad, siis hakkavad otsekohe mürinal alla veerema kaljud kivid. Ettevaatust ja veelkord ettevaatust, poiss!»
Nad istusid kividele. Ljubimov võttis tubakakoti ja hakkas suitsetama.
Järsku nägid nad koobast!
Ljubimov tõusis kähku. Seal ta ongi. Koopasuu ei mustendanud lõhangu põhjas, vaid umbes kahe meetri kõrgusel.
«See ta on!» lausus Petja millegipärast sosinal.
«Teist niisugust vististi ei ole! Seesama, Nikolai Nikanorovitš. Tema koobas!»
Luurajad ronisid kiiresti koopaavasse. Süütasid laternad. Kui nende silmad pimedusega harjusid ja kollane valgusesõõr hakkas laienema, nägid nad halle seinu ja kõrget lage.
72

Akki jäi Ljubimov seisma ja tõstis mingi asja maast üles.
«Vaata, Petja. Põlenud oks. . Aga mis siis kui seda oksa hoidis käes Ivanov, kui ta käis siin Speranskit otsimas?! Ja siin on jäljed. . .»
Varsti hakkas koopapõrand allapoole laskuma. Siis muutus koobas kitsaks ja – seis! Edasipääs oli suletud. Ees kõrgus hiiglasuur, massiivne graniidilahmakas.
«Ongi kõik! Kõik on selge, Petja! Seina taga on Speranski haud. Ja meie ei saa tema kohta mitte midagi rohkem teada. Õudne surm!»
Petja vaikis, võttis mütsi peast ja jäi seisma tumma müüri äärde otsekui haua juurde.
Kui nad välja läksid, ulus tuul kurjalt ja valjult. Lumi keerles raevuselIt ja varjas lõhangut nõnda, et isegi vastaskülge polnud näha. Tuisk. Metsik oktoobrituisk. Ta algas oot,pmatult j a. hakkas alles hoogu minema.
Laagrisseminekule ei tohtinud nad mõteldagi. «Ööbime siin, Petja. Hiljem aga, nagu räägitakse, aeg annab arutust. Küllap mõtleme midagi välja.»

Üheksas peatükk,

MILLES ALGAVAD SELLE ROMAANI PEAMISED SÜNDMUSED. - HOBUSEKARI LAKS KADUMA. HUNDID. - KATASTROOFI ALGUS

Kuid hommikul ei suutnud nad midagi väljamõtelda. Lumetorm ei vaibunud. Koopast

väljumisest ei saanud juttugi olla. Õnneks oli koopas üsna soe. Tuuletõmbust polnud tunda ja see tqendas veel kord, et koobas on umbne ja tal ei ole teist väljapääsu.

Päev venis aeglaselt, pikkamisi. Ljubimov suitsetas peaaegu lakkamatult. Viimaks muutus pimedamaks. Tuisk möllas endise jõuga.

«Kas heidame ehk puhkama, Petja?..»

73

Kuid läheme tagasi laagrisse.

Esimesena pööras tähelepanu lähenevale lumetormile Uhke. Täkk tõstis pea, kõõritas mägede poole ja korskas korra ärevalt.

Telgiriie lõi järsku vappuma. Siis taipas ka majandusjuhataja, et algab lumetorm.

Ja tõepoolest algas juba kümne minuti pärast õudne möll. Lumetorm märatses kogu päev. Veel teinegi päev. Ja veel: üks öö.

«Kus nad võiksid olla?» muretses Boriss. «Mis nendega juhtus?».

«Ma loodan Ljubimovile,» ütles vaikselt Uskov.

Muretsedes Ljubimovi ja Petja pärast, veedeti veel üks päev. Magama heideti vara tuule ulumise ja telgiriide plaksumise saatel.

Luka Lukitš ronis vahetevahel kotist välJa, nööpis mantli kõvasti kinni, ja laskmata lahti telgi tuginööridest, astus telgist välja, et hobuste järele vaadata. Need lamasid lummetuisanuna rahulikult maas.

Kas tõesti rahulikult?

Hilisööl kostsid kaugel laagrikohast uued helid.

Kui keegi maakuulajatest oleks võinud näha, kuidas valvetäku kõrvad järsku kikki tõusid, kuidas Uhke äkki ärevalt pruusatas, vahtides silmanurgast metsikult siiasinna, oleksid nad valvsaks muutunud ja vistist ära hoidnud õnnetuse, mis tõi endaga kaasa paljuslid järgnevaid pahandusi. Kuid inimesed magasid, olles väsinud kestvast rajuilmast.

Kuid täkk ei maganud. Ta tõstis oma lumise pea ja hirnatas hoiatavalt - vaikselt ja ärevalt. Kogu kari ärkas; hobused lingutasid valvsalt kõrvu. Hakkasid liikuma pead, tumedad, vaevumärgatavad lumetormis. Loomade. tundlikud ninasõõrmed võpatasid.

Mis oli juhtunud?

Endistviisi ulus pöörane tuul, möllas tuisk, oli pime ja kõhe.

Kuid täkk kuulatas valvsalt edasi.

Jah! Läbi tuule ulgumise kostis ta kõrvu jälle pikk, südantkohutav heli; see tekkis ja kadus samas tuisu mühinasse. Mõne aja pärast kordus samasugune, kuid otsekui kaksikheli uuesti. Selles oli tunda viha, tuska,

74

verejanulisi soove ja veel midagi säärast, mis paneb vere tarretama, mis sunnib loomi kartlikult värisema kogu kehast ja põgenema, põgenema tagasivaatamata sinna, kuhu jalad viivad, kui pääseks vaid kaugemale sellest hirmuäratavast ulumisest.

Need olid hundid, kes luusisid laagri ümher, tõmmates rõngast aegamisi koomale.

Täkk tõusis korsates Ja kogu kari tõusis kuulekalt nagu temagi. Näljase hundikarja ulumine kostis jälle tuisu kurjast undamisest läbi. Siis ei suutnud Uhke enam seda taluda; lootmata inimeste abile hakkas ta eemalduma õudsetest häältest, lummetuisatud uinuvast laagrist. Temale järgnes kogu hobusekari järjest kiiremini ja~ kiiremini. Tuule undamine

ja huntide ulumine piitsutas hirmust meeletuid loomi. Nüüd liikus täkk juba tagapool. Ta tihe lakk ja saba lehvisid tuules; täkk jooksis hobuste taga, kiirustades mahajääjaid .kärsitu, vihase hirnumisega, lastes vahetevahel käiku oma teravad hambad.

Kogu hobusekari kadus varsti ööpimedusse.

Ljubimov ei saanud sõba silmale. Ta kuulas tuisumühinat ja magava Petja nohinat.

Juba teist ööd olid nad sunnitud koopas vangis olema. Toiduga oli lugu vilets. Oli jäänud natuke konserve ja pool kilogrammi matkakuivikuid. Poiss ei aimanudki, et teejuht polnud päeval ega õhtul enam suutäitki söönud. Kes teab, kui palju oli veel ees sääraseid päevi ja öid?!

Ent lumetorm vaibus niisama ootamatult kui oli alanud. Noorkuu valgustas mahedalt ümbrust. Suured, otsekui läikimahõõrutud tähed sädelesid helesiniselt tumedas taevalaotuses.

«Petja, Petja!» hõtkas Ljubimov tasakesi.

«Mis on?, Kas juba hommik?»

«Ei, esialgu alles, öö. Kuid lumetorm vaibus, võib minema hakata!» . .

«Ah jaa, minema hakata!. . . Kuhu?»

«Tõuse, tõuse, Petja! Lähme laagrisse. Kuidas nad sealon? . .»

75

«Kohe, koheI» Viimaks Petja virgus..

Nad jõudsid varsti platoole. Seal oligi Ljubimovi poolt ära märgitud käänukoht, seejärel teine, ja teeliste ees ilmus nähtavale puhas valge org, mi\1e teises otsas asus kusagil nende lumega kaetud telk. .

«Oleme peaaegu kodus.. .:»

Samal silmapilgul pistis Tui raevukalt haukuma. Koera karvad tõusid turri, silmad lõid tigedalt põlema.

Ljubimov haaras kähku karabiini kätte.

Kõigest kaheksakümne - saja meetri kaugusel neist helkisid punakait kaheksa silmapaari.

«Hundid!. . .»

Vastastikuse vaatlusega möödus möni minut. Seejärel eraldusid karjast neli hunti, kes suundusid paariviisi kiirustamata paremale ja vasakule ringi. Nende lemmikvõte! Ülejäänud tammusid paigal. Tui urises üha raevukamalt. Ta tundis ära oma iidsed suguvennad, nüüdsed verivaenlased.

Ljubimov vaatas ringi. Vasakul neist paistis üksik kalju.

«Kivi juurde, kähku!» kamandas ta vaikselt.

Kolme hüppega jõudsid nad pelgupaigani.

«Asu sinna pbole. Tulista valiku järgi, ära rutta.» Hundid tõmbasid rõnga koomale. Ljubimov võttis kirbu peale halli kera. Lajatas pauk. Kiskja hüppas õhku ja langes küljeli. Kolm teist hunti tormasid tumeda urinaga tapetu kallale.

«Tulista, Petja!» käskis teejuht rahulikult.

Kaks pauku: järsk - vintpüssist, ja kõmisev - jahipüssist, kärgatasid peaaegu ühel ajal. Petja nägi, kuidas tema kartetš kiskus hundi seljast karvatuusti.

Kiskja hakkas uluma, kuid sööstis edasi. Nagu sirgeks tõmbunud vedru lendas talle

vastu Tui, kes hakkas haavatud hundiga purelema. Kostis veel üks pauk - ja veel üks metsloom viskles lumes, Eesmised hundid jätsid tapetu maha ja tormasid kalju poole, laksutades hambaid. Petja tulistas kaks korda õige läheda maa pealt. Tulesähvatused, põletav kartetš sundisid hunte suruma endid vastumaad. Otsekohe kargavad kallale..

Samal hetkel kostsid paugud lumise platoo poolt. Üks, kaks, kolm pauku... Neli meest jooksid mööda valget tasandikku, vehkisid püssidega. ja tulistasid käigu peält. Viis ellujäänud hunti kadusid äkki, nagu paleks neid olnudki. Lahing lõppes niisama järsku nagu oli alanud.

«Ehee-he-heel. . . Ulju-lju-ljuuL . .» kostis laagri poolt.

Hiiglapikkade hüpetega kihutas ees Kaava. Möödus veel mõni silmapilk - ja luurajad kaisutasid naerdes ning rõõmu tundes oma kadunud sõpru.

«Speranski koobas on leitud, Vassili Mihhailovitš! Seal me olimegi lumemöllu ajal.»

«Või nii?.. Ja kuidas ta on?»

«Jälgi seal on. Leidsime tungla jäänused. Ja muud midagi. Koopa lõpus on toimunud varisemine. Selge, et inimene on sisse müüritud.»

Hakkas koitma. Kagutaevas lõi hahetama, tähed tuhmusid ja kuu häis justkui luitunud: sulas häbelikult heledakstõmbunud taevavõlviga ühte. Punakat valgust purskas igasse, külge, selle kiirtes lõid särama mäetipud, ja päev, otsekui kartes, hilineda, võttis sedamaid lühikeseks ajaks võimu enda kätte.

Vesteldes ja naljatades läksid maakuulajad laagrisse.

«Nüüd pühendame ühe päeva lõhangu ja koopa uurimisele, ning juba homme alustame reisi tagasi,» lausus Uskov. «Meie ei hakka enam säärase lumetormi ajal saatusega mängima. Hobused on välja puhanud ja ma arvan, et me suudame kahekümne päevaga jõuda trassi lõpp-punktini. Semjonõtš ootab vist juba meie väljakutset.»

Uskov naeratas rõõmsalt, ta silmad särasid. .

«Kevadel aga tuleme siia masinatega, traktoritega, ammonaaljga!»

Nad olid juba telgi lähedale jõudnud, kui äkki Ljubimov, kes sammus kõige ees, kahvatuks tõmbus.

«Kus on hobused, Luka Lukitš? . .»

Hobused olid kadunud.

Kümnes peatükk.

ORKAAN. - UURIMISRÜHM NUMBER 14-BIS LANGEB SÜGA VIKKU

Näis nagu oleks Uskovi tabanud välk.

Tusaselt vaikides seisid ka teised maakuulajad. Tui sagis telgi ümber, nuusutas turtsudes kõiki sopikesi; äkki pistis ta valjusti haukudes jooksma mööda lundi.

Umbes saja meetri kaugusel jäi ta seisma, kaapis lume laiali ja hakkas jälle haukuma: ta leidis lume alt tükkideks rebitud päitsed.

«Ennäe kuhu pages kari,» lausus Ljubimov. «Uhke haistis hunte ja viis hobused minema: Nüüd ajab ta neid arvatavasti tagasi seda teed kaudu, mida mööda me tulime.»

Hvatai-Muhha seisis vaikides, pea maas. Mida võis ta oma vabanduseks öelda? Ta polnud hobuseid kunagi köide pannud, sest ta oli Uhkele lootnud. Ja polnud ühtegi juhust

ette tulnud, et kas või ükski hobune oleks karjast ära kadunud. Ja nüüd, olge lahked! Uurimisrühma ülemaloli täielik alus süüdistada majandusjuhatajat lohakuses.

Kuid uurimistühma ülem ei ütelnud midagi majandusjuhatajale. Uskov oli läbi une kuulnud, kuidas Luka Lukitš oli karedast pakasest hoolimata mitu korda väljunud öösel telgist hobuseid kbntrollima. Hobusekari oli vististi .alles koidikul ära läinud. Ta ei võinud kuigi kaugele jõuda.

«Viivitamata otsima! Teeme nõnda: Ljubimov, Hvatai-Muhha ja Orotško asuvad sedamaid koos koertega hobusekarja jälgi mööda teele.. Annan teile ööpäeva aega. Kui te selle aja jooksul hobuseid ei kohta, tulge viibimata tagasi. Meie aga viime selle ajaga baasi Speranski koopasse üle. Petja näitab meile teed.»

«Aga kui. ..» alustas kõheldes Orotško.

«Kordan: ööpäeva möödudes tulge tagasi baasi. Kui hobusekarja ei õnnestu üles leida, viime kõik asjad Speranski koopasse Ja anname nadiogdmmi: las saadavad ikkagi teised hobused. Mida me siis muud võiksimegi teha? Enda seljas me ju kõike ära ei vii!»

Kui Ljubimov koos oma kaaslastega oli läinud hobusejälgi ajama, kui kogu vara sai koopasse varjule viidud. Ja selle väsitava tööga toime tulnud Uskov, Boriss ja Petja võisid viimaks natuke puhata, näis koobas neile väga mugavana - kas või asu siia alatiseks elama.

«Nagu graniitlossis Saladuslikul saarel,» ütles Boriss.

«Puudub.amult kapten Nemo . . .»

«Vahe ei ole kuigi suur,» lausus selle peale muheldes Uskov. «Jules Verne'i saar asus vist kolmekümne

viiendal laiuskraadn, aga meie - kuuekümne kuuendal. . . Kuid siin on väga soe. Petja, võta välja termoo, meeter. Või nii . . .»

Uskov isegi vilistas hämmastusest: elavhõbedasammas oli kerkinud pluss neljateistkümne kraadini.

«Olge lahked!. . . Ikkagi huvitav koobas! Põlises keltsmaas näitab termomeeter tavaliselt suures sügavuses. kaks kuni kuus kraadi külma, siin aga on neliteist kraadi sooja. Jällegi maa-alused reaktsioonid!...»

«Missugustest reaktsioonidest te räägite, onu Vasja?» küsis Petja.

«Kas sa mäletad Püörase jõe orgu? Soojaveejärvi? Siingi on niisamasugune lugu. Nähtavasti kestab kusagil siin maasügavuses vulkaaniline tegevus või...»

Ta ei lõpetanud. Boriss võttis maast üles kivitüki. Valges kvartsis sädelesid kollased kullaniidid. Kuid nüüd ei pannud kuld enam kedagi imestama.

«Nõndaks, siingi leidub maagikulda. Teate mis... Kuni meil on aega, süütame õige kõik kolm laternat la läheme koopa sügavusse. Millega ta meid rõõmustab?»

Laternate kollakas valguses heikisid tuhmiit koopaseintel kivitahud. Murrukohtadel hästinähtavaid maagikamakaid tuli ette õige tihti. Mida kaugemale, seda soojemaks muutus koobas. Kuusteist, üheksateist kraadi! Koopa sügavuses võis juba käega katsudes tunda, et kaljuseinad olid soojad. Nad jõudsid koopa lõpuni. Maakuulajad uurisid tähelepanelikult tohutut monoliitset kaljut, mis oli sulgenud läbipääsu. Seal, kusagil tema taga lebab umbses hauakambris Speranski põrm...

Petja vaatas oma jalge ette: kõvakskuivanud savi põrandal nägi ta laternavalgusel selgesti inimese jalgade hästisäilinud jälgi.

Täkk ajas hobusekarja kindlalt edasi. Kaks hobust, kellel oli õnnestunud päitsed katki rebida, jooksid ees, teised kaheksa, kes olid ühe nööri külge. seotud, liikusid edasi kobaras, ja täkk ajas taga mahajääjaid. Tal oli tee hästi meeles; käänakutel, kus eesmised nobused hakkasid kõheldes paigal tammurna, jooksis täkk ette ning juhtis mõnda aega oma karja, et seejärel asuda

80

jälle endisele kohale karja taha. Hobused liikusid peatamatult edasi. Mäekuru, selle taga mägiorg, seejärel lai jõgi, kõrge ja tihe rohi, siis soojaveejärved. Juhile alludes rühkisid väsinud hobused viimase jõuga edasi ja jõudsid viimaks esimesele lumeta karjamaale. Seal nad puhkasid, kõndisid mõnda aega kuivas rohus, siis aga liikusid kiirustamata edasi piki jõge neile tuttava esimese laagrikoha poole.

Õhtul, kui hobusekari läks rahunenult läbi'metsa, möiratas tihnikus häiritud karu. Hobused tormasid lagedale jõekaldale. Elavaloomuline hall mära, kes liikus edasi karjast lahus, sööstis hooga vette, hirnatas kutsuvalt ja hakkas ujuma. Hobusekari kogunes kaldale.

Täkk hirnus ärevalt, aimates ohtu, kuid mära ujus ikka edasi ja edasi, kael õieli. Vool hakkas teda varsti edasi viima. Siis ei suutnud täkk enam vastu pidada. Ta ajas kogu karja jõkke ning ujus ise märale appi. Hobused ujusid metsikult korsates ja pruusates. Keset jõge sattusid nad.kiiresse voolu, mis kandis neid vastupandamatult edasi. Eesmine hobune aimas viimaks ohtu. Ta hakkas hirmunult ja võikalt hirnuma ning vaatas kurvalt tagasi; vastuseks kostis talle niisama ärev, kuid alles tulvil elujõudu ja usku, juhttäku hääl. Vool aga kandis hobusekarja üha kiiremini ja kiiremini edasi. Näis nagu tahaks Pöörane jõgi rutemini oma kuritegu täide viia. Vool pani hobused pöörlema, tiirutama. Viimast korda kostis ärev ja nukker, täis surmaeelset ahastust hobuste hirnumine lähedaloleva maa-aluse kose mühinast läbi, kaikus oru kohal, jõe kohal, vaiksete mägede kohal.

Ülivõimsad vahulained haarasid hõlpsasti hobused, töstsid nad oma harjadele, virutasid vastu märgi kaljusid, panid keerlema ja viisid mürinal maakera sügavusse . . .

Uurimisrühma number 14-bis hobused hukkusid kõik.

Taas kaikus oru kohal sügavikku langeva kose lakkamatu mürin, taas paiskusid vastu kaldaid rahutu ja salakavala jõe sogased vood ning metsas häälitses õige harva ogar pasknäär, keda miski ehmatas.

81

Teise päeva lõpul kuulsid koopasolijad koerte vingumist, inimeste hääli ja mõne minuti pärast istusid juba Ljubimov, Orotško ja Luka Lukitš lõkke ääres ning jõid kuuma teed. Uurimisrühma kõik liikmed olid jälle koos.

Otsustamisele tuli rännaku saatus.

«Niisiis me jäime hobustest ilma. Baasini on vähemalt kolmsada kilomeetrit,» kõneles mõtlikult Uskav.

«Meie laagripaigani Pöörase jõe ääres - ligi sada kilomeetrit. Kõige paremal juhul on hobused seal, kuid võib-olla on nad ka hukkunud. Kuju,tage endile ette, seltsimehed? . . Muuseas, kuidas meil toiduainetega lood on, Luka Lukitš?»

Majandusjuhataja,kes istus kogu aeg silmad maas, ohkas ja vaatas Uskovile näkku.

Uurimisrühma ülem naeratas:
«Aitab küll, ära kurvasta. Nüüd pole enam, midagi parata. Kuidas on toiduainetega?»
Toiduaineid oli veel järel. Selgus, et igaühel tuli kanda seljas umbes kümme kilogrammmi toiduaineid, kirvest, püssi, laskemoona, magamiskotti ja kõiksuguseid väiksemaid asju, nende hulgas raadiojaama ja toiteallikaid.
Kõik muu pidi jääma koopasse – kogu geoloogline kollektsioon, mantlid, saapad, sadulad, Koormakotid ja isegi. . . raamatud.
«Me võime endid lohutada ainult sellega, seltsimehed,» lausus Uskov, «et toome kaasa täpsed andmed uutest leiukohtadest ja näitame eksimatult ära tulevaste rikkalike kaevanduste asukohad. Kevadel tuleme tagasi ja asume usinalt tööle.»
Ta mõtiskles mõnda aega ja lisas:
«On võimalik lühendada teekonda kahekümne, võib olla isegi kolmekümne kilomeetri võrra. Ma vaatasin oma kaardilt järele. Kui me ei lähe vanu jälgi mööda vaid otse üle mägede, siis jõuame kohe Pöörase jõe äärde. Kuidas teie arvate? Võtke arvesse, et mäed on õige kõrged. Kõrgeim tipp on minu arvestuste kohaselt kahe tuhande kolmesaja viiekümne meetri kõrgusel.»
«Lähme! Lähme siiski!» huüdis Boriss.
«Aga sinu arvamine, Nikolai Nikanorovitš?»
Teejuht ei kiirustanud vastusega. Ettepanek oli muidugi meelitav, kuid. . .

«Siit on kunagi läbi räinud maadeuurijä Terski,» ütles ta. «Umbes saja aasta eest. Ta koostas kaardi. Kõige kõrgema mäe nimetas ta Eršoti mäeks. Teisi kaarte ei ole olemas. Ja üldse on need paigad läbi uurimata. Võib sattuda takistustele Ja ootamatustele.»
«Aga kas maksab loobuda võimalusest tutvuda valge laiguga?» väitis vastu Uskov. «Päris huvitav oleks ikkagi tutvuda lähemalt nende mägedega. Kui me juba nende lähistel leidsime nii palju huvitavat, siis kujutlen endale, mida võiks leida sealt, mägede sügavusest.»
«Seda küll...»
«Tähendab, asi pn otsustatud. Lähme mägestikust läbi. hommikul asume teele ja tõuseme mööda lõhangut Eršoti otsa!»
Väljuti varahommikul ja õhtuks jõuti kahe tuhande saja meetri kõfgusele. Eršoti-tipp oli lähedal, kuid teda varjas udu, ja lumi.
«Ei ole mbdagi näha,» ütles Uskov. «Võib loota ainuüksi kompassile. Tema aga, nagu kiuste, tembutab siin. Näib, et kusagil lähedal on peidus rikkalikud magnet raua lademed.»
Mindi veel mööda tasast maa-ala. Hakkas hämarduma. Ljqbimov osutas kaljudele:
«Vahest ehk siin. . .»
«Peatus! Puhkame välja, hommikul aga võtame ühenduse Hamadaniga, trustiga,» otsustas Uskov.
Roogiti lund laiali. Kolme suure kivi vahele kinnitati present. Lumest moodustati midagi madalate müüride taolist. Süüdati väike lõke: puid tuli kokku hoida, sest neid pidi kaasas kandma. Soojendati konserve, teed, söödi kiiresti ja poeti magamiskottidesse, mahutades neisse ka kogu oma vähese vara. Uni võttis sedamaid väsinud matkajate üle võimust. Isegi koerad, kes olid pugenud Borissi ja Petja külje alla, kelle magamiskotid olidliiga avarad, jäid magusasti magama; nad võpatasid ainult unes, elades läbi päevaseid

muljeid.
Hilisööl, juba koidu eel, algas tuisk. Tuul tugevnes, õhk hakkas undama. Niiske lumi ei andnud algul tuulele järele. Kuid varsti muutus tuul nõnda tugevaks, et lumi eraldus kaljude küljest lausa kihtidena ja lendas minema, kusagile nõlvakut mööda alla öö pimedusse.
83

Maakulajad ärkasid. Nad istusid oma magamiskottides, surudes endid vastu kive. Tuul oli presendi ammugi ära viinud, lumebarjäärid purustanud ja laiali paisanud. Ljubimov kummardus Uskovi poole:
«Anna käsk, et mehed seoksid endid üksteise külge. Mine sa tea, tuul võib meid minema viia. . .»
«Siduge endid vöörihmade abil kokku!» kostis Uskovi käsklus.
Tuul tugevnes. Juba oli raske istuda isegi kaljude varjus. Nende ümbert oli lumi justkui ära pühitud. Kivid kattusid jääkihiga. Kõik vaikisid, surusid endid vaid kõvemini üksteise vastu.
Orotško, kes istus suur,e kivi taga, nõjatudes seljaga selle vastu, tundis äkki, et kivi võpatas Ja nihkus paigast. Seejärel jälle. .. .
«Kivi kõigub!» hüüdis agronoom ja kargas püsti.
Samal silmapilgul paiskas tuuleiil ta jalust maha ja lohistas nõlvakut mööda mlla. Tema järel veeresid üksteise järel ka kõik ta kaaslased.
Mehed, kes olid end kokku sidunud, libisesid hanereas mööda jäätunud kaljuseina allapoole. Nad haarasid väljaulatuva,test nukkidest kinni, kuid ei suutnud end hoida. Uskov hakkas veerema. Sekundi murdosa vältel näis talle, nagu lõpeksid äkki mäed ja ees haigutas mustendav tühjus.
Nooruslik hääl karjus:
«Aa -aa-aa!. . .»
«Mis ma tegin!» jõudis geoloog vaid mõelda.
Veel mõni hetk, ja tla ees avanes sügavik
«Lõpp!» vilksatas tal peast läbi. «Kaks tuhat ükssada meetnt. Lõpp!...»

Üheteistkümnes peatükk

VIIB LUGEJA HAMADANI LINNA. - UURIMISRUHM NUMBER 14-BIS ON JÄLJETULT KADUNUD. - OTSINGUD ALGASID

Sekretär sisenes trusti juhataja kabinetti, hoides käes sinist planki.
«Kuidas on?» küsis juhataja ärevalt ja kärsitult
84

«Asi on halb, Fjodor Pavlovitš!»
Sekretäri silmad olid nukrad, ta rääkis tasa.
Juhataja paaras plangi. See oli radiogramm vahebaasist number kaheksa, mille kaudu Uskovi grupp pidas raadiosidet. Baasist teatati et möödunud ööpäeva jooksul pole Uskovilt ühtegi 'teadet vastu võetud.
«Seitsmes ööpäev!» lausus juhataja. «Mis see küll tähendab ?»

Ta vaatas aknast välja. Oli sume talveilm. Kõik välistööd olid lõppenud. Kõik uurimisrühmad olid juba tagasi jõudnud ja maakuulad tegelesid nüüd kameraaltöödega. Aga. Uskov.. . Kas tõesti on juhtunud midagi tõsist.?

«Ühendage mind lennujaamaga.»

«Kuulen.»

Kahe minuti, pärast helises telefon.

«Lennujaam kuuleb. Ülemat? Kohe. . .»

«. . . Kuus inimest; üksteist hobust. Suund - kaheksandast baasist ruudusse C-4 Terski mäeaheliku suunas ja vedasi põhja poole. Kuidas? Ühest lennukist ei piisa.

Lennutingimused on väga rasked, mäed on üle kahe tuhande meetri kõrged. Ma saan aru, et säärasel ajal on raske... Kolmest vististi piisab. Täiendavaid andmeid? Mitte mingisuguseid. Muide, ma saadan teie juurde autojuhi, kes viis uurimisrühma suvel lähtepunktini. Tegutsege, ja võimalikult operatiivselt.»

Ta pöördus sekretäri poole:

«Kirjutage Kaheksanda baasi ülemale: «Teile alluvas baasis kuulutataksevälja erakorraline seisukord. Saatke Uskovit otsima kõik olemasolevad koerterakendid, vajalik arv mehi, kogenud teejuhte. Tegevusraadius kuni sada kilomeetrit põhja suunas. Kaugemal asuvad tegevusse lennukid. Valmistage ette maandumisväljakud. Autojuht Vostrikov saatke leIlnujaama täiendavate andmete esitamiseks.»

«Kõik?»

«Andke otsekohe raadio kaudu edasi.»

Sekretär väljus ja tuli mõne minuti pärast tagasi: «Uskovi naine ja tütar. Kas võtate vastu?»

«Muidugi!»

85

Juhataja läks ise vastuvõturuumi. Ta juhtis Varvara Petrovna ja Veerakese kabinetti ning pani nad istuma:

«Esialgu on veel vara närveerida, mu kallid. Vara. Kinnitan teile.»

«Fjodor Pavlovitš, aga kas te ise olete veendunud, et nad on elus? Näen teie silmade järgi, et te ise ei ole selles sugugi veendunud,» ütles Varvara Petrovna ja ta hääl värises erutusest.

«Täiesti veendunud. Seesugust juhtumit ei ole ette tulnud, et uurimisrühm oleks tervenisti kaduma läinud ja täiesti jäljetult. Nad ei võinud ja hukkuda äkitselt ja kõik koos. Muidugi kerkib üles lihtne küsimus: miks nad vaikivad? Neil on ju raadiojaam! Ja terve komplekt toiteseadmeid! Ja kuue mehe hulgas -- kolm radisti.

Ma mõtlen nende all üliõpilast-praktikanti, teie mehe õepoega ja lõpuks on ka Vassili Mihhailovitš ise esimese järgu radist. Miks nad siisvaikivad? Kogu ärevus saab ju alguse sellest: miks nad vaikivad?»

«Täiesti õige, Fjodor' Pavlovitš,» ütles Uskava. «Miks vaikivad kolm radisti, kui neil on olemas raadiojaam?»

«On olemas raadiojaam! Kas te olete kindel, et ta on olemas, see räadiojaam? Aga mis siis, kui ta on vigastatud, rikki läinud, jõkke langenud, kaljult alla kukkunud ja pilbasteks, purunenud? Mina näiteks olen veendunud, et see juhtus just nõnda.,»

«Ah, Fjodor Pavlovitš! Te sisendate minusse siiski natuke lootust. ..»

Lühikese vaikuse järel lisas Varv'ara Petrovna:

«Ma tahan öelda, et mõistuse abil saan ma kõigest aru. Väga võimalik et teie oletused on õiged... Kuid mu hing ei suuda siiski rahuneda. Mu süda aimab, et seal on juhtunud. mingi õnnetus.»

«Teie, kallis Varvara Petrovna, ärge uskuge südant, vaid uskuge niind. Jgal juhul meie ei istu, käed rüpes. On alustatud otsingutega kõige laiemas ulatuses. Kolm lennukit, koerterakendid, kütid .. Meie teeme kõik selleks, et neid abistada, kui nad on hädas. Rõhutan veelkord - kui nad on hädas. Kuigi ma olen veendunud, et mingit õnnetust pole juhtunud.»

Ent vaevalt olid Uskovid ära läinud, kui juhataja kut sus välja peageoloogi. Temaga rääkis ta hoopis teisiti:

«Mis sa arvad Uskovi kohta? Kas tuleb tagasi? Inimesed on tal usaldusväärsed, teejuht on hea. Ja ta ise on kogenud mees. Tõsi küll, nad läksid liiga kaugele, kaugemale kui võis minna. . .»

Geoloog oli tusane. .

«Viga seisab selles,» sundis ta ennast rääkima pärast pausi, «et rajoon on vilets. Avameelselt ö'elda - vastik rajoon. Suured kõrgused. Ja pealegi veel varajane talv.»

«Selles kogu see asi ongi!» nõustus temaga juhataja. «Rajoon on ülivastik! Suured kõrgused ja varajane talv. Õige hõlpsasti võib mõnda kuristikku kukkuda. Siin käis Varvara, Petrovna koos Veerakesega. Neid õnnestus mul kuidagimoodi rahustada, kuid ise olen äärmiselt rahutu, Mu süda aimab halba.. .»

. . . Otsingud algasid. Palju kordi lendasid lennukid üle imeliku kaduva jõe, üle lõhangute Eršoti mäe läheauses ja üle helkivatestojapaeltest läbilõigatud valgete orgude. Ainult üle Eršoti tipu ei lennalnud ükski lennuk. Tohutu suur kõrge mägi, mille mäestikuharud nagu hiiglaslikud käpad kulgesid igasse külge kümnete kilomeetdte kaugusele, kaitses kindlalt oma musta kaljupead, mis oli sel aastaajal peaaegu alati varjatud tihedast uduloorist.

Üksteise järel tulid tagasi koerterakendid. Otsijad kandsid ette: jälgi ei ole leitud. Baasi raadiojaamas süttisid kolm korda ööpäevas põlema neoonlambid, et anda trusti edasi aruanded, mis ei valmistanud sugugi rõõmu.

Algas teine otsingutenädal. Taigasse läksid uued otsijatesalgad, sinna suundusid värsked koerterakendid. Orgudes sõelusid suusatajad, kihutasid nartad põhjapõtradega, rändasid otsidesringi vabatahtlikud ja kütid. Nad ronisid sopkadele, läksi'd üle soode ja jõgede, laskusid lõhangutesse. Kuid kõik jäi tagajärjetuks. Ei leitud ühtegi jälge. Ekspeditsioon number l4-bis jäi teadmata adunuks.

Viimaks tuli korraldus: otsingud ajutiselt katkestada.

T E I NE OSA

ERSOTI KRAA TER

Kaheteistkümnes peatükk,

MILLES HAKATAKSE TÕEPÄRASELT KIRJELDAMA SEDA, MIS JUHTUS

MAAKUULAJATEGA SIIS, KUI NAD KURISTIKKU KUKKUSID

Kui Uskov viimasel silmapilgul enne katastroofi nägi enda ees tühjust, ei eksinud ta oletusega: tema ees haigutab tõepool,est, mustendav kuristik, kuhu üksteise külge seotud inimesed tuule jõul pöörase kiirusega lendasid. Eršoti veerjas, klaassile, jäätunud, kivine rinnak katkes järsku täiesti püstloodse kaljuseinana. Mägi oli ilma tiputa. Tipu asemel oli kuristik.

Pärast seda, kui oli antud käsklus: «Siduge end kokku!», haaras Petja köieotsa ja mässis selle kõvasti endale ümber. Ta magamiskotis võbises tasakesi külmast või hirmust Kaava. Petja kõrvale sattus Ljubimov. Teejuht nihkus noormehe poole ja kompas sõlme. Petja mõtles: «Kontrollib, kas ma ennast hästi kinni sidusin.» Samal silmapilgul kostis agronoomi hoiatav hüüd: «Kivi kõigub!», Seejärel paiskas tuul Petja paigalt minema ja lohistas allapoole. Ta jõudis veel kuidagiviisi käsi kotist välja tõmmata. Kaava kohmitses ta jalgade juures püüdes kotist välja tungida, kuid see tal ei õnnestunud. Nad mõJemad kukkusid edasi, veeredes küljelt küljele. Uus nõksatus sundis Petjat lühemaks ajaks paigale jaäma. Ljubimov oli mingisugusest kaljunpkist kõvasti. kinni haaranud; püüdes selle külge rippuma jääda. Köis tõmbt Petja ümber valusasti pingule ja ta ei suutnud vastu pidada, hakkas karjuma.

Seda kisa kuuliski Uskov viimasel hetkel enne kukkumist.

Köis rebenes. Köieots vihises õhust läbi. Inimesed pudenesid laiali.

91

Järgmisel silmapilgul Petja juba lendas, kukkus niiskes lumehunnikus tuule ulumise saatel kusagile ööpimedusse. Teadvust kaotades tundis ta, et vajus mingisugusesse pehmesse massi.

Ja kõik kadus...

Torm möllas veel kaua. Tuul kihutas edasi lumepilvi, kivitolmu, pisikesi kaljutükikesi.

Kuid kõigele tuleb kord lõpp. Hommiku eel, kui idataevas lõi vaevumärgatavalt hahetama, tekkis kohe niisugune vaikus, nagu oleks lqodusel häbi hakanud ja nagu kavatseks ta nüüd öist möllu heaks teha.

Esimesena toibus Tui. Ehkki ta oli sügavale lume alla mattunud, suutis ta siiski südilt käppade ja peaga töötades lumehangest välja kaevuda. Kusagil kõrgel ulus veel tuul, kuid siia alla ulatusid vaid harvad iilid. Tui jooksis siia-sinna, vajudes kõikjal kohevasse lumme.

Polnud tunda ühtegi tuttavat lõhna. Koer ulus viivu haledalt, kuulatas, keerutas ennast, heitis lumme ja juba mõne minuti pärast kattis teda jälle soe lumevaip. .

Kuid Tui uni oli lühike. Peremehe ootamatu kaotus ja üksindus mõjusid koerale väga masendavait. Ta kargas üles, hakkas hulkuma pimeduses, vahetevahel haukudes ja kiunudes. Ootamatult tundis niiske koeranina nõrka, kuid tuttavat lõhna. Tui nmisutas ja asus äkki pöörase energiaga lund lahti kaevama.

Põhjamaa. koerad oskavad viie minuti jooksul kaevata sügava augu isegi jäätunud lumme! Nii toimivad nad siis, kui kütivad hiiri. Siin aga olid mängus kõige tähtsamad olendid neljajalgse elus - sõbrad. Võite endale kujutleda, millise innu ja südidusega loopis Tui lund laiali, kuidas taniutsus kannatamatusest. Kuid mida sügavamale, seda rõõmsamaks muutusia hääl.

Veel, veel mõni pingutus... Lume alt ilmus nähtavale karusnahast kott, mingisugused köied. Siis hakkas juba kostma poollämbunud Kaava summutatud, tasast ja kaeblikku kiunumist. Päris ligidal ilmus nähtavale Petja soe, lumest märg nägu. Tui lakkus teda korra, veel korra. Poisi laud võpatasid, ta avas silmad:

«Kus ma olen?»

Keegi ei vastanud talle. Ta kohal sagis karvane koon ja otse enda ees nägi poiss Tui silmi, mis väljendasid piiritut ustavust ja tumma palvet, et poiss teda kallistaks.

«Tui, sina? Oh!» oigas poiss. Ta vasakut kätt läbis põletav, valu ja poisile tulid selgesti meelde õudse öö kõik sündmused. «Aga kus on teised? Kus on onu, Boriss, Ljubimov?»

Ta jalutsis kohmitses üha südimalt magamiskotti kinni jäänud Kaava. Varsti vabastas koer oma pea ning esikäppadega kaapides roomas kiiresti kotist välja, raputas ennast ja lipptas lõõmsasti saba. Tui võttis teda vastu rõõmsa haukumisega.

«Otsi, Tui! Kaava, otsi!» käsutas poiss.

Koerad kaevusid lumme. Kahe meetri kaugusel Petjast leidsrd nad lume alt Ljubimovi.

Kiiresti toibudes taipas kogenud teejuht kohe, et oli ellujäänud ainuüksi tänu sellele, et oli kukkunud kohevale lumepadjale. .

«Petja! Elus? Said sa viga? Kus teised on?»

«Ma ronisin alles välja... Tui kaevas mu välja. Rohkem ei ole kedagi näha. Käsi on justkui .. .»

«Näita!» - Ljubimov võttis Petjalt ettevaatlikult poolkasuka seljast ja vaatas ta kätt. «Jah, välja. väänatud.»

Naksti.

Petja karjatas.

«Ehee! Jäid hiljaks. Korras! Oli välja väänatud, kullke. Oli, kuid enam ei ole. Niisuguste asjadega saame ilma arstitagi hakkama. Homme oled terve. Nüüd aga pane ennast riidesse ja asume tööle. Tui! Kaava! Otsima.»

Koerad pistsid jooksma mgöda lund, nuhkisid koünudega. stopp! Tui seisatas paarikümne meetri kaugusel ja haugatas kutsuvalt. Siin! . . .

Kolm kätt ja kaheksa käppa tekitasid lumevihuri.

Meeter, poolteist meetrit. .. Käesl Siin nad on! Poisil ja Nikolai Nikanorovitšil hakkas süda äryvalt plõksuma, kui nad tirisid üksteise järel lume seest välja Orotško, Uskovi, Hvatai-Muhha ja Borissi. Nad kõik olid minestanud. Ljubimov ei kaotanud sekunditki, nööpis lahti

kotte, vabastas mehi, silmitsedes ärevalt kahvatuid nägusid. On nad elus? .

«Tee kähku tuli üles, Petjal On tarvis sooja vett, teed. . .»

Seni kui Ljubimov hõõrus ja tõi teadvusele päästetuid, süütas Petja lõkke. Puukoori, laastusid, ühesuuruseid õhukesi halgusid - kõike leidus ettenägeliku teejuhi kotis. Petja

täitis katla lumega, valmistas kividest kolde ja pani nõu tulele.

Esimesena toibus Hvatai-Muhha. Ta ohkas, pilgutas hämmastu.nult silmi, tõmbas kulmud kortsu - meenutades kukkumise silmapilku, ning hakkas järsku nutma. «Elus! . .. Aga kus on juntsid?..»

Siis tõusis ta algul põlvili, seejärel püsti, nuuskas mõnuga nina puhtaks ja laskus jälle neljakäpukile, sest nähtavasti ei olnud ta veeloma jalgade peale päris kindel, ning roomas Orotško juurde, kes lebas liikumatult oma magamiskotil. Luka Lukitš heitis pool kasu ka kõrvale ning asuskiiresti ja osavasti agronoomi teadvusele tooma. Borissi hõõruti tugevasti, sest ta oli millegipärast eriti kõvasti külmunud. Ta hakkas sügavasti hingama, avas silmad ning lamas tükk aega selili, vaadates sõnatult ja imestusega halliks tõmbunud hommikutaevast. Varsti toibus ka Orotško. Temal tuli külg kinnI siduda, sest ta oli kukkumise juures kõvasti viga saanud. Agronoom lohistati lõkke juurde magamiskotil nagu kelguga.

Uskov lamas, kulmud kortsus, ja vaatas.. üksisilmi nende kohal kõrguvale hirmuäratavale kaljuseinale.

Kalju ülemine serv kadus suures kõrguses endiselt uttu. Tähenaab, nemad asuvad kuristiku põhjas. Mis siis ikka, see pole veel nõnda hirmus. Peaasi et kõik on elus.

«Ära muretse, Vassili Mihhailovitš,» lausus Ljubimov, just nagu aimates ta mõtteid, «kõik on hästi. Tõsi küll, saime natuke viga, kuid see pole nii väga hull. Petja väänas käe välja, selle ma panin juba paigale, homme on käsi nagu uus. Ainult Aleksander Aleksejevitš... Võib arva,ta, et toibub kah. Üldse pean ütlema, et pääsesime õnnelikult. Me prantsatasime ju õige kõrgelt alla! Umbes, kuuekümne meetri kõrguselt! Kui me

poleks sellesse lumehange sattunud, poleks me oma konte enam kokku korjanud...»

«Missugust tiid keeta, kas pressitud või teist?» küsis äkki tavalise häälega, nagu viibiks ta geoloogide asula sööklas, Luka Lukitš, koukides oma põhjatust kotist mingisuguseid pakke välja.

See rahustas kõiki.

«Selgub et Eršotil ei olegi tippu? Haruldane nähtus — kõrge mäe tipus on kuristik. Hm. .. Kuristik?! Lihtsalt seletamatu. Huvitavoleks teada, kui lai see lõhang on? Aga võib-olla on see vaid astang järsul nõlval?»

Nõnda arutles kõikide kuuldes Uskov, kui kõik jõid lõkke ääres teed.

Hakkas koitma. Kuid lõhangus oli õhk liikumatu ja tulvil niivõrd tihedat udu, et juba kahekümne meetri kaugusel polnud midagi näha. Vaikuse, teadmatuse ja läbitungiinatu udu tõttu näis lõhang eriti salapärasena.

«Kui poleks lumehange,» jätkas Ljubimov vaikselt vestlust, «siis oleks pidanud meid kõiki tükkhaaval kokku korjama ja kokku kleepima . . . Kukkusime ju ülevalt kahes jaos ja kahesgrupis. Köis ei pidanud vastu . . .»

«Vaat milline oli meie «uus marsruut», sõbrad!» sõnas Uskov ja heitis pilgu oma kaaslastele. «Kõik minu pärast... Olen süüdi. Tõsiselt süüdi... Seesugustel juhtudel riisiko ei õigusta ennast iialgi. Hea, et niiviisi läks. Oleks võinud halvemini lõppeda...»

Uskov vaikis Viivu; silmitsedes kaaslasi.

«Kuid miks me istume?» jätkas ta. «Meie aeg on kallis. Tarvis on tegutseda. Tarvis on siit kiipesti välja pääseda. Kuitlas teie enesetunne on, Aleksander Aleksejevitš?»

«Katsun püsti tõusta.. »

Seltsimeeste abiga tõusis agronoom püsti Ja sundis end naeratama:
«Püüame .. .»
Ent järgmisel silmapilgul oigas ta ja haaras küljest kinm. Vigastus oli tõsisem, ku! alguses paistis..
«Heitke pikali, heitke pikali, Aleksander Aleksejevitš.
Puhake, Siiasamasse. Näib mugav paigake olevat,»
95

ütles Uskov, pannes agronoomi lamama magamiskottidele kustuva lõkke äärde.
«Aga meie, seltsimehed, läheme ikkagi üheskoos luurele, Siia jääb Luka, Lukitš. Nikolai Nikanorovitš ja Petja lähevad paremale, mina Borissiga - vasakule, piki kaljuseina. Vaatame, missugune looduseime on meie teele sattunud.» .
«Vassili Mihhailovitš,» katkestas teda Ljubimov, «palun teid ainult nii kaua, kuni udu pole haihtunud, kaljuseinast mitte eemalduda. Mulle näib, et meie ei ole veel sugugi põhja jõudnud.»
«Kuidas nõnda?»
«Aga vaat nõnda. Väga võimalik, et meie ei asu kuristiku põhjas, vaid mingisugusel astangul. Aga et see on kuristik, lõhang - selles ma ei kahtle. Vaata, kui liikumatu on õhk! Ja ka udu. . . Kui see oleks olnud nõlvakul, siis udu oleks ammugi kadunud... Nii et riskeerida ei maksa ja kaugele minna pole.vaja. ‚Kes seda teab, mis seal, selles sombus, võib olla.»
«Hea küll,» nõu'stils Uskav, «kaljuseinast eemale me ei lähe. Püstitame endile esialgu ainsa ülesande: leida koht, kust pääseksime üles, uurida lähemalt kaljuseina.» Mõne minuti pärast kadusid mõlemad grupid uttu.
Petja sammus, Ljubimovi järel. .Lumi oli sügav, minna oli raske. Kaljusein oli kogu ulatuses peaaegu püstloodis. Ei ühtegi väljapääsu. Nad olid umbes kilomeetri kaugusele jõudnud, kui äkki Tui, kes hoolega nuusutas lund teejuhi ees, seisma jäi ja nõutult tagasi vaatas.
«Mis sinuga on?» küsis Ljubimov hellalt. «Noh, mine, mine. . .»
Ent Tui ei liikunud paigast. Siis võttis LjuDimov püssi õlalt ja liikus pikkamisi edasi, kombates, igal sammul jalaga lund. Kaks, viis, seitse meetrit. ja. . . lõpp! Lumine tee katkes. Nende ees haigutas tühjus. Kui sügav see kuristik oli ja mis seal põhjas, võis olla, -- vastust nendele küsimustele ei olnud ega saanudki olla kuni udu ära ei kao.
«No küll on lugu!» lausus bjubimov ja pöördus ümber. «Läki, Petja! Tuleb välja, et me viibime kusagil taeva ja maa vahel. Vaat missugune lugu! . . ,.»
96

Tagasi jõudes nägid nad huvitavat pilti. Orotško lamas kõhuli karusnahksetel magamiskattidel ja karjus õige valjusti. Luka Lukitš aga mudis ta selga, kasutades massaažiks kogu oma energiat. Majandusjuhataja nägu nõretas higist kuid ta kordas ainult:
«Noh? Noh? Noh? Nonna!... Nõnna!...» Agronoom puhkis ja ähkis, karjus, anus oma «tohtrit», kuid too oli justkui kurdiks jäänud. Alles siis, kui Luka Lukitš oli oma tööga lõpule jõudnud, pani ta agronoomile mingisuguse kompressi, mähkis ta kinni la ütles:
«Nõndaks! Saa tervess ja ää köhi!» - Seejärel pühkis laupa ja pilgutas Ljubimovile lustakalt silma: näe, kuidas meie pool tehakse. . .

Uskov ja Boriss tulid tagasi umbes tunni aja pärast, nad olid väsjnud, otsa lõppenud. Nende nägudelt võis lugeda, et midagi head nad ei avastanud. Geoloog istus
kividele, võttis seljast püssi ja koti ning ohkas tusaselt.
«Sattusime pigisse... Ongi tõsi, Nikolai Nikanorovitš, me asume astangul. Kahe kilomeetri kaugusel siit aheneb ta kümne meetrini ja katkeb. Edasi haigutab sügavik; . . Aga teie pool?»
«üks kildmeeter. Ja samuti järsak. . .»
«.Ja mitte mingisugust käiku üles?»
«Ei. Sein! Järsk ja väga kõrge! Udus ei saa täielikku kõrgust kindlaks määrata, kuid arvan, et mitukümmend meetrit.»
«Nõnda! . .. Kõik on selge! On jäänud vaid üks tee- edasi allapoole. Niipea kui udu kaob, alustame luuret selles suunas. Seni aga seame korda köied.»
«Loodan, et meie ei jätka allalaskumist samasugusel viisil, nagu me siia sattusime?» küsis vaikselt Orotško ja naeratas.
Kõik hakkasid naerma.
«Noh, kui te juba naljatate, siisr tähendab, hakkate paranema,» ütles Uskov. «Väga hea! Püüame vältida üleliigseid hüppeid. Kuid mis salakaval sügavik see ikkagi on? Huyitav! Väga huvitav!»
Ta mõtles järele. Pähe turgatanud oletus näis ikka rohkem ja rohkem tõepärasena. Eršot on vulkaan? Paistab et see on ammu kustunud vulkaan. Igal vul
97

kaanil aga, kui vana ta ka ei ol,eks, on. olemas kraater.
Jah, kraater... Väga tõenäoline. Aga mis siis, kui Eršot on vulkaan? Jaa-jaa. . . Ja isegi mitte kustunud, mitte elutu vulkaan. Meenus Püörase jõe org, soojavee järved, agronoomi poolt avastatud sulakohad igikeltsas.
Ent kas kõik need faktid on tõendiks vulkaaniliste jõudude - olgugi nõrkade, kuid alles olemasolevate tegevusest? Sellisel juhul aga. . . Sellisel juhul on nad kraatris! Ja kui kraatriseinad on igalpool niisama järsud kui see. .. Siis on nad lõksus! Ja sellel ei ole väl-japääsu.
Geoloog süngestus ja hõõrus kätega kõvasti laupa. Kõik ootasid ergutussõnu, Kuid Uskov vaikis.
Tükk aega pärast keskpäeva hakkas viimaks liikuma seisatunud õhk. Nõrga tuule mõjul nihkus udu eemale.
Sedamaid, otsekui oleks keegi valge loori kõrvale tõmmanud, vilksatas pilvitu sinitaevas ja selle puhtal taustal ilmus selgesti nähtavale järsu kaljuseina ülemine serv, kust nad olid alla kukkunud. Möödus veel mõni minut, ja kaljuastangut ümbritseva salapärase sügaviku kohal hakkasid sõudma tihedad piimvalged pilved, ning samas lõi vaikseks jäänud inimeste silme ees mustendama maalõhe teine, vastaskülg. See oli sünge ja must. Kaljujärsakuteotsas paistsid siin-seal teravikud, mis sarnanesid vanaaegsete lossidetornitippudega. Kaljude jalameid kattis tihe ja tumevari.
Uskov vaatas ringi, silmitsedes teraselt avanenud panoraami, ning veendus ikka rohkem ja rohkem, et nad viibivad kõrgete ja järskude, kaljuseinte rõngas. Nüüd alles julges ta ütelda seltsimeestele tõtt:
«Meie oleme kustunud vulkaani Eršoti iidses kraatris .,»

Kolmeteistkümnes peatükk

KALJULÕKS. - ERŠOTI VANGIDELE JÄI ÜLE ÜKS TEE - KRAATRI PÕHJA!

Siis kui lõi särama päike, kadus udu jäljetult mäetipu kohalt. Ainult astangust allpool, kraatri tsentrumi kohal; hõljus ikka alles läbitungimatu valge loor, var-

jates kiivalt ta saladust. Kuidmaalõhe ülemine osa oli nüüd selgesti nähtav nagu peopesal. . .

Kraater oli daia «kaheksa» kujuline. Ta pikkus oli kuus-seitse, laius - kolm-neli kilomeetrit. Keskkohas oli kraater märksa kitsam. Tegelikult näis, nagu oleksid need kaks kõrvutiasuvat kraatrit, millede vahesein oli aja jooksul purunenud.

Luurajad olid hämmastunud ja masendatud. Nii kaugele kui nende pilk ulatus, nägid nad kõikjal järske seinu, süngeid; ligipääsematuid kaljusid, mis kerkisid paiguti ligi poole kilomeetri kõrgusele. Eriti kõrged ja massiivsed olid kraatri põhjapoolsed kaljuseinad, mis asusid selle koha vastas, kus viibisid luurajad. Kaljuseina ülemisest servast kuni aluseni, õigemini – valge uduni, mis säiis ikka alles sügaval all, oli vähemalt viissada meetrit. Võis selgesti näha - ülalt peaaegu kuni alla - tumehalli, hiiglaslikku graniitkaljut. Sajad tuhanded aastad, mis olid möödunud tollest ajast, mil Maakera koor oli vappunud siin maa-alustest tõugetest, polnud seda üleskergitatud metsikut kivimaailma muutnud. Ikka viisama teravalt turritasid taeva poole graniitteravikud, niisamuti sädelesid päikesepaistel lademete murrukohad. See oii maailmaloomise esimeste päevade kaos. . .

Kui kaua võivad nad vastu pidada oma kitsal karniisil, omades enda selja taga. püstloodset, kõrgusesse kaduvat kaljuseina, ja enese ees - kuristikku, mis ulatus kolmesaja meetri sügavuseni, võib-olla isegi veel sügavamale? Üks, kaks nädalat? Ja siis? Loota väljastpoolt saabuvale abile? Muidugi, neid hakatakse otsima, selles polnud kahtlust. Saadetakse välja lennukid, inimesed, koerad, otsitakse läbi orud, mäed ja jõed. Kuid kas võib näha väikest käputäit inimesi, kes on kukkunud sügavasse kuristikku? Vaevalt riskeeriks isegi kõige julgem lendur lennata keset talve nende teravate kaljude kohal. Ja lõpuks, mida näeb ta kõrgelt õhust üleulatuva kaljuseina alla? Neil ei olepraegu ju isegi puuhalgugi, et süüdata lõke ja anda endast suitsuga märku. Ja peaasi- neil ei ole raadiojaama,- nad ei ole võimelised baasiga ühendusse astuma. Saatejaamast on ainult rusud järele jäänud.

Kõik olid väga masendatud. Kuid ükski ei andnud ühegi sõnaga märku oma ahastusest. Heasüdamlik Hvatai-Muhha tundis kõige rohkem muret kõige noorema, Petja, või nagu ta teda nimetas «juntsi» pärast.

«Kas sina es karda, Petro?» küsis ta.

Mille peale «junts» vastas ehkki kaudselt, ent väärikalt:

«Aga kui need kaks - Ivanov ja Speranski,- põgenesid tsaarivalitsuse pagenduspaigast ja sattusid siia, sellesse taigasse, kas siis nemad ei kartnud? Kuid nad tegid seda, mis vaja. Läksid edasi!»

Kahe vapra inimese meenutamine, kes olid maksnud eluga oma vabaduse eest, oma

revolutsioonilise võitluse eest, ergutas maakuulajaid.

Tuul aga kiskus üha inimeste jalgade eest välja valgeid udutompe ja paljastas aegamisi, vulkaani kraatri kuni selle põhjani. Sinnagi lipsasid päikesekiired ning heledad päikeselaigud lõid sädelema järvede pinnal, välgatasid kitsas ojas.

«All on mets!» hüüdis Petja.

Kõik suunasid pilgud alla. Uskov ja Ljubimov haarasid binoklid. Jah, kraatris oli mets! See oli midagi fantastilist! Mets vulkaani kraatris! . . .

Kui tuul lõpuks viimased udutombud minema puhus,

ilmus nähtavale haruldane pilt kogu täiuslikkuses.

Nad asusid astangul, mis polnud laiem kui kuuskümmend meetrit. Astang oli paksult lumega kaetud. Ta lõppes üsna järsult. Kraatri põhjani jäi Ljubimovi arvates meetrit kolmsada - kolmsada viiskümmend, kusjuures kaljusein astangust allpool polnud järsk, vaid koopsnes kuuest või seitsmest üksteisele järgnevast astangust, mis võimaldas alla laskuda. Laskumine oli raske,. kuid üsna ohutu.

«Pääs on olemas, se1tsimehed!» hüüdis Uskav. «Ja all on mets. See pole fatamorgaana. Ei! See on tõeline mets! Uskumatu nähtus, kuid vähemalt saame mõnda aega tuld teha ja soojas olla. Me ei tohi aega raisata. Teeme ettevalmistusi allalaskumiseks. . .»

Jällegi võeti kasutusele köis. Otsustati laskuda kõik koos. Kahekesi kokku seotud Ljubimov ja Uskov nihkusid ettevaatlikult astangu servale Ja hakkasid maha

raiuma lund, mm rippus sirmina järsaku kohal. See õnnestus ilma eriliste raskusteta. Raske lumekamakas prantsatas alla mõne jalahoobi järel. Eespool seisev Uskov ei suutnud jalule jääda ja libises samuti alla, kuid jäi samas rippuma köite külge, mida hoidsid kõvasti kolm meest.

«Hoia kinni, tõmbame üles!» hüüti talle.

«Pole vaja,» kostis alt. «Laske ettevaatlikult alla. Teise karniisini on jäänud ainult meetrit seitse.»

Ta lasti alla. Uskov jäi kindlalt sQisma teisele astangule, mille juurest kulges allapo,ole v-eerjas kiviplsuhunnlk. Seda mööda oli võimalik edasi laskuda, võtmata kas4tusele magironijate-alpinistide, meetodeid.

Vähem kui tunni ajaga, laskusid kõik alla, kusjuures Orotško tegi seda päris mugavalt. Ljubimov valmistas tema jaoks magamiskotist hälli ja agronoom toimetati alla niisuguse ettevaatusega, nagu oleks ta olnud dünamiit.

Kõik muutusid rõõmsamaks. Hvatai~Muhha oli nõutu, ta vahtis paremale ja vasalkule, kehitas õlgu ja tegi imelikku häält

«Voeh!» lausus ta äkki. «Vassili Mihhailovitš, kus on siis too talv? Lund ei ole, külma ei tunne kah...»

Ja tõepoolest! Uskov ja kõik teised märkasid alles nüüd, et lund kraatris ei olnud. Seda oli näha ainult kaljuseina ülemistel astangutel.

Orotškole tulid järsku meelde sulakohad igikeltsas Päärase jõe orus.

«Kas teil on meeles järved? Võib'~olla on siingi samasugune nähtus: maasügavusest väljatungiv soe vesi?»

«Kraatris võib see täiesti võimalik olla,» ütles selle peale Uskav. «Kui me nägime sooja vett Eršotist eemal, siis siin, soojuseallika läheduses on see muidugi võimalik.»

Samalajal loojus päike läänepoolse kaljuseina ülemiste kaljude taha ja kraatrisse

langesid sinkjad õhtuvarjud. Eespool asuv mets näis rahulikuna ja vaiksena.

Kõik ruttasid temapoole.

Maakuulajate ees kasvasidehtsad puud ja põõsad, jalge all sahisesid mahavarisenud lehed, närbunud rohi

101

kattis maad. Täielik paradiis nii paljude rännupäevade järel lagedate kaljude vahel!

Sealsamas tehtigi esimene peatus. .

«Mida me siis nüüd teeme, Nikolai Nikanorovitš?» küsis Uskov tasakesi teejuhilt.

Nad istusid kõrvuti suure heleda lõkke ääres. Seedripuuhalud, mida olid sinna ohtralt visanud inimesed, kes tundsid igatsust soojuse järele, põlesid peaaegu käratult ja ilma suitsuta.

Mets. .. Kummaline oli see mets, mis oli kasvanud iidse Eršoti kraatrisse. Otse laagri kohal kerkisid oma paarikümne meetri kõrgusele raagus okstega tohutu suured hiiglalehised, mille tüvedest andis kolmel mehel ümbert kinni võtta Ja milletaolisi ei kohta üldse põhjapoolsetes rajoonides.

Puude varjus kasvasid kaskede, kanarbiku ja sookailude vahel kollased jäigad sõnajalad suurte, ligi kahe meetri pikkuste lehtedega, milledel paistsid ridas

tikku pruuni d nupud - valminud ja laialilennanud eoste pesad. Siin-seal rippusid puuokste ja põõsaste küljes kollade pikad, kollased ja kohevad lindid; rohus, tiheda ja kõrge landsdorfi kastiku hulgas, mis on laialdaselt tuntud kogu Põhjas, haljendasid saarekestena kõrged jätkulised osjad, mis on kasvult märksa suuremad kui praegusel ajal tavaliselt meie maa keskvööndis hapudel muldadel ettetulevad eksemplarid. Lehiste vahel, mis moodustasid nähtavasti metsa põhituuma, kasvasid suursugused haljad seedrid, andes metsale eriti piduliku, monumentaalse ilme. Paljud ronitaimed, olid endid metsatihnikus mässinud ja põiminud puude ümber.

Juba siis, kui luurajate grupp mööda kivirusuhunnikut alla laskus, võisid nad heita pilgu kogu kraatrile, mis oli kasvanud tihedasse metsa. Peaaegu esimese kraatri keskkohas, ta põhjapoolse külje läheduses, kuhu nüüd oli maabunud meie rühm, märgati suurt lagendikku. Selle keskel, ümbritsetuna pruunikasrohelisest rohust, arvatavasti tarnast, helkis järv; järvest voolas kahe kraatri vahelise kaljuriba poole ahtake oja, mille selged vood paistsid silma puude vahelt.

Põhja pool, nagu me juba rääkisime, lasus metsa

102

kohal kõrge kaljusein, mis langes täiesti püstloodis alla. Selle kõrval näisid isegi kõige suuremad puud viletsate kääbustena.

Kui selle haruldase maalõhe kõik neli seina oleksid niisama kõrged ja järsud nagu põhjapoolsed, oleks päike valgustanud kraatri põhja kõige rohkem kaks-kolm tundi päevas, mil ta oli seniidis, ning kraatris oleks alati olnud hämar nagu sügavas kaevus. Kuid seda polnud märgata. Isegi õhtupoolikul, kui maakuulajad metsa jõudsid, langes vari lõunapoolselt, märksa laugemast kaljuseinast üksnes piiratud maa-alale kraatris; päikese kiired valgustasid kogu põhjapoolset seina ja suuremat osa metsast kraatri põhjas. Neil lühikestel talvepäevadel valgustas päike praegu kogu .kraatrit.

«Mida me siis nüüd ette võtame?» kordas oma küsimust geoloog. . .

«Hakkame hommikul pihta,» pani ette Ljubimov. «Ei või olla, et siit väljapääsu ei

leiduks. Käime kõik kohad läbi, eks siis näe. Kas nägid järve? Ja oja? Vesi voolab kusagile? Voolab. Tähendab, ta on leidnud väljapääsu kraatrist? Meie leiame kah.»

«Kui palju aega on kaotsi läinud! Me peaksime ju ammugi baasis olema. Meid oodatakse, närveeritakse. Aga meie vaikime! Varsti algavad vististi otsingud, luurelennud. .. Ja kuidas kodus muretsetakse!...»

Uskov ohkas raskelt.

«Tead mis,» lausus Ljubimov. «Kas me ei jaguneks jälle kaheks grupiks? Üks hakkab edasi liikuma päripäeva, teine - vastupäeva. Hoiame aega kokku. Kuidas sina arvad? Kraatris me ära ei eksi. Hvatai-Muhha läheb Orotškoga.»

Kuid Uskov polnud miIlegipärast sellega nõus.

«Koht on uudne, ebatavaline. Paljugi mis võib juhtuda. Parem juba kõik koos..»

«Olgu pealegi, kui koos, siis koos,» nõustus Ljubimov. «Ma märkan, sa oled muutunud väga ettevaatlikuks. Kui oled ennast piimaga kõrvetanud, puhud isegi vee peale. On see nii?»

Ekspeditsiooni ülem ja teejuht vahetasid veel mõne sõna, viskasid lõkkesse kuivi puid juurde ning jäid vait.

Metsas valitses öövaikus. Taevas särasid taIviseIt suured ja heledad tähed. Kaljutippudel valendasid lumemütsid, Eršoti pea kitsastes nõgudes sädeles sinakas jää, kuid siin, metsaserval, polnud talve märgata. Maapinnast õhkus soojust, oli tunda sügisrõskuse lõhna, seda kõdunevate lehtede ja vettinud mulla nukrat lõhna, mis on omane meie metsadele oktoobris või novembris.

Laager uinus. Inimesed heitsid okaspuuokstest asemetele ja tõmbasid endile peale poolkasukad - need rännakul asendamatud rõivad, mis kõlbavad asemeks ja isegi telgiks. Luka Lukitš norskas tasakesi. Boriss pomises midagi unes, tõstis korraks pea, vaatas mitte midagi nägemata Uskovi otsa ning jäi sedamaid uuesti magama. Orotško oigas vahetevahel - nähtavasti valutas ta külg ikka veel. Mõlemad koerad lamasid kõrvuti, kerratõmbunult. Tui kõrvad olid kikkis. Tema kuulatas isegi unes, sest ta ei usaldanud nii väga seda sooja metsakolgast.

Ainult Uskov ei suutnud uinuda. Ta lamas selili ja vaatas külma tähistaeva poole. Kusagilt kostis järsakult allavarisevate kivide krapinat. Metsas praksatas oksake - vististi oli sellele langenud ülalt allaveerenud kivi. Siis jäi kõik jälle päris vaikseks... See oli põhjamaine sügav vaikus.

Geoloog vaatas kella. Alles kolm. Hommik on veel kaugel. Ta kohendas tulelõket ja heitis .jälle tulele läh~ male. Uskov uinus juba, kui vaikses õhus tuli kuuldavale mingi uus heli, otsekui oleks kusagil õige kaugel puhutud suurt sarve. Heli oli madal, jäme ja õige tugev. Kuid geoloog ei kuulnud seda enam. See-eest ärkas Tui kohe, tõstis pea ja tõmbas oma niiske ninaga õhku. Kõikjal valitses vaikus nagu ennegi, polnud märgata midagi kahtlast. Tui vähkres natuke aega n,ing heitis siis jälle maha. Seletamatu ärevus sundis teda , ennast inimestele lähemale nihutama.

Varahommikul heitis Luka Lukitš püssi lohakalt õlale, keerutas vurruotsad ülespoole, vilistas Kaavale ja läks metsa, suundudes järve poole. Tunni aja pärast,

kui teised maakuulajad alles ärkasid, tuli majandusjuhataja kalasaagiga tagasi.
«Needsamad üppajad,» lausus ta Petjale, näidates talle presentämbrit, milles ujusid laisalt tükki kolmkümmend harjust. No küll on neid sääl paksult koos! Ota kas või kätega, ise trügivad aina...»
«Kaugel see on?»
«Es ole ühte kilomeetritki.»
«Kas on sügav järv, Luka Lukitš?» tundis huvi Uskov.
«Põhja es nännu. Võib-olla sügav, sest vesi on kole must. Ja soe, peris piim kohe. Kui oskass ujuda, oless supelnu!»
Pärast einet läksid Uskov, Ljubimov, Boriss ja Petja ilma kandamiteta metsa, kaasa võeti ainult püssid. Nad olid otsustanud päeva jooksul esimese kraatri seinad hoolega järele uurida. Kogu teekond oli Ljubimovi arvates üheksa kuni kümne kilomeetri pikkune. Hüvastijätul ütles Uskov majandusjuhatajale:
«Orotško jääb sinu hoolde, hoia silmad lahti! Kui sul õnnestub lõunaks kedagi maha kõmmutada, oleks tore.
Meie tuleme loojnguks tagasi.»
Kaks meest jäid lõkke juurde. Neli kadusid metsa. Koerad läksid luurajatega kaasa.

Neljateistkümnes peatükk

HARULDASED AVASTUSED. – KÜLALISLAHKE KARU. - EELAJALOOLINE METS. SALAPÄRANE PASUNAHELI

Laagris juhtus hiljem järgmine lugu.
Luka Lukitš puhastas oma püssi, sidus padrunitasku vööle, käskis agronoomi vagusi lamada ja mitte üles tõusta, ning läks jahile.
Orotško jäi üksi. Ta lamas lõkke ääres, tundes naudingut rahust ja soojusest, kuid varsti hakkas tal ebamugav. Mis see siis on? Kõik töötavad, igaühel on mingid kohustused, tema aga lamab nagu ehtne päevavaras ega too mingit kasu, samal ajal kui kogu nende
105
väike kollektiiv on hädas? See mõte ei andnud talle rahu. Õige küll, tema ei saa esialgu kasulik olla -, luure nõuab jõudu ja vastupidavust. Tema ei suudaks ka jahti pidada - see on samuti selge. Kuid kes ütles, et ekspeditsioon on lõpetanud oma teadusliku töö? Kas tema ei võiks näiteks oma herbaariumi korrastada ning sooritada luurekäigu kui mitte just kraatri sisemusse, siis kas või mööda metsaserva? Siin on ju väga omapärane loodus!
Nende mõtetega, mida agronoom enda veenmiseks kuuldavalt lausus, tõusis ta algul oma asemele istukile, seejärel puhkas veidi ja tõusis püsti, kuid oli sunnitud kohe uuesti pikali heitma. Orotško ühmas ..midagi selle kohta, et lamamine on kahjulik, harjumus, tõmbas lõkkest välja tugeva oksa ja tegiuuesti katset. Nüüd see õnnestus. Ta kohendas oma poolkasukat, kõndis kepile toetudes ümber lõkke, ja tundes endal küllaldaselt jõudu ollevat, komberdas edasi piki metsa,serva, et kas või eemalt vaadates tutvuda kohaliku flooraga. Ja kui veab, siis hankida mõni huvitav eksemplar oma tühja herbaariumivõrku, millest ta kunagi ei lahkunud. Püssi agronoom kaasa ei võtnud - see oleks talle veel raskevõitu koormaks olnud.
Orotško jõudis kahe-kolmesaja meetri, kaugusele, väsis ära ja istus maha kõrge,

jämeda puu alla. Teistsuguste tingimuste juures oleks ta huviga uurinud ka puud ja kogu taimestikku, selle ümber kuid praeguses seisukorras ei pööranud ta sellele mingit tähelepanu.

Tore oli niiviisi metsas puhata. Vaikne, liikumiltu õhkll on tulvil vaigulõhna; maapinda kaitab paks kiht vanu okkaid, millest tungib läbi rohi. Laiad tumepunased pihlakalehed varjavad suurte põhjamaiste marjade raskeid kobaraid; marjad on punased, mahlakad, külmast näpistatud ja. seetõttu vististi haruldase!t maitsvad. Siinsamas kõrval kasvavad hallikasrohelised kaharad kadakapõõsad. Nende väikesed oksakesed on täis mattmusti marju. Pisut kaugemal paistab madal, nukralt longu vajunud kaseke, mille oksad onl juba raagus. Üks, teine, kolmas... Ohoo, neid on rju siin terve pere! Sihvakad valged kaunitarid hakkavad selgesti silma okaspuumetsa tumerohelisel taustal.

Orotško sulges silmad, tundes inõnusat roidumust. Kas uni võtab võimust? Kus ta praegu viibib? Nii tuttavad kohad. Kuid ta asub ju kuuekümne kuuendal laiuskraadil! Orotško ajas silmad pärani, lootes, et nägemus kaob. Ei, kõik jäi oma kohale püsima! See polnud painajalik unenägu ega hallutsinatsioon. Siin ta on - hiiglasuur seeder, mis on tema kohale välja sirutanud oma pikad oksad, millede küljes ripub hulk suuri lillakaid laternakujuqsikäbisid. Ja kased ning kadakad. Kuidas on see võimalik?

Agronoom tõusis püsti ja vaatas nõutult ringi. Kuidas ta siis seniajani ei märganud, mis teda ümbritseb? Andestamatu hajameelsus! Jah, ta viibib segametsas! Tema kõrval kasvab võimas seeder - mitte lamanduv põhjamaine peenike ja nõtke kääbus-seedermänd, vaid tõelirine iludus seeder, mille kõrgus on vähemalt viisteist... kakskummend meetrit, ja mille oksad laiuvad tema kohal. Näe, käbid, ehtsad suured käbid vedelevad maas, ja nendepoolavatud kandelehtede vahel paistavad sajad valminud pähklid - siberiaste maiuspalad. Ei, see pole unenlägu.. .

Ikka alles võlutuna vaikusest ja kummalisest metsapjldist, raputas Orotško pead,ja selleks, et veenduda vaatepi1di reaalsuses, lausus valjusti, pöördudes iseenese poole:

«Aleksander Aleksejevitš, kas sa ei maga?»

Kaja ei vastanud. Ta küsis veel kord valjusti:

«Ma küsin, kas sa ei maga? Ei? Noh siis mõtle, mõtle, milles siin asi seisab. Kuidas ja mispärast on tekkinud ja eksisteerib kauges Põhjas seesugune oaas?»

Öelnud nõnda, tegi ta mõne sammu, astus pihlaka juurde, painutasoksa alla, noppis mõne marja ning hammustas nad katki. Mõrkjas, hapukasmagus mahl sundis teda lõplikult virguma.

«Mis te ütlete!» suutis ta vaid öelda. «Maailmas tuleb veel imesid ette! Aga muide, mis on selles imelikku? Oaas? Jaa! Maalõhe, mis on kaitstud igast küljest, sealhulgas ka põhja poolt, kaljuseintega. Näe, missugune kõrge mürakas!» Orotško noogutas tumeda põhjapoolse seina poole. «Tuuli siin ei esine. Jahtunud õhumassid liiguvad üksnes üleval. Selleks et külmaleõhule vastu

panna, piisab hästi soojendatavast maapinnast. Ja see an võimalik. Isegi täiesti võimalik. Vana vulkaani kraater! Soojaveeallikad või midagi taolist. Maapinnalähedase õhukihi temperatuuri tasakaalustavad järelikult kaks faktarit – maapinnast õhkuv saajus ning jahenev õhk. Selge... Seesugune kombinatsiaan korrigeerib kliimat ja isegi põhjamaa

tingimustes lähendab teda parajale kliimale. Mikrokliima!»

Seadnud valjusti üles seesuguse hüpoteesi, Orotška vilistas isegi korraks. Ta meeleolu paranes märksa, ta unustas oma haige külje ja sammus metsa, kusjuures teda haarasid üha rohkem ja rohkem imelised pildid armsast ja kummaliselt tuttavast loodusest mis katkes endas ühtaegu nii lõunamaist kui ka põhjamaise taiga taimestikku.

Lehised, seedrid ja kuused kasvasid üsna hajusalt, gruppidena. Nende tumeroheliste hiiglaste vahel tunglesid kased, haavad, paplid, pihlakad, taamingad, pähklipuud ja kadakad. Nende ümber põimusid metsviinapuude pikad ja peened väädid. Pisikesed mustad marjad polnud veel maha varisenud. Tihedad kobarad rippusid kõikjal, ja raske oli mõista, kas nad kasvasid väätide küljes, mis olid mässinud endid puude okste ümber, või kuuluvad nad seedritest ja kaskedest koosnevale segametsale. Lagendikel hällisidl halli kahiseva merena inimese kõrgused kastikud. Hapud rohud katsid harjastena maapinda. Siin olid tõelised segaheina aasad, mis meeldivad nii väga kõigile maaelanikele ama suurepäraste toiduamaduste ja rõõmsailmelise väljanägemise poolest õitseajal.

Kuid suurim üllatus ootas agronoomi eespool.

OroJška jõudis järve äärde. Arvatavasti oli see toosama järv, mille ääres oli käinud kalastamas Luka Lukitš. Agroanoomi ei üllatanud asjaalu, et ta nii kergesti järve üles leidis, vaid see, kuidas nägid välja kaldad: kalamees oli väga palju rohtu kallastel maha tallanud. Kaldaäärses tarnastikus paistis iga kümne sammu järel sõtkutud rahtu, mahapaisatud taimi ja terveid teeradu, nagu oleks Luka Lukitš käinud läbi kogu kalda, enne kui asuda õngeridvaga kalu püüdma.

Järve kaldal kasvasid kaharate kuuskede varjus

ruske müürina sõnajalad. Omal ajal ali agronoom näinud Suhhuumis meie maal nõnda haruldasi banaane. Originaalsed lehed on sel troopikataimel! Laiad, paksud, pisut kõrgemate servadega nagu paadikesed; nad kasvavad üle kahe meetri pikkuseks ning õõtsuvad suursuguste lehvikutena taime ümber, andes tihedat varju. Agronoamile tulid meelde banaanid, kui la üksisilmi vaatles sõnajalgu. Käejämeduse varre küljest hargnesid igasse külge ligi kahe meetri pikkused lõhislehed. Nende külmavõetud otsad rippusid alla. Eospesade pruunikad täpid kulgesid ridastikku lehti mööda. Sõnajalad olid kuni kolm meetrit kõrged.

«Mis see siis on?» ei suutnud agranaam hüüatust tagasi haida. «Paleozoilised reliktid? Devoni metsad? Mulle näib, et ma ei saa enam aru... Kust said siia iidsete gealoogiliste ajastute taimed? Meil on nad ammugi muutunud madalateks rohupuhmasteks. . .»

Ta. vaatas kartlikult järve poole ja pomises summutatud häälel:

«Ma ei imestaks, kui sealt ilmuks äkki nähtavale mesosauruse hambuline pea...»

Kui hädaoht ei lähenenud temale järve paolt. Haljendava tarnaraamistikuga ääristatud vaikne tume vesi oli puhas ja liikumatu. Aga kui agrgnoam oleks sel silmapilgul tagasi vaadanud, oleks ta kahtlemata näinud, kuidas kümne meetri kaugusel temast koperdas päris rahtilikult pihlakatihnikus suur pruunkaru. Metsloom oli ammugi inimest märganud, kuid ennenägematu võõra ilmumine jättis teda ükskõikseks. Vähe sellest - ta tõmbas kuidagi kentsakalt õhku sisse, krimpsutas nina ja pilgutas silma. Kõike seda tegi ta ülimal määral sõbralikult. Seejärel jätkas karu jälle ama rahulikku tegevust. Tõusis tagakäppadele püsti, kahmas esikäppadega pihlakapõõsaste ‚ümbert kinni, tõmbas nad päris nina juurde ja lakkus matsutades, suure mõnuga neilt üliküpseid punaseid marju:

Sealjuures vahtis ta aeg-ajalt vagaseks jäänud naabri paale, oatsekui kutsudes teda maiustama. Kuid Orotško, kes oli süvenenud sõnajalgade vaatlemisse, ei näinud metslooma. Pomisedes endale midagi habemesse geoloogiliste mõistatuste kohta, hakkas ta tagasi minema.
109

«Hei, hei, hei!» kostis ligidalt metsast. «Aleksander Aleksejevitš! Orotš-ko-oo!..» karjus silphaava! Hvatai-Muhha, trügides läbi padriku.
«Olen siin!» hüüdis agronoom valjusti vastu, ja nägi samal silmapilgul karu. «Noh, teate!...»
Need kaks sõna, mis tungisid tahtmatult ta suust, väljendasid kõike: nii hämmastust, mis oli juba piiritu, kui ka segadust, Ehmatusest nõrkedes istus agronoam niiskele maapinna,le ja vaatas metslaama eksleva pilguga. .
Pruun metsavana käitus kummaliselt. Selle asemel et tulnukale tuupi teha või vähemalt tema himmtami-

seks mõmiseda *ja* põõsastesse plehku pista, nagu teevad alatihti Põhjas arukad pruunkarud, ta turtsatas, laskus kõigile neljale käpale ning astus taarudes, kuid väärikalt agronoomi juurde, nuusutas teda kiirustamata, nühkis oma pulstunud külge vastu ta poalkasukat ja istus samuti maha, nii nagu oskavad. teha taltsutatud karud, see täpendab sirutas ette oma kõverad tagakäpad ja laskis esikäpad kõhule vajuda. Jahmunud agronoom ei andnud arvatavasti enesele aru, mis seal sündis, ta naeratas süüdlaslikult, sirutas käe välja ning silitas oma naabri sooja kohevat karva. Too hindas nähtavasti seesugust diplamaatlikltu sõpruseavaldust, mille kinnituseks limpsas keelega uue sõbra kätt ja keerutas pead, pilgutades oma väikseid kollakaid silmi.
Idüll lõppes päris ootamatult. Neist viie meetri kaugt!sel nõksatasid vinnastatud kuked: Luka Lukitš tõstis kaheraudse palge..
«Pale vaja tulistada'l» jõudis öelda Orotško kähiseval voõral häälel. «Pole vaja, Luka Lukitš. Tema... Tema. . . See on taltsutatud karu...»
«Taltsutatud?l» kordas Hvatai-Muhha umbusklikult.
«Kas siia an sirkus tulnd või tehakse vilmi?..»
Kuid nähtavasti ei meeldinud karule midagi selles kahekõnes. ra laskus ohates. jälle kõigile neljale käpale ja läks kiiresti minema.
Vähem kui tunni aja pärast jõudis Uskov ja ta kaaslased tohutu põhjapoolse kaljuseina jalamini. Tihe mets ulatus päris seina lähedale. Kaljuseina ebatavaline kõrgus andis metsanurgale salapärase, muinasjutulise ilme. Tahtmatult tulid meelde Vasnetsovi maalid, mis olid loodud Puškini muinasjuttude ainetel. Näis, et iga silmapilk väljub metsast võlur, kõlistab kullast ketti õpetatud kass, või hakkab müdisema maapind vene vägilase sõjaratsu kapjade all. . .
Ent Uskov vaatles maailma geoloogi silmadega. Tema oli kõige rahkem huvitatud kividest. Kuidas oli tekkinud hiiglaslik kaljusein, mis ulatus poole kilomeetri kõrgusele? Mida ta endas varjab?
111,

Uskov nägi oma vaimusilma ees geoloogilise revolutsiooni ammumöödunud päevi, mägede ja vulkaanide tekkimise ajastut.

. . . Kunagi oli olnud nõnda. Maa vappus. Maailmaruumi avaruses lõõmas värelev tulekuma ja suitsust mustendav taevas kummus rahutu Maa kohal. Võimsad maa-alused tõuked panid Maa vabisema. Maakoor tõmbus kortsu: kerkisid üles iidsed lademed, mis olid seniajani asunud Maa kesta sügavuses. Kramplike tõmbluste tulemustena tekkisid mäed ja nende survel taganesid rümades madalaksmuutunud ookeanid. Maakoore lõhedesse tungisid sisemusest gaasid, tuhk Ja sulamagma. Tohutu suure korgina paiskus ülespoole vedel vulkaaniline mass, lõikas sel kohal siledaks ebatasased kaljud, heitis kivid mäenõlvadele ja tühjas kraatrilõõris, äsjamoodustunud kaljuseinte vahel lõi pulbitsema laava.

Moödusid sajandid, aastatuhanded. Maa rahunes. Jahtus, taltus vulkaan. Keev laava vajus allapoole, kattus koorikuga; algas kõige selle pikaldane lagunemine, mis oli loodud. Vulkaani lõunaserv murenes kivirähaks ja mõne aja pärast tärkas kraatri põhjas elu. Kuid kraatri all, suures sügavuses on säilinud veel õige paljude sajandite jooksul õudne kuumus. Soojus tungib maapinnale, soojendab allikaid ja ojasid, annab elu sammaldele, rohttaimedele, põõsaste'le ja metsadele. Ja üksnes hiiglasliku kivikaevu põhjapoolne külg püsib tuhandeid aastaid lagedana, süngena ja ebasõbralikuna, niisamuti nagu geoloogiliste katastroofide hirmuärataval ajastul . . .

Maakuulajad jäid selle kaljuseina äärde seisma. Boriss lõi mõne korra vastu kaljut. Seina küljest lendas ära kild. Boriss tõstis killu üles, ulatas Uskovile.

«Ürgne kivi, suurte sügavuste graniit,» lausus Uskov. «Aga seal, kõrgemal seinal võib leida ka teisi, settekivimeid. Vaadake, mustendab... See on juba põlevkivi. Maakera ladestuste ajalugu avaneb siinmeie s.ilmadelenagu muuseumis. Kahju, et meil on mõne-võrra teistsugune eesmärk. Oh, paljugi võiks lugeda siin Maaavatud ajaloo lehekülgedelt. Kuid oletada, et me võiksime leida väljapääsu kraatrist just siin, on

minu arvates lihtsalt lapsikus. Kaljusein on monoliitne ja järsk. Kui me midagi leiame, siis vahest ehk seal. ..» - Ta osutas käega lõuna poole.

Ljubimov noogutas nõusoleku märgiks sõnatult pead,

Nad suundusid lõunasse, tungides läbi padriku, ronides üle kivihunnikute, minnes eemalt mööda aukudest ja mahalangenud puudest. Nad liikusid edasi, püüdes mitte eemalduda kaljuseinast. Vahetevahel ronis keegi kalju või puu otsa ning uuris ümbrust. ülevalt olid näha ainult määratu suure metsa puude ladvad. Järvekese vetepeegel helkis vähemalt kahe kilomeetri kaugusel; ta oli tihedate puude vahelt vaevalt nähtav. Kuid siis lõppes ootamatult mets. Põiki nende ees voolas oja.

Ta kaldad olid lagedad, vesi voolas mööda punakat kivirähka. Miljonid mullikesed tekkisid ojas ja lõhkesid nõrga susinagji veepinnal.

«Narsaan?» küsis iseendalt Uskov..

Ta ammutas peoga vett ja jõi - algul ettevaatlikult, hiljem aga, ilmse naudinguga.

«Jah, narsaan! Suurepärane süsihapu vesi, seltsimehed! Laske endil hea maitsta. Vesi-vägilane.. .»

Nõnda avastati aIlikas, millele anti nimeks «Juhuslik».

.Seejärel mindi jäIle metsast läbi. Viimaks tegi kaljusein järsu käänaku ja luurajate silmadeleavanes kividega kaetud maa-ala, poollagunenud maakitsus kõige kitsamas kohas Eršoti kahe kraatri vahel.

«Vaadake!» hüüdis Ljubimov ja osutas ehepoole.

«Rada! Kõige ehtsam rada! Keegi on siin käinud!»
Ljubimov kummardus kähku. Need olid karu jäljed; siit oli läbi läinud karu ja mitte üksainus. Siin jälle olid sügavad ja terqvad paarisjäljed, mida tunneb hästi iga põhjamaa kütt. No muidugi - mägilambad.! Siinsamas paistsid ka rebase õrnad, vaevumärgatavad jäljed -- ümmarguste augukeste rida, mis oli selgesti näha niiskel maapinnal. .
«Aga need?» küsis Petja, näidates mingisugustele aukudele maapinnas pisut kaugemal.
«Need? Hm.. .» - Ljubimov kehitas nõutult õlgu.
«Need on alles «jalakesed». Niisuguste «jalakestega»

võiks vaiu rammida. .. Ei mõista...» lisas ta puhtsüdamlikult, kui oli viivu järele mõtelnud.
Uskov muigas.
«Kui me oleksime Aafrikas, kusagil Kilimandžaaro rajoonis või Indo-Hiina troopilistes metsades, ütleksin ma veendunuIt, et siitkaudu on läinud vett jooma elevandid . . .»
Nad läksid natuke maad edasi. Rada muutus laiemaks. Kahel pool lebasid sajad hiiglasuured kaljurahnud. Ühe juures, mis kaalus vähemalt viis tonni, Uskov seisatas ja koukis kaljupinnalt mullakamaka koos rohulibledega.
«Näib nagu oleks see kivi alles äsja maa sees olnud.
Näete, isegi rohi on värske! Praegu aga lebab ta teistel kividel, meetri kõrgusel maapinnast. Kummaline! Missugune jõud on ta kivihunnikule paisanud? Võib-olla - elutseb siin paharetivägi?»
Uskov hakkas ise oma naljatera üle naerma, kuid ta naer reetis ärevust.
Luurajad läkscid tada mööda üle maariba kõige madalama osa, ja nende silmadele avanes teise kraatri avar panoraam.. Selle põhi laskus järkjärgult allapoole, nii et vulkaani teine pind oli esimesest mõnekümne meetri võrra sügavamal. Kogu nähtav maa-ala oli metsa kasvanud. Hal)ikasrohelises tihnikus paistsid mõnes kohas puude vahelt lagendikud, siin -seal helkis vesi. Siit, ülevalt näis maastik niivõrd rahulikuna ja vaiksena, et hirmuks ja ärevuseks polnud mingit põhjust. Igast küljest ümbritsesid kraatrit tumedad kõrged kaljuseinad. Need hiigJaslikud kaljud justkui kaitsesid võlutud, uinuva metsa igavest rahu.
«Ei, sinna me täna ei lähe. On, juba hilja,» ütles Uskov ja pöördus ümber. «Lõpetame õige õhtuks esimese kraatri läbiuurimise, eks homme näe.»
Grupp läks tagasi. Teel satuti sageli loomajälgedele; soo ääres hirmutasid koerad üles parte, kes nähtavasti siin talvitasid. Petjal hakkasid isegi käed värisema, nii väga tahtis ta saata laengu neile järele. Kuid Uskov andis range käsu:
«.Mitte tulistada!»
Ja vahetas Ljubimoviga pilke. Teejuht noogutas

heakskiitvalt pead. Mispärast - seda Petja ikkagi ei taibanud.
Hakkas juba hämarduma, kui maakuulajad laagrisse tagasi tulid.
Siin valitses elevus. Põles hele lõke. Varda otsas küpsetati metsist, kelle Hvatai-Muhha oli osanud otse maapinnalt kinni püüda. Teise varda otsas susisesid harjused. Orotško istus tule ääres. Ta läheduses paistis seedripähklite kuhi. Agronoom küpsetas neid asjatundlikult sütel, valmistades mingisugust ebatavalist dieetrooga..
Polnud tarvidust küsitleda luurekäigu tulemuste kohta. Tusased näod rääkisid küllalt

selgesti, et väljapääsu kraatrist, pole esialgu leitud. See-eest kui Orotško oli jutustanud oma kohtumisest karuga, muutusid kõik lõbusamaks.

«Saite tuttavaks?!. «Sa ulata nüüd mulle, oma käsi, ja kauaks ajaks lahku läheme.. .»» hakkas laulma Boriss.

Kuid Uskov päris uuesti murelikult:

«Kuulge. jutustage, palun, veel kord. Ainult üksikasjalisemalt .. .»

Ja kõikide imestuseks kuulas ta väga tähelepanelikult teist korda loo ära.

Siis saabus taas öö. Teine öö kraatris.

Ning jällegi tungis läbi jahenenud õhu salapärane vibreeriv heli — tume ning madal pasunahääl. mis pani värisema koerad ja tekitas peaaegu ebauskliku hirmu Luka Lukitši südames. .

Uskov ja Ljubimov vahetasid sõnatult tähendusrikkaid pilke.

Viieteistkümnes peatükk

MIS ON PÜHENDATUD TÕESTI TOIMUNUD KOHTUMISELE, MIDA AUTOR ISE PEAB PEAAEGU FANTASTILISEKS

Hommikul hakkasid koerad meeletult sagima. Nad sööstsid põõsastesse, hüppasid tagasi Ja haukusid pööraselt, kavatsedes kellegi kallale karata.

115

Kõik haarasid püssid.

Kadakapõõsad liigatasid. Nähtavasti seisis seal keegi, kes ei julgenud ilmuda lagendikule, kus põles lõke. Koerte erisuguse, ulguva haukumise järgi taipas Ljubimov, kes oli varahommikul nende juurde külla tulnud.

«Karud! Kas mitte sinu uus tuttav pole sija ilmunud, Aleksander Aleksejevitš? Tagasi, ust!» käratas ta koerte peale.

Kaava ja Tui heitsid tigeda urinaga pikali ja vahtisid endiselt üksisilmi kahtlase koha poole.

Põõsad lõid jälle liikvele ja sealt tul'i tõepoolest nähtavale heasüdamliku ilmega karukoon. Metsloom polnud su.gugi pelglik. Ja silmitses uudishimulikult laagrit, inimesi, närviliselt värisevaid koeri. Ljubimov hoidis neid suure vaevaga tagasi: Tuil olid karvad üleni turris, ta kippus aina võitlusesse. Karu astus turtsudes mõne sammu edasi ja heitis kõhuli, sirutades käpad kentsakalt ette. Ta käitumine polnud sugugi arusaamatu - ta nurus midagi.

«Ohoo! Sirkus on tulnu! Juntsid, ostke piletid!» ei suutnud Luka Lukitš naljatamisest hoiduda.

Orotško tundis oma metsasõbra ära ja tuli otsusele, et ei sobi, et lihtsalt ebaviisakas on tutvust maha salata. Ta tõusis ja läks kiirustamata metslooma juurde, sirutas usaldavalt käe välja. Karu tõusis laisalt käpuli ja nühkis ennast jälle nagu eilegi sõbralikult - vastu agronoomi poölkasukat. Kõik jälgisid sõnatult seda stseeni. Metslooma silitades uuris Orotško teraselt ta kaela, nina ja kõrvu. Mitte mingisugust jälge kaelarihmast või haavaarmist. Oli selge, et karu pole iialgi vangis olnud. Sealjuures aga oli ta nõnda usaldav... Agronoom võttis taskust peotäie küpsetatud pähkleid ja ulatas kiilalisele. Karu ei lasknud end paluda, napsas nad silmapilk suhu ning hakkas matsutama, heldinult pead noogutades ja silmi pilgutades.

Siis lõid põõsad jälle liikvele ning lagendikule tulid veel kaks samasugust karu,

avaldades avameelselt soovi oma osa maiustusi kätte saada.
«No see on juba liig!» ühmas Uskov ja tõstis igaks juhuks püssi.
116
Ent niipea kui esimene karu nägi püssi ja seda geoloogi mitte just eriti sõbralikku žesti, tõmbas ta sedamaidlühikese saba sorgu ja pistis koos oma kaaslastega plagama.   .
Tekkis vaikus.
«Imelik asi!» lausus viimaks Uskav. «Näib et nad ei ole veel inimesi näinud, kui nad meid nõnda usaldavad.»
«Seda ma ei arva,» sõnas Ljubimov. «Nad said suurepiirasen kõigest aru, kui sa püssi üles tõstsid.. Paistab et najd tunnevad seda sõjariista.».
«Kuid kes on neid taltsutanud? Nad kardavad püssi ja samal ajal usaldavad nõnda inimesi! Selles kraatris on millegipärast üldse liiga palju imelikke aisju. Taltsutatud karud, need teerajad, kummalised jäljed - see kõik ei lähe mul meelest. Kelle jäljed need on? Ja kes toob kuuldavale pasunahelisid, mida me kõik kuulsime öösel? Igal juhul, seltsimehed, nagu näha pole org asustamqta. Siin on omad elanikud - väga võimalik, et inimesed ja me peame iga silmapilk valmis olema kohtumiseks nendega.»
Luurajad kustutasid lõkke,]a asusid täies koosseisus teele mööda kraatritevahelist kitsast läbikäiku. Nad kavatsid juba täna lõhangut läbi uurida ja väljapääsu leida või.. Raske oli seda lauset lõpuni välja ütelda.
Vähem kui tunni aja pärast jõudsid matkajad läbikäigu juurde, mis viis teise kraatrisse.
Teejuht näit,as käega: jälle värsked jäljed. Niiskel pruunikal maapinnal olid nad selgesti näha. Siit. oli jälle keegi läbi läinud. Suured, ümmargused augud kuue poolvarba jäljenditega nende servadel kulgesid kõrvutI kahes reas. Kuid need jäljed olid märksa väiksemad eilsetest, Nende jälgede läbimõõt ei ületatanud kolmekümmet sentimeetrit.
«Läks meie laagri poole,» lausus Ljubimov pärast jälgede Luurimist.
«Laadige püssid kkrtetšigal» kamandas Uskov. «Ja olge valvel.»
Nad liikusid edasi.
Narsaanioja voolas kõrva1. Ta voololi märksa k1ire. .
117

maks muutunud; maapind hakkas allapoole laskuma. Aeg-ajalt tulid ette väikesed kased. Helkivad vood paiskusid kohinal alla kividele, milledel pihunesid miljonid läbipaistvad mullikesed.
Mõlemal pool oja laius silmatorkavalt liikumatu mets. Orotško ei suutnud kuidagi kiusatusele vastu panna, kummardus järjest, hoides kinni haigest küljest, uuris üksikuid taimi, lõikas nad tükkideks ja paigutas oma herbaariumiraamide vahele. ühte kohta jäi ta kauemaks seisma ja Uskov avas juba suu, et teda kiirustada. kuid agronoomi silman väljendasid järsku nii suurt hämmastust ja ta ümatas niivõrd tähendusrikkalt, .et kõik jäid seisma.
«Oder! Ausõna! Palun teid siia' tulla, vaadake, seltsimehed, see on ju teravili!»
Tal olid peos õige lühikeste kõrtega kollased viljapead. Kes ei tunne Põhjas siidpehmet, umbes kahekümne sentimeetri pikkust rohttaime, mis kannab kõrte otsas peenikesi õrnu päid ja sarnaneb kujult kahetahusele odrale! Seda taime hüütakse rahva hufgas kogu Põhjas jakuudi odraks. Kahtlemata on midagi ühist tema ja kuttuurodra vahel: seesama kõrsvili, kuid karmi looduse tõttu tundmatuseni muutunud. Vahetevahel leiduvad ta peades valminud seemned - pisikesed läbipaistvad, terakesed. Ükski

selektsionäär ei ole seniajani julgenud hakata aretama seda teravilja metsikut sugulast: ta sarnaneb nii vähe oma kultuursetele sugulastele. Kuid agronoom hoidis peos jakuudi odra päid, mis olid tihedalt täis teri; kõige ehtsamaid teri! Kõrs oli tõeline õlekõrre järvedune ja niisama tugev. Terad ei mahtunud viljapea sisse ja ulatusid pooleldi selle seest välja.

«Seda minu pea küll enam ei võta,» lausus Orotško ja toppis kähku need haruldased eksemplarid oma koti sisse. «Botaanika rikastub veel ühe, senitundmatu liigiga! See kujutab endast vahelüli kultuurtaimede ja nende metsikute esivanemate vahel. Avastus! . . .»

Kaaslased kiirustasid teda, sest aega oli ju nõnda vähe! Tema aga vaatas järjest tagasi ja väljendas veel kaua summutatud häälel iseendale oma mõtteid, võttes aeg-ajalt kotist välja väärtuslikku ja kummalist leidu ning uuris seda lähemalt.

118

Mindi metsasügavusse. Ühes kohas lebas puude vahel suur lame kivirahn. Petja ronis kärmesti selle otsa.

«Oi, kui kaugele on siit näha!» hüüdis ta, pani käe varjuks silmade kohale ja hakkas midagi vaatlema.

Järsku lõi Petja nägu õhetama, ta vaatas kiiresti tagasi ja hüüdis heleda ning äreva häälega:

«Onu Vasja! Tulge kähku siia! Seal...»

Kuid samal ajal hakkasid koerad meeletult haukuma.

Maakuulajad tõstsid püssid. Naksatasid vinnastatud kuked. Ragin põõsastes tuli üha ligemale ja ligemale. Keegi suur ja kogukas, veendunud oma võimsuses, trügis otse nende poole, purustades põõsaid. Koerad tormasid ennastohverdavalt hädaohule vastu.

«Kivile!» kamandas Usakov ja sööstis koos teistega mõne hüppega lamedale kaljule.

Samal silmapilgul ilmus põõsastest nähtavale õudse koletise inetu, suurte mügaratega ehitud pea. Mingi imeliku häälitsusega, mis sarnanes röhkimisele või tumedale korinale, tormas ta, pea maas, koerte kallale ja. . . kihutas neist mööda. Tui ja Kaava, kes lakkamatult urisesid ja haukusid ning seeläbi teineteist julgustasid, sattusid kahele poole elukast ning haarasid kartmatult kinni ta pikkadest allarippuvatest määrdunudmustadest karv.adest. Ja kuigi jõu poolest olid vastased äärmiselt ebavõrdsed,. oli elukas ilmselt rabatud nende lärmakate vaenlaste julgusest, keda ei võidud võrreldagi tema suurusega. Sekundi murdosa vältel j äi ta nõutultpaigale, pööranud Pea külje peale. Samal hetkel kostis ülalt, päris lähedalt, kuus pauku. Otsekui kõu oleks kärgatanud vaikse metsa kohal. Kõik vappus ümberringi. Kellegi kartetš põrkas rikošetina vastu looma otsmikukilpi ja lendas vingudes eemale. Kuid mitmed kuulid tabasid looma võimsat pead ja keret. Kangestunult jäi elukas paigale. Paremast silmast, kuhu oli tunginud surmatoov kuul, purskas verejuga.

Möödus pool sekundit. Siis panid järgmised kuus pauku õhu vappuma. Hiiglasuur kgre võpatas, looma suust kostis midagi oige või möirge taolist - madal ja võimas heli, kummaline elukas vaarus, langes ettepoole kaldudes küljeli, nii et liiga julgeks muutunud Kaava pidi peaaegu ta alla jääma.

119

Paukudemürin sööstis üle metsa ja paiskus vastu järske kaljuseinu. Kaja põrkas tagasi, täitis mürinaga nõod ja lõhangud ning kõik elusolendid neis metsades said teada, et kraatrisse olid ilmunud uued, peremehed - inimesed.

Nad vaikisid jahmunult tükk aega. Koerad silmitsesid vagaseks tehtud looma, kõndisid ettevaatlikult ta ümber ja nuusutasid võõrast lõhna.

Uskov ja Orotško vahetasid pilke. Vaat milles on asi!

Mõlemale tuli pähe üks ja seesama mõte.,

«Mina tean, kes see on!» ütles Petja. «Ma nägin ühes õpikus joonistust niisugusest elukast. See on karvane ninasarvik. Ta elas eelajaloolisel ajastul...»

«Jah, see on karvane ninasarvik,» kinnitas geoloog. «Kainozoiline aegkond... Viimaste jääkatete aeg, kvarternaar ajastu. Tähendab, siis nii on lood! Vaat kes elutsevad selles kogu maailmast eraldatud süvendis!»

Nad ronisid kaljult maha ja lähenesid ninasarvikule. Kujutlege endale praegusel ajal leiduvaid ninasarvikuid, ainult kolm karda suuremana. Rohketesse voltidesse tõmbunud palja soomusnaha asemel kasvasid temal - alates võimsast otsaesisest kuni lühikese, keha suurusele mittevastava saba juureni - karedad mustjas-pruunid karvad, mis olid pulstunud, pikad ja määrdunud. Karvad rippusid mööda külgi kõhuni, kus nad olid eriti pikad ja salkus, tolknesid lakana jalgade küljes, mis kujutasid endast jämedaid, poolemeetrilise läbimõõduga pakkusid, ja peaaegu katsid kinni pisikesed kõrvad - poriga kinnimätsitud ümmargused avad hiiglasuures peas.

No see oli alles pea! . . . Ainult kõige rikutum fantaasia oli suuteline looma säärast inetust. Pea moodustas peaaegu ühe kolmandiku kogu kerest. Kaelast suuni oli umbes kaks meetrit, kusjuures kere kogupikkus oli natuke vähem kui seitse meetrit. Väikesed seasilmad, mis asetsesid teineteisest eemal kummalgi pool soomustatud otsaesist, polnud sugugi kooskõlas kõigi muude kehaosade suurusega, ja olid justkui võetud mõnelt teiselt, väiksema kehaga olendilt. Kuid kõige huvitavamad ja imelikumad olid sarved. Neid oli kaks. Koonul asus

120

üks sarv, mille kõrgus oli pool meetrit, ja jämedus alt umbes viisteist sentimeetrit. Sarv mustendas mullast, milles oli alles hommikul tuhninud see tänapäeva ninasaryiku esivanem. Teine, kõigest kahekümne sentimeetri kõrgune sarv asus umbes seitsmekümne sentimeetri kaugusel esimesest, silmade joonest natuke madalamal. Milleks oli määratud teine sarv, seda oli raske oletada, kuid see andis loomale veelgi hirmsama ja ebaloomulikuma väljanägemise.

Hiiglasuur suu, kuhu võis täiesti .vabalt mahtuda terve lammas, oli kohandatud - otsustades lamedate ja teravate hammaste järgi - igasuguse toidu - alates taimede juurtest kuni elava lihani - söömiseks.

Nüüd lebas see iidsete, ammumöödunud aegade elanik elutuna maakuulajate jalge ees. See oli lihfsalt uskumatu! Nende kohal paistis 1947. aasta talve tuhm päike, ümberringi laius maastik, mis oli tulvil rahu, kõik näis nii lihtsana ja loomulikuna - äkki aga see hiiglastfur elukas, kes oli otsekui imekombel iidsetest aegadest siia sattunud..

«No see on alles pea!» lausus aukartlikult Petja, koputades geoloogilise vasaraga vastu ninasarviku kaljut. «Vaadake, Luka Lukitš! Nagu kivi. . .»

«Seda ma näen, juntsu! Aga kas sa akkad sööma sellest lihast tehtud kotlette?..»

Petja tahtis midagi vastata, kuid ta pilk kohtas Uskovi pilku ja poisile meenus sedamaid midagi muud, mis oli teda mõne minuti eest ärevusse viinud.

«Onu Vasja, sealpool kerkib üles suitsu! Kivi otsast oli hästi näha.» .

Tõepoolest, teise kraatri kaugemas madalamas sopis, neist ühe-kahe kilomeetri

kaugusel, järve taga, mis helkis aasade ja metsade vahel, kerkis taeva poole suitsujuga. Kahtlemata leidus seal inimesi.. Kas mitte ninasarviku kaasaegseid?

«Ei,» sõnas kindlalt Uskov, vastates arvatavasti iseendale selle küsimuse peale. «Ei, ei või olla! Need on tavalised inimesed, meie inimesed. Lähme...»

Jätnud ninasarviku sinnapaika, suundus kogu rühm järve poole, minnes piki parempoolset püstloodset kaljuseina. .

ümberringi laius aina mets. Seejärel jõuti umbes kahesaja hektari suurusele lagendikule, millel kasvas kõrge rohi ja kus sõid rahulikult mägilambad. Kui karja juhtoinas märkas inimesi, tõi ta kuuldavale häälitsuse, mis samanes turtsatusele. Kõik loomad pöörasid korraga pead matkajate poole ning jälgisid neid tähelepanelikult, kuid kartuseta. Luurajad sammusid neist mööda, hoides kinni kannatamatult rabelevaid koeri. ükski lammas ei põgenenud, ei ehmunud. Tähendab, nad tundsid inimesi väga hästi ja pidasid neid isegi sõpradeks. Uskovi silmad lõid kärsitusest põlema. Ta kiirendas sammu. Tema oletus leidis uuesti kinnitust . . .

Kaugemal kerkis taas kõrgusesse kaljusein, kivirusukuhjatised lõppesid. Luurajad jõudsid kaljuni, milles leidusid kümned mitmesugused süvendid ja lõhed. ühest praost voolas välj a kuumaveeallikas. Veest tõusis auru. Ta peaaegu kees. ümberringi lehkas väävli, mädamunade järgi, kuid polnud üldse taimestikku, ainuüksi paljad kaljud.

«Tervisveeallikas,» konstateeris peatumata Orotško.

«Väävelvesinikku sisaldav vesi.»

Kuid nad ei peatunud. Läksid edasi sinna, kust juba selgesti paistis suits.

Nad möödusid suure grupina kasvavatest raagus puudest (need olid vahtrad ja saared, nagu ütles agronoom), läksid kiirel sammul üle rohurikka aasa ja suundusid otse metsa poole. Hiiglaseedrid valvasid ta serval. Päikesepaistelisele aasale langesid neist pikad varjud.

Kõhklemata astusid luurajad sellele varjutatud maaalale. Aasal ringijooksvad koerad jäid neist maha.

Eespool lõi liikvele padrik, keegi raputas puid, oksad hakkasid praksuma. Tui ja Kaava tõmbasid sabad jalge vahele ning tormasid peremeeste juurde. Kõik

peatusid, vaadates põnevil metsa poole. Mis seal on? Käed klammerdusid püsside külge.

Ja siis leidis aset veel üks sündmus, mida keegi poleks iialgi osanud endale isegi kujutleda.

Metsast väljusid seninägematud tumehallid hiiglased. Kõigepealt ilmusid kolme meetri kõrgusel nähta

vale kõverad lumivalged kihvad, seejärel lai otsaesine ja viimaks rippuva londiga koletislik pea. Kostis laialipressitavate okste raginat ja aeglast rasket müdinat ning hämmastunud, ehmunud inimeste ette ilmusid kaks mammutit, Maa iidse ajaloo esindajat. Nad seisid vaikides, valvsalt, viibutades äraootavalt pikki lonte, otsekui kaitstes võlutud metsa, kuhu ei tohi minna ükski võõras.

Püssid olid laskevalmis. Kuid mis suutis teha püss nendele nelja meetri kõrgustele karvastele elevantide esivanematele?

Uskov lausus sosinal ainult ühe sõna: «Rahu!l» Põõsastest kostis uuesti krabinat.

Hiiglaste jalge vahele ilmus ootamatult inimese kogu. Jah, see oli inimene!

Taoli pealaest jalatallani riietatud,pruunidesse karusnahkadesse. Pikk, peaaegu vööni ulatuv hall habe, katmata peast allarippuvad samasugused hallid ja pehmed juuksed, mida hõljutaš tasakesi tuul, uurivad ja ühtlasi hämmastunud silmad - see oli kõik, mida märkasid esimesel silmapilgul rabatud luurajad. Pilt oli niivõrd fantastiline ja ebareaalne, et nad ei suutnud isegi rääkida ega oma imestust avaldada. Nad vaikisid.

Mees seisis kahe mammuti vahel, toetudes kõveratele kihvadele. Tema vaatas, samasuguse hämmastusega tulnukaid, kes ölid ootamatult ilmunud ta valdustesse. Seejärel paotas ta suure vaevaga huuled ja küsis kõlatu, kuid kindla häälega:

«Kes te olete? Ja kuidas te siia sattusite, härrased?» Uskov laskis püssisuu alla, astus sammu edasi, naeratas ja sirutas käe välja. Ta ütles lause, mis üllatas kõiki, Kuid ühtlasi lahendas otsekohe kõik mõistatused:

«Meie. . . meie oleme rõõmsad näha teid tervena, seltsimees Speranski...»

Kuueteistkümnes peatükk

ESIMENE TUTVUS. - POLIITILISE ALGHARIDUSE TUND. - MET JA LAH

Vanamees kattis näo kätega ja vaarus. Boriss ruttas ta juurde, võttis tal käe alt kinni. Speranski hakkas nutma. Kasinad raugapisarad veeresid ta sõrmede vahelt, summutatud nuuksed tungisid esile ta rinnast.

Ta pomises midagi läbi pisarate, surus võõraste käsi ja püüdis naeratada. See aga ei õnnestunud tal. Luurajad ümbritsesid vanameest, kuid nad ei teadnud, kuidas käituda, mida talle ütelda. Mõlemad pooled olid vapustatud. Speranski oli kolmkümmend aastat elanud üksinduses, äkki aga - inimesed! Kaugest, tema poolt juba poolunustatud maailmast tulnud inimesed tundsid pealegi teda, teadsid ta nime, hüüdsid «seltsimeheks» . . .

«Kallid sõbrad, vabandage mind nõrkuse pärast, palun tuhat korda vabandust. ..» ütles ta kõlatul häälel. «Kes te ka ei oleks, härrased, teie näol tervitan ma oma kauaoodatud vabastajaid. Teie ei suuda endale. kujutleda minu seisukorda... Ma ülistan seda õnnelikku päeva ja olen äärmiselt rõõmus näha teid, seltsimehed. . .»

Ta ajas õlad sirgu, kaisutas Ja suudles Uskovi ning seejärel kõiki ta kaaslasi. Pisarad veeresid lakkamatult mööda vanamehe kortsulisi põski. Hvatai-Muhha nuttis ja naeris korraga. Petja pööras näo kõrvale, hammustas huuli ja pühkis vargsi pisaraid näolt. Milline kohtumine! Kes oleks võinud arvata, et kraatri põhjas leiavad nad inimese, keda olid pidanud. surnuks, kelle hukkumises nad ei kahelnud, sest selles ei võinud keegi kahelda!

Viimaks, kui kõik olid pisut rahunenud, sirutas Uskov veel kord pidulikult Speranskile oma käe:

«Teie saatusest kuulsime alles hiljuti - sellest saime teada ainult meie ja sedagi tänu juhusele. Lubage mul, kallis Vladimir Ivanovitš, meie uuestisündinud Kodumaa - Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu nimel tervitada teie isikus väärikat kodanikku ning väljendada teile Kodumaa sügavat lugupidamist ja tänu

kõige selle eest, mida te olete korda saatnud ammumöödunud revolutsioonieelsetel aastatel sotsialismi ideede võidulepääsemiseks. Lubage mul veel kord kaisutada ja suudelda teid, kallis doktor...»

Nad suudlesid uuesti ja surusid kõvasti teineteise käsi. Speranski nägu väljendas suurt rõõmu, säravate silmadega vaatas ta oma uusi sõpru, katsus nende rõivaid, süleles neid, surus nende käsi võib-olla selleks, et veenda iseennast sündmuste reaalsuses.

«Kuid, seltsimehed, kuidas te mind tunnete? Kuidas te saite teada minu saatusest? Ja missugune juhus aitas teid minu siinviibimist avastada? Kas tõesti on Nikita Petrovitš elus? Kuid tema ju peaks kindlasti veendunud olema minu hukkumises...»

«Paraku magab teie kaaslane ammugi igavest und. Me leidsime ta põrmu mõnepäevase teeko,lma kaugusel siit. Siis, kui ta oli kaotanud teid, kaotas ta ka füüsilise ja moraalse jõu riismed ega suutnud enam jagu saada raskustest, millega te tulite toime üheskoos. Kuid ta jättis maha märkmed, mis tõidki meid siia. Kui Nikita Petrovitš oli kaotanud lootuse teid üles leida, jätkas ta teekonda üksipäini. Jõudnud õnnetust koopast kilomeetrit kaheksakümmend lõuna poole, sattus ta jäisesse vette, külmetas ära jalad ning suri gangreeni tagajärjel kellegi jakuudist küti jarangas mitte kaugel siit, Kuldlõhangus. Meie, geoloogid, sattusime juhuslikult Ivanovi kalmule ja leidsime ta päeviku. päeviku andmete järgi tulime siia ja nüüd siis kohtasime teid. .. Ma taipasin kohe, kes te olete.» .

Kogu kirjeldatava stseeni kestel ei pööranud keegi mingisugust tähelepanu mammutitele, kes seisid liikumatult nagu raidkujud.Nende suured kõrvad olid pisut tahapoole pööratud. Näis, nagu kuulataksid targad loomad nende väikeste olendite imelikke hääli. Inimesi pani imestama hiiglaste kasv. Kui poleks olnud pikki lrarvu, mis rippusid mammutite kõhtudelt rohkem kui meetri pikkuselt alla, siis oleksid inimesed võinud vabalt, pead pisut alla painutades minna nende kõhu alt läbi.

Speranski tõstis pea ja rohkem kähistas kui hõikas: «Kha! . .. Kha!... Met... Lah... Koju!:.

126

Loomad asetasid kuulekalt ümber oma jalasambad, noogutasid pead ja hakkasid minema, sirutanud ette pikad kihvad. Tui ja Kaava, kes olid ammugi kaugemale taganenud, märkasid koletiste lahkumist, sooritasid suure ringi ja tulid vaikides, sabad sorgus, oma peremeeste juurde tagasi.

Petja ei suutnud teda haaranud uudishimu maha suruda ja küsis:

«Ütelge, kas need on mammutid?»

«Jah, kallis poiss, need on mammutid,» vastas naeratades Speranski. «Kõige ehtsamad elusad mammutid ja vististi suurte jäätumiste ajastu ainukesed esindajad kogu maailmas. Nii imelik kui see ka ei ole, kuid maimmutitel on õnnestunud säilida meie päevini. Me vestleme veel sellest, mu rfoor sõber. Te olete vist gümnaasiumi õpilane, jah?»

Petja vaatas nõutult Uskovi otsa. Kõik hakkasid muhelema.Geoloog ütles:

«Meil on klassikalised gümnaasiumid ära kaotatud. Neid asendavad üldised kümneaastased keskkoolid.

Petja on üle viidud kaheksandasse klassi. ..»

«Jaa, jaa...» - Speranski hõõrus laupa, katsudes midagi meelde tuletada. «Vabandage

mind, ma olen ju tänapäeva elust nõnda eemale jäänud, härrased... viimane, mida ma teada sain; oli see, et 1917. aasta alguloli toimunud revolutsioon ja et tsaar oli loobunud troonist, et aprilli algul oodati Petrograidis Leninit, bolševike palrtei juhti. Vladimir IlJitš Uljanov - Lenin . .. Kuidas temaga on? Kas, ta on elus?»
Kujutlegu lugeja endale ise seda erutust, millega uurimisrühma number 14-bis liikmed andsid poliitilise alghariduse esimese. tunni vanale bolše,vike partei liikmele, kes oli kolmkümmend aastat,! elanud kraatri põhjas, eemal inimeste, seltskonnast.
Kuid Uskov kartis vanameest ära väsitada. Too jäi erutusest päris tummaks.
«Aitab tänaseks,» lausus geoloog naeratades. «Teil, Vladimir Ivanovitš, tuleb nüüd hoolega õppida,. et teada saada kas või kõige tähtsamad faktid, mis on juhtunud nende koJmekümne aasta jooksul. Meie abistame teid. . .»

«Tänan, tänan teid, minu seltsimehed.. Nüüd aga läheme minu poole, minu tallu.»
Nad läksid läbi metsa ja jõuds'id suure järve kaldale. Sammusid mõnda aega mööda kallast, laskusid järvest väljavoolava oja äärde. Ületasid silla ja suundusid ehitiste poole, mis paistsid vastaskaldal.
Boriss vaatas tagasi ja nägi jällegi mammuteid. Nad sammusid kiirustamata sillast pisut allpool koolmekohast läbi oja ning suundusid seejärel vist samuti maja poole.
«Vladimir Ivanovitš,» pöördus Boriss Speranski poole, «miks te andsite neile, oma mammutitele, niisugused imelikud nimed, ja kuidas teil õnnestus neid taltsutada?» .
«Imelikud? Met ja Lah? Neeq on lihtsalt öelda Metsik ja Lahke. Selgus, et nad on väga arusaajad loomad hästi arenenud ajuga. Minu kõige ustavamad valvurid ja töötajad. Kohe näete. Kui neid poleks olnud, poleks mul õnnestunud ära teha pooltki sellest, mida ma olen ära teinud.»
Mammutid liikusid edasi ühtlase sammuga, erilise küliskäiguga, astusid korraga mõlema vasaku, seejärel mõlema parema jalaga. Käies õõtsus tohutu suur, nelja meetri kõrgune keha. Tasakesi võbises tihedate karvade all rasvatagavara, mis oli kogunenud talveks kohe kaela taga leiduva madala küüru näol. Jämedad. kohmakad londid kõikusid siia-sinna. Väike, naeruväärselt lühike saba peksis vastu massiivseid jalgu.
Nüüd alles võis Petja korralikult näha mammutite silmi. Üsna suured, pisut piklikud, asetsesid nad sügaval peakoopas ja, neis vilkusid kollakad sädemed. Looma lai veerjas otsaesine läks märkamatult üle lihavaks londiks; kui mammut tõstis londi, siis tõmbus see kentsakalt kortsu ja suujooned omandasid heasüdamliku naeratuse ilme., Kõige huvitayömad olid siiski kihvad. Rohkem kui kahekümne sentimeetrilise läbimõõduga siledakspoleedtud luu oli otste kohal päris valge, kuid muutus pea läheduses pisut kollakaks, kreemikaks. Nad olid üle kolme meetri pikad. Omapäraselt painutatud kihvade otsad hoidusid pisut väljapoole ja kerkisid üles. Ent kui mammut laskis pea alla, siis olid

kihvaotsad ähvardavaltettepoole suunatud ja võis näha, et sel loomal läheb sandistl, kes riskiks mammutiga avalikus heitluses jõudu katsuda!
Met ja Lah, nähes oma peremeest teiste temataoliste olendite hulgas, viibutasid lonte, tõstsid nad fanfaaridena üles, avasid suud ja hakkasid kõrvulukustavaIt pasundama. Otsekui maa alt kõlav sügav- ja võimas möire kaikus üle lagendiku, sundis Tui ja Kaava end inimeste jalgade vastu suruma, ning vaikis kohe. Seda möiret levitas mitmekordne

kaja.
Uskov ja Ljubimov vahetasid pilke. Nad taipasid nüüd, missugune pasunahääloli möödunud ööl neid ärevusse viinud.
Pärast pasundamist tammusid mammutid viivu pai. gal, seejärel läksid maja taha rajatud aedikusse, kohmitsesid seal natuke aega ning jäid varsti vait. Boriss ja Petja heitsid pilgu aedikusse: mõlemad loomad seisid, kõrvuti, pead maas, nende lõtvunud londid rippusid maani. Lähenes öö, hiiglased valmistusid puhkuseks.
Imelik oli näha elusaid, rahulikke ja ilmselt oma eluga rahulolevaid loomi, kes pärinesid lõpmata kaugetest geoloogilistest ajastutest, inimkonna tekkimise epohhist, neandertaallaste, pithecanthropuste - ahvinimeste - ajajärgust. See oli veel üks mõistatus, mille lahendamine sai osaks geoloogilisele uurimisrühmale number 14-bis...
Kuid ei tohi unustada seda, et uurimisrühma,endä saatus jäi ikka veel. ebaselgeks. Tarvitses ju airmIt'
heita pilk Speranskile; tuletada vaid meelde, et tema oli elanud kraatris tervelt kolmkümmend aastat, kui sai otsekohe sulgeks väljapääsu kraatrist ei ole olemas ja tee tagasiminekuks uurimisrühmale number 14-bis on alatiseks suletud.
128

Seitsmeteistkümnes peatükk,

MIS TUTVUSTAB LUGEJAT KOLMEKÜMNE AASTA EEST TOIMUNUD SÜNDMUSTEGA

«. . . Meil oli väga vaja kinnitada oma keha värske lihagil. Kuid haavatud lammas, kujutage endale ette, põgenes koopasse. Mis jäi meile üle? Pidime talle järele minema. Ma laadisin püssi ja astusin koopasse, arvates, et jõuan loomale kindlasti õige varsti järele. Kuid selgus, et koobas oli märksa sügavam, kui ma olin oletanud. Ja seal oli pagana pime. Olin sunnitud tagasi minema. Nikita Petrovitš valmistas mulle tungla ja ma läksin uuesti koopasse.
Lammas, keda ma taga ajasin, lamas kivi taga ja lõõtsutas. Ent niipea kui ma püssi tõstsin, hüppas ta üles ja tormas koopa sügavusse. Pidin järgnema talle taas meetrit kaks- või kolmsada. Mind hämmastas asjaolu, et koopas, nii kaugel sissekäigust, leidus õige palju mitmesuguste loomade jälgi. Muul ajal oleksin ma selle üle juurdlema hakanud, kuid tol ajal polnud mul selleks mahti - oli tarvis lambale järele jõuda. ühest kohast läksin läbi kummargile tõmbunuIt, silmitsedes kartlikult madalat võlvi. Kuid jahihasart oli nõnda tugev ja todupuudus nõnda suur, et ma tormasin edasi, ilma et oleksin mõelnud millestki muust.
Viimaks õnnestus mul jällegi märgata haavatud lammast. Ma sihtisin ja tulistasin. Sedamaid kostis mu selja taga varisemismürin. Nähtavasti oli kaljuvõlv juba ammugi vaevalt paigal püsinud ja järsust õhuvappumisest piisas küllaldaselt ta ällavarisemiseks. Õhusurve paiskas mu jalust maha. Tungal kustus. Kaotasin mõneks ajaks teadvuse. Pärast toibumist leidsin kobamisi püssi – oma ainukese kaitsja, lõin tuleraua abil tuleüles ning süiitasjn omatehtud tungla oksad, mis ikka veel hõõgusiä. .
Paraku ei pääsenue» ma enam tagasi: kogu koopa võlv oli sisse varisenud. Ei, ta polnud isegi sisse varisenud, vaid lihtsalt alla vajunud. Ja oligi kõik. . . Polnud leida

väiksematki pragu, ühtegi järeleandlikumat kohta. Mind haaras hirm. Talumatult masendas vaikus. Hakkasin karjuma. Sööstsin kaljuseina taguma. Oh

129

häda! Keegi ei saanud mind enam aidata. Ma heitsin maha. Olin elusalt maetud!...

Püss oli mul kaasas ja ma võis in muidugi kohe oma piinadele lõpu peale teha. Kuid ma olin ju revolutsionäär! Nii palju läbi elada, läbi mõtelda, nii palju raskusi võita, elada lootusest vabadusele, võidelda vabaduse eest ja nüüd.. ~ Ei, seda ei juhtu! Ma jäin mõtlema. Siis tuli mulle meelde, et olin koopas märganud jälgi. Kuhu võisid loomad käia? Kas ei tähendanud see seda, et koopal oli olemas teine väljapääs?! Lootusest tiivustatuna läksin edasi, valgustades endale teed hõõguva oksaga. Kui tungal ära põles, hakkasin roomama, hambad ristis... I

Ma ei varja: mul on raske seda isegi meenutada,» lausus vanamees pikema pausi järel. «Tundsin varsti, et mul polnud enam jõudu ja et elutahe oli kadumas. Tohutu pingutuse abil sundisin ennast edasi roomama. Akki nägin eespool valgust. Algul ähmast laiku, siis aga tükikest taevast! Ma kargasin jalule, pistsin jooksma ja jõudsin siiski koopast välja. Mind valdas hirmus nõrkus. Laskusin väljapääsu juures maha ja ma ei tea, kui kaua ma seal kinnisilmi istusin.

Minu kohal paistis jälle päike. Mõnikümmend meetrit eemal algas mets, selle taga helkis päikesepaistel jõgi või järv, ja mul tekkis tahtmatult arvamine: kas see pole mingisuguoe painajalik unenägu? Oli ju novembrikuu, väljas paukus pakane, siin aga oli vaevalt tuuleõhku tunda. Siin haljendasld hiiglasuured seedrid või männid, vulises külmumata vesi, laius Kesk-Venemaa metsade tuttav maastik. Oli see nägemus? Hallutsinatsioon?

Too paev, mil ma koopast välja pääsesin, sai minu uue kalendri esimeseks päevaks...»

Speranski jäi vait ja vajus mõtetesse. Mis aga teistesse puuub... Ei tohi ju unustada, et nemad kuulasid doktor Speranskit erilise ja kaugeltki mitte rahuliku huviga: tema kalendri lõpp võis saada riende eneste «uue kalendri» alguseks.

Seepärast polnud. midagi imestamisväärset selles, et uurimisrühmaülemesitas küsimuse, mis oli tulvil ärevust:

«Tähendab, väljapääsu ei ole olemas?»

«Jah, kallid seltsimehed,» vastas Speranski lootusetult. «Väljapääsu ei ole olemas. Kui ma teid nägin, siis arvasin, et teil on mingil viisil õnnestunud läbikäiku leida. Aga kui te sattusite siia vastu enda tahtmist, katastroofi tagajärjel, siis mjna võin teile kibedustundega öelda ainult sulatõtt: see on lõks! Kui välismaailmast abi ei tule, siis on võimatu siit välja pääseda. Paraku on see nõnda...»

Speranski tõmbas mornilt kulmud kortsu. Vanamehe tarkades heledates silmades peegeldus mure, nüüd juba mitte enam enda pärast, vaid nende inimeste pärast,

131

kes kujutasid enestest saadikuid uuest, temale alles tundmatust ühiskonnast, mille sünnipäeva koidikul oli temast saanud looduse vang.

«Te räägite, et väljapääsu ei ole?!» kordas automaatselt Uskov.«Kuid meie leiame väljapääsu, leiame kindlasti, Vladimir Ivanovitš. Kui ei leia, siis rajame ise. Mina ei jaga teie pessimismi, kallis seltsimees! Teie olite siin üksinda, aga nüüd on meid ikkagi seitse

inimest. Ja siis veel. Ma ei tea, kuidas seda teile seletada.. .. Te olete vana bolševik, kuid te ei tea üht meie uut loosungit: «Pole olemas niisuguseid kindlusi, mida bolševikud ei suudaks ära võtta.» Sellise loosungiga oleme meie juba mägesid paigast nihutanud, uskuge mind, doktor . .Seepärast me lihtsalt ei oska norutada, lootust kaotada, meelt heita... Uskuge mind, me pääseme siit välja ning ka teie koos meiega.»

Speranski tõusis, astus Uskovi juurde, sirutas talle käe ja ütles:

«Nüüd tunnen ma, et Venemaal on toimunud tõeline, päris ehtne sotsialistlik revolutsioon: Nõnda võivad arutleda vaid inimesed, keda on kasvatanud Vladirnir

Iljitši kool. Nüüd usun ma kõige paremasse tulevikku. Hakkame üheskoos võitlema, üheskoos töötama, ja ma sõidan veel koju, Petrogradi, oma Vassili saarele!»

Lühikese pausi jätel jätkas ta, püüdes oma kohmetusest jagu saada:

«Tunnistan teile avameelselt üles, et ehkki ma ei lootnud siit välja pääseda, kuid ma ei elanud kõik need aastad ainuüksi iseendale.» Ta seletas muheldes: «Ma

tahtsin öelda - elasin mitte ainult enda seedimišele. Ma töötasin, el inimeseks jääda. Ma uskusin millegipärast, et varem või hiljem ilmuvad siia inimesed ja aitavad mul Venemaale pääseda. Ja ma mõtlesin kogu aeg: millega võiksin ma õigustada oma olemasolu südametunnistuse ees, oma partei ees? Seepärast ei istunud ma käed rupes. Ütlen teile lühidalt, et kullasooned, mida me Ivanoviga leids5ime, on tühised võrreldes nende aaretega, mis ma leidsin siit, kraatrist, ja minu suurim õnn on üle anda need aarded, meie uuele, riigile. Ja kui veel arvesse võtta teadust: kujutage endile ette, kuidas rikastub kodumaine paleonto

112

loogia, paleobotaanika, kogu meie Maa ajalugu, kui nähakse seda iidset maailma, mis on imekombel säilinud siin täiesti puutumatuna suurte jäätumiste ajastust peale. Kui palju uut leidub siin, Maa iidsetes lademetes, mis on nüüd uurimiseks avatud! Ütlen teile avameelselt: tasus üle elada kõik need vintsutused, mis mina olen üle elanud, et lõppude lõpuks oleks võimalik teha inimkonnale niisugune kingitus. Olen teie arvamisega nõus, Vassili Mihhailovitš: kui me kõik hakkame otsima, siis leiame tee, kuidas kraatrist välja pääseda.»

Speranski kõne oli kummaliselt aeglane ja katkendlik. Näis, nagu kuulataks ta ise oma sõnu, tehes peatusi iga lause järel. Kas oli ta kõigi nende aastate jooksul vaikinud? Või oli rääkinud kas või iseenesega, oma loomadega? Uskov kuulas teda tähelepanelikult. Ei, kõne oli täiesti korralik ja mõte selge. Otsekui vastates ta tl!mmale küsimusele jätkas Speranski:

«Palun mind vabandada. Ma räägin muidugi: segaselt. Pean teile tunnistama, et kõige suuremaks õnne. tuseks pidasin ma kõigi nende aastate jooksul kaasvestleja ning. .. paberi puudumist. Eriti algul. Rohkem kui aasta otsa ei saanud ma midagi üles kirjutada. Isegi endaga rääkisin ma järjest vähem ja harvem. Kord tabasiin ennast mõtte pealt, et mu enda hääl on muutumas mulle millegipärast võõraks. Ma taipasin: möödub veel natuke aega, jama võõrdun inimese kõnest, muutun niisamasuguseks poolinimeseks-poolloomaks, nagu oli õnnetu Ayrton, Jules Verne'i «Saladusliku saare» tegelane. Paljude otsingute järel leidsin ma väljapääsu. Siin, ühes koopas on olemas valgest kivist siledad, otsekui poleeritud seinad. Ja järve kaldal leidub punaseid kaljusid ---! erilisi settekivimeid, milledel on värvitoime. See avastus andis mulle «paberi» ja «sule». Ma hakkasin iga päev üles kirju

tama kõiki tähtsamaid sündmusi oma elus. Nõnda toimisin ma aastate viisi. Peale selle seadsin enesele reegliks lugeda iga kirjutis valjusti kaks-kolm korda läbi.

Te näete varsti seda koobast. Ta seinad. on pintsli abil paljude sadade meetrite ulatuses täis kirjutatud. Seal on kogu mu elulugu, kõik õnnelikud ja õnnetud juhtumid, kõik toähtsam.ad faktid. Igal õhtul, hoides

133

peos kitserasvast valmistatud küünalt, töötasin ma selles koopas mitu tundi nagu kohusetruu kroonikakirjutaja. Ja siis, nagu usin esimese klassi õpilane, lugesin valjult ja selgelt mitu korda läbi üleskirjutatud märkmed. üksnes see töö aitas mul inimväärikust säilitada . . .»

Selsamal õhtul kuulas Speranski ära Uskovi! oletused kraatri tekkimise kohta ja nõustus temaga. Jah, Eršot on üks vanemaid vulkaane Kirde-Aasia mägisüsteemis.

Ta on kustunud vähemalt poolteise või kahe miljoni aasta eest, jätnud endast igaveseks mälestuseks koonusekujulise, pisut pikliku mäe, mille tipus on kaksik kraatrist koosnev tohutu suur süvend. Aeg tegi oma töö. .. Aegamisi täitus süvend kaljurahnude, kivide, räha ja liivaga. Kraatri põhi kerkis, muutus tasasemaks, maa-alune tuli hakkas kustuma, vajus sügavamale. Möödusid paljud tuhanged aastad ja kraatris tärkasid esimesed taimed, seejärel.tekkis pinnas. Igasugused protsessid toimusid kraatris märksa kiiremini kui tavaliselt põhjapoolsele laiuskraadide all; seda soodustas maa-alune 'soojus. Tundmatute pragude kaudu levis soojus ülespoole, soojendas pinnast, ja kogu määratu suur süvend hakkas meenutama hiiglaslikku kasvuhoonet. Talvekuudel surub kraatrile ülalt peale käre pakane. Maapinnalt kerkib talle vastu soe õhulaine. Teataval kõrgusel need õhulained põrkuvad kokku ja seeläbi tekib tihe ,udu, Seepärast hõljub udu kuue või seitsme kuu jooksul aastas kraatri ja kogu Eršoti tipu kohal. Loodus ise varjab kaitseala uudishimulike pilkude eest.

Orotško kuulas Speranski kõnet järjest kasvava,huviga. Nüüd sai talle kõik selgeks.

. . . Kunagi, uue, kainozoilise aegkonna lävel asendus Maa taimkate kiiresti teisega. Kadusid peaaegu kõik eos ja paljasseemneliste taimede esindajad, mis olid võimutsenud taimeriigis «kivisöe perioodil». Kadusid kuulsad araukaariad, hiiglapalmid, puukujulised sõnajalad, karvased kollad. Nende asemele tulid kateseemnelised tai: med, millede järglased kasvavad meie Maal ka praegu. Millest oli see tingitud? Kaua juurdlesid teadlased selle mõistatuse lahendamisel. Viimaks jõudsid nad atvamie sele, et kõik see oli tingitud Maakera kliima kiirest muu

135

tusest. Õige niiskest oli see muutunud kuivaks, õige soojast - parajaks ehk karmiks. Mandrid kerkisid üles, mered taandusid ja muutusid madalaks. Kõrgele kerkisid mäeahelikud ja hiiglaslikud tipud. Planeedi kohal hakkasid tuhisema kuivad, vinged tuuled. Iidsed taimed, mida oli ära hellitanud otsekui kasvuhoones valitsev soe ja niiske kliima, polnud harjunud eluga uutes tingimustes ning hukkusid üksteise järel, nii nagu olid hukkunud enne neid paljud muutliku, ebastabiilse kehasoojusega hiigelsisalikud.

Kuid need suured muudatused toimusid kustunud vulkaani kraatris palju aeglasemalt, hilinedes kümnete, võib-olla isegi sadade tuhandete aastate võrra. Paljud iidsetest taimedest ei hävinud ja säilisid meie aJani, sest neid kaitses hoolikalt soe udu.

Geoloogilisest seisukohast kujutab kraater endast justkui avatud muuseumi. Kõige

vanemad maakihid on segunenud siin vulkaanilise tegevuse ja mägede tekkimise tagajärjel hilisemate settekivimitega ja purskematerjalidega. Uskovil oli meeles, et kogu Kirde-Aasia oli juba mesozoilise aegkonna triiase ajastul asunud allpool merepinda. Kuid varem, enne vajumist, kujutas manner endast nende laiuskraadide all põhjaturikast troopilist ala. Siin on peidus karmi Põhja-Aasia kivisöe, soolade ja nafta ülirikkad varud.

Kui kraatri suur sünge põhjapoolne kaljusein, mis kaitses maalõhet põhjast, kujutas endast peaaegu monoliitset graniiii, siis lõunapoolne sein, mis koosnes mitmesugustest kivimitest, ja seetõttu oli juba aja jooksul tugevasti murenenud, pani lihtsalt hämmastama oma mitmekesidusega. Kollaka liivakivi kihid vaheidusid valge basaldiga; punane merekivi paistis silma lubjakivi taustal; hall teraline graniit asus musta põlevkivi kõrval. Kaljusein varjas endas paljusid mõistatusi; temas leidus sadu ko,opaid. Temast läbiulatuv koobas, mille kaudu Speranski oli kunagi siia sattunud, paiknes just selles seinas.

Siin-seal immitsesid kalju seest allikad. Maa sügavusse tungivad õhusademed jäid sinna sageli väga kauaks; nad ekslesid seal tuhandei'd aastaid mööda sügavaid. pragusid ja said aegamisi juurde uusi omadusi.

Vesi küllastus sooladest ja gaasidest, võis muutuda õudselt külmaks, haisvaks, pagana kuumaks, kihisevaks õliseks või haruldaseit kalgiks, radioaktiivseks. Speranski tundis kuut erisugust allikat, nende hulgas narsaani- ja väävelvesiniku-ojasid, mis olid tuttavad ka meie luurajatele.

Kõik kraatris olevad allikad ja ojad voolasid mööda kallakut suurde, ilusasse järve, mme kaldal elaski Speranski. .

Nüüd jäi veel välja selgitada, kuidas olid kraatrisse sattunud ja meie ajani säilinud seesugused ammugi väljasurnud loomade esindajad nagu mammutid, karvane ninasarvik ja mõned teised, kellega me tutvume edaspidi.

Speranski seletas seda järgmiselt:

«Tertsiaarajastul algas teatavasti uus geoloogiline revolutsioon. Kerkisid mitmed mandrid, nende hulgas ka kogu Kirde-Aasia. Kliima muutus siin kiiresti ning järsku väga karmiks, sarnanedes praegusele. Hiigelsisalikud ja paljud imetajad, kes olid elanud soojades meredes, surid muidugi välja või siirdusid lõuna poole. Kohale jäid ainult need, kes olid kõige rohkem kohanenud, kes ei kartnud ei pakast ega lund. Toitu ja paremaid elukohti otsides sattusid mõned neist meile tuntud koopasse. See koobas oli vististi tol ajal märksa ruumikam ja kõrgem. Paljud loomad, nende hulgas ka mammutid, läbisid koopa ja sattusid kraatrisse. Siin leidsid nad toitu ja palju soojema kliima. On täiesti arusaadav, et nad jäidki siia.

Nõnda, kallid sõbrad, sattusid neil ammumöödunud aegadel kraatrisse ka inimesed. Jah, inimesed! Ma võin nüüd seda kinnitada täiesti põhjendatult, sest varsti avaneb teilgi võimalus näha ühes siinses koopas ürgseid eluasemeid.

Kui palju oli siin mammuteid, seda on raske ütelda. Hiiglaste kalmistu asub õige lähedal sellest kohast, kust teie kraatrisse laskusite. Seal lebab terve mägi konte ja kihvu, mis ori osalt räha, liiva ja kivide alla mattunud.

Möödusid tuhanded aastad. Ainuke käik, mis ühendas kraatrit välismaailmaga, hakkas ahenema, sisse varisema. Lõpuks oli väljapääs ära lõigatud ja kraatris kuju

nes oma elukord. Siin leidus alati palju toitu ning aeg muutis õige vähe selle pisikese kinnise maailma faunat ja floorat. Madala ja kitsakoopa kaudu võisid vabalt sisse tulla ja välja minna ainult väiksemad loomad.

Mammutid jäid siia, kuid kraatris valitsevad tingimused polnud nähtavasti nende paljunemiseks kuigi soodsad. Met ja Lah, minu abilised ja sõbrad, on viimased neist, Nad mõlemad on alles noored, pole isegi kaheksateistkümne aastased. Koos mammutitega elutseb siin veel üks hiiglane - kahesarviline ninasarvik kuri elukas, kes purustab... kõik, mida ma olen loonud oma tööga. Mina ei suuda temast kuidagi lahti saada, sest mu püss vaikib juba palju aastaid. . .»

«Teie vaen1ast ei ole enam, Vladimir Ivanovitš,» ütles Ljubimov. «Ta sattus metsas meiega vastamisi ja sai kaotuse osaliseks, ta on surnud.»

«Ah nii?! Tähendab, paukuderagin, mis pani mind värisema .rõõmust ja lootusest, kuulutas ninasarviku surma?! Mis seal's on... See on küll teatavaks kaotuseks teadusele, aga meil kõigil muutub see-eest elamine palju rahulikumaks... Kuid me kaldusime kõrvale. Lubage muloma mõtet lõpuni arendada. Ma tahtsin ütelda, et inimesed, kes elutsesid siin pikemat aega, lahkusid siit või hukkusid. Loomad ei osanud välja pääseda. Ja umbes kolmekümne aasta eest varises koobas lõplikult kokku asjaolude tõttu, mis on teile juba tunt.ud, isoleerides seeläbi kraatri koos siinse erilise elukorraldusega täielikult muust maailmast. Katastroofi süüdlaseks olin mina, teie alandlik teener. Saatuse sunnil jäin ma silm silma vastu paljude loodusesaladustegp ja alustasin uut elu. Kui teie ei ole väsinud kuulamast, võin ma seda teile jutustada.»

«Mitte sugugi! Mitte sugugi!» hüüdsid meie luurajad;

«Võib-olla teie ehk väsisite jutustamast?»

Speranski vastas huumoriga:

«Mina olen kolmkümmend aastat vaikinud. Nüüd võin ma rääkida kolmkümmend aastat järjest ega väsi ikkagi ära . . .»

Kaheksateistkümnes peatükk,

MILLES SPERANSKI JÄTKAB OMA IMELIST JUTUSTUST

«. . : Öö - tabas mind koopaesisel eendil. Ma tahtsin tagasi minna Nikita Petrovitši juurde. Aga kuidas? Koopa kohal kõrgus järsk sile kaljusein.

Siis hakkas hämarduma ja muutus külmemaks. Ümberringi oli vaikne. Polnud kuulda ühtegi heli ja näha polnud samuti midagi. Ainult tähed vilkusid taevas. Mis teha?

Otsustasin koo,pa suu ette lõkke süüdata ja magada, hommikul aga hakata väljapääsu otsima. Kuid magada ma ei saanud.

Äkki näis mulle. et keegi hingas päris minu lähedal raskelt. Hüppasin kähku püsti ja haarasin püssi. Mu lõke hõõgus õige nõrgalt. Põõsa taga õõtsus midagi suurt ja musta. Kes see oli?! Metsloom? Lind? Või viirastus see ainult mulle? Kas tulistada? Haarasin lõkkest hõõguva tuki ja viskasin ta jõuliselt pimedusse. Tukk lõi leegitsema ja valgustas viivuks hiiglasuurt karvast pead; korraks välgatasid valged kihvad. kostis möirgamist ja rasket müdinat. Mul jäi hing kinni. Oli see unenägu? Kuid ma nägin ju selgesti elevandi pead, seda võinuhin kas või vande all kinnitada... Uni oli läinud. otsekui käega pühitud.

Üleni värisedes istusin ma tule äärde.
Möödus umbes tund aega. Kusagilt kaugelt metsast kostis paar korda mingi tugeva looma hääl, liikumise müdin, linnu häälitsus, seejärel jäi kõik vaikseks.
Hakkasin iuba rahunema. kui äkki kuulsin kiiret jooksumüdinat, hirmukarjatust ning sedamaid sööstis minu lõkkest valgustatud ringi ja langes sinna maha noor mägilammas. Kuulina lendas talle järele hunt, kes ei teinud minust väljagi, vaid hakkas lammast õgima. Kohe tungis mu kartetš hundile rindu. Hunt kukkus surnult maha. Kõik lõppes mõne sekundi jooksul.
Kinnitasin oma keha küpsetatud lihaga, uinusin ja magasin kuni hommikuni. Hommikul veendusin lõplikult, et olen lõksus. Igast küljest ümbritsesid orgu järsud ja kõrged kaljuseinad.
139
Nii hulkusin veel kaks päeva piki kaljuseinu, otsides mõnda läbipääsu. Tulistasin õhku, .arvates et Ivanov mind kuuleb, kuid aegamisi hakkasin mõistma, et sellest ei maksa enam mõteldagi. Ma jätsin vaimus hüvasti oma sõbra ja teekaaslasega. Valisin välja väikese koopa lõunapoolses seinas, umbes kolme meetri kõrgusel maapinnast, valmistasin kerge redeli, tassisin ;iinna puid ja asusin sellesse ohutusse kohta elama. Muide, sellest minu esimesest.elukorterist oli hiljem väga palju kasu mammutite taltsutamisd. Just sellelt mugavalt kõrgendikult harjusid hiiglased võtma neile varutud toitu ja aegamisi tunnistasid mind oma peremeheks.
Kuid sellest, edaspidi.
Talve kuni märtsi lõpuni veetsin ma oma koopas, toitudes lihast ja kaladest, keda püüdsin ojast tavalise pajuvitstest tehtud mõrraga. Järved kihisevad siin õrnadest harjustest ja, malmadest.
Küttimise ajal tutvusin ma lähemalt oma valduste loomariigiga. Oo, see on eriline maailm, kummaline ja julm. Tol ajal elasid ju kraatris hundid. Nemad hävitasid väga palju lambaid ja hirvesid. Muuseas võin teile öelda, et viimased hirved jõudsid nad täielikult ära hävitada juba minu siinoleku ajal. ..»
«Kas te lasksite hunte, Vladimir Ivanovitš?» ei suutnud Petja küsimata jätta.
«Ei, mu sõber, pidin padruneid hoidma. Neid oli mul, vähe. Jälgides loomade elu kraatris ma veendusin selles, et kuigi hundid olid tugevad ja osavad, oli neil võimas ja ohtlik vaenlane, kes ei sallinud neid silma otsaski, see oli ninasarvik. Nii imelik kui see ka on, kuid need kohmakad koletised muutusid haruldaseIt osavaks, kui tegemist oli huntide küttimisega. Päevade kaupa ajasid ninasarvikud hundikarju taga ning ajanud nad mõnesse kaljudevahelisse soppi, hävitasid neid metsiku raevuga.
Siin leidub ka karusid. Minu teada kuni kakskümmend karu. Nendega on mul kujunenud heanaaberlik vahekord. Juba esimestel päevadel nägin ma siin mägilambaid, jäneseid ja rebaseid. Samas askeldasid saarmad ja siilid. Tuhanded pardid, haned ja luiged laskusid rände ajal meie järve, paljud neist kodunesid siin ega lennanud talveks enam minema.
140
Ma võtsin looduselt hoiule neli mammutit. Kaks vanalooma surid loomulikku surma kolm aastat pärast mu siiajõudmist. Ma avastasin siin ka kaks karvast ninasarvikut, ühe väga vana koopakaru ja kolm hiigelhirve. See oli kõik, keda ma leidsin siit suurte jäätumiste ajastu loomariigist. .
Korduvalt tuli mulle meelde Defoe surematu kangelane - Robinson Crusoe. Ja

õigusega, sest meil oli mitmes suhtes sarnane saatus. Tema oli samuti muust maa-ilmastära lõigatud ja omaenda hooleks jäetud. Tõsi küll, autori tahtel Robinsonil vedas, nagu räägitakse. Ta leidis varsti oma saare lähedal tormis purunenud laeva ja sai selle pardalt õige palju temale vajalikke asju. Mina seesugust aaret ei leidnud. Kõik, mis mulle kuulus, oli kaheraudne, mõned padrunid, kirves, nuga,. mu seljakott ja veel õige vähe mitmesuguste köögiviljade seemneid. Tõepoolest peab ütlema, et inimene ei tea, kus ta midagi leiab, kus kaotab! Mina ei tahtnud neid seemneid kaasa võtta. Milleks neid vaja on? Ja kus seda enne on nähtud, et inimene, kes põgeneb sundasumiselt ning asub jalgsi teele tuhandete verstade kaugusele läbi taiga, pealegi talvel, võtaks kaasa kas või ühe, solotniku liigset koormat? Kuid selles pagana kirikukülas, kus, me virelesime koos Ivanoviga, elas keegi vanamees, - iseõppinud selektsionäär. See oli haruldane vanamees! Ehkki ta kirjaoskus oli õige kesine, läks tema isikuga kaduma väljapaistev teadlane. Kujutage endile ette, tema asus kasvatama köögivilju kaugel Põhjas. Väljasaadetud tellisid talle seemneid Peterburist, tema aga jändas nende seemnetega, viis läbi ristsugutusi, karastas neid igakülgselt ja, lõpuks aretas välja peaaegu kõikide meie köögiviljade külmakindlad sordid. Mõtelge ainult: siinsetes paikades kasvavad äkki kapsad, porgandid, rõikad ja muud taolised viljad. Ma võtsin temalt vähemalt naela jagu igasuguseid seemneid ja ka otri, et mingil kombel juhtida meie teadlaste tähelepanu sel-lele vanamehele. Raske oli kanda kogu mu pampu, viskasin teel nii mõndagi ära ja pidin isegi seemned ära viskama. Kuid ikka ei raatsinud. See-eest, kuidas nad mulle hiljem vaja läksid, kui ma siia sattusin! Kuid ma jutustan õiges järjekorras!
141

Möödusid päevad ja kuud. Koopa seinal kasvas täkete arv - see oli minu kalender. Tarvis oli ehitada maja ning rajada köögivjljaaed: lähnes kevad. Siis tuligi mulle pähe mõte: kasutada ära mammutid. Need hiiglaslikud elukad on loomu poolest tähelepanelikud ja arukad. Mammutid seisid tundide viisi oja ääres, soojendasid endid kevadise päikese paistel ja mängisid, uhtudes teineteist üle külma veega. Suplemine, isegi külmal aial, oli nende lemmikharrastuseks. Nad ei läinud iialgi lahku, käisid alati üheskoos, ja kui vanaloomad tundsid surma lähenemist, siis siirdus kogu pere kraatri idapoolsesse soppi, sinna, kus vedelesid nende esivanemate kondid. üks vanadest mammutitest vantsis taarudes kivirusukuhjatiseni, ta jalad nõtkusid, mamrnut langes põlvili, seejärel küljeli. Nädala pärast suri teine. Noortele mammutitele mõjus vanemate surm kõige rängema õnnetusena, nad ei eemaldunud surnutest ligikaidu kümne päeva jooksul, aina pasundasid, ei söönud üldse, muudkui tammusid elutute, kehade ümber, otsekui püüdes neid, veenda üles tõusma. . . Siis aga tormasid raevunult metsa, hakkasid murdma ja sõtkuma puid, loopima laiali kive ja kände, justkui soovides seesuguse märatsuse abil unustada oma häda.

Õppisin aegamisi tundma nende h9rjumusi ja koostasin taltsutamise plaani. Mammutid nägid mind tihti, kuid nad pidasid mind arvatavasti tühiseks olendiks, kes ei vääri nende tähelepanu, kuigi juhtum tuletukiga sundis neid tükil ajal minu lõkkest eemale hoiduma.

Meie sõprus algas tol päeval, mil kraatris puhkes torm. Tõeline torm möllas küll tegelikult kusagil väljaspool kraatrit, kuid meiegi saime vintsutada. Peaaegu nädal aega sadas tihedat lund, mis kattis aasad ja metad. Mägilambad ja hirved suutsid kohaneda sellega varem kui teised: nad hakkasid lund lahti. kaapima ja leidsid endile toitu õige

ruttu. Karud suikusid talveunne. Kuid mammutitel muutus elamine raskeks. Ma teadsin juba, et. nad söövad suurima heameelega pilliroogu ja kõrkjaid. Kuid väiksemad sood mattusid lumme, aga järve ääres leiduvatesse sügavatesse laugastesse nad ei julgenud minna. Valmistasin kümmekonnast palgist

142

vähelqase parve, sõitsin kõrkjatesse kasvanud järvesaarele, lõikasin seal hiiglasuure vihu haljaid kõrkjaid ja tõin oma koopa juurde. Mammutid märkasid kõrkjaid juba eemalt ja tulid lähemale. Nad ei lasknud endid paluda. . . Algul lubasin neil natuke süüa, siis aga hakkasin tasakesi nihutama kõrkjavihku eendi servast ikka kaugemale ja kaugemale. Mammutid ei läinud minema, vaid tammusid paigal, aina vahtisid minu poole ja liigutasid lonte. Mõnepäevase treeningu järel pakkusin neile ettevaatlikult mahlakat roogu juba käest ning harjutasin neid peagi organiseeritud toitmisega, nii et nad hakkasid käima minu kannul nagu koerad. Isegi siis, kui lumi, ära sulas, kõndisid nad endiselt mu järel ja mina polnud kitsi neile tojtu jagama. Ma sainvarsti julgust ja söandasin silitada käega nende karedaid ldnte~ Nemadki mUutusid julgemaks ja nuusutasid mind. Nähtavasti meeldisin ma neile. Vähemalt too, keda ma hiljem nimetasin Lahiks, patsutas mulle üsna kõvasti londiga selga, võttis londiga mu ümbert kinni ja kergitas pisut maast üles. Kartsin väga, et tal võib tekkida tahtmine mängida minuga nagu palliga. Kuid kõik läks hästi. Mõne aja pärast lubati mul ronida Lahi karvasele turjale ja tema seljas sõita ning tasuks selle mõnu eest sügada teda kõrvade tagant. Muide, pasknäärid ei karda sugugi neid võimsaid loomi ja häälitsevad rahulikult päevade viisi, istudes nende seljas, otsides ja nokkides sealt midagi. Paistis, et hiiglastele valmistas see mõnu.. Lühidalt öelda, vähem kui kuu aja pärast tassisid nad juba mulle palke ja kive. Ma ehitasin endale majakese ja tegin. müüri.

Jah, ma pidin rajama müüri. Te nägite - kivirahnudest koosnev kolme meetri kõrgune tara. Midagi polnud parata, ma olin sunnitud köögiviljaaia ümber ehitama tara. Ikka nende ninasarvikute pärast. Te olete näinud noori põrssaid, kui neid välja lastakse? Umbes niisamuti käitusid need viietonnised elukad. Äärmiselt tasakaalutu iseloomuga! Ehtsad noaaegsed metslased. Mõnda aega elasime rahus, säilitades ranget neutraliteeti. Mina koos mammutitega ühel pool, ninasarvikutepaar teisel pool. Meie ei sattunud kokku. Ent nagu ma juba ütlesin, kestis see ainult mõnda aega.

143

Kui ma valisin välja sobiva lagendiku maja läheduses ja harisin suure vaevaga maa üles, märkasin ma juba järgmisel päeval, et mu aed oli tervenisti üles songitud ja ära tallatud. Ninasarvikud! Mis põhjusel olid nad üleskaevatud maa-alale tulnud, seda ma ei tea. See oli hea, et nad sooritasid oma esimese röövretke enne külvi ja mu väärtuslikud seemned jäid esialgu puutumata. Aga mis edasi teha? Mul oli liiga vähe seemneid, ma ei võinud nendega riskida. Nii pidingi hakkama mõtlema tarastamise peale.

Tavaline plank poleks aidanud. Mis tähendab ninasarvikule plank? Esialgu otsustasin ohverdada ühe padruni.

Te olete seda koletist näinud? Jah, ma unustasin... Muidugi olete näinud... Kolme sentimeetri paksune karvane nahk. Mis tähendab talle kartetš? Nagu sääse torge. . Tulistada on tarvis ainult silma või suhu. Selleks aga on vaja minna õige lähedale. Praktiliselt sarnaneks see enesetapmiskatsega. .

Ma asusin kivide taha Ja hakkasin külalisi ootama. Nad tulid vastikult röhkides. Üks neist jäi viivuks kangestunult paigale seisma. Ma tulistasin läheda maa pealt ega lasknud mööda. Verest nõretades prantsatas üks elukas maha. Kartetš tungis talle suhu ning jäi peatuma pähe. Paugu läbi ehmunud teine ninasarvik sööstis minema, ja sellest ajast alates ei tulnud ta enam mitme aasta jooksul siia ega sattunud mu silme ette.

Kuid läheme natuke tagasi. Mu maja sai varsti valmis. See on justkui minu «suvila», ehkki ma elan selles harvemini kui koopas. Nagu näete on ta õige näotu; kuid majas on kuiv, soe ja minu arvates isegi mugav. . .

Toitu hankisin ma esialgu püssi abil. Mägilambaid oli nõnda palju, et nende küttimine ei valmistanud erilisi raskusi. Kuid ma pidin mõtlema ka teistsugustele püügiviisidele ilma püssita, sest padrunid said varsti otsa.

Asusin valmistama aedikut. Kirves ja nuga mulolid. Selgus, et esimene kahe meetri kõrgune püsttara polnud küllaldaselt kõrge, loomad hüppasid sellest kergesti üle. Tara kõrgust tuli suurendada kolme meetrini.

Vähem kui kahe kuu pärast oli mul olemas suurepärane kraal, mida piiras kahelt poolt püsttara ja kahelt poolt - kaljuseinte eendid.

Esimese talve lõpul, nagu ma juba rääkisin, sadas väga palju lund, ja loomade elu muutus raskeks. Minust sai ehtne niitja. Noaga, mis asendas mul vikatit, ja tarnavihuga kõndisin ma suurte sootihnikute juurest kraali juurde, püüdes muuta seda kohta mägilammaste alatiseks toitumispaigaks. Nad tulid aedikusse väga kartnkult, kuid ikkagi tulid. ühel ilusal päeval sulgesin ma aedikusse kuusteist lammast. Nüüd ilmusin ma juba avalikult nende ette, loopisin rohtu lumele ning jälgisin, kuidas mu kasvandikud sõid. Selleks et niisugust karja toita, tuli töötada koidust ehani. Mõne päeva pärast lasksin ma karja vabadusse, jätsin endale ainult mõne noore lamba ja talle. Rohkem polnud mul vajadust jahti pidada. Mitte ainult liha, vaid edaspidi ka lambapiim ja juust said mu igapäevaseks toiduks.

Niisiis ei tarvitsenud ma enam nälga surra. Mul oli oma kolle, soe, mugav koobas Ja palkmaja, milles me praegu viibime, aedik minu mammutite jaoks, kraal mägilammaste jaoks ja isegiköögiviljaaed, kuhu ma juba esimesel kevadel istutasin kapsaid, porgandeid, peeta ja rõikaid. Nüüd on mu aiamaa muidugi suureks kasvanud, kuid esimesel aastal oli see päris pisike kobestatud maatükk. Minu vaenlane - ninasarvik- ei näidanud ennast kuni oma surmani kraatri selles rajoonis, huntidele aga õnnestus mul otsa peale teha: meelitades neid lõksudesse-aukudesse, kuhu ma asetasin sööda. Nõndaviisi hakkas mu elu minema...

Ma saan aru,» katkestas järsku Speranski oma jutustust, märgates Borissi äkilist liigutust, «te tahate küsida,milline oli mu hingeline seisukord, kas ma hellitasin siiski lootust vabanemiseks, kas ma olin meelt heitmas või lihtsalt leppisin oma saatusega ning elasin nõnda, kuidas oli võimalik ja nii, kaua, kuni sain elada; peaasi, et mittesurra? On see nii? Te tahtsite seda küsida ?»

«Jah,» tunnistas üles Boriss, keda hämmastas äärmiselt see asjaolu, et inimene, kes oli veetnud poole oma pikast elust üksinduses, läbi käimata teiste inimesitega,

oli säilitanud erksa mõistuse ja aimas ta mõtteid. «Jah, ma tahaksin teada, just seda.»

Speranski vastas lühikese pausi järel.

«Kolmkümmend aastat on pikk aeg. Mul jäitkus aega lootusteks ja ka meeleheiteks. Ja see oli hea, et nad vaheldusid. Loota võisin ma üksnes imele, eks ole? See oleks olnud rumalus. Meeleheide? Muidugi, tuli ette ka meeleheite silmapilke. Koju jäid ju mul kaks väikest last, teaduslik töö, pealegi sain ma teada, et Venemaal toimus revolutsioon... Kas te arvate, et mul oli kerge konutada siin looduse rüpes ja teada, et ma ei näe iialgi seda, mis on mulle kallis, milleks ma elasin?! Muidugi tuli ette meeleheiteperioode. Kuid arvatavasti polnud see meeleheide kuigi tugev, vastasel korral poleks le mind elusana eest leidnud.. . Tähendab, ma leppisin olukorraga? Ainult mitte seda! Inimese leppimist õnnetusega pean ma alandavaks ja vastikuks. Mina pole. selleks suuteline. Mira olen revolutsionäär, bo1ševik, Ja mina olen teadusemees. Ma töötasin! Minu märkmed on mu panuseks teaduse varasalve. Ma töötasin inimkonna hüvanguks! Just see teadmine lubas mul jagu saada meeleheitest, mis haaras mindvahetevahel nõrkuse silmapilkudel. Ja seesama teadmine andis mu lootustele teistsuguse iseloomu. Ma ei oodanud imet, mis päästaks mind ennast, kuid ma olin veendunud, et varem või hiljem, kas või saja aasta pärast, tulevad inimesed siia, sellesse kraatrisse, leiavad mu märkmed, loevad need läbi ja seetõttu toob mu töö kasu vabale Venemaale. See on vastus teie küsimusele, mu noor sõber!»

«Lubage suruda teie kätt,» palus Boriss vaikselt. Kõik sirutasid vanamehele oma käed..

Sellega lõppeski ta jutustus. Oli juba hilja.

Üheksateistkümnes peatükk,

MILLES ESITAKSE LÜHIKESI ANDMEID SPERANSKI JA TA MAJAPIDAMISE KOHTA

Sel ööl magasid kõik nagu surnud. Asi seisab selles, et selle päeva kõigile ebatavalistele elamustele lisandus veel üks, äärmiselt fantastiline ja õige tähtis tervisliku

une jaoks, nimelt saun. Pidades rangelt kinni vene külalislahkuse headest kommetest, viis peremees oma külalised sauna. Jaa, jaa, tõelisse sauna, kus leidus kuuma vett, leili ja lõhnavaid kasevihtu. Ainult see meie lugejatest, kes ka on nädalate viisi pidanud ekslema mööda talvist taigat, magama lahtirõivastamata külma taeva all suitseva lõkke ääres, ainult see lugeja, kordame meie, mõistab, milliseid tundeid võib esile kutsuda kuum saun!

Luka Lukitš oigas mõnutundest, kui Ljubimov, kes oli visanud niisugust leili, et aampalgid laes hakkasid praksuma, peksis kasevihaga ta kuumaksaurutatud selga! Kuuma vett oli küllaldaselt. Saun töötas tasuta loodusliku soojuse abil: otse kaljuseina seest purskas kuumaveeallikas: Kividest laotud kolle oli vajalik üksnes leili jaoks; tarvitses vaid visata kaks-kolm kapatäit kuumadele kividele ja väikeses saunas muutus palavaks nagu. . . nagu saunas.

Peremehel leidus isegi seepi. Ta ise valmistas seda lambarasvast ja potašist.

Nii et pärast üleelatud erutavaid elamusi, pärast suurepärast sauna ja rikkalikku õhtusööki, mille ettevalmistamisest, hoolimata külalislahke peremehe protestidest, võtsid osa ka Luka Lukitši vilunud, käed, magasid luurajad vägilasund.

Majas valitses vaikus. Kollaka leegiga põles rasvalamp, valgustades magajaid ja Speranskit, kes üksinda oli ärkvel.

Kasutame ära maJas valitsevat vaikust selleks, et õige lühidalt jutustada Speranskist.
Vladimir Ivanovitš sündis 1880. aastal Peterburis väikese ametnikuperekonnas. Ta lõpetas gümnaasiumi, asus õppima meditsiinilisse teaduskonda ja pärast kursuse lõpetamist jäeti ta, kui vätjapaistvate annetega inimene, ülikooli juurde, et ta võiks ennast ette valmistada professori kraadi saamiseks.
Kuid 1914. aastal arreteeriti ta bolševike parteisse kuulumise pärast. Kohtus selgus, et tema ja Ivanov seisid üsna suure organisatsiooni eesotsas. Mõlemad mõisteti sundasumisele Siberi nõndanimetatud «eriti kaugetesse paikadesse». Nagu lugeja juba teab Ivanovi märkmiku

põhjal, põgenesid mõlemad 1916. aasta detsembris, meie geoloogidaga leidsid, Speranski 1947. aastal. Järelikult oli ta kuuekümne seitsme aastane. Ta oli muidugi vana mees. Kuid võimas vanamees.
Speranski oli pikakasvuline, laiaõlgne oja tugevakondiga niisuguste inimeste hulgast, keda hüütakse rässakateks. Peab veel juurde lisama, et temale oli tulnud kasuks tuntud vanasõna: «Polnud õnne, kuid õnnetus aitas». Ehkki vastu tahtmist, kuid Speranski elas looduse rüpes, töötas lakkamatult, eemal igasugusest nakkusest ja haigusitekitavatest pisikutest põhjamaises puhtas õhus, tuhdmata tubakat, alkoholi, linna kära ja suitsu. Üksindus kujutab endast muidugi ebaloomulikku olukorda inimese elus. Kui inimene ei saa teiste inimestega läbi käia, mõjub see asjaolu tema peale hukutavalt. Kuid viibides üksipäini tundis Speranski endiselt huvi inimkonna saatuse vastu ja elas inimkonna heaks. Ja see päästis ta. Ainult hallid juuksed ja hall täishabe meenutasid ta vanust kuid kehakuju, kõnnak, hääl ja suurte sinisilmade sära andsid tunnistust suurest jõuja energiatagavarast.
Speranski rõivad olid tehtud lambanahkadest: kuub ja püksid - pügatud villaga, väljapoole, nahast itšiigid ja karusnahkne ümmargune müts. Kõik need rõivastusesemed oli ta õmmelnud, ise. Valmistada nõela, õigemini - luust naasklit ja kuivatada soontest niite polnud ju kuigi raske.
Niisiis Speranski ei maganud. Ta istus laua ääres. Tema ees magasid inimesed, lamades muretult loomanahkadel. Inimesed!... Kolmkümmend aastat polnud ta inimesi näinud, oli hakanud unustama nende häält, naeru . . . Kui palju huvitavat olid jutustanud talle need ootamatult saabunud külalised juba esimesel päeval!
Kui lihtsad, enesekindlad ja julged nad olid! Isegi poisid. Põlvkond,mis on kasvanud pärast revolutsiooni.
Speranski silmad muutusid erutusest niiskeks.
Boriss oli enne uinumist andnud Speranskile raamatu, mille oli vargsi koopast kaasa toonud.
«Minu lemmikraamat.. .Lugege, Vlaaimir Ivanovitš.»

Speranski võttis raamatu tänuga vastu ja hakkas seda ahnelt lehitsema. «Vaikne Don». Šolohhov. Autori nimi oli talle võõras. Kuid romaanis kirjeldatud sündmused olid kaasakiskuvad, ja ta luges põnevusega, suure huviga.
Öö möödus, Speranski ei maganud ikka veel, erutatuna kohtumisest ja raamatust.

Vahdevahel kiskus ta end lahti. raamatu lehekülgedest ja silmitses oma uusi sõpru, tõusis ja kohendas hoolikalt, ettevaatlikult Petja või Borissi peaalust, kontrollis, kas ei puhunud ukse vahelt Orotškole, kes oli kaevanud valude üle küljes.

Seejärel kohendas ta lambitahti, istus jälle laua äärde ja luges põnevusega hommikuni, sest ta ei suutnud ennast sundida magama jääma. Ta vaimusilma ette kerkisid Kodusõja pildid: piinades ja võitluses kujunes uus, talle tundmatu ühiskond...

Päikesetõusuga lõi helisema naer. Boriss ja Petja, värsketena pärast head uinakut, läksid oja äärde pesema, ja tulles sealt külmaga tagasi, pistsid jooksma, pannes lõbusate hüüetega õhu heIama. Luka Lukitš säras nagu sünnipäevalaps: kraatri peremee's oli näidanud talle oma sahvrit. Kokk leidis sealt sibulaid, kuüslauku, igasugust liha, kalu; seeni ja isegi. .hapukapsaid, milledele oli lisatud helepunaseid pohlamarju.

Ja peenekshakitud porgandeid.

«No küll te olete ea peremiis, Vladimir Ivariovitš,» rääkis majandusjuhataja liigutatult. Soolasite isegi seeni. Need on ju õiseened, kõige etemad seentest. Aga kust te siit soola ostate? Kas siin müüakse mõnes kooperatiivis soola või?»

«Ei,» vastas heasüdamlikult naerdes Speranski. «Kooperatiivi siin ei ole, ja esialgu oli mul ilma soolata päris täbar. Hiljem leidsin üles soolakud — lambad

näitasid ära, - ja sellest päevast alates oli soolaprobleem lahendatud.»

Pärast lühikest pausi lisas ta juurde:

«Häda ajab härja kaevu, räägib vanasõna. Mind õpetas ta puusepa- ja pottsepatööd tegema - vaadake,

missugused nõud mul on, - õpetas õmblema, mammuteid taltsutama ja veel palju muudki tegema.»

Pärast hommikueinet läks Speranski mammutite juurde, Ljubimov ja Uskov läksid temaga kaasa.

Mõlemad hiiglased seisid varikatuse all suurtest kividest tehtud aedikus, ja näsisid rahulikult kuiva pilliroogu, mida hoolikas peremees oli talveks varunud. Inimesi nähes, liigptasid mammutid kõrvu, tõstsid londid üles ja pasundasid tükk aega.

«Oot-oot. .,» lausus Uskov ja seisatas... «Kas nad on võimelised ära tundma teid, Vladimir Ivanovitš, või näime neile kõik ühesuguslena? Andke mulle oma mantel, teie aga tõmmake selga minu jopp. Vaat nii.. Nüüd lähme mulle näib, et võib julgelt ligi minna?»

«Ma ei tea; kuidas nad teid vastu võtavad, kuid sõna kuulmise eest ma võin vastutada. Läki. . .»

Lah pöördus esimesena. Ta silmad välgatasid. Hiiglane kallutas pea allapoole ja võngutas tervitades lonti.

Kõik kolm meest astusid talle päris lähedale. Mammnut pöördus Uskovi poole, kuid äkki turtsatas kuidagi umbusklikuit, ning järgmisel silmapilgul võttis londiga Speranski ümbert kinni ja kergitas...teda kuni oma silmade kõrguseni.

«Ah sina, Lahke! . .:» lausus Speranski, kui mammut oli ta ettevaatlikult maha pannud. «Taipasid. Tarkpea! Tee tutyust minu sõpradega. Jaa, jaa. . . nad on ka sinu sõbrad, Lah.»

Lah ja Met nuusutasid valvsalt Uskovit ja Ljubimovit, turtsusid tasakesi ja tammusid nõutult paigal, nagu ei teaks. nad, mida peab külalistega tegema... Speranski silitas krimpsus londiotsi ja lõi käega:

«Minge. .. Minge. . . Jalutama! .. .»
Justkui sõnakuulelikud, koduloomad noogutasid hiiglased üksmeelselt, pead ja läksid aedikust metsa, liputades kentsakalt lühikeste sabakestega.
«Ja nüüd siis, sõbrad tahan ma teile näidata minu mitmeaastase töö tulemusi...»
Nad läksid kolmekesi lõunapoolse kaljuseina jalamile.
Nendega läksid kaasa Orotško, Boriss, Luka Lukitš, kes oli juba lõuna valmistamisega toime tulnud, ja Kaava koos Tuiga. Nad sammusid läbi seedrimetsa.
151

Vaevumärgatav teerada pöördus järsult kaljuseina poole. Speranski ronis grupi ees kivilt kivile, ikka kõrgemale Ja kõrgemale; viimaks lõppes kivirusukuhJatis
Piki kaljuseina kulges vasakule kitsas karuiis. Kraatri peremees astus kamiisile ja noogutas julgustavalt oma kaaslastele:
«Olemegi kohal.» .
Nelja-viie meetri kaugusel mustendas kahe inimese kõrgune pragu. Näis, nagu oleks siin millegi terava asjaga kalju lõhki löödud. Ent meeste hämmastus oli suur, kui nad tegid neli-viis sammu kitsas lõhes ja sattusid äkki valgest kaljust seintega valguseküllasesse ja kõrgesse saali.
«Miks on siin nõnda valge?» hüüdis Boriss.
«Vaadake tähelepanelikult ripgi, mu sõber, ja te taipate ise.»
Ülevalt, peaaegu laest, langes koopasse hele päevavalgus. Seitse laia avaust nagu suured aknad valgustasid valget lage, see peegeldas päikesekiiri, mis täitsid koopa ühtlase, rahuliku valgusega,
Ent kui huvitav oligi koobas oma otsekui kunstlikult tehtud akendega, leidus siin midagi niisugust, millest kõik uurimisrühma number 14-bis liikmed viimseni kangestusid hämmastusest.
Nad olid sattunud muuseumi, kuhu olid kokku kogutud kõige haruldasemad eksponaadid, mida on kunagi näinud kaasaja inimesed.
Piki üht seina olid rivistunud nagu elusad ammugi väljasurnud loomade esindajad. Hiiglahirv uhkelt üles tõstetud peaga ja toredate, ligi kahe meetri pikkuste sarvedega oli kummardunud pisut ettepoole, otsekui valmistudes hüppeks. Ta tihe tumepruun karv läikis ja sillerdas värskelt tugeva keha ümber; näis, nagu võiks lai rind iga silmapilk kerkida ärevaks hingetõmbeks.
Ainult tühjad silmakoopad rikkusid illusiooni. Meie planeedilt ammugi kadunud suur loom kujutas endast vaid meisterlikult valmistatud topist.
Suurel tasasel kivil mustendas hiiglasuur karu. Kui tema kõrvale oleks pandud täiskasvanud pruunkaru, siis tema, meie kaasaegne, näiks tolle Maakera iidse elaniku aastavanuse järglasena. Koopakaru lamas
152

kivil poosis, mis väljendas täielikku lahtiütlemist ümbnlskonnast. Raske pea lameda, kuid väga laia otsaesisega lebas ettesirutatud esikäppadel. Pisut väljaulatuvad kollakasvalged küüned näisid hirmuäratavatena mustade karvade sees. Rahulikku jõuduõhkus alatiseks uinunud hiiglase kogu kehakujust. Aga kunagi oli ta äratanud hirmu kiviaja inimestes, kes niisamuti nagu temagi oli otsinud pelgupaika mägikoobastes.
Meie luurajatele juba tuntud kahesarveline võimas ninasarvik seisis oma massiivsetel

jalgadel karu kõrva!. Petja võpatas: kes ja millaloli jõudnud tirida ninasarviku siia sealt kohast, kus nad koletise maha lasksid? Kuid ta naeratas sedamaid, sest talle tuli meelde Speranski jutustus võitlusest teise ninasarvikuga. Kahtlemata oli see too kuri köögiviljaaia rüüstaja, kes tapeti tära juures päljude aastate eest.

Vaikuse katkestas Uskov:

«Ja kõike seda tegite teie, oma kätega? Ma lihtsalt ei suuda uskuda, Vladimir Ivanovitš...»

«Minu abilisteks olid ainult Lah ja Met. Muide, nende osa piirdus koormate kandmisega. Nemad on head koormakandjad. Rasked loomanahad, materjal topiste tegemiseks, palgid aluste jaoks - kõik selle tõid mammutid kaljuseina jalamile 1a tõstsid siia, astangule.» .

Kuid topised võtsid enda alla üksnes osa saalist. Kaugemal asusid hiiglaloomade kokkumonteerihtd luukered. Mammut, tarvas, koopakaru, mittetäielik luukere madalast, kuid pikast loomast, kellel olid hirmsad lamedad kihvad. .

Mõõgakujuliste kihvadega tiiger? Arvatavasti tema! Ja üleulatuva kalju all, omapärases lubjakiviniššis paistsid viie-kuue inimese luukered.

«Kust need pärit on?» küsis Orotško.

«Mäe sisemuses asuvatest koobastest. Siin lähedal on olemas lõputu koopalabürint, mida ma ei osanud lõpuni läbi uurida. Ma leidsin sealt konte, tõin siia ja monteerisin kokku. See,» - ta näitas pikkade kätega luukerele, millel oli kokkupitsitatud, etteulatuvate lõugadega pealuu, «on neandertallase kaasaegne. Teised aga op hilisemate ajastute esindajad. . . Üldse leidus kraat-

ris rohkesti ürginimeste eluasemeid. Nad leidsid siit eest soojust ja toitu, sel ajal kui vulkaani ümber toimus laialdane jäätumine ja pakane surmas iga elusolendi. Koobastes võib leida veel primitiivseid riistu: kivikirveid, tulekive...»

«Aga kuidas te hoiate eksponaate hävinemise eest, Vladimir Ivanovitš?» küsis Uskov.

«Väga lihtsalt! Kas näete seda süvendit?» - Speranski osutas väikesele, haruldaselt selgele veeloigule, mis oli piiratud valgete kividega. «See on põhjavesi, mis on kusagil maa sügavuses küllastunud lubjast. Ta on õige kalk ja kibe. See vesi asendas laboratoorseid lahuseid: kõik kondid on läbiimmutatud lubjaveega. Ma pesen sellega järjekindlalt luukeresid ja loodan, et minu eksponaadid võiva.d veel paljude aastate kestel teadusele kasulikud olla.»

All hakkasid koerad pööraselt haukuma., Vestlus katkes. Boriss ja Petja sööstsid koopasuu poole, kuid taganesid sealt hämmastusega, millele lisandus hirm.

Kaava ja Tui tormasid koopasse. Neil olid karvad turris, nad värisesid, silmad väljendasid hirmu. Selles polnud midagi hämmastavat. Kaht vahvat koera jälitasid kuus-seitse turtsuvat, nohisevat ja mõmisevat karu. Tõsi küll, polnud märgata, et need kohmakad elukad oleksid vihased, nähtavasti ajasid nad võõraid taga rohkem lõbu pärast.

Inimesi nähes karud ei peatunud. Nad suundusid otse koerte poole, kuid Speranski sundis neid kindlal häälel tagakäppadele laskuma.

«Tagasi!»

Speranski astus esimese karu juurde ja võttis tal kõrvast kinni. Loom kiunatas. .

«Miks sa siin oled? Tagasi! Veel rohkem tagasi! Kõik tagasi! Ah teie, rumalad. Küll ma teile näitan!»

Kui karul oleks olnud niisama pikk saba nagu kqeral, oleksid inimesed võib-olla näinud, kuidas Mesikäpp oleks selle jalge vahele tõmmanud. Kuid karu saba on lühike ega suuda nõnda ilmekalt näidata oma alistuvust. Karud kogunesid ühte hunnikusse ja veeresid üksteist tõugates koopast välja koerte rõõmuks, kes pistsid nüüd võidurõõmsalt haukuma.

«Nii, esimene tutvus ongi sõlmitud... Mul on siin oma kaks- või kolmkümmend pruunkaru. Ma toidan neid vahetevahel. Neid pole vaja karta, nad armastavad mängida ja on heasüdamlikud. Hoidke eemale ainult emakarudest, kellel on pojad.»

Pärast seda vahejuhtumit ei tahtnud Kaava ja Tui enam lahkuda oma peremeeste juurest; nad ajasid keele suust välja ning heitsid pikali, tõendades kogu oma olekuga, et kohtumine karvaste sõpradega oli jätnud neisse sügava mulje.

«Mida te otsisite Põhjas, mu sõbrad?» küsis ootamatult Speranski. «Ma tean, te olete geoloogid. Kuid mis asjad huvitavad teid kõige rohkem?»

«Kuld, tina, volfram,» vastas Uskov.

«Mõistan. Ja te leidsite neid muidugi?»

«Ivanovi päevik aitas meid. Me leidsime üles oja, mille põhjas te kunagi ööbisite Ivanoviga. Peale selle leidsime. kulda.»

«Palju?»

«Palju. Kuid riik vajabki palju.»

«Jaa-a . . .» Speranski jäi äkki mõtlema.

Näis, nagu oleks ta tahtnud veel midagi ütelda, kuid ei öelnud. Uskov mõistis teda egaöelnud samuti midagi.

Pole vaja kiirustada. Usaldust ei võideta nii ruttu.

Kahekümnes peatükk,

MILLEST ON NÄHA, ET SEISUKORD POLNUDKI NÕNDA VÄLJAPÄÄSMATU, NAGU ARVAS SPERANSKI

Uurimisrühma ülem otsustas, et aega ei tohi asjata raisata. Ta kogus kõik kokku ja teatas neile lühidalt järgmist:

«Muidugi,» alustas ta, «oleks väga huvitav uurida kraatrit ja ta loodust. Kuid praegu on meile kõige tähtsam - kraatrist välja pääseda. Kas te kujutlete endile, kuidas seal mures ollakse? Nii kaua pole meist kippu ega kõppu kuuldal Meid otsitakse vististi juba,

ratsa ning jalgsi, maad mööda ja õhust. Seepärast panen ette minutitki kaotamata hoolega läbi uurida kraatri seinad. Lõunapoolses seinas peavad olema läbikäidavad koopad. Ma olen selles veendunud.»

Geoloog.jäi äkki vait: ta pilk kohtas Speransk! Pilku ning ta taipas, et oli tahtmatult inimest solvapud. Kas tõesti polnud Speranski nende paljude aiistate jooksul läbi uurinud kõiki kaljuseinu, nende hulgas ka lõunapoolset! Tema pidi ju vist meeter meetri järel kraatrit tundma õppima, kõik sopid ja urkad läbi kompama ning läbi koputama! Paraku

polnud midagi, mis oleks andnud vähimatki lootust.
«Nüüd alles tunned, kui tähtis oli meile too väike raadiojaam: ilma temata oleme tõepoolest välismaailmast ära lõigatud!» tähendas Boriss.
«See on tõsi,» lausus Orotško. «Ilma raadiojaamata on paha. Kuid meid hakatakse kindlasti otsima, ilmuvahd lennukid. Teeme ettevalmistusi, hakkame signaliseerima, meid nähakse.. . Mina olen sellepoolt, et ära oodata.»
«Ei, Aleksander Aleksejevitš, jätke niisugune jutt!» katkestas teda kärsitult Uskov. «Meie ei hakka istuma, käed rüpes.»
«Mina ei saa hästi aru,» ütles vaikselt ja kõheldes Speranski. «Teie räägite lennukitest? Need on lennuaparaadid, aeroplaanid, eks ole?»
Boriss ja Petja vahetasid muheldes pilke. Uskov vaatas karmilt neile näkku.
«Taiesti õige!» sõnas ta. «Meie kodumaa lennuvägi on üks võimsamaid maailmas .. . Kas te olete midagi kuulnud Tsiolkovskist, Zukovskist?»
«Mulle meenuvad need nimed. Õhusõidukid ... raketid. Eks ole?»
«Jah.! Aga kas te teate, mis on raadiojaam? Muidugi mitte. Kaasas kantav raadioaparaat. Mäletate Kroonlinna inseneri Popovi leiutist? Traadita telegraaf ,- tollal nimetati sed'a nõnda.»
«Kuidas siis, tean küll. . .»
«No näete, nüüd asetatakse seesugune telegraafijaam kohvrikese sisse ja - palun väga! Meil on kah. . .»
«Oli,» parandas Ljubimov.

«Nojah! Oli, kuid hävines kogu me varaga. Muidu oleksime juba ammu abi välja kutsunud. Muide, ma olen yeendunud, et lennukid otsivad meid juba ammugi.»
«Aga udu? Meid ei nähta ülalt!» sõnas Orotško.
«Pole viga,» ütles Uskov kangekaelselt. «Olen veendunud, et me võime loota mitte ainult abile väljastpoolt, vaid ka iseendile.»
Speranski vaatas kõiki märksa rõõmsama pilgugul.
«Meid on nüüd palju ja see muudab asja,» ütles ta ootamatult «Teate, kraatris on tõepoolest olemas üks sopp, mis ei ole minu poolt lõpuni läbi uuritud. Tunnistan üles ma püüdsin seda teha, kuid see osutus võimatuks ühele inimesele.»
«Kas mingisugune eriti kauge koobas?» küsis Uskov.
«Just nii. Väga sopiline koobas. Ma ei suutnud sinna tungida. Võib-olla ei suutnud just hirmust jagu saada. Ma ei varja, et esimese sissevarisemise järel .. .»
«. . .pole teil tahtmist teise alla sattuda?! Saan teist väga hästi aru,» lausus Uskov naeratades.
Speranski. naeratas samuti.
«Meie nimetame seda refleksiks,» ütles ta, ja lisas:
«Niisiis on olemas üks koobas, mis viib minu arvates otse põrgu. See asub just lõunapoolses kaljuseinas, pisut paremal tollest, mille kaudu mina kraatrisse sattusin.»
«Näidake meile seda, kallis Vladimir Ivanovitš. Meie oleme ju geoloogid, meie peame koopaid oma silmaga nägema.»
Varsti jõudis kogu grupp salapärase koopa ette. Kaljuseinas mustendas haruldaseIt lai ja kõrge sissekäik. Uskov taipas kohe, et koobas on tekkinud vee mõjul: ainult vesi suudab õõnestada järeleandlikusse lubjakivisse nii suuri tühiwikke. Geoloog otsis

silmadega veevoolu jälgi. Speranski mõistis teda kohe ja näitas nõole, kus kasvas tihe mets.

«Kui ma avastasid, selle koopa, siis tahtsin samuti kõigepealt teada saada, kuidas ta oli tekkinud. Jä ma taipasin: koopa loojaks oli jõgi. Seesamane, mis väljub järvest. Ta oli leidnud seinas kitsa prao, imbus, sellest läbi ja läks minema, jättes meile päranduseks selle õudse koopa. Üks asi aga on mulle ebaselge: kuidas

157

teie arvate - kas meie kraatri põhi asub kõrgemal väljaspool kraatrit paiknevatest orgudest või madalamal?»

«Kõrgemal. Umbes kolme-neljasaja meetri võrra.»

«Mulle tuleb meelde... Jaa, jaa... No muidugi! Kraater asub kõrgemal. Ja see tähendab. . .»

«See tähendab, et oja tungis koopast läbi ja voolas kusagil väljaspool Eršoti piire suurde maailma,» Uskovi nägu muutus erutusest roosakaks. «Saate. aru? Voolas välja!»

«Lähme!» hüüdis otsustvalt Boriss ja kohendas õlal püssirihma, seesuguse ulja ilmega, nagu peaks ta otsekohe lahingusse tormama.

Petja astus samuti koopa poole, sest ta ei tahtnud sõbrast maha jääda. Kuid Speranski muigas ainult.

«Oodake, lapsed,» lausus ta lahkelt, kartes erutatud noormehi solvata. «.Seda ei tehta nõnda, järsku. Me läheme muidugi mäe sisemusse, kuid esmalt varustarne endid kõige vajalikuga. . .»

Uskov noogutas nõusoleku märgiks:

«Küünlad, toit, rõivad, jalanõud... Varustamiseks kulub mitu tundi. Asume pihta homme. Kuid ma arvan, Vladimir Ivanovitš, et meil oleks kasulik tutvuda praegu kas või sillapeaga kantsist, mida me kavatseme rünnata. . .»

Koopa esimene saal võttis nad vastu kõmiseva kajaga. Laes sädeles niiske siledaks-lihvitud kalju. Kui luurajad harjusid hämarusega, siis nägid, et asuvad ümmarguses, peaaegu korrapärase kujuga grotis, mille liivane põhi kulges pisut veerjalt allapoole.

Üksnes määratu tugev veekeeris võis luua selle saali. Siia oli kunagi mühinal tunginud vesi, ja enne kui ta maa alla kadus, lihvis ta kaljusid, lõhkudes tolltollilt mäge.

«Vesi on voolanud siia sisse vabamalt,» lausus Uskov, (kui ta suutis välja voolata. Tähendab, eespol muutub käik märksa kitsamaks.»

«Seal ta ongi,» osutas Speranski koopa kaugele sopile.

Põrand laskus ebaühtlaste astangutena allapoole, saal ahenes, muutus aegamisi koridoriks, seejärel

158

praoks - mustaks praoks, kust uhas vastu rõskust ja mingit niisket, läppunud soojust.

«Hm-jaa . . .» ümises ebamääraselt Ljubimov, kes laskus esimesena mustendavasse prakku. «Hirmuäratav koht. Olen küll palju maailmas ringi hulkunud, kuid säärases augus ei ole veelolnud. Kuid homme uurime järele. . .»

Kõik jäid vaikides kuulatama. Kuid maa-aluses ruumis valitses hauavaikus. Kaava nühkis oma külge vastu Ljubimovi jalgu ning hakkas tasakesi vinguma.

«Ennäe, temalgi hakkas kõhe,» muigas Ljubimov.

«Läki, seltsimehed.»

Valguse käes, talviseit madala, kuid nõnda veetleva heleda taeva all ohkasid kõik

kergendusega ja läksid reipalt maja poole, arutledeskäies kavandatud retke üksikasju. Tehti otsuseks, et koopasse minnakse kolmekesi: Uskov, Ljubimov ja B9riss. Hvatai-Muhha, Petja, Speranski ja Orotško jäävad kraatrisse. Esimese kahe hooleks jäeti igapäevased toimingud. Vladimir Ivanovitš ja. Orotško pidid minema koos operatiivgrupiga koopa sügavusse, oletatava keskpaigani ning jääma sinna sidepidamiseks. Uurimisretk ei tohi kesta rohkem kui ööpäev. Ööpäeva möödudes peab Uskov koos oma kaaslastega igal juhul tagasi tulema.

Vaevalt oli taevas lõunapoolse kaljuseina kohal hahetama löönud, kui kõik teele asusid. Mindi vaikides, hanereas. Väljas oli jahe ja kuidagi kõle. Isegi koerad liikusid edasi tusastena ega väljendanud mingit rõõmu seesuguse varajase reisi üle.

Speranski sammus teiste ees. Ta püsis kindlalt vaevumärgataval teerajal. ja ühmas vahetevahel tagasi vaatamata üle õla lühidalt: «oks» või «kivi», ja neid sõnu korrati rivis alates Ljubimovist kuni Hvatai-Muhhani, kes kõndis rongkäigu lõpus. Poole tunni pärast seisis kogu grupp koopasuu ees.

Hakkas koitma. Ilmus nähtavale mets, välgatas järv; lõunapoolne kaljusein sädeles härmatisest; lähemate allikate kohal hõljusid aurupilved. Kaljulõhe näis musta

kurguna. Sissepääsu kohal säras koopa laest kõrgemal tihe härmatisevööt. Orotško asutas sellele:

«Koopast väljub soe ja niiske õhk Näete, kõrgemal ta külmub ja muutub härmatiseks. Missugune «vaim» kütab küll ahjusid seal, säärases sügavikus?» Speranski naeratas:

«Allmaailma jumal Pluton. Koopas leidub nähtavasti pragusid ja need ulatuvad kuumustlevitava sügavikuni, võib-alla isegi lähedalasetseva laavani...»

Uskov võttis kõnelusest osa:

«Te olete amal ajal vististi kuulnud looduses esinevatest radioaktiivsetest elementidest?»

«Mäletan vägagi hästiUraan. Marie Curie-Skladowska ja ta abikaasa. Raadium... Imelik; üsna aktiivne kiirgus, mis valgustab läbi fotoplaadid . . .»

«Niisiis on sel alal jõutud viimaste aastakümnete jaaksul väga suurle sammu võrra edasi. On veenalt tõestatud, et radioaktiivped elemendid, eriti aga uraan ja toorium eritavad endast kiirgamise teel lakkamatult määratu hulga energiat, kusjuures nende aatamid purunevad. Maakera sügavuses leidub rohkesti seesuguseid ja võib-alla ka teisi radiaaktiivseid elemente, mida, me veel ei tunne. Tohutu rõhumise all toimuvad Maa sügavuses salapärased protsessid. Maakera sügavuses ulatub temperatuur väga kõrgele. Tekivad tuli ja laava, sünnivad ja tegutsevad vulkaanid, geisrid, kuumavee allikad.»

Selle vestluse kestel jaotasid teised grupiliikmed endi vahel kaasa võetud asjad ja kontrollisid, kas kõik oli kaasas. Ljubirhav vaatas üle varustuse, sidus kokku kuivad puuhalud, peerud. Seejärel kadusid viis meest seitsme. hulgast mustendavasse koopasse, saadetuna Petja ning Luka Lukitši headest soovidest.

Küünlad, mis olid tehtud lambarasvast ja varustatud hiina džuudi kiududest tahtidega, põlesid tuhmi. kollaka leegiga, tuues pimedusest nähtavale veega siledaks poleeritud libedaid, niiskeid seinu. Mindi vaikides. Eespaal sammus ettevaatlikult ja aeglaselt Ljubimov, valgustades teed elektritaskulampiga, mis oli veel luurajatel säilinud. Koobas kulges järsult allapoole. Õhk ali küllastunud seisnud vee lõhnast, oli tunda nõrka

väävelvesiniku lehka, kuid küünlaleegid - need kindlad hapniku indikaatarid - põlesid ühtlaselt, tasakesi praksudes ega kuulutanud ette ühtegi hädaohtu.

Teisena sammuv Uskov hoidis käes kompassi ja paberilehte. Ta märkis üles iga koridarikäänaku ning paberil kasvas ja pikenes kummaline, lookleva kujuga joon. Paremale, vasakule, veel rohkem vasakule, peaaegu poolkaares, seejärel otse, siis jälle paremale, ning kogu aeg allapoole. Baromeeter-kõrgusemõõtja, mida kandis Boriss, fikseeris algul sada, hiljem sada kakskümmend meetrit langust, siis sada viiskümmend, sada seitsekümmend. . .

Kui luurajad olid edasi liikunud rohkem kui poolteist kilomeetrit, jäi Ljubimov seisma.

Nende ees mustendas teine, haruldaselt lai koobas. Teejuhi märguande järgi hakkasid kõik rääkima sosinal. Ljubimov osutas maas vedelevatele suurtele kivirahnudele: jäljed sisselangenud laest...

«Praegugi võivad kivid alla variseda,» ütles ta.

«Oleks soovitav seda kunstlikult välja kutsuda,» sõnas Uskov.

Mehed läksid tagasi kitsasse läbikäiku, kontrollisid, kas nende kohal võlvuv lagi oli kindel, ja siis..

Boriss tõstis püssi palge. Lajatas pauk! Terve suurtüki polgu kagupauk näiks haleda plõksatusena, võrreldes selle paugu mürinaga. Kaja paiskus kaljudelt vastu, sööstis võlvi alt läbi, põikas alla, vastu seinu, siis jälle üles; äkki hakkasid mürisema kivid, küünlad kustusid, tolm sundis kõiki silmi sulgema ja nina kinni pigistama.

Luurajad oatasid mõni minut, kuni langes alla tolm ja rahunes segipaisatud õhk. Ljubimov hankis tuleraua abil tuld ja süütas kõik viis küünalt.

Nüüd oli saal tundmatuseni muutunud. Sajatonnised kivimürakad olid alla varisenud. Pool tühimikust, mis äsja alles oli haigutanud mäe sisemuses, oli nüüd täidetud kivirahnudega. Kusagil kaugel eespool oli ikka veel kuulda mürinat. Seal jätkus kivide varisemine, aegamisi nõrgenedes ja vaibudes.

«Oodake mind siin,» lausus Ljubimov ja läks, üle kivide edasi.

161

Ta tuli tagasi minuti kümne pärast:

«Leidsin üles! Käik on pisut vasemal. Seal on lahedam . . .»

Kui luurajad olid möödunud ohtlikust tsoonist ja sisenesid jälle kitsasse koridori, tegi Ljubimov ettepaneku rajada siia vahepealne baas.

«Me oleme ära käinud üle kahe kilomeetri. Mulle näib, et oleme poole teekonnast juba sooritanud,» sõnas ta.

«Teile näib?» lausus kuidagi irooniliselt Uskov. «Aga minu arvates ei kõlba see asi kuhugi. Vaadake vaid skeemi! Me tiirutame ja keerleme selle neetud mäe sees, kuid ei jõua sugugi edasi! Mina ei saa millestki aru!»

Paberil paisttid marsruudi peened looklevad jooned. Loendamatud käanakud olid viinud luurajaid läände, aga mitte lõunasse, kuhu nad olid tahtnud jõuda.

Vahest ehk siis, kui Uskov oleks enne teeleasumist visandanud kontuurjoonise kraatrist, poleks ta ütelnud, et ta ei saa millestki aru ...

Kuid sellest - hiljem.

Esialgu aga jagunes uurimisrühm kahte gruppi. Speranski ja Orotško jäid paigale. Uskov, Ljubimov ja Boriss läksid edasi.

«Ootame teid terve ööpäev, kuni kella üheteistkümneni hommikul. Ärge kauaks jääge...»

Grupp kadus käänaku taha. ümberringi muutus vaikseks.

«Lähen otsin vett,» ütles Speranski; ta võttis küünla ja nahkämbri ning läks kivisaali.

Orotško hakkas mõtisklema, vahtides küünlatulukest. Agronoom kujutles,endale mõttes, milline tohutu suur mägi asub ta kohal, ja tal hakkas pisut kõhe. Ta niheles rahutult oma istmel ja asetas küünla endale tähemale.

Speranski tuli tagasi. Ta tõi kaasa terve ämbritäie vett. Vesi haises mädamunade järele, värvilt meenutas ta kohvivedelikku. Seda oli muidugi võimatu juua, Vladimir Ivanovitš pani ämbri kõrvale.

«Teate,» ütles ta äreval häälel, «minu arvates läksid seltsimehed vale teed kaudu. Sa,ali keskel leidsin ma

kivide all käigu, mis suundub alla. See ongi vist maaaluse jõe säng. Sinna on seniajani jäänud natuke vett.»

«Kas on võimalik läbi pugeda?»

Speranski raputas pead:

«Vaevalt. Pragu on kive täis. Ja pealegi näib mulle et ta on liiga kitsas.» ,

Nad vahetasid veel mõne sõna ning jäid vait. Tekkis rõhuv vaikus. Tärkas otse piinav igatsus minna värske õhu kätte. Orotško ohkas.

«Kustutame õige esialgu küünla ära, Aleksander Aleksejevitš,» tegi ettepaneku Speranski, «hoiame kokku. Teie aga jutustage mulle senikäua veel midagi sellest, kuidas nüild Venemaal elatakse.»

Sel ajal kui Orotško jutustas, sammusid kolm luurajat mööda koobast ikka kaugemale ja kaugemale.

Pärast kolme-neljatunnilist ekslemist, puhuti püsti, puhuti neljakäpakil, määras Boriss baromeetri järgi kindlaks, et nad olid tõusnud kolmesaja meetri võrra. Koobas suundus itta, seejärel käändus läände ning jällegi edelasse. Mehed väsisid ära.

«Mõttetu hulkumine!» ühmas pahaselt Uskov. «Me oleme praegu eesmärgist niisama kaugel, kui olime matka algul.»

Järsku lõid küünlatuled õõtsuma. Kõik jäid seisma.

Kusagilt eestpoolt ja ülalt tuli värsket õhku. Nad sammusid veel meetrit seitsekümmend ja - oh seda rõõmu! - inimese kasvust pisut kõrgemal paistis täpike päevavalgust. Tulemõõgana lõikas päikesekiir koridori pimedusest läbi ja toetus liikumatult vastu seina. Kui viletsana näis selle kiire kõrval ähmane küünlavalgus! Südämetes tärkas lootus. Kõik surusid endid avause vastu. See oli kaljupragu. Ühes kohas oli kivitükk välja kukkunud ja läbi avause paistis taevas.

«Kähku tööle!» hthdis Uskov. Närvilise liigutusega heitis ta seljakoti maha ja asus rutakalt vasaraga vastu kive koputama. «Oo, siin on kogu sein täis pragusid!»

Ljubimov ja Boriss kangutasid kerge vaevaga lahti ja loopisid maha terveid kaljurahnusid. Valgus tuli üha ligemale, muutus aina helgemaks. Kas tõesti välja

pääs? Viimaks kangutasidhad lahti tohutulahmaka kaljuseinast. Hirmuäratava sahinaga hakkas ülalt alla varisema rähka.

«Tagasi!» hüüdis Ljubimov.
Toetuspunkti kaotanud kiviplaat vajus pikkamisi längu ja kukkus mürinal ümber. Koopasse tungis õhku, küünlad kustusid. Luurajad pigistasid tahtmatult silmad kinni. Kui nad olid silmad avanud, uhas neile vastu vaikse sügispäeva valgust.
Nad nägid metsa. Tihedad kuused seisid rahulikult ja suursuguselt, eemal sädeles järv, vulises oja, laius kollase rohuvaibana suur aas. Ja kogu selle rahuliku maastiku kohal kõrgus läbipääsematu, hall kaljusein.
Nii see oli, nad asusid ikka alles kraatris, sellessamas kraatris! Vaat kuhu oli neid, välja, toonud maa-alune labürint.
Sedamaid tuhmus nende silmis päevavalgus. Nad laskusid alla kraatrisse ja jõudsid juba tunni aja pärast jälle koopasuu ette, sellesama ava ette, millesse olid sisenenud hommikul.
Petja ning Luka Lukitš sattusid segadusse, kui nägid õhtuhamaruses endile lähenemas ähmaseld kogusid. Ent Kaava ja Tui sööstsid rõõmsalt haukudes tulijatele vaastu ning liputasid nõnda ägedasti sabadega, et Petja avaldas isegi kartust, et nende sabad võivad murduda.
Niisiis selgus, et koobas oli kinnine. Õigemini, mäe sees looklesid ja ühinesid keskmises saalis kaks labürinti - märg ja kuiv. Jõgi kadus just selles saalis, kus nad olid pannud varisema paljud kaljud. Sealt tuligi otsida õiget väljapääsu.
«Kuid ikkagi,» lausus kindlalt Uskov, «peame otsinguid. jätkama. Boriss, sina jää nüüd siia, Petja asendab sind.»
Orotško ja Speranski, kes istusid rahulikult vesteldes täielikus imeduses,jahmusid ja isegi ehmatasid, kuuldes eneste taga arusaamatuid helisid, mis sarnanesid kiunumisele või valjudele, ohkamistele. Midagi kuuma ja karvast viskus Orotško rinnale ja paiskas ta külmale koopapõrandale.
Samal silmapilgul vätgatas valgusekiir, eemalt kostis hääli, ja Speranski ei jõudnud oma küünlaid süüdata

ning Orotškot üles tõsta, kui neid ümbritsesid juba sõbrad..
«Mis see oli? Milles asi seisab?» küsis suure vaevaga toibudes agronoom.
Nurjatu Kaava! Ta seisis kõrval; liputas saba ja vahtis imestunult inimesi; koeral polnud airnugi, et ta oli neid ära ehmatanud.
Süüdati lõke ja puhati, hiljem mindi, küünlad käes, mööda saali laiali, otsima maa-aluse jõe kadunud sängi.
Speranski viis Uskovi tema poolt märgatud prao juurde.
Nad uurisid seda kohta. Polnud mingit kahtlust, et just selle prao kaudu voolas. vesi saalist välja. Pragu oli täis kive, mis blid langenud sinna laest paljude aastasadade jooksul. Edasi teed enam ei olnud..
Meeleolu langes. Hävines veel üks lootus vabanemisele.
Kui nad hakkasid ära minema, valas Petja vee hõõguvatele sütele, soovides ämbrit tühjendada. Kõlas vali raksatus. Kõik vaatasid üllatunult tagasi. Lame kivi, millel oli põlenud lõke, purunes mitmeks tükiks. Tõsi küll, kivid. purunevad sageli järsu temperatuurimuutuse tõttu.
Ljubimov vaatas tükk aega lõhenenud kiviplaati. Mingisugune mõte vaevas teda. Kuid Nikolai Nikanorovitš otsustas kõik korralikult läbi mõtelda, enne kui mldagi ütelda. Tema ei pooldanud äkilisi jareldusi.

Kahekümne esimene peatükk

TULE JA VEEGA KALJUDE KALLALE. – AARDED PUUKIRSTUS. - LUKA. LUKITSI EBATAVALINE KALURIARTELL -- SURMAKOOBAS

Luurajad tulid koju hilja ning uni murdis nad varsti maha. Ebaõnnestumise kibedust tundsid nad selgesti alles hommikul.

Uskov vaikis mornilt, Orotško oli tusane. Speranski, Boriss ja Petja asusid vaikides koduseid töid sooritama. Nad läksid lambaaedikusse, andsid lammastele süüa, seejärel läksid kalu püüdma.

165

Kui nad tagasi tulid, polnud Ljubimovit ja Uskovit enam kodus.

«Läksi näe sinna,» osutas lõuna poole Luka Lukitš. «Võtsi küünlad, kirve, pange ja läksi. Vist jälle koopasse . . .»

Speranski ja Orotško asusid herbaariumi korda seadma. Selgus, et Vladimir Ivanovitšil oli kogutud kohalikest taimedest suur kollektsioon. Varikatuse all lebasid terved riidad puhtakskraabitud niinepuukoori. Seesuguste vahelehtedega Speranski hetbaarium kaalus vähemalt kaks tonni.

«Polnud paberit ega võrku!» õigustas ennast peremees. «Tuli niinekoor kasutusele võtta. Te teate, kujunes päris kenasti. Taimed kuivasid normaalselt, säilitasid oma värvid. Siin on üle üheksasaja liigi. Kataloogi leiate minu poolt koopa seiriale tehtud märkmete hulgast.

Siis aga ilmusid nähtavale Uskov ja Ljubimov: Nad näisid olevat rahuldatud ja rõõmsad, tulid žestikuleerides ja millestki elavalt vesteldes..

«Käes!» hüüdis Uskov juba eemalt. «Ei ole halba ilma heata! Leidsime!...»

«Mida te leidsite? Väljapääsu?»

«Esialgu veel mitte. Kuid on olemas hea idee. Nüüd oleneb kõik meist. Ainuüksi meist.»

Selgus, et Ljubimov polnud ilmaaegu nõnda tähelepanelikult silmitsenud koopas lõhenenud kivi. Ta taipas, et kõige õhem tõke, mis lahutas neid välisest maailmast, oli kalju, mis oli sulgenud Speranski kraatrisse. Kui paks võiks ta olla? Noh kümme, kakskümmend, ütleme kolmkümmend meetrit, kuid mitte enam! See

aga pole ju lõppude lõpuks nii väga palju.

Siis kui Petja oli vee hõõguvale kaljule valanud ja kui plaat oli lõhki läinud, tärkas teejuhi peas sedamaid idee: tuli ja vesi, need võivad asendadakange ja kirkaid, milledest neil oli suur puudus! Uskovile meeldis see mõte, ja nad otsustasid järele vaadata, mis sellest võiks välja tulla. .

Kujutlege endale mitmekümnest kuupmeetrist tihkest kivimist koosnevat püstkülikut; see oli vajunud läbikäiku nõnda kindlalt, nagu oleks ta siin olnud maailma

166

loomisest peale. Ainult all nurkades paistsid väikesed praod.

Ljubimov asetas ühe nurka puid. Ja süütas nad põlema. Kaks nahkämbrit veega seisid kõrval. Suits täitis koopa, küünlatuled lõid tuhmiks. Uskov hakkas köhima.

«Kuidas sina suudad välja kannatada, Nikolai Nikanorovitš ?»

«Suitsunud silmadele ei tee suits midagi,» naljatas teejuht.
Siis aga kerkis suits üles - nähtavasti leidus mingi väljapääs. Hingamine muutus kergemaks, puud läksid heledamalt põlema. Kaljusein tõmbus tahmast mustaks. Kahe tunni pärast oli lõke ära põlenud. Ljubimov kraapis söed eemale Ja kamandas:
«Kalla!»
Uskov valas vett mustadele kividele. Kostis iseloomulik praksatus. Väikesed tükid lendasid küljest ära. Veel üks ämber. Ja veel mõned kivid langesid visisedes maha - kokku umbes veerand kuupmeetrit. .
«Algus on tehtud!» hüüdis geoloog lõbusalt. «Nüüd on asi selge: puud, puud ja veel kord puud! Vesi, vesi ja veelkord vesi!»
«Minagi arvan nõnda, Vassili Mihhailovitš. Nüüd tuleksid kõik inimesed tööle panna. Läki koju, inimeste järele,» tegi ettepaneku Ljubimov.
Nad hakkasid kiinustama ja Uskov unustas arvatavasti, et ta oli nii kaua konutanud suitsus ja tahmas, ning äigas üle higise näo käega, mille läbi määris tahma laiali üle kogu näo. Ljubimov vaatas talle näkku ja pahvatas naerma. Kuid Uskov ei solvunud:
«Palun väga, sõbrake, naera nii palju kui süda ihaldab, ainult läki kähku inimeste järele.»
Ent kuidas Uskov ka ei tõtanud, kui ta oli koopasuust sammu kümme eemale jõudnud, jäi ta äkki seisma, tõstis palja maa pealt praolise kivitüki ning hakkas seda niivõrd tähelepanelikult, niivõrd keskendunult silmitsema, et Ljubimov muutus rahutuks:
«Milles asi seisab?~ .
«Kimberliit!» sosistas Uskov.
«Kimberliit? Mis asi see on?»

Ljubimov vaatas nõutult hallikassinist kivi, mida Uskov käes hoidis. Uskovil aga lõid juba silmad erutusest särama.
«Kui see on kimberliit, sa mu kallis sõber, siis siin võivad ka teemandid olla! Mitte midagi muud! Selge? See on murenenud, purunenud vulkaaniline magma. Miljonite aastate eest tekkisid õige sügaval Maa sees tohutu suure rõhumise all ja ülikõrge temperatuuri juures tulivedelas magmas teemandikristallid - puhta süsiniku erisuguselt ühinenud molekulid. Möödusid veel miljonid aastad, magma purustas kusagil maa- ,. koore, tungis välja, moodustades pahvakulõõri, mis on täidetud näe selle helesinise kivimiga, kustunud magmaga, mida nimetataksegi kimberliidiks.»
«Ja mis sellest?»
«Asi seisab selles, et kimberliidid sisaldavad teemante. Selge? See on teemantesisaldav kivim! Kupagil siin leidub teemante! Need on kümme korda tähtsamad kullast ja plaatinast!»
Uskov rääkis valjusti, peaaegu karjudes. Järsku aga lisas ta vaikselt:
«Kuid esialgu ikkagi peame suud! Mina olen muidugi üheksakümmend üheksa ja poole protsendini veendunud, et see on kimberliit. Aga ma kontrollin seda veel kord. Sest tead, geoloogil ei sobi niisugust asja ütelda ja eksida, Nii et esialgu oleme vait!»
Sõpradele jutustasid nad ainult oma katsest veega. Mõju oli kirjeldamatu.
«Kõik tänu Petjale!» sõnas Ljubimov. «Tema valas esimesena vett lõkkele.»
«Aga vee tõi Vladimir Ivanovitš.»
«Ja lõkke tegi üles Orotško.»

«Noh kui juba nõnda arutleda, siis koopasse läksime meie Vassili Mihhailovitši korraldusel.»

«Nii otsustamegi: algatajaks on kogu meie kollektiiv,» tegi kokkuvõtte Uskov. «Ja homme hommikul juba valmistume tormijooksuks. Nüüd aga - magama!»

Kuid uni ei tulnud. Kõik lamasid ärkvel ja unistasid sellest kuidas nad lähevad tagasi suurele maale.

Ootamatult hakkas rääkima Speranski:

«Muidugi, meie teadus rikastub huvitavate andme

tega Maa mineviku kohta. Etšoti kraatris sooritatakse uurimusi, viiakse läbi kaevamisi. Teadus saab sellest palju kasu. Kuid saadakse ka materiaalset kasu...»

«Kahtlemata, Vladimir Ivanovitš,» ütles selle peale Uskov. «Kullasoon nimetus ojas, mille me leidsime tänu teie kadunud seltsimehe märkmikule, annab riigile seda, mida te nimetate materiaalseks kasuks. Väga võimalik, et meil õnnestub veel midagi üles leida.. .»

«See on juba leitud, Vassili Mihhailovitš, see «midagi veel» . . .»

Uskov kergitas ennast järsku küünarnukkidele: «Mis te selle all mõtlete?»

«Ma mõtlen selle all mõningaid asjakesi, mis asuvad praegu meie kõrval, juba palju aastaid...»

Nende sõnadega tõusis Speranski üles ja süütas küünlad, olles ilmselt erutatud. Luurajad tõusid samuti. Vladimir Ivanovitš tõstis pidulikult käe:

«Vaadake; missuguse kingituse tahaksin ma üle anda uuele Venemaale!»

Seina ääres asus seedermänni laudadest kokku löödud kitsas pikk kast. Speranski kasutas seda ühtaegu pingina ja voodina. Ta võttis karusnahad pealt ära ja kergitas üles lauad, mis moodustasid kasti kaane.

Kasti põhi oli tihedalt kaetud väikeste kivikestega; mõned neist olid pähklisuurused, teised - väiksemad. Vabiseva küünlatule paistel kiirgasid nad maheda valgusega, sädelesid ja küütlesid. ühed helkisid rohekalt, teised õrnsiniselt, kolmandad helendasid roosakalt. Mõned olid läbipaistvad nagu kastepiisad.

«Teemandid! Teemantkristallid!» hüüdsid Uskov ja Ljubimov nagu ühest suust.

Kui palju neid siin oli, seda oli raske öelda. Keegi polnud seni iialgi näinud, et vääriškivid vedeleksid niiviisi hunnikus nagu kaeraterad salves.

«See on alles midagi!» lausus lihtsameelselt Boriss. «Oo, tuu om ju võim!» ühmas jahmunult Luka Lukitš, Uskov aga uuris juba asjatundja hasardiga üliväärtusliku «maapõue lille» üksikuid eksemplare.

«Ja kõik kraatrist?» küsis ta ainult.

«Muidugi. , . Ma hankisin nad madalast šahtist sinisavi seest, minu koopa lähedalt...»

Esimesel silmapilguloli Speranski tõtt öelda õige hämmastunud, kui ta ei märganud ahnet sära oma uute sõprade silmis. Võib-olla kahtlevad nad? ‚Ent kuidas võivad geoloogid kahelda, kui kõik on nõrida 'käegakatsutavalt selge?! Järsku taipas ta: need inimesed on saanud uue kasvatuse, nad pärinevad uuest ajasfust, need on sotsialistliku Venemaa kodanikud. Aplus, ahnus ja saagihimu on neile nähtavasti võõrad. Ta tundis kohmetust sellepärast, et oli seniajani seda aaret varjanud, otsekui oleks neid kartnud, neid mitte usaldanud.

Vassili Mihhailovitš jutustas ja üsna lõbusalt, kuidas nad olid Ljubimoviga leidnud täna õhtupoolikul sinise kivimi, ja kuidas ta oli otsekohe otsustanud, et see on kimberliit, kuid ei öelnud talle, Speranskile, sest ta oli tahtnud veel kord näha selle kivlmi paljandeid päevavalgel. Kuid nüüd kadusid tal kõik kahtlused.

Ta lisas naerdes:

«Ma olen veendunud, Vladimir Ivanovitš, et te isegi ei aima, kuivõrd väärtuslikud on nüüd teemandid. Te arvate – naisteehteiks. Et juveliirid, lihvivad nad ära, moodustavad nende pinnale pisikest tahke ning ongi meil briljandid sõrmuste ja prosside jaoks?»

«Muidugi. .. Ja raha läheb riigile...»

«Pole sugugi nõnda, kallis doktor. Nüüd on teemandid väga hinnatavad paljudes tehnikaharudes. Kõige kõvemaid sulameid töödeldakse teemantidest lõiketerade abil: Teemantidest kroonidegapuurid saavad jagu igast kivimist. Peenmehaanika ei saa läbi teemantideta. Nii et need pole lihtsalt hinnalised nipsasjakesed, vaid varandus, mis on riigile ülitähtis...»

Sel ööl polnud uni kellelgi sügav, kuid hommikul tõusid kõik reibastena, tulvil energiat. Kõik tahtsid kärsitult alustada kiiremini tormijooksu koopalei!

«Teen ettepanrku,» ütles Uskov hommikueine ajal, «organiseerida töö kolmes vahetuses, kaks inimest igas vahetuses. Lõkked peavad põlema kogu aeg!. ..»

Eemalt vaadates näis laager väga kärarikkana ja inimesed toimekatena. Lambanahka-dest õmmeldi burdjukke vee jaoks,

1 B u r dj uk k - laamanahast katt veinide ja muude vedelike hoiuks ning veoks. (Tõlk,)

varuti puid. Speranski ja Ljubimov tõid kohale jämedaid köisi. Selgus, et kraatri peremehel oli olemas õige suur köitetagavara juba tollest ajast alates, mil ta oli oma muuseumi eksponaate ühte kohta kokku vedanud. Need seitsme-kaheksa sentimeetri jämedused köied olid valmistatud hiina džuudi vartest; viimast kasvas kraatris suurel hulgal. Köitest tehti trengid, mis kinnitati noortest puudest ehitatud lohisti külge. Seesuguste, ainult pisut väiksemate lohistite abil veavad põhjarajoonide elanikud teede lagunemiseajal heinu.

«Lah! Met!... Kha! Kha!» kostis metsast.

Mammutid pasundasid vastu. Tume häälitsus kõlas tihnikust, kus loomad parajasti sõid, murdes lehiste küljest noori oksakesi. Põõsad hakkasid ragisema, puud lõid kõikuma ja esimesena ilmus lagendikule Lah, kellele järgnes rutakalt ta sõber Met, pea ja kihvad püsti.

«Targad loomad!» ei suutnud Ljubimov oma vaimustust varjata. «Justkui väljaõpetatud elevandid!»

«Ei, ei, elevandid on hellitatud loomad,» vaidles Speranski vastu. «Aga minu Lah ja Met on sõna tõsises mõttes looduselapsed. Ma ei mäleta ühtegi juhust, mil Lah oleks minule liiga teinud. Meie lemmikajaviiteks on suplemine. Mina istun Lahile kaelale. Lah läheb kõhust saadik järve, tõmbab londi vett 'täis ja paiskab endale tugeva joaselga, ühtlasi kastab ka mind. Mina aga nühin kivikilluga ta turja ning tema aina röhib mõnu pärast. Nõnda võime supelda tundide viisi. Seejärel võtab ta loridiga tasakesi minu ümbert kinni ja paneb maha. Ta silmad särava neil silmapilkudel heameelest. Selliste operatsioonide ajal pühib Met tingimata oma külge vastu sõbra külge ja uhab ennast samuti üle liivaga segunenud veega: Me oleme temaga palju tood lemud, pu!d vedanud; teid puhastanud, kulda pesnud, suuri kändusid ja võsa juurinud, kündnud. Jaa, jaa just

nimelt kündnud! Ma kohandasin selleks samšiidi juurika, need kasvavad. kraatri idapoolses sopis. Ja teate, minu harkader köitest trengidega meeldis mammutitele. Nad lasksid endid meeleldi selle ette rakendada ja vedasid seda vastuhakkamata.»

171

«Ja sammusid täpselt mööda vagu?» küsis Orotško ironiseerivalt.

«Sellega ma ei suutnud neid harjutada. Pidin kavaluse appi võtma. Piki vagu pistsin ma maa sisse keppe, mille otsa olid kinnitatud magusa tarna tuustid. Ja nad sammusid ühe kepi juurest teise juurde, et pista suhu oma armsamat maiuspala. Kuid tekkis ka raskusi: Lah ja Met tulid otsusele, et kuna nad olid kündnud, siis on nemad ka viljasaagi omanikud, ja nad pistsid kõik kinni. Kuid ma leidsin väljapääsu.»

«Ja millise?»

«Väga lihtsa. Ma märkasin, et mammutid tonnevad instinktiivset hirmu oma surnud suguvendade laipade ja isegi kontide ees. Lah ja Met lähevad alati hoolega kaugelt ringi mammutite kalmistust, ja ükski jõud ei suuda neid sundida keelutsoonist üle astuma. Ainult siis, kui mammut tunneb stirma lähenevat, läheb, ta oma esivanemate kalmudele ning jääbki sinna alatiseks. Niisiis pidin ma tooma ule neljakümne mammuti kihva. ja kondi ning nad üles seadma oma maatüki piiridele. Met ja Lah seisid kaua hõreda, kuid nende meelest püha tara ees, ega julgenud kordagi sellest üle astuda, ehkki maiustamine värskete odravarte ja seahernestega. on ju neile tõeliseks pidupäevaks isegi siis, kui neil on kõhud täis.»

«Missugused need seaherned on, Vladimir Ivanovitš?» küsis äkki Petja.

«Eila nosis seaerneputru, aga täna pärib!» muigas Luka Lukitš, kes oli tõepoolest alles eelmisel päeval valmistanud pilaffi, milles riis oli asendatud seahernestega.

«See on madala kasvuga põhjamaine taim liblikõieliste sugukonnast, meie viki või õigemini läätse, kauge sugulane. Seahernes kasvab siin suurepäraselt koos odraga, landsdorfi kastikuga ja muude kõrsviljagega; tõsi küll ta annab vähe teri, kuid need on väga maitsvad ja toitvad. . .»

Selle vestluse ajal laaditi lohistile puud ja Speranski kutsus Lahi. Hiiglane astus lähemale; Speranski ronis väledasti ta turjale, heitis köied kihvadele, ja kõigi juuresolijate vaimustushüüete saatel häkkas Lap tirima kergelt nagu udusulge, hiiglasuurt lohistit viie kuup

172

meetri puudega. Luurajad järgnesid talle. Met tuli lonkides järele. Paistis, et ta ei armasta uksinda olla.

Koopasse läksid kõik. Sinna tassiti pujd, vett, küünlaid. Seejärel vedas Lah kohale veel mitu lohistitäit puid.

Maa-aluses koridoris, mille pikkus ulatus üle kilomeetri, muutus palavaks. Kuum õhk jäi toppama, suits

kogunes lae alla. Luurajad valvasid kordamööda tõkete juures, tirisid eemale seina küljest lahti murdunud tuliseid kive ja kalju andis õige vähehaaval, tasakesi, kuid ikkagi andis järele.

. . . Nõnda möödus palju talvepäevi. Need olid raske, visa töö päevad. Kuid inimesed olid otsustanud maksku mis maksab kraatrist välja pääseda.

Kord ilmusid Hvatai-Muhha juurde «külalised».

Seitse-kaheksa karu tammusid onni läve ees. Aga kokk oli jäänud üksipäini. Kõik teised olid läinud tööle. Raske oli ütelda, mis asi oli karusid sinna meelitanud. Vahest ehk vallatu meeleolu, mis tekkis seoses pehme ilmastikuga, või praetud kala lõhn oli äratanud instinktid põhjamaistel kalapüüdjatel, kellena on iidsest ajast peale tuntud pruunkarud, kes tõmbavad meelsasti vee seest välja poolsurnud ketakalu, gorbušasid ja kižutše. Igal juhul külalised saabusid ja Luka Lukitš oma külalislahkuse sunnil (aga võib-olla ka lihtsalt selleks, et vältida ebameeldivaid seletusi pätajalgade tõu esindajatega, kellede ohjeldamatu lõbusus võib teatavasti väga hõlpsasti muutuda ohjeldamatuks raevuks) viis külalistele välja sobiva külakosti..Sealjuures, aga oli ta niivõrd ettevaatamatu, et võttis kaasa kogu mahuka kasetohust vaagna, millele oli ladunud kõik luurajate jaoks lõunaks ära praetud kalad.

Ah, kui isuäratavalt kalad lõhnasid! Karud piirasid sedamaid Hvatai-Muhha ümber, ajasid mokad torru ja hakkasid aplalt matsutades tema käest toitu kiskuma. Kokk naeratas õndsalt. Siis aga hiilis üks osav sell selja tagant ta juurde, nuusutas vaagnat ega suutnud enam korralikuks jääda. Ta kahmas krapsti vaagnast kinni ja tõmbas selle enda poole.

«Nonoh!» käratas pahaselt vaagnaomanik. «Kõtt! Ma sulle näitan!.. .»

Kus sa sellega! Kalad pudenesid maha. Tekkis «kiilakuhi». Karud läksid sedamaid riidu. Karvatutid hakkasid lendama. Ehmunud Hvatai-Muhha põgenes kolme hüppega onni.

Seal vajus ta mõtetesse. Nali naljaks, kuid omad inimesed tulevad koju, aga süüa ei olegi. Luka Lukitš vaatas välja. Karud. olid kalad kinni pistnud ja korralikumaks muutunud. Mõned neist kõndisid lagendikul ringi, teised tammusid laisalt sündmuskohal, nuusutades maapinda, kuhu polnud enam jäänud mingit toitu.

Neiloli endiselt väga heasüdamlik väljanägemine, äsjasest tigedusest polnud jälgegi.

«Pagan otaks teid!,» kähvas Luka Lukitš ja sülitas südametäiega.

Ta pilk peatus seina najale jäetud õngeritvadel. Luka Lukitš lõikas kalajäänused väikesteks tükkideks ja läks oja äärde. Karud vahtisid uudishimulikult üksisilmi ta poole. Luka Lukitš tegi näo, nagu ei märkakski ta neid, ja läks kiiresti sinna, kus oja suubus väiksesse järve. Siin oli eriti palju harjuseid, kellele meeldis hüpata käredavoolulisest ojast vaiksesse vette.

Karud järgnesid. kiirustanfata, kuid täies koosseisus kalamehele. Seal oligi kiire vooluga kitsas koht. Hvatai-Muhha võttis kaldal istet. Karud istusid poolkaares ta selja taha. Kalamees keris õngenööri lahti, pistis kalatüki konksu otsa, sülitas peale, nagu see kombeks on, ja viskas vette. Karud vaatasid pealt ja uudishimu lõi nende pisikestes kollakates silmades põlema. Harjus näkkas kohe, haaras sööda hulljulge otsustavusega. Käes! Luka Lukitš tõmbas nööri ülespoole ja vee kohal läigatasid kalasoomused. Karud tõusid kannatamatult püsti. Kalamees võttis saagi õnge otsast ära, tõmbas põõsa külge seotud nööri harjuse söu ja lõpuse vahelt läbi ning laskis ta vette. Pealtvaatajad ,nihkusid veelgi lähemale kaldale. Veel üks harjus! Veel! Veel! Kalad näkkasid järjest. Nööri otsa kogunes kalu üha rohkem ja rohkem. Nüüd tunglesid karud kalamehe kõrval ja silmitsesid ainiti kalu. Luka Lukitš tõmbas järvest veel ühe harjuse. Ent õngenöör ühes konksuga ei jõudnud sooritada õhus tavalist kaart, kui üks karudest üles hüppas, lendava saagi käpaga õngenööri küljest ära rebis ning samas ilma üleliigsete formaalsusteta ta suhu pistis.

«Kõtt Kõtt!» käratas kalamees vihaselt ja äigas tembutajale ridvaga.
175
Karu pistis mõmisema ja kargas eemale. Kuid karujõuk oli valvel. Niipea kui Luka Lukitš kõrvale pöördus, sööstsid kolm väledat noorkaru kalanööri kallale ja rebisid selle küljest kõik harjused ära, kusjuures jõudsid samas üksteisega kaklema minna, järves supelda ja kõik kalad minema peletada.
Hvatai-Muhha sai vihaseks. Ta haaras kivi javirutas ühele karule vastu külge, teisele sähvas õngeridvaga, kolmandat lõi jalaga. Karud jooksid laiali ja peitsid end,id põõastesse.
Kui Luka Lukitš oleks' sel silmapilgul Speranskit kohanud ja võrukaelte peale kaevanud, siis oleks Vladimir Ivanovitš ainult naernud. Juba paljude aastate jooksul oli ta vabal ajal korraldanud seesuguseid mänge: istvnud ridvaga kaldal ja püüdnud pätajalgadele ühe kala teise järel. Aplad pealtvaatajad tunglesid sel ajal ta selja. taga. Nemad, olid selle lõbusa mänguga niivõrd harjunud, et Luka Lukitši käitumine viis nad segadusse ja vihastas välja. Kujutlege, temal on kaladest kahju! Kuid Luka Lukitš ei tundnud kohalikke kombeid ja pidas karude käitumist vaid kurjaks tembutamiseks.
Niisiis kalapüük nurjus. Hvatai-Muhha keris õngenöörid kokku ja läks karusid kirudes tagasi koju.
Äkki kargasid karud üles ja tõstsid rahutult pead, vedades tundlikkude niiskete ninadega valvsalt siia sinna. Miski oli neid ärevusse viinud. Luka Lukitš jäi samuti seisma, Mingisugune võõras heli kostis õige kõrgelt taevalaotusest. Ta ligines järjest, muutus selgemaks. Ja sedamööda, kuidas kasvas karude ärevus, haaras inimest rõõmus erutus.
Lennuk! Lennuki' põrin!
Luka Lukitš vahtis niikaua kuhi silmad hakkasid kipitama tihedaid valgeid pilvi, mis varjasid ta pilkude eest seda ihaIdatud vabadusekuulutajat. Hvatai-Muhha hüples paigal; loopis mütsi õhku ja karjus, nii et ta hääl kähisema hakkas, midagi seosetut ja rõõmsat, otsekui kaugel viibiv lendur võiks ta nõrka häält kuulda.
Mootorimürin lähenes veel mõne minuti jooksul. Kaugel metsas, kus kuuldi vististi samuti seda heli, lajatas püssipauk, seejärel teine...
177

Siis, kui ühtlane mürin ali õige lähedale jõudnud, ja näis nagu kastaks see otse kraatri kohalt, siis, kui inimesed karjusid kõigest jõust taeva poole tervitussõnu, sööstsid karud paigast ja pistsid kabuhirmus jooksu. . .
Ent siis hakkas lennukimürin, mis oli seesuguse rõõmsa erutuse esile kutsunud, kiiresti eemalduma.
Alles nüüd märkas Hvatai-Muhha oma kaaslaste põgenemist. Ja kuigi ta meeleolu oli õige nukker lennuki lahkumise pärast, muheles ta siiski, meenutades vargapoisse, kes alid ülepeakaela jooksu pistnud, niipea kui mootorimürinat kuulsid.
«Oi, küll on arimata loamad!» ütles ta. «Põle lennukit ega autot nännu.»
Kuid uudishimu sundis Luka Lukitši siiski järele vaatama, kuhu karud endid ära peitsid.
Selle koha, lähedal, kuhu kadus oja, nägi ta kaljuseinas tohutu suurt nišši, omapärast grotti hiiglasuure sissekäiguga, mis oli umbes kumne meetri kõrgune ja niisama lai. Gratt mustendas halli kalju taustal nagu sünge suuava. Ta läheduses auras kuumaveeallikas ja

oli tunda vänget lehka. Seal ei kasvanud ühtegi põõsast ega rohuliblet. Sinna olidki põgenenud heitunud loomad.

Luka Lukitš märkas neid kivide vahel. Kuid karusid oli ainult viis. Nad lamasid ninali maas ja hingasid raskelt Kuues roomas vaevaliselt üha kaugemale ja kaugemale koopast. Ta kõvasti kokkusurutud lõugade vahelt tulid lakkamatult kuuldavale vaiksed haledad oiged. Mokkadelt tilkus sülge. Loom oli ilmselt haige.

Ta roomas kuidagiviisi esimeste põõsasteni ja heitis maha, sulgedes väsinult silmad.

Õhus oli tunda lämmatavat, rasket lõhna mis sarnanes kõige rohkem väävli lõhnale. Luka Lukitš taipas otsekohe, et karud, kes olid mõni minut aega koopa juures olnud, olid mürgitatud.

Vitsa abil sundis ta neid kõiki käpuli tõusma, ning ajas nagu lambaid metsa, puhta õbu kätte. Ise aga lähenes. grotile. Hingamine muuhIs raskeks. Luka Lukitš pigistas nina kinni ja astus mõne sammu edasi.

Sedamaid nägi ta veel kahte karu. Need olid juba surnud. Nähtavasti olid nad kabuhirnms nii kiiresti jooks-

nud, et ei suutnud peatuma jääda, ja langesid esimestena salakavala groti ohvriks.

Luka Lukitš jaoksis kiiresti välja. Samas märkas ta Petjat ja Speranskit.

«Tagasi! Ruttu! Siin varitseb surmb hüüdis Speranski ja tiris jõuga endaga kaasa majandusjuhatajat, kes oli niigi jahmunud. «Miks te siin olete? Siia ei tohi tulla! Vaadake!...»

Ta süütas oksa ja lähendas seda maapinnale. Sedamaid kustus elav tuluke.

«Süsihappegaas! Surmav! Nii mitu korda olen ma kavatsenud selle õudse süvendi ette tara ehitada!»

«Kaks karu kõngesi är,» ütles Luka Lukitš. «Nad pagesi siia lennuki iist...»

«Kuulsid?l» katkestas teda Petja. «Kas sina kuulsid kah lennuk,imürinat?»

«Kuidas siisl . . Ma karjusi, karjusi... Lendas är.»

«Meie karjusime kah. Tulistasime isegi. Aga ltas tema võib näha? Näe, missugused pilved. Ja allapoole laskuda ori ohtlik.»

Lennukimürinat olid kuulnud ka Uskav ja Orotško.

Nüüd oli kõigile selge, et uurimisrühma number 14-bis otsiti. taga. Kui lennukid lendavad Eršoti kohal, siis tähendab, et otsijate, grupip, on ka maad mõõda välja läinud. Väga võimalik, et pääsemishetk on lähedal, ja et varsti lähevad kõik tagasi suurele maale.

Lõunaks serveeris Luka Lukitš ainult suppi. Ta lahutas käsi:

«Karud pistsi kõik kinni. Es lasknu kalugi püüda. ..»

Ta pidi jutustama kogu vahejuhtumi karudega ja ka

sellest, kuidasnad koopasse põgenesid. Uskov vaatas murelikult Speranski.1e näkku. Viimane süngestus ja vangutas pead. Kuidas võis juhtuda, et ta polnud varem jutustanud sellest õudsest koopast, mis ohustab kõiki elusolendeid kraatris?

Pärast lõuna; läksid nadkahekesi jõe äärde.

«Ma aiman, mis teile muret teeb, Vassili Mihhailovitš,» hakkas rääkima Speranski. «Meie jalge all peituvad maakoore pragudes määratu suured gaasitagavarad. Õnneks ei ole neil korralikku väljapääsu kraatrisse. Rohkem kui aasta joaksul õhkub süsihappegaasi

ainuüksi sellest koopast. Tuletage meelde, kui palju labürinte me oleme läbi uurinud, ent kusagil ei ole me sattunud gaasi väljapääsulõõridele. Surmatsoon ei ulatu esialgu üle neljakümne meetri. Gaasi eritus pole kuigi suur.»

«Ükskõik, see on väga vastik, naabrus;. .. Meie elame nõo põhjas. Ja kui vulkaanilisest sügavusest tungib gaas siia meie juurde, siis pole pääsemist loota. Kõik elusolendid surevad mõne minuti jooksul. Kas me ei müüriks kiiremas korras kinni selle mürgise groti? Ta ei anna meile nüüd enam rahu.»

«Katsume seda teha katkestamata põhitööd. Esialgu võiks piirduda tiheda kiviseinaga. See hoiab ära raske gaasi levimise kraatrisse, sest gaas levib mööda maapinda.»

Otsustati püstitada kivist barjäär, mille kõrgus oleks kaks meetrit ja pikkus - meetrit seitsekümmend.

Juba järgmisel päeval asusid tööle Speranski ja Orotško. Speranski ajas kohale oma mõlemad mammutid ning pani nad raskeid kive pöörama ja edasi tirima. Lah lükkas kive kord otsaesise, kord londiga, hoides oma kihvu. Met silmitses töökat Lahhi, seistes eemal. Kui aga Speranski kutsus ka teda, asus Met kohe Lahi kõrvale ja kordas täpselt kaaslase liigutusi. Kahe-kolmetonnised kivid asusid ühtlase reana üksteise kõrvale. Mehed kohendasid neid ainult teivastega, seadsid tihedamini paigale. Viie tunni pärast lebasid juba kogu kavatsetava müüri pikkuselt kahes reas suured kaljurahnud, aga näis et mammutid olid alles tööhoogu sattunud.

Nelja päevaga laoti müür üles. Nüüd oli tarvis teda saviga üle võõbata. Kuid sellest keeldusid mammutid kategooriliselt: nad ei suutnud üle saada instinktiivsest vastikusetundest pori vastu.

«Pole midagi parata,» lahutas käsi Speranski. «Mina olen alati imestanud sellise imeliku joone üle mammutite iseloomus. Nemad ei salli pori ja on valmis tegema ükskõik kui suurt ringi, ainult et mitte sattuda sohu. Nemad ei joo sogast vett ega hakka selles suplema. Aga ninasarvikud, nende kaasaegsed pidasid ülisuureks naudinguks püherdada pealaest jalatallani kõige vasti

180

kumas mülkas. Nemad ei pidanud suplust vististi sugugi kasulikuks. Neid häiris puhas vesi.»

Nii või teisiti, kuid nad pidid ise müüri saviga määrima.

Viimaks sai see müür valmis. Kivist barjäär sulges hirmuäratava groti. Speranski ronis viimast korda üle müüri ja süütas vaiguse oksa. See pahvatas heledalt põlema. Ta laskis selle alla. Põlvede kõrgusel kustus tuli: allpool oli juba nähtamatu gaas, mis hävitas igasuguse elu ja kustutas tule.

Kahekümne teine peatükk

PETJA ODINTSOV TUNGIB ETTE – ÜKSINDA KALJUPUURIS. - MIKS NUTTIS ELATANUD TEEJUHT

Töötati kolmes vahetuses, lõkked leegitsesid päevad ööd läbi,. kuid kahe nadala jooksul jõuti edasi kõigest kaks meetrit. Mitu meetrit oli veel, eespool? Kes seda teab! Võib-olla kaks, võin-olla kakskümmend.

Kuid siis oleks nagu loodusel häbi hakanud: avanes umbes poole meetri laiune ja

kahekümne-kolmekümne sentimeetri kõrgune lõhe. Nüüd võis tuld pisut kaugemale nihutada ja töö hakkas paremini edenema.

Petja katsus korduvalt lõhe kaudu edasi pugeda, kuid see ei õnnestunud.

Siiski jõuti esimese kuu lõpuks umbes nelja meetri kaugusele. Lõhe läks laiemaks. Petja puges prao lõppu ja uuris seda kaua. Ta ronis välja üleni tolmusena ja kriimulisena, kuid ta silmis põles kärsitus ja lootus.

«Nelja meetri kaugusele sain ma vabalt roomata. Kaugemal muutus pragu jälle kitsaks. Kui oleks kang kaasas, siis võiks kaljunttkid purustada ja pragu laiemaks teha. ühes kohas, päris lõpus, võis isegi istuda. Seal on mugav müüri lõhkuda. Ma tagusin vastu kaljut. Mulle näis, et ta kõmises, nagu oleks seest õõnes...»

Uskov silmitses poisikest uudishimuga. Kas tal on ka meeles, kui ta konutab selles lõhes, et tema kohal lasub mitmemiljoni tonni raskune kalju? Aga mis siis kui...

Petjale anti kaasa geoloogiline vasar. Lõhest hakkas

kostma väsinud poisi nohisemist ja laulukatkendeid. Seejärel lendas sealt välja kive, rähka ja tolmu. Petja koristas põrandat.

Poiss nõretas higist, kui ta jälle välja ronis.

«Seal kusagil ligidal on väljapääs. Te ei usu? Ah kui kahju, et keegi ei saa läbi pugeda! Vahest ehk Boriss ?»

Kuid Borissi katse ebaõnnestus: ta oli õlgadest palju laiem .kui Petja.

«Katsu, Petja, veel kord! Me peame vahet oma lõketega. Väga tähtis.oleks teada saada, kui kaugel on lõpp. . .»

Petja konutas nüüd hommikust hilisööni oma praos ning väsimatult muudkui toksis, toksis ja toksis. Kuid mis vasar see olil Kolmsada grammi, mitte raskem. Kui see oleks olnud kang. Kaljust eraldusid pisikesed killud, õige pisikesed. Kuid ikkagi eraldusid.

Poiss muutus märgatavalt kõhnemaks ja kahvatumaks, kuid pidas vastu. Nüüd lootsid kõik ainult temale. Tema oli kõikidest üle nelja meetri ees! - Kas tõesti ei õnnestu seda neetud tõket läbi raiuda?

Iga viie päeva järel käisid Speranski ja Uskov mürgise groti juures gaasi taset kontrollimas. Viimasel korral, niipea kui Speranski ali küünla süüdanud, võpatas tuli ja kustus juba rinna kõrgusel. Gaas kerkis järjest ning kõigil oli selge, et õige lühikese aja pärast tõuseb ta müüri ülemise servani ja vootab kraatrisse.

«Kas ei oleks aeg jälle lõkked põlema panna?» lausus Ljubimov ühel paeval geoloogile. «Petja, jõud hakkab lõppema. Vaata, kuidas ta välja näeb! Lõkete abil,

jõuab edasi pikkamisi, kuid kindlamini!»

Uskov oli juba ise sellisele, arvamisele tulnud. See neetud kalju pole ju kuigi väike ja temast ei ole kuigi kerge jagu saada...

«Noh, kuidas sul seal läheb?» küsis ta kord Petjalt, kui poiss kaljulõhest välja ronis.

«Mul läheb hästi!»

«Sa oled väsinud, Petja, väga väsinud. Ja ära tee, palun pahaseid käeIiigutusi. Ma näen ise. Hea küll,

veel kaks päeva. Kui midagi välja ei tule, siis roni välja. Hakkame jälle tulelõkkeid põletama. Tead, isegi siis, kui sa suudadki augu läbi raiuda, ei anna see ikkagi meile

midagi: pragu on liiga kitsas meie kõikide jaoks.»
«Kuid seal, väljas on ju meil kangid ja kirkad!» hüüdis Petja. «Unustasite ära? Nad on ju koopasse peidetud! Kui mina kalju läbi raiun ja välja ronin, siis annan ma teile tööriistad kätte ja töö hakkab kohe edenema.»
Uskov ja Ljubimov vahetasid kiiresti pilke: «Olgu! Tegutse!» .

. . . Poiss kükitas päevad läbi oma praos ja tagus tükkhaaval; sentimeeterhaaval kive lahti. Tuk-tuk-tuk -.:... kostis pimedusest. Ta puhkas mõni minut ning jälle: tuk"tuk-tuk. .. Nagu rähn!
Nikolai- Nikanorovitš kuulatas teraselt ja kui Petja üheks-kaheks minutiks vait oli, hõikas ta ärevalt:
«Kas oled elus?»
«Elus!» kõlas vastuseks Petja hääl.
Ning jällegi: tuk-tuk-tuk. Petja käed ja nägu olid täis kriimustusi, pea huugas väsimusest, umbsest õhust. Kuid tema oli kangekaelne inimene ja tahtis o.ma eesmärki saavutada. Ta tuletas m'eelde Pavka Kortšaginit. Pavkal oli ju vahel palju hullem, kuid ta ei andnud ikkagi järele!
Märtsikuu oli ijuba käes. Aeg-ajalt vaatas paksude valgete pilvede vahelt välja päike. Kadusid viimased lumeriismed. Vahtratel ja paplitel paisusid pungad. Jõudsid pärale kõikjal elutsevad hangelinnud - tuhmi sulestikuga põhjamaised leevikesed, - ja lindude sädin metsasmuutus vaIjemaks. Kõikjal oli tunda kevade hõngu.
Petja väljus vahetevahel koopasija istus tükk aega kividel, silmitsedes metsa, haljendavat rohtu ja päikest. Kui .tore ta on, meie päike! Varem Petja millegipärast ei pannud seda tähelegi. Kui, paistab, siis paistab. Aga kui oli kiviurus elanud, siis hakkas päikese järele igatsema.. .

Maakuulajad elasid ootusest. Nad kuulsid veel kaks kolm korda mootorimürinat, kuid see tekkis ja vaibus kusagil eemal.
Petja aga muudkui toksis. Ta nägi, millise hoolitsuse ja tähelepanuga kohtlesid teda seltsimehed, kuidas igaüks neist tahtis võtta endale kas või osakesegi sellest koormast, mis oli langenud tema õlgadele. Kuid oh häda! ükski teine ei suutnud pugeda kitsasse prakku peale tema. .
See-eest Luka Lukitš asetas lõunasöögi ajal tema ette paremad palad. Viimastel päevadel ületas Hvatai-Muhha iseennast toiduvalmistamise alal. Tema käsutuses olid nii toredad toorained nagu värske lambaliha ja kala, pähklid ja marjad ning kümmekond kõige tähtsamaid maitseaineid nagu petersell, sibul ja küüslauk, mis kasvasid tasapisi metsistunult isegi talvel, kui ülevalt kattis neid lumi, aga alt hellitas pinnase soojus. Luka Lukitš otsekui nõidus köögis. Kui õhtul tuli koju Petja ning kolde juurde kogunesid kõik kraatri elanikud, pani Luka Lukitš nad istuma puhtakskaabitud laua äärde ning asetas õige piduliku näoilmega nende ette puukausid paksu ukraina boršiga ja peaaegu ehtsat odraleiba, tundes ülisuurt rahuldust oma kostiliste isu üle.
«Kuidas on? Ah? Kuum?»
Tagasihoidlikkus ei lubanud teda küsida, kuidas maitseb. Kuid kõik vastasid ikka ühtemoodi:
«Küll maitseb hästi, Luka Lukitš! Oi, küll on maitsev!»

«Kas .anda sulle veel, Petja? Too on ju rasvane supp, hiiglama kasulik tervisele!»
Ja meie töömees, niipea kui oli1aua äärest tõusnud, langes oma asemele ning uinus nagu surnu. Sel ajal aga kui ta magas, läksid Ljubimov ja Orotško või Speranski koos Uskovi ja Borissiga jälle koopasse, süütasid seal õkked ning purustasid kive, järjest laiendades ja süvendades läbikäiku. Päev kulus «eesolijale» Petjale, öö kõigile teistele.
Kord, kui Petja lamas oma töökohas ja toksis higist nõretades järeleandmatut kaljuseina, andis kivi äkki järele, vasar sattus tühimikku, küünal kustus ja kalju

lõhesse turrgis jahe, kuid haruldaseit meeldiv õhujuga. Petja karjatas, tal jäi hing kinni, pea hakkas pööritama ja ta kaotas teadvuse.
Värsket õhku tungis tasase mühinaga praost koopasse, viies kaasa tolmu ja tahma. Ljubimov hüppas üles ja katsus kiiresti' küünlad süüdata. Kuid ta käed värisesid. Ta aimas, et kaljulphes oli juhtunud midagi ebatarvalist - võib~olla just see, mida nad olid seesuguse ärevusega nii kaua oodanud. Ta lõi ränikiviga vastu tulerauda. üks kord, teist korda! Viimaks ometil Süttis põlema küünal. Nõrk tuluke valgustas Nikolai Nikanorovitši ärevusest punetama löönud nägu.
«Petja!» hüüdis ta.
Vaikus. Kaljulõhest polnud kuulda kippu ega kõppu.
Vaikne nagu hauas.. .
«Petja!» hüüdis Ljubimov veelgi valjemini, aimates, et poisiga on midagi juhtunud. «Vasta, Petja! Kus sa oled, mis sinuga on?»
Vaikus.
«Petja, mu poiss!»
Niipalju kui vana teejuht ennast mäletas, polnud ta iialgi nutnud. Nii mõndagi oli juhtunud selle raudse inimese elus. Kuid pisaraid pole tema silmis keegi näinud. Aga nüüd...
Ta istus pimedas koopas, pilkases pimeduses, surus nägu vastu kaljut ja rasked nuuksed panid vappuma ta kogukat keha.

Kahekümne kolmas peatükk

GAAS TUNGIB PEALE.- ÖINE PAGEMINE. - KANGELASIIK VÖITLUS KIVISE KANTSIGA

Meie poolt äsja kirjeldatud päevil viibis koopas koos Ljubimoviga ka Uskov. Kuid veidi aega enne saatuslikku minutit oli geoloog koopast ära läinud. Temale ei andnud rahu kimberliidid, need veripunaste püroonikübernekestega sinisavitükid, mida ta oli koopa ligidalt leidnud. Nüüd ei kahelnud ta enam selles, et need on teemantesisaldavad kivimid. Teda erutas äärmiselt avastus ise, samuti aga - mis seal varjata! - ka see fakt,

et tema oli esimene nõukogude geoloog, kes oli avastanud meie maal teemantide põhimised leiukohad.
Niisiis kordame: ta jättis Ljubimovi mõneks ajaks üksipäini ja tuli tagasi koopasse ülevas meeleolus, sest ta oli leidnud otse maapinnalt mõne väikese, kuid kivimist täiesti eraldunud teemandi.

Uskov kavatses Petjat puhkama saata ja lõkked süüdata. Ta tuli kiiresti, hoides käes küünalt.

Järgnes käänak paremale. Nüüd polnud töökoht enam kaugel. Järsku hakkas küünlatuli vabisema, paiskus tagasi Ja kustus. Uskov jäi kangestunult seisma. Tuul? Oletus pani ta südame silmapilk kiiremini tuksuma. Kas tõesti on Petja kaljuseinast läbi jõudnud? . . Uskov haaras taskulambi, mida ta kasutas ainult erilist'el juhtudel, ja ruttas joostes edasi.

Mis see siis tähendab? Pimeduses lamas Ljubimov kitsa prao juures ja nuuksus.

«Kus on Petja? Mis on juhtunud?»

Vastust ära ootamata sööstis Uskov prao juurde ja valgustas kitsast töökohta. Valgusekiir libises üle seinte ja peatus saapataldadel. Tuttavad, äratallatud saapad. Ja kõigest viie meetri kaugusel.. .

«Petja!» hüüdis Uskov kõigest jõust.

Poiss ei vastanud. Siis aga kostis nõrk ohe või oie. «Kas sa kuuled mind, Petja? Petja!. . .»

«Kohe, kohe! . » kõlas vastuseks nõrk hääl.

Kummisaapad hakkasid liikuma. Petja pööras ennast aeglaselt ja ettevaatlikult ning roomas laternatule poole.

Uskov naeris närviliselt.

«No mis sa norutad, Nikolai Nikanorovitš? Meie poiss on elus, ta on siin . . .»

Minestuse järel surnukahvatu, kõhnunud Petja roomas suure vaevaga oma urust välja ning naeratas nõrgalt.

«Murdsin läbi,» teatas ta ning tahtis veel midagi öelda, kuid hirmus köha sundis teda rinnust kinni haarama. «Oi, kui valus!. . » ütles poiss tasakesi oiates ja langes Uskovi käte vahele.

Kui Petja kojutoodi, õhetas ta kogu kehast. Rinnus kähises, ta hingas kiiresti ja raskelt.

186

«Kardan, et see on kopsnpõletik.» ütles kohe doktor Speranski ja süngestus.

«Kuidas võis ta sellesse haigestuda soojas ja umbses koopas?» küsis keegi.

«Väga, lihtsalt,» vastas arst. «Kui ta lebas higisena tuuletõmbuses. . . Nii külmetaski end... Pole viga, ma võtan ta käsile...»

Vaevalt küll on vaja seletada Speranski rasket seisukorda. Ta oli arst, järelikult lootsid kõik temale. Kuid ta polnud ju kolmkümmend aastat arstipraktikaga tegelnud. Ja lõppude lõpuks, kui ta oleks olnudki ükskõik missugune professor, oli arstirniseks vaja ravimeid:

Kõik mõistsid seda. Kuidl Vladimir Ivanovitši auks peab ütlema, et ta asus Petjat ravirna kindlalt ja rahulikult. Polnud ravimeid? Doktor asus keetma tinktuure rohttai-medest ja metsavaarikatest, mida ta oli küllaldasel hulgal, enda jaoks varunud.

Poiss lamas soojade karusnahkade all. Kui rahutult põlesid Uskovi silmad! Kuidas muretses Nikolai Nikanoruvitš! HvaJai-Muhha vurrud polnud enam suutelised ülespoole keerduma, nad ripnesid kuidagi nukralt alla.

Kuid Speranski, kes ei eemaldunud haige voodi juurest, kinnitas aina:

«Pole viga! Peab vastu! Poiss on tugev. Tõuseb voodist, istub päikesepaistel, paraneb varsti. Väljas on ju kevad!»

Jah, kevad oli saabunud. Kõikjaloli nüüd tunda soojenenud okaspuude lõhna. Kraatri kohal sinas üha sagedamini kõrge ja selge taevas, ning päike viis lõpule sel1e millega ei suutnud talve jooksul toime tulla uinuva vulkääni soojus: maapind auras tahenedes ja kattus tiheda taimestikuga. Mahalangenud lehtede ja pruunikate okaste alt tungisid

tervete puhmastena välja õrnad lumikellukesed. Seedrikäbist, mis oli kogu talve jooksul lebanud tihedas rohus, kasvas nüüd välja kümmekond võsukest-jalga; käbi kergitas ennast nende abil ülespoole, klammerdus kõvasti, maapinda, otsekui haaras kinni ema rinnast, ja täitudes oma amme mahladest, sirutas varsti laiali oma õrnad, imikukäte-taolised pikad iduleliekesed. Linnud pühitsesid samutikevade sündi. Metsas kägisesid pasknäärid. Kädistasid harakad. Must

187

rästas, kes oli teadrnata millal ja kuidas sattunud siinsete laiuskraadide alla, laskis aeg-ajalt valangutena välja oma meloodilisi maade. Mahedalt häälitsesid vastamisi hangelinnud. Mõtlikud varesed, kes istusid päevade viisi vaikides kuivanud tüvedel, virgusid äkki ja panid oma poorase kisaga metsa heiama.

Loomade käitumises võis märgata erutust ja ootust. Mägilambad sööstsid paigast ja hüplesid põhjuseta kividel. Karud kõndisid paaris ning Boriss kinnitas ja vandus, et tema oli juba näinud ül1ekuiseid karupoegi. Rebased ja jänesed korraldasid hommikuti karusselli, ajades üksteist taga tihedates sarapuu- ja kadakapuhinades.

Loodus oli tulvil võidurõõmu.

Ja Petja hakkas tõepoolest tasapisi üles tõusma. Ta sõi juba, istudes laua juures. Varsti oli ta suuteline väljuma lagendikule, mängima koertega ja peesitama ennast päikesepaistel, mis säras täies hiilguses kraatri kohal.

Mõne päeva möödudes läks ta isegi jahile Ja tõi Luka Lukitšile kaks toredat parti. Nii et kõik olid õnnelikud.

Kuid. . . ootamatult hakkas lähenema hirmus oht

Lugu oli järgmine. .

Uskov ja Speranski läksid gaasikoopa juurde vaatama, mis seal toimub. Nad ei saanud koopale usna ligidale minna. Juba müüri lähistel paistsid madalad põõsad ja rohi kurvas sügisrüüs. Kõik oli selge: surmav gaas voolas koopast üle müüri ja levis kraatrit mööda laiali. Uurijad tulid süngetena tagasi. Uskov ütles seltsimeestele:

«Gaasil pole väljapääsu. Ta levib kogu kraatri põhjas ning siis hävineb kogu see suurepärane loodus - metsad, aasad ja loomad. Sellest saatusest ei pääse ka meie. Nagu te näete, on olukord enam kui kriitiline. Küsimuse all on ka meie olemasolu. Kahe-kolme kuuga täitub kraater gaasiga ja muutub metsikuks, kõledaks lõhanguks. Ma räägin: kahe-kolme kuuga. .. Kuid see tähtaeg võib osutuda ka lühemaks. Säärane on meie olukord. . .»

Uurimisrühma ülem pöördus kõikide poole, kuid ta rääkis tasa: Petja lamas pingil ja näis nagu magaks ta; see vastas täiesti Usk.ovi soovile. Tal ei olnud erilist

188

tahtmist ajada hirmu peale poisile, kes polnud veel täiesti kosunud.

Kuid Petja ei maganud. Või õigemini ta magas, kuid ärkas ja kui, poiss kuulis, millest räägitakse, siis mõistis ta, et kõige parem on magamist teeselda ja kuulata. Kui ta oli kõik lõpuni ära kuulanud ja märganud, milline sünge vaikus tekkis majas, ütles ta, üllatades kõiki:

«Onu Vasja, kuid nüüd me võime ju ära minna. Käik on ju ikkagi läbi raiutud! Või ei ole? Kas tõesti viirastus see ainult mulle?»

«Ei, Petja,.ei viirastunud!» vastas Uskov teatud kohmetusega. «Sina purustasid muidugi kalju. Kuid läbikäik on meie jaoks liiga kitsas. Isegi sina ise võid sealt suure

vaevaga läbi roomata. See käik aga on üle kuue meetri pikk Kui palju vaeva peame veel nägema? Peame mitu kuud töötama. Vaat millest ma räägin!»

«Aga mina võin. siit välja roriida ning tuua kangid ja kirkad. Need on ju meil sinna koopasse laotud.»

«Sul on yeel vara tööst rääkida.»

«Ma olen ju terve! Nagu Lah! Onu Vasjal. . .»

Kuid keegi ei tahtnud teda kuulatagi. Petja üllatuseks isegi Luka Lukitš, seesama, Luka Lukitš, kes oli juba mitu päeva kinnitanud, et Petja näeb välja «nagu varss»; - Isegi too lausus äkki, et Petja on praegu «põdur junts, kes, piab vaid süüma ja magama».

Koopas töötati ilma Petjata. Seal lõõmasid kogu aeg tõkked. Väsimusest nõrkedes tassisid mehed mustendavasse, suitsunud auku puid ja vett. See oli võiduajamine mürkgaasidega - kes jõuab varem!

Petja ei suutnud pealesunnitud tegevusetust välja kannatada, ja läks koopasse. kuid ta pukseeriti sealt kiiresti välja -- sõbralikult, kuid kategooriliselt

Siis jõudis ta otsusele.

Öösel, kui kõik magasid, tõusis Petja tasakesi üles, riietus, pistis aegsasti valmis pandud küünlad, tuleraua ja taela taskutesse, ning väljus käratult majast.

Kõrgel tumedal taevavõlvil sädelesid suured ja niivõrd heledad tähed, nagu oleks nad äsja üle hõbetatud ja kaunistuseks üles riputatud. Öine õhk oli kevadiselt

189

värskendav ja kerge. Tume mets oli vajunud hääletusse, salapärasesse unne. Ei kusagil ühtegi häälitsust ega liikumist. Petja sammus kiiresti mööda tuttavat teerada. Koopasuu juures ta vaatas ringi, kuulatas, kuid ei kuulnud ühtegi kahtlast krõbinat, ja sisenes koopasse. Seal välgatas tuluke ja kadus kähku käänaku taha kivilabürinti.

Tunni aja pärast puges noormees juba oma töökohta. Sealoligi avaus. Jah, kitsavõitu... Isegi tema jaoks. Vasar lebas sealsamas kõrval. Petja heitis mugavamini pikali, nööpis mantli kõrini .kinni, kinnitas enda ette küünla ja koopas tulid jällegi kuuldavale tuttavad helid: tuk-tuk-tuk.

Möödus tund. Petja viskas kivikillud eemale ja katsus edasi trügida.Miski takistas teda. Siis roomas ta uuesti tagasi ja mõne täpse hoobiga eemaldas väljaulatuvad kaljunukid. Veel üks pingutus - noormees tõmbus kössi, sirutas parema käe ette ja surus vasaku käe kövasti vastu keha; seejärel pressis ennast lõhest läbi, kriimustades selga ja kõhtu. Ta ei uskunud iseennast; kui ta ajas enda täiesti sirgu. Ta viibis väljaspool sissevarisenud kohta! Ta oli vabadusesI Keegi ei näinud ta silmi, mis särasid rõõmust, Keegi ei kuulnud ta õnnelikku naeru.

Küünalt käes hoides liikus Petja edasi. See oli tuttav koobas! Mõne kuu eest oli ta käinud siin, Ivanovi jälgedes, koos Ljubimovi ja Tuiga.

Koobas muutus aegamisi laiemaks ja kõrgemaks. Poisile uhas vastu jahedat õhku. Kaugel eespool lõi midagi valendama. See oli ju lumi! Sealoligi sissekäik, seal olidki asjad, mis nad siia olid jätnud.

Petja seisis mõni minut paigal, hingates sisse mägede karget õhku. Seejärel viskas kärmesti kivid presendi pealt ära. Kõik oli allesI Petja tõi kõik tööriistad esile ning valis välja, mis talle vaja oli: kaks kangi ja ühe kirka. Ta sidus nad kokku ja kavatses juba tagasi pöörduda, kuid siis otsustas, et peaks ikkagi välja minema lõhangut vaatama.

Siin ta oli, see kuulus lõhang, kust nad olid lahkunud möödunud aasta septembris. Pimeduses näis nagu oleksid sünged kaljuseinad teineteisele veelgi lähemale nih-

kunud. Kõikjal lebas ühtlane lumekiht. Külm. Suust tuli auru.

Petjat läbis külmavärin ja ta läks tagasi soojasse koopasse. Ta oli südamest rõõmus: tema oli ju esimene inimene, kes oli kraatrist vabadusse pääsenud.

Siis hakkas Petja kiirustama. Tal oli raske suuri tööriistu õlal kanda, kuid ta ei puhanud, ei seisatanud.

Poiss pistis oma koorma august sisse ja puges ise järele. Küll oli raske edasi liikuda, eriti veel koormaga. Kuid vaja olii,rutata.

Kui väljapääsuni oli jäänud umbes meeter maad, haarasid kellegi tugevad käed noormehelt kangid ja kirka, seejärel tõmbasid teda ennast välja. Mõne sekundi pärast istus Petja juba karunahast vaipa mähituna leegitseva lõkke ääres ning jõi higist nõretades kuuma vaarikateed. Ta silmad sädelesid süüdlaslikult, kuid rõõmsalt, ta püüdis naljatada, ennast karunahast vabastada, oigas meelega, kuid ta vastas istus Vladimir Ivanovitš, kelle isalik karm pilk takistas teda poisikeselikult tembutamast.

«Istu, istu!... Säh, joo veel! Nonoh, sa ei tohi rinda paljaks ajada. Sa pead ennast korralikult soojendama, siis lähme koju. Küll sa Vassili Mihhailovitši käest saad! Kas siis nõnda tohib teha? Sa oleksid võinud. ju teel maha kukkuda. . .»

Doktor Speranski oli hilisööl üles ärganud ja märganud, et Petja on ära. Ta taipas kohe, milles asi seisab. Vanamees tõusis, võttis kaasa natuke kuivatatud vaarikaid ja katlakese veega ning ruttas koopasse. Selgus, et Petjat seal enam ei olnud. Kuid oli selge, kuhu ta kadus ja millega tagasi tuleb. Speranski tegi tule üles, keetis kuivatatud vaarikatest teed ja jäi ootama põgenikku, keda sundis siinsamas profülaktilist ravikuuri läbi tegema. .

Seejärel läksid nad tagasi koju ja heitsid tasakesi, kedagi häirimata magama.

Kui keegi oleks võinud valgustada kas või silmapHgukski tuba, siis olek's ta näinud viit meest; kes lamasid oma asemetel, silmad lahti. Kõik nad olid väga hästi näinud Speranski ja Petja tagasitulekut, kõik mõistsid, milles asi seisis, kuid teesklesid, et nad midagi ei kuule.

191

Petja magas kella kümneni. Kui, ta ärkas, polnud majas enam kedagi. Laual oli eine.

Sel ajal kui ta einestas, lõhkusid koopa sügavuses kuus meest kangide ja kirkadega innukalt kaljut.

Kahekümne neljas peatükk,

MILLES OLUKORD KUJUNES NÕNDA, ET EKSPEDITSIOONILIIKMED JA DOKTOR SPERANSKI PIDID VÄLTIMATULT HUKKUMA. – PETJA PLAANI TÄIDEVIIMINE

Esimesena tuli töölt koju Uskov. Vaevalt oli ta sisse astunud, kui pani kohe käe õepoja laubale.

«Kuidas su enesetunne on?»

«Normaalne.» - Petja vastas kohmetunult ja püüdis onule mitte silma vaadata. «Selles polnud ju midagi erilist. Käisin ära ja oligi kõik.»

«Ma peaksin sulle selle «millegi erilise» eest tuupi tegema! Sa oled liiga enesekindel, poiss!. . .»

Ent kuigi Uskovi hääloliõige karm, võis siiski märgata, et ta luges epistlit ropkem distsipliini pärast. Temagi, see uurimisrühma number 14-bis nõudlik ülem, ei suutnud lõpuni rangeks jääda. Ta katkestas poole sõna pealt oma jutu, võttis mehelikult kohmakalt Petja ümbert kinni, surus ta enda vastu ja patsutas kohmetunult, punastanud poisile selga.

«Tubli poiss, Petja! Tubli! Muud ei oska ütelda!» Kuid ta lisas ilmselt teeseldud rangusega juurde: «Aga et seda enam ei korduks! Selge?»

«Selge, onu Vasil! Miks ,ei peaks see selge olema!» Siis jõudsid koju ka teised.

«Tead, Petja, kuidas me rassisime? Näe, Boriss arvutas välja, et kui asi nõnda edast.läheb; siis umbes neljakümne päeva pärast lendavad linnupojad oma pesast välJa.»

Ljubimov rääkis seda veendunult, piduliku häälega. Ja - mitte ühtegi sõna öisest sündmusest! Alles siis, kui kõik olid õhtust söönud ja Petja koos Borissiga toast välja läinud; et vaadata, kas Met ja Lah on tagasi tulnud, Ütles Boriss:

191

«Kuule, Petja, teine kord teata niisugustest asjadest vähemalt minule. Kahekesi oleks ju palju lõbusam. Eks ole?»

«Hea küll, Borja. Aga tead, kui õudne on öösel koopas olla? Ja pealegi kui sa oled Üksipäini. Päris jube.»

«Aga kuidas seal, kraatri taga on?»

«Külm. Lõhangus on lumi. See pole veel sulama hakanudki. Mina mõtlen kogu aeg, kas Vassili Mihhailovits lubab mul üksinda minna või ei? Kas tõesti tuleb oodatai kuni läbikäik laiemaks tehakse? Kui palju aega läheb kaotsi! Sa räägid, et nelikümmend päeva? Aga gaasid? Kas nemad hakkavad nelikümmend päeva ootama?»

«Aga kas sa läheksid üksi?»

«Muidugi läheksin. Mis siin siis erilist on? Küllap ma tee üles leian. Võtan kaasa Kaava, Tui ja püssi — ning hakkam astuma! Kaua ma ikka lähen? ütleme kuu aega!. . . Teed ma tunnen, mäletan, kuidas me siia tulime.»

«Siis oli suvi, Petja, aga nüüd on igal pool lumi, eksid ära.»

«Aga milleks on kaart? Nikolai Nikanorovitšil on hea kontuurkaart.»

«See on tõsi...»

«Ma tulingi otsusele, et lähen trassile, seal leidub inimesi. . . Toon nad kaasa, siis tehakse see kalju üks, kaks, kolm maatasa. Siia oleks vaja tsentnerit kaks ammonaali - ja olekski asi korras. Aga muidu istu ja oota, millal gaasid meid kõiki ära lämmatavad.»

«Neetud gaas!»hüüatas Borjiss. «Tead, ta on juba kraatris laiali läinud. Ma pidin ise peaaegu gaasi sisse sattuma. Pea meeles, et tal ei ole peaaegu üldse mingit lõhna, kuid ta paneb otsekohe pea pööritama ning. teeb uniseks. Ja sellest orust on ikkagi kahju! Vaata, missugune mets ja missugused aasad! Kõik hävineb.»

«Kui inimesed siia toome, siis mõtleme midagi välja ning päästame kõik. Lah ja Met jäävad samuti ellu. Kui neid saaks viia meie juurde Vladivostokki! Küll oleks palju lärmi . .»

Petja nägi juba vaimusilma ees oma kodulinna künklikke tänavaid ja rahvahulka, seda, kuidas tema, Petja

193

Odintsov, talutab enda järel ohelike otsas ebatavalisest ümbruskonnast kohmetunud Lahhi ja Metti, kuidas ema silmitseb armastuse, kartuse ja vaimustusega oma poega ning ta koletisiikke elukaid, ja kuidas tema järel jookseb hulgana rahvast.

«Tarvis on pääsJa nad, Petro, ja kõik, kes elavad kraatris. Ja pealegi, mis kasu sest on, kui kraater muutuks elutuks maalõheks? Siis lähevad ju kaotsi kõik ta rikkused. Kas seda tohib lubada?»

«Aleksander AlekseJevitš, räägib, et kui siinsed kohad kasutusele võetakse, siis tema organiseerib kraatris niisuguse sovhoosi, et kõik jahmuvad. Künnab üles aasad, ehitab taimelavasid ja kasvuhooneid; hakkab kasvatama lehmi ja sigu... Keegi ei usugi, et ümberringi on elutu polaarmaa.»

Seejärel vaikisid sõbrad mõnda aega.

«Kujutlen ette, kuidas Hamadanis närvitsetakse!... Eriti Veerakene. Ega see naljaasi ole, peaaegu aasta otsa pole ühtegi teadet isast.. . .»

«. . . ja Boriss Andrejevitšist...» lisas Petja samasuguse tooniga.

Boriss heitis Petjale kiire pilgu, kuid ei ütelnud midagi: vaat kus häbematu poisike!

Metsikud elanikud olid juba alustanud ümberasumisega: kraatri alumine osa muutus aegamisi asustamatuks. Sealt läksid ära karud, mägilambad, rebased ja jänesed, sibasid minema saarmad, lendasid ära linnud. Mammutid olid ilmselt ärevuses ja viibisid päevade viisi kraatri ülemises osas. Kogu loomariik tundis ohtlike gaaside lähenemist..

Kord ronis Petja kalju otsa, mis kõrgus metsa kohal. Siit oli ümbruskond hästi näha. Haljendav taimestikumeri täitis kogu alumise osa kraatrist. Kuid ta edelasopis kollendas juba õudne laik, otsekui oleks seal möllanud tulekahju, mis oli kõik ära põletanud. Puude latvades paistsid veel rohelised lehed, kuid alumised oksad, põõsad ja rohi olid surnud. Elutu maa-ala tegi meele nukraks. Petja süda tõmbus valuliselIt kokku. Kas tõesti hävineb kogu see imeline maanurk, mis peitus siin met-

194

tsikute põhjamaiste mägede vahel? Ei, seda ei tohi lubada! Tarvis on tihedalt kinni müürida maa-alused käigud, mida mööda tungib välja gaas. Kuid seJJeks ei ole aega. . . Tarvis kiirustada, tarvis on kõigepealt iseendid päästa. Kas nad jõuavad seda teha? Ainult üks inimene on võimeline kraatrist väljuma, päästma inimesi ja loomi ning kogu seda toredat loodust. See inimene on tema, Petja Odintsov.

Kindla otsusega südames, põlevate silmadega ronis ta kaljult alla ja tõttas koju.

«JOnu Vasja! Seltsimehedl...» pahvatas ta, niipea kui oma inimesi nägi. «Lubage mul viibimata teele asuda.

Ma olin äsja läänepoolsel küljel. Gaas tungib peale. Teie ei jõua läbi murda, kui abi kohale ei saabu. Aga mina toom siia inimesi, küll te näete... Ma olen juba päris terve ja sooritan hõlpsasti kogu teekonna. Te andke ainult mulle kaasa Kaava ja Tui, siis näete, et hiljemalt kuu aja pärast tulevad siia mehed, kes päästavad teid ja kogu kraatri. Lubage mul minna...»

Sõnatu vaikusega võtsid luurajad vastu Petja ettepaneku. Lubada poisil ära minna - tähendab riskida tema eluga. Ent nad ei suutnud talle ka ära ütelda. Siin ootas kõiki hukatus.

Mis teha, mida Petjale vastata?

Mida ütleb Uskov: tema polnud mitte ainult uurimisirühma ülem, vaid asendas Petjale isa.

«Sina oled tõeline kommunistlik noor, Petja,» lausus Vassili Mjhhailovitš pärast seda, kui oli tükk aega järele mõelnud. «Kuidas ma sinu pärast ka ei karda. .. Igatahes, sa lähed, teist väljapääsu meil ei ole. . .»

. . . Luka Lukitš ei eemaldunud ahju juurest. Juba oli küpsetatud kuhjade viisi saiakesi, matkakuivikuid ja küpsiseid; juba lõhnasid kõik kohad majas praetud liha järele.. ja Speranski panipaigas olid toidutagavarad märksa kesisemaks jäänud, kuid Hvatai~Muhha muudkui küpsetas, praadis ja keetis. Näis, nagu valmistaks kokk toitu tervele roodule, kes, alustab pikka rännakut.

Koerad aimasid, et on tulemas midagi ebatavalist, ning keerlesid Petja ümber. Neid toideti nüüd tuge

vasti. Tui läks nõnda paksuks, et Boriss ütles isegi kartlikult:

«Nuumasid koera paksuks... Ta ei mahu nüüd vist praost läbigi.»

Petja veetis kogu aja Ljubimovi seltsis. Teejuht andis talle juhtnööre ja kontrollis ta teadmisi.

«Oletame, et sul pole kompassi, et sa oled ta: kaotanud. Kuhu sa siis lähed?»

«Öösel lähen vastassuunas Põhjanaelale, lõuna poole. Päeval määran suunda puutüvede järgi: põhjapoolne koor on sammaldunud.»

«Aga praegu on kevad, mis. sammalt sa seal näed? Kuidas sa määrad kindlaks suunda kääbus-seedermänni järgi?»

«Kääbus-seedermännid kasvavad ainult lõunapoolsetel nõlvadel. Ja siis, te rääkisite, et päeval, päikesepaistel hakkab kääbus-seedermännil mahl liikuma tüve lõunapoolses osas. Eks ole?»

«Hästi! Õige! Aga ütle, miIlegasa ületad oja?»

«Kaks palki tuleb pajuvitsaga kinni siduda! Veel parem - kolm palki ja haod peale.»

«Kuidas sa magama hakkad?,»

«Magamiskotis. Enne seda kühveldan lume tuulepoot'eele küljele. Soojendan maapinda lõkke abil, katan, pealt okstega.»

«Aga kui metsa ei ole?»

«Kaevun koti sees lumme koos koertega.»

«Praegu oo märtsikuu, lumi särab. Kas sa tead, et võid pimedaks jääda?»

«Ma hakkan, vaatama ainul tumedatele esemetele: puudele, põõsastele, vee peale, enda jalge ette. Seon silmad tumeda rätikuga kinni.»

«Millega karusid lased?»

«Nemad on alles hiljuti ärganud. Kui neid mitte puutuda, siis nad kurja ei tee. Emakaru eest põgenen ära. Vajaduse korral tulistan jakani [1] kuuIiga rindu, kui kiskja tagajalgadele tõuseb.»

1 Ja kan ik u u l - kujutab endast 4-6 ribast koosnevat silindrit. mille ribad märki tabades hargnevad ja tekitavad suure haava. (Tõlk.)

«Aga kui kohtad ilvest? Või kaljukassi?»

«Ma tunnen ilveseid ja nende kombeid. Nemad kardavad inimest, nendele peab julgelt otsa vaatama.»

«Kas on sul aimu jääpealsest veest?»

«Teie ise ju õpetasite: järsk kallas ei ole ohtlik, veerjal nõlval käi mööda lumehangede harju, lohkudest hoia eemale,suuskadelt ära maha tule. . .»

Speranski õmbles toreda seljakoti, milles olid isegi igaks juhuks osakonnad ravimtaimede jaoks, ja muidugi mitte tühjad. Suuskade valmistamise võtsid enda peale Orotško ja Boriss. Suuskade alumine külg kaeti viigrinahaga. millest oli õmmeldud Hvatai Muhha pintsak Seesugused suusad ei libise ülesmäge minnes tagurpidi, vastukarva ja nende külge ei kleepu märg lumi. Nahksidemed sobitati Petja suurte kirsasaabastega; saabaste põhja asetati udusulgedest sisetallad - need. kaitsesid jalgu kindlalt kõige kangema pakase eest.

Uskov tutvustas Petjat kaardiga, kus valgel laigul paistsid juba nende poolt läbikäidud teerajad.

«Pea marsruut meeres, et sa teaksid teda peast see on kõige tähtsam. Paljugi mis võib kaardiga juhtuda. Mine kompassi järgi, püüa meie endiseid teeradu ära kasutada. Seal leiad, sa igal pool Nikolai Nikanorovitši teetähiseid - puudel ristikujulisi täkkeid. Otsi neid, nad on head suunanäitajad. Sa asud teele ajal, mil võib olla algab juba veetulv jõgedes. Mööda orgusid ära mine, need on salakavalad, mine mööda sopkade jalameid. Kui kõik hästi läheb, siis jõuad varsti Püörase jõe orgu. Sealt suundu julgesti otse lõunasse, üle mäekurude, ja sa tuled kindlasti välja trassile. Hamadanis nõuta isiklikku kokkusaamist trusti juhatajaga. Siin on sulle kiri. Hoia tedil nagu oma silmatera. Siin on kõik andmed uurimistuiemuste ja Eršoti Kraatri koklta. Kiri ei tohi sattuda võõrastesse kätesse. Pea seda meeles! Muide, kuhu sa ta peidad?»

«Mütsi sisse. Siia, voodri vahele. Kõige sobivam koht.»

«Hea küll. Võta mõni neist kivikestest ja kullateradest, näita trustis ette. Küllap seal aru saadakse. Katsu kõiksugustest metsloomadest eemale hoida. Ära

jända ilmaaegu huntide ja karudega. Ja pea mecles, et taigas on inimene vahel loomast ohtlikum. Ära usalda iga vastutulejat. Igaks juhuks võta peale püssi kaasa ka see...»

Ta võttis taskust ning andis Petja kätte püstoli ja mõne kaseti padrunitega. Petja punastas isegi: temale usaldati niisugune relv!

«Õpi teda päeva jooksul käsitsema ja peida ära. Kõige parem koht on pükste tagumine task. Seal ta ei sega ega torka kellelegi silma. Kas sul nuga on?»

«Kinžall. Boriss teritab seda praegu.»

Viimaks jõudis kätte päev, mil Petja alustas ohtlikku ja kauget teekonda.

Päike säras. Taimestik oli juba lokkama löönud. Kraatris valitses tõeline kevad, linnud laulsid, haljendas kõrge rohi.

Petja aga suundus külmale maale. Ta tõmbas selga vatijopi ja poolkasuka, pani pähe karusnahkse mütsi, jalga suured kirsasaapad. Vinnas selga täistuubitud koti. Püss, kinžall, väike kirves, suusad. Vist oligi kõik.. .

«Istume viivu hüvastijätuks.»

Lahkumissilmapilk oli raske. Petja vaatas erutatult Uskovi karmi nägu, isalikult heasoovlikke Ljubimovit ja Speranskit, ärritatud agronoomi ja reipust teeskle~ vat Borissi, nukraks muutunud Hvatai-Muhha ripnevaid vurrusid. Petja tahtis nii väga neid kõiki julgustada, ütelda, et kõik läheb hästi ja et ta tuleb varsti koos inimestega siia tagasi. Kuid Petja kartis, et tal endal hakkab hääl värisema.

Kõik suudlesid järjekorras Petjat, surusid kõvasti ta kätt ja soovisid õnnelikku reisi.

Siis läksid nad koopasse.

Seal heitis Petja enda seljast oma koguka kandami ja ronis lõhesse. Seejärel tiris ta mõne korraga nööri abil oma asjad järele ja riietus tükk aega sealpool kaljut. Kõik ootasid vaikides. Viimaks vilistas ta ja kutsus enda juurde koeri.
198

Ljubimovi poolt aetuna hakkasid Kaava ja Tui liikuma roomates Petja hääle suunas, vingudes hirmust tundmatu pimeduse ees. Varsti jõudsid nad sinna.
«Hakkan minema!» kostis kaljulõhest. «Oodake, tulen varsti tagasi! Elage hästi!»
«Õnnelikku reisi ja head tervist!»
Siis jäi kõik vaikseks. Mehed vaikisid kaua. Keegi ohkas.
«Ega midagi, seltsimehed, aeg on tööle asuda,» lausus Uskov.
Ja kirkad raksatasid vastu kaljut.

KOLMAS OSA

VÕITLUS ELU EEST

Kahekümne viies peatükk,

MILLES KIRJELDATAKSE LÜHIDALT TRUSTI POOLT ETTE VÕETUD UUSI OTSINGUID

«Teie juurde tuli Uskova koos tütrega,» teatas sekretär.
«Paluge sisse astuda.»
Trusti juhataja läks kiirel sammuloma külalistele vastu ja teatas neile, ära ootamata nende küsimusi:
«Kõik on ette valmistatud, alustame, kõige agaramalt otsingutega. Neli autot laadungite ja inimesfega asusid juba teele baasi number kaheksa. Kaks lennukit ootavad signaali, et lennata Valge Laigu keskkohta. Meie arvates asub Vassili Mihhailovitš koos oma seltsimeestega just. seal. Kraist lubati saata täiendavalt veel üks helikopter. Rändasulates valitakse praegu kütte, kes lähevad otsima maad mööda.»
«Aga millal siis ometi? . . .»
«Umbes kümne-kaheteistkümne päeva pärast, muidugi siis, kui ilmastik seda võimaldab. Pean teile ütlema, et praegune, varakevadine aeg on kõige raskem otsinguteks. Lumi sulab. Jõgedes kerkib vesi ja tõuseb üle kallaste. Lõhangutest on võimatu läbi pääseda.
Kuid, teiselt poolt on mööda talvist lumekoorikut kergem transporteerida laadungeid kaugetesse paikadesse, et asutada seal vahepealseid baase. Sellepärast me kiirustamegi. Ma loodan,..et me saame teiega varsti häid teateid, Varvara Petrovna.»
«Olete selles veendunud?» küsis Uskova nukralt. «Muidugi olen veendunud!» vastas ilma igasuguse veendumuseta, kuid üsna reipalt trusti juhataja. «Ma võin oma pea anda, et nad on jäänud talvitama mõnesse kaugelasuvasse rändasuIasse. Teate, meie krais

leidub seesuguseid kohti, kuhu isegi võimuesindajad satuvad
203
üks kord kolme aasta jooksul. Nende raadiojaam aga on rivist väljas. Nii konutavadki nad vennikesed, seal jakuutide juures, ja näsivad põdraliha. Niipea kui pisut soojemaks läheb, leiame, nad üles! . . .»

«Teie jutu järgi on ju kõik imekena, Fjo,dor Pavlovitš. Kuid sügisel käisid ju lennukid nii kaugel!» väitis kurva häälega vastu Uskova.

Ent trusti juhataja püüdis samasuguse tee,seldud reipusega teda endiselt veenda:

«Mis sellest? Valge laik on meil selline, et ületab oma pindatalt nii mõnegi Euroopa riigi. Lennuk võib rändasulast kilomeetri kauguseit mööda lennata ja asulat mitte märgata. Mägedes leidub väga palju orgusid, mida ülevalt ei näegi.»

«Meil on teile suur palve, Fjodor Pavlovitš,» katkestas teda Uskova. «Meie tütrega tahaksime otsingutest qsa võtta. Lubage seda meile...»

Trusti juhataja jäi mõtlema.

«See on õige raske,» ütles ta ettevaatlikult pärast pausi. «Tuleb sõita hobustega, põhjapõtradega, reega, ratsa, võib-olla käia isegi jalgsi kümnete kilomeetrlte viisi, pealegi veel mägesid mööda. Tõesti, just naistele, eriti teile, Varvara Petrovna... Kas te olete kõik hästi järele kaalunud?»

Uskova aJas enese sirgu, ta nägu väljenda:s kindlat otsust.

«Mina olen kogu eluaja matkanud koos oma mehega ja suudan taluda matkavintsutusi. Ja meie tütar on geoloogi tütar, tema ei kohku samuti raskuste ees. Ning ma loodan, et me suudame kasulikup olla.»

«Hea küll. Ma ei ole selle vastu.» nõustus trusti juhataja. «Otsinguid juhatama on määratud minu asetäitja poliitilisel .alal Andrei Ivanovitš Svets. Ma teen talle teatavaks. Me teatame teile, millal algab reis number kaheksandasse peabaasi. Otsimisrühmad väljuvad sealt.»

«Tänan teid, Fjodor Pavlovitš. Me paneme endid valmis.»

Nad läksid ära. Vaevalt jõugis trusti juhataja laua taha istuda, kui lävele ilmus jälle sekretär:
204

«Teile telefoneeriti juba kolm korda Riikliku Julgeoleku Ministeetiumist mingisuguse kiire asja pärast.»

«Ühendage. .. Major Sidorenko?.. Jah, mina. Mis teil oli'? . . . Ei taha, telefoni kaudu rääkida? Hea küll, tulge, ma olen siin. Ootan.»

Major ilmus mõne minuti pärast.

«Kas tema juures on keegi?» küsis ta sekretärilt. «Asetäitja poliitilisel alal.

«Suurepärane. Teda mul just vaja ongi. Major asus kohe asja juurde.

Selgus, et vangilaagrist oli põgenenud neli ohtlikku kurjategijat, kes olid banditismi ja mõrvade. eestkinni mõistetud.

«Algul käitusid nad vaikselt,» ütles major. «kujutlege, nad ise palusid endid tööle saata. Me lubasimegi.

Komandant ise sõitis nendega puid varuma. Võtsid veoauto ja sõitsid, - komandant, autojuht, üks valvur ja need neli linnukesh Niipea kui metsa jõudsid, pussitasid nad komandandi surnuks, tulistasid ning haavasid raskelt autöjuhti. Tõsi küll, valvur hakkas samuti tulistama, kuid tagajärjetult. Nad kargasid autosse - pistsid kihutama maanteele ja

edasi põhja poole...»
«Huvitav,» lausus Fjodor Pavlovitš.
«Isegi väga huvitav, seltsimees juhatajal Näete ise! Teie abi on nüüd meile tingimata vajalik.»
«Mis mõttes?»
«Tele ju organiseerite laialdase ekspeditsiooni Uskovi rühma otsimiseks? Ma tulingi sedamaid otsusele nii öelda teiega kampa lüüa. Mitu gruppi läheb maad mööda mägedesse?»
«Kuus. Igas grupis neli-viis inimest.»
«Kui teil selle vastu midagi ei ole, siis saadan ma oma neli kaastöölist teie nelja grupi juurde. Kahes ülejäänus me viime läbi vastava vestiuse, anname juhtnööre. Olete nõus?»
«Muidugi! Asi on tsna keeruline. Kuidas neil põgeneda lasti?'»
«Käitusid süütute tallekestena . . .»
«Kas neil relvi on?»
«Jah, komandandi käest võtsid revolvri. Kuid minu
205
arvates on nad kõik padrunid tühjaks lasknud, nii et nüüd pole vist revolver nende käes kuigi ohtlik.»
«Ja kuhu jäljed viivad?»
«Peaaegu trassi lõpuni. Seal uputasid nad auto ära; heitsid ta lihtsalt järsakult jõkke; ise aga läksid mägedesse. Neil on kaasas kirved ja noad. Kolme päeva eest teatati raadio teel Buskandast, et tundmatud röövisid paljaks kaevurite asula. Tapsid ära valvuri. Nii et neil on nüüd toitu. Tõsi küll, ära põgeneda nad kusagile ei saa, kuid nad peab viibimata kahjutuks tegema, vastasel juhul hoiavad nad hirmul nii teie otsijategruppe kui ka kogu kohalikku elanikkonda . . .»
«Kui te ntid praegu, lumisel ajal, ei leia, major, siis suvel on seda mitu korda raskem teha. Inimest taigas üles leida ei olegi nii kerge.»
«Seepärast palungi teile abi. Operatiivtöötajaid ei ole mul kuigi palju. Ilma teie ininesteta ja ilma küttideta ei suuda meie vist kuigipalju ära teha. Kuidas siis jääb, Fjodor Pavlovitš?»
«Mis seal ikka, abistame. Saatke võitlejad meie gruppidesse. Meie omalt poolt seletame kõigile seltsimeestele, milles asjseisab, et nad teaksid ega lase kohtumisel neil ära põgeneda. Aga mikste arvate, et mõrtsukad läksid nimelt yalge laigu rajooni, see tähendab just sinna paika, kuhu me praegu oma inimesi saadame?»
«Kui nad hulguksid ringi asustamata kohtades, siis oleksime selle kohta signaale saanud ja võib-olla oleksid nemad ise siia veetud. Kuid signaale ei ole. Tähendab, bandiidid liikusid kirdesse asustamata paikadesse. Ja siis veel rändasula paljaksröövi-mine. . . See asula paikneb just asustatud rajooni piiril, kusagil esimeste mäeahelike läheduses. Ja viimaks, otsustage ise - mis neile, üle jääbki? Ainuke võimalus – ära minna inimeste juurest, kuhu jalad viivad, tõenäoliselt otse itta, piiri, poole, lootusega jõuda võõrale maale.»
«Nii!!. . . Selge!»
Kõnelust pealt kuulanud Andrei Ivanovitš Svets teatas majorile, et ta sõidab välja, kaheksandasse baasi nelja päeva pärast, ja siis kümne päeva pärast väljuvad baasist otsijategrupid. Ta tegi majorile ettepaneku

veel kord temaga kohtuda, et üksikasjaliselt kokku leppida.
Major ja Svets tahtsid juba ära minna, kui Basjuta neile Uskovi naise ja tütre visiidist, jutustas.
«Nemad tahavad iga hinna eest otsingutest osa võtta. . .»
«Ja teie lubasite?» hüüatasid peaaegu ehmunult ühtaegu nii Svets kui ka major; «Kuid see on ju. . .»
«Lubasi'n. Ma ei teadnud seda bandiitidelugu. Nüüd aga mõtlen kogu. aeg, mis teha. Oht ei ole väike; ja naisi kaasa võtta?»
«Keelake ära. Seletage neile, mis põhjusel.»
«Seletusega nemad ei lepi. Tulgu kas või maavärin või sadagu kivid taevast, nad lähevad ikkagi. Teie ei tunne neid. Ära öelda ma neile ei saa, Kuid teie, Andrei Ivanovitš, püüdke neid kaheksandas baasis kinni pidada, ärgu nad kaugemale mingu.:»
Trusti juhataja Fj'odor Pavlovitš Basjuta oli kõigest mõni aasta tagasi ise hulkunud. mööda taigat, geoloogiline vasar käes. Tema oli akadeemik Fersmanni õpilane, sõitis otse instituudist Kaug- Põhja ning sellest ajast peale muutus selle vähetuntud maakoha geoloogia uurimine ta elusisuks ja eesmärgiks. Seal, kust läks läbi kiirustamatul sammul see pikk, rühikas mees, hakkasid varsti suitsema hütikeste korstnad, seal kostis varsti uusasunike kirvepaukumiile ja kruusa sahin kullapesemisrennis. Esimeste uurimisrührnade, järel tulid ehitajad, kullaotsijad, tee-ehitajad; tekkisid külad ja töö-lisasulad, kaevandused ja šahtid; taigakolkas oli kuulda raadiot, seal mürises elektrijaama mootor, undasid masinad. See inimene aga, kes oli toonud elu neisse elututesse maakohtadesse, läks edasi, ületas uusi jõgesid, tungis taas läbi kogu taiga, vähendades järjest kaardil valendavat salapärasst ja meelitavat valget laiku.
Kui talle räägiti linnaelu mugavustest, paiksest eluviisist, kergitas ta vaid imestusega kulme ega tahtnud kaasvestlejat mõista. Kas ei ole siis elus kõige parem istuda õhtul lõkke ääres, silmitseda väledat mägijõge, kuulata saladuslikku metsa suursugust mühinat, imetleda helepunast ehavalgust, kui päike on vajunud tundmatu

mäeharu kaljutippude taha! Millise rõõmuga tuksus Basjuta süda, kui ta kusagil metsikus lõhangus leidis kestvate otsingute järel kaljurahnude vahel ja võttis ettevaatlikult kätte kivi, mis sädeles metallist! Neil silmapilkudel oli tal tahtmine laulda, hõisata rõõmust, et kuuleks kogu taiga, kõik mäed sellest, et on avastatud veel üks leiukoht ning et selle avastuse läbi muutub riik veelgi rikkamaks ja võimsamaks. . .
Kuid aastad avaldasid oma mõju. Inimene muutus vanemaks, kehalt kogukamaks. Siis alles mõistis Basjuta täiel määral hinnata, missuguseid abilisi ta oli välja õpetanud, missuguseid õpilasi üles kasvatanud. Tema õpilasest, tema endisest praktikandist Uskovist sai eesrindlik luuraja. Basjuta ei suutnud leppida mõttega, et hukkus keegi ta vahetusest, e.t hätta on sattunud inimesed, kes pidid valge laigu lõplikult läbi kriipsutama ja tema poolt lõpetamata jäänud töö lõpule viima. Uurimisrühma number 14-bis leidmine oli muutunud nüüd ta esimeseks kohustuseks. Ühe veoautoga sõitsid kaheksanda baasi rajooni Uskovi naine ja tütar. Samal päeval; jõudsid baasi neli vatijoppides sõjaväelast vintpüssidega.

Kahekümne kuues peatükk

PETJA ESIMESTEST MATKAPÄEVA.DEST JA KOHTUMISEST. MIDA OLI VÕIMATU VÄLTIDA

Petja väljus koopast keskpäeva paiku.

Päike paistis..nõnda heledasti, et lume peale ei tohtinud vaadata. Vilumatule silmale näib aprillilumi puhtal kujul valge, punase, ruuge, lilla ja violetse kiirgusena. Algul lähevad silmad kirjuks, seejärel tekib teatav kipitus, inimene tahab aina silmi hõõruda, ja ta teebki seda, mille tagajärjel silmad ohtrasti vett jooksma hakkavad, punaseks muutuvad ning varsti tekib kusagile õrna lau alla takistus, otsekui oleks prügi silma sattunud. Kuid see pole prügi, vaid vistrik. Sellega algab tõsine silmahaigus, mida on võimalik ravida vaid täieliku rahu abil pimedas ruumis, kusjuures tuleb

208

kogu aeg üle saada soovist hõõruda oma põletikust vaevatud silmi... .

Petja kissitas silmi ega suutnud kuidagi alla suruda soovi silmi täiesti sulgeda. Ta oli lumest võõrdunud. Kraatris oli juba ammugi kõik haljendama löönud, siin aga, kuhu sa ka ei vaata, laius valge hääletu kõrb ja kõrgusid metsikud mornid kaljud.

Poisil tuli kohe suuskadele asuda. Lumi sulas ja vajus. Ja.lanõud said märjaks ja muutusid raskeks, jalad vajusid lumme.

Suuskadel hakkas asi paremini minema. Petja kutsus koeri ja väljus lõhangust sedasama teed kaudu, kust nad olid kord Ljubimoviga tulnud. Ta tahtis õhtuks endise laagripaigani jõuda ja seal ööbida. Ent kui hoolikalt Petja ka ringi ei vahtinud, ei märganud ta kusagil vähimatki jälge nende kunagisest peatuspaigast; kõikjal laius üksnes valge sädelev lumevaip. . .

Petja suundus lõunasse, heites aeg-ajalt pilke kompassile ning Uskovi ja Ljubimovi poolt tehtud kaardile. Nüüd altes oskas ta täiel määral hinnata teejuhi tööd, kes oli kogu teekonna kestel nende marsruudist lisandeid teinud.

Möödusid tunnid. Koerad väsisid ära; nad ei lipanud enam sinna-tänna, vaid vantsisid suure vaevaga edasi. Päike hakkas .loojuma, ümberringi aga mustendasid süngelt lume se~s ikka needsamad metsikud kaljud ja orus laius valge lumevaip. Polnud kuulda ühtegi heli. «Kraaksataks kas või vareski,» mõtles Petja ning ohkas nukralt. «Ei oksi ega puid, ümberringi üksnes lagedad kaljud. Tuleb ilma lõkketa läbi~ajada.»

Kui läks päris pimedaks, valis Petja välja sopikese kahe suure kalju vahel, eemaldas sealt lume ja võttis kuidagiviisi aset otse kivide!. Koerad olid näljas, nad vahtisid kurvalt peremehe poole, oodates õhtueinet.

«Tarvis on jahti pidada,» lausus Petja neile mõjukalt ja päästis lahti moonakoti.

Ent kas sa suudad toidupala rahulikult alla neelata, kui sulle vaatavad. näkku niisugused paluvad silmad! Petja pidi mõne Hvatai-Muhha piruka Kaavale ja Tuile andma. Pärast sööki puges Petja magamiskotti, paigutas püssi enda alla ja uinus. Koerad istusid ja kohmit

209

sesid mõnda aega, siis heitsid nemadki, tõmbudes kerra peremehe kmje alla.

Öö. .. Vaikne, tähine, külm, pikk ja pime öö. Ei tuuleõhku ega kahin at. Tasakesi Iprõksub külmuv lumi, vilguvad õige lähedal suured tähed Ja näib, nagu ei eksisteeriks

kogu maakeral mingit elu: ümberringi, mitme tuhande kilomeetri ulatuses on kõik hääletu; elutu, surnud. Kuid Petja magab. Ta kõrval magavad ta koerad, kolm südant tuksuvad siin - see on elava mateeria pisike pesake selles vaikuse riigis.

Kuid PetJal ei õnnestunud magada kogu öö läbi. Ehkki magamiskott oli hästi tehtud ning külgedel soojendasid koerad nagu karvased kerad, tungis pakane siiski koti sisemusse, rõivaste alla, pani külmetama selja ja jalad. Kahekümnekraadise pakasega ei saa kaua maas lamada.

«Ma magan parem päeval päikesepaistel ennast välja,» otsustas Petja ning puges koti seest välja.

Pakane pani teda üha rohkem lõdisema. Petja hakkas kiirustama, keeras koti kokku, sidusasjad ühte, võttis püssi, asus suuskadele ja läks. Läks edasi ööpimedusse ainsa sooviga - kiiremini sooja saada.

Selgus, et öösel oli isegi parem minna! Pakane oli sulama löönud, märja lume kõvaks külmetanud. Jäine koorik kannatas kergesti välja rasket koormat. Lausa mõnus oli suusatada! Suusad libisesid hästi, lendasid ise edasi. Koertelgi oli lõbusam joosta.

Petja sai varsti sooja ning ta meeleolu paranes.

«Kas ma lähen õieti?» turgatas talle pähe, ta süütas tiku, et kontrollida suunda kompassi järgi. Liikumisjoon oli kindlaksmääratud kraadist pisut kõrvale kaldunud.

Petja seisatas, kuid samas tuli talle meelde magnetiline kõrvalekaldumine.

«Seitse kraadi... Nõnda ütles Uskov. Tähendab, lähen õieti.

Öösel näisid kaljud ja järsakud päris mustadena. Kõik oli võõras, tekitas hirmu. Isegi koerad hoidsid Petja jalgade lähedusse. Tähtede all valendas, sädeles lumi, rihmad kriuksusid, katelok kõlksus. Tervenisti kivinenud pime maailm kuulatas teraselt neid helisid.

Õudne . . .

Peab ütlema., et hirm jälitas Petjat. Poiss kuulis, kuidas ta süda peksles, ning ta rühkis üha kiiremini ja kiiremini edasi, kuni väsis täiesti ära, Siis peatus ta ja kuulatas, kartes tagasi vaadata. Polnud midagi kuulda, ainuJt ta oma süda tuksus valjusti. Samal sil-mapilgul meenus talle: niisamuti läksid kord Ivanov ja Speranski. Neil oli palju halvem kui temal. Petja naeratas, lükkas mütsi märjalt otsaesiselt kuklasse, kehitas õlgu, kohendas seljakoti õlarihmu, jätkas rahulikult oma teekonda ja laulis täiest kõrist:

Ja neid, kes lauluga sammuvad kõikjal; ei ole kohutand lahingud ja piin.. .

Ümberringi oli muutunud veelgi pimedamaks, nagu sünnib alati koidu eel. Vaikivana ja mornina kuulatas org laulu.

Viimaks lõppes öö. Idas, mägede ja sopkade taga lõi taevaserv hahetama. Silmapiiril lõi helendama kitsas vööt. See laienes a,egamisi ja värvus roosakaks. Algas selge päikesetõus. Taevas kaotas pikkamisi oma tumesinise värvuse. Valgus tugevnes, nihkus ülespoole, tähed kustusid ning helepunane kurna levis taevavõlvil üha kaugemale jal kaugemale. Varsti kattis ta juba poole taevast. Petja rühkis otse tõusva päikese poole, tervitades teda naeratusega, jahedana, kuid heledana kerkis päike oranžis udus sopkade tagant ja lumel lõid briljantidena särama miljonid sädemed, mis olid niivõrd eredad, et Petja pidi silmad sulgema. Kui ta mõne hetke pärast nael uuesti avas, oli juba tõeline päev: pimedus, hirm ja tusk olid jäljetult kadunud, ta süda muutus rõõmsaks Ja kergeks.

Petja vaatas läbi binokli.

Kusagil seal, kus org tegi käänaku, mustlendas mets.

Keskpäeval, kui lumi hakkas suuskade all kahisedes kokku vajuma, puude otsast aga pudenes maha valgeid kamakaid ja vabanenudjaksad sööstsid rõõmsalt ülespoole, otsusitas Petja peatuma jääda. Nüiid päike mitte ainult ei valgustanud, vaid isegi soojendas. Kogu keha oli tulvil väsimust ja rammestust. Uni vaevas vastupandamatult.

«Mul on õigus puhata,» kinnitas Petja iseendale.

211

«Ma ju liikusin edasi pool ööd, nüüd võin siis pool päeva ka puhata.»

Ta askeldas juba mahalangenud kuiva puutüve juures.

Metsas oli millegipärast rõõmsam olla. Kuigi see piki oja kasvav kõrgmäestiku salu oli õige kidur, koosnedes vaevakaskedest ja sammaldunud tüvedega peenikestest lehistest, oli see ikkagi mets. Ja kus leidub taimestikku; seal on ka elu.

Pole kuigi raske puhastada suusa abil lumest platsikene vana puu juures kuni samblani, milles punetavad helmestena veel mullused pohlamarjad ja haljendavad läikivad pohlalehed. SeejäreJ kuhJata kuivi oksi sellele platsikesele ja süüdata tore lõke, nii et leegid taevani paiskuvad! Sulavast lumest ja tahenevast maapinnast kerkib auru. Peab ennast eemale nihutama ja kuiva leitsaku eest kinni katma, ehkki jahtunud ihu tahaks nii väga kallist soojuslt endasse koguda. Las lõke põleb lõpuni. Hõõguvad söed on tarvis platsikesele1aiali loopida, ja kui, söed tumedaks tõmbuvad, siis tuleb sooja maapinda katta seedermänni või isegi lehise okstega, okste peale oma magamiskott laotada, siis selle. sisse pugeda, mõne hetke järel si!mad sulgeda, selg. päikese poole pöörata ja magada, magada!

Juba suigatades nägi Petja Tui sõbralikke silmi.

Koer lakkus ennast väsinult ja pühkis ninalt valgeid ebemeid. Ta kõrval istus vagaselt Kaava.

«Sõite? . .. Muidugi, märjal lumel saate päris hõlpsasti valgejänese kätte. Aga katsuge lumekoorikut mööda. . .»

Ja uinus, jõudmata lauset lõpetada.

Petja ärkas siis, kui päike oli juba loojunud, kui taevas hakkas tumenema ja idas süttis esimene täht. Õhk oli muutunud ergutavalt kargeks.Väljapuhanud ränduril oli soe, isegi palav mugavas karusnahkses kotis.

Ta ringutas ennast, nii et kondid raksusid, ja vaatas ringi. Ta kõrval magasid koerad. Kõikjal valitses rahu ja vaikus.

Kuid Petja ei saanud kohe edasi minna. Lumi oli vettinud, vajus kokku, iga sammu astumine nõudis suurt vaeva.

212

«Parem on ära oodata,» arvas Petja. «Nüüd puhkan, aga öösel, kui külmemaks läheb, kihutan edasi.»

Lõke lõi põlema. Ta oli vististi pimeduses kaugele nahtav - punakas silm metsa mustal taustal. Petja sulatas katelokitäie lund, keetis mustasõstra lehti mida talle oli teele kaasa andnud Vladimir Ivanovitš, ja jõi suure mõnuga seda «teed», hammustades juurde pirukaid, kusjuures tuletas korduvalt hea sõnaga meelde Luka Lukitši.

Alles kesköö paiku pani ta suusad alla, heitis hüvastijätuks pilgu hõõguvatele sütele ja läks edasi mööda orgu, mis kulges lõunasse.

Öösel kuulsid vaikse eelmäestiku harvad elanikud jälle inimese laulu: seda laulis üksik poiss, kes suusatas kiiresti mööda kitsast orgu. Rebane ajas kõrvad kikki, jänes nuusutas

niiske ninaga, viivuks kergitas oma valkjaid, kilejaid laugusid melanhoolne vares, kes oli oksal magama jäänud. Kõik kuulasid seda laulu, mis aegamisi vaibus, kaugenedes pärivoolu piki oja. Siis muutus ümberringi kõik jälle elutuks, pimedaks ja vaikses . . .

Päev, kaks, kolm, neli. . .

Viiendal päeval oli Petja sunnitud kõrvale pöörama, lahkuma meeldivast orust, kus võis leida puid ja koerte jaoks toitu. Org suundus itta, Petja aga läks endiselt lõuna poole, otse üle madalate sopkade, läbi nõgude; ta sumas lumes, ronis üle kaljuste mäeharjade, suusad õlal, veeres alla tundmaltute ojade jä'rskudelt kallastelt. Pöörase jõe org oli vististi juba lähedal; sealt jäi veel minna ainult pool maad kogu teekonnast.

Mägedes ei saanud ta öösiti edasi liikuda: marsruut oli muutunud juba liiga keeruliseks ja segaseks. Eksid öösel ära ja oledki omadega läbi. .

Mida kõrgemad on mäed, seda madalam ja hõredam on mets. Kuid sopkade vahel, nõgudes oli taiga vana ja vaikne, täis tormiga mahamurtud, maha langenud puid. Nõgudes oli palavavam, seal püsis soe õhk liikumatuna. Lõunapoolsetel nõlvadeI aurasid paljandikud, järsakutelt langesid veetilgad rõõmsa kõlinaga alla, lumi kirendas rabakanade, metsiste ja laanepüüde jälgede mustrist.

213

ühel seesugusel päikesepaistelisel päeval jõudis Petja Odintsov «paljaspea» (nõnda nimetatakse siin ilma taimkatteta kaljuseid sopkaid) tipule ning tõstis rõõmsa hämmastusega käed üles: kaugel ees mustendas all tihe metsamassiiv ja silmapiiril sädeles talle nii hästi tuntud mäeahelik. See oligi Pöörase jõe org!

Sinna pidigi ta alla laskuma, seal on tal võimalus puhata ja küttida, .et värske jõuga sooritada veelgi raskem hüpe lõunasse, oma geoloogilise baasini, maanteeni, mida mööda on võimalik Hamadani sõita.

«Tähendab, sa lähed õigesti, seltsimees Odintsov!» kiitis Petja valju häälega iseennast. «Läki!» hüüdis ta koertele ja tõttas kergeltallapoole, sõites suuskadel poolpõiki üle veerja nõlvaku.

Mets muutus taas üha tihedamaks Ja kõrgemaks. Petja oli sunnitud suusad ära võtma ja padrikust jalgsi läbi tungima. Lumega kaetud mahalangenud puud tõkestasid teed, siin-seal varitsesid teda äraandlikud augud. Jäneste, rebaste ja isegi huntide sajad jäljed tõendasid, et kogu nõgu oli asustatud, et siin pulbitses elu.

Ühes kohas läks nõgu kitsamaks. Kahel pool kõrgusid järsud, peaaegu püstloodsed kaljuseinad. Pime ja niiske lõhang oli täis suuri papleid, mille all kasvasid tihedalt sookailud. Kusagil lume all vulises nähtamatu oja.

Petjal hakkas pisut kõhe.

«Edasi!» hüüdis ta koertele Ja need jooksid temast mööda. .

Järgmised sündmused aga toimusid nagu filmis, mis on vändatud aegluubi meetodil.

Koerad pistsid pööraselt haukuma, Petja kogenud kõrvad tegid kindlaks, et nad haukusid suure looma peale. Ta viskas kähku seljakoti maha, võttis püssi laskevalmilt kätte ja tõmbas kuked vinna. Haukumine ei kaugenenud ega -lähenenud. Petja astus mõne sammu edasi. LImus nähtava,le väike kitsas lagendik kaljude vahel. Peenikesel kuivanud puul istusid küüntega tüve külge klammerdunult kaks karupoega ja vahtisid metsikult ringi. Tui ja Kaava tantsisklesid puu ümber, haukudes kutsuvalt, nii et ümbruskond rõkkas.

Petjal jäi hing kinni. Ta võttis masinlikult püstoli

214

pükste tagumisest taskust välja ning pani poolkasuka tasku. «Kohe ilmub raevunud emakaru,» vilksatas ta peast läbi. Läheduses paistsid üleulatuvad järsud kaljud, millede all oli arvatavasti koobas, kust koerad olid karupojad välja ajanud. Kuhu minna? Tagasi? Kuid hirmuäratav mõmin kostis just selja tagant. Salkus karvadega hirmus emakaru ruttas poegadele appi, murdes raginal maha põõsaid. Kui juba rahuarmastav kana

tormab koera kallale, kaitstes oma tibukesi, siis millega võib toime tulla raevunud emakaru?!

Koerad olid ametis karupoegadega, kes kujutasid endast nende arvates väga kerget saaki, seepärast märkasid nad emakaru alles siis, kuitoo oli juba liiga ligidal. Petja seisis tal just tee peal ees. Ema häält kuuldes tõstsid karupojad pöörast kisa. Emakaru karvad tõusid turri, ta läks maruvihaseks, tal polnud isegi mahti tagajalgadele tõusta. Otsekui raske pomm sööstis ta Petja poole. Kostis pauk. Kõrv koos karvatuusti ja lihatükiga eraldus karu pea küljest. Haavast purskas verd. Kurdistunud loom pöördus koha peal ringi, kuid tormas kohe jälle vaenlase kallale. Petja tulistas veel kord, ligilähedalt. Tui kargas ainsa hüppega karule pähe. Kuid hilja, armas Tui, liiga hiljJa tõttasid sa oma peremehele appi! Käpahoobiga paiskas karu inimese maha, kiskus ta rõivad lõhki ja langes talle peale. Meeleheitliku vahvusega tormas Kaava kähmlusesse. Veel kord, nüüd juba karu kere alt, kostis pauk - seekord püstoli oma.

Hatune hiigelkere võpatas, lõdvenes, tõmbus tervenisti krampi. Raevust värisedes puresid koerad metslooma, suhu tungivad karvad panid neid köhima ja läkastama.

Kogu nõo kohal, kus oli aset leidnud see kurbmäng, mis kestis vähem kui minut aega, kõlas surmani kohkunud karupoegade pöörane ulumine; nad istusid endiselt kuivanud puu otsas, klammerdunud kramplikult selle kjilge oma väikeste teravate küüntega...

Kahekümne seitsmes peatükk

SIPELGATE' SUUR üMBERASUMINE. – SURNUD TSOON LAIENEB. - AARETE PÄÄSTMISE PLAANID

Lah ja Met ei ilmunud aedikusse.

«Enneolematu juhtum!» lausus Speranski Uskovile ja ta hääles oli tunda ärevust.

«Nähtavasti on neid miski takistanud. Lähme, Vladimir Ivanovitš, käime gaasikoopa juures ära.»

216

Neil polnud vaja kuigi kaugele minna. Juba poole kilomeetri kaugusel kodust nägid nad koltunud rohtu, närbunud, talvise nukra välimusega põõsaid ja madalate puude kuivanud oksi. Gaas! Mürgipragu paiskas välja üha uusi ja uusi mürgiannuseid. Kraater ähvardas muutuda varsti surmariigiks, mürgitatud kaevuseks.

«Ei, see on rumal! Kas me tõesti ei suuda endid päästa, päästa need hindamatud aarded, teemantide leiukohad, teie märkmed, muuseum, elusad mammutid! Kõige vastikum tunne on tajuda enda võimetust!

Gaas on nähtavasti püsikindel. Ta lahustub nõrgalt, ei segune õhuga ja voolab igasse külge nagu vedelik Ta erikaal on vististi palju suurem kui õhu!.»

«Hm-jaa. .. Kui Petjal ei õnnestu jõuda inimeste juurde, siis... Minul, Vladimir

Ivanovitš, valutab süda õige tihti poisi pärast. Kas ei talitanud .me liiga julgelt, saates teda niivõrd ohtlikule retkele? Kus ta nüüd on? Mis temaga juhtus?»

«Minu arvates on poiss tugeva iseloomuga. Ja taibukas. Ta jõuab eesmärgini,» vastas Speranski.

«Kogu mu lootus rajaneb selleloletusel, et ta leiab kusagil poolel teel inimesi. Aeg on ikkagi valitud õieti. Nüüd alustatakse otsingutega. Peaks ta vaid meie inimesi kohtama!»

«Meie ja kraatri pääsemine oleneb muidugi meie noore kulleri õnnestunud retkest. Kuid me peame ka ise läbi tungima. Tarvis on teha ettevalmistusi evakueerimiseks kraatrist.»

Nad istusid metsas mahalangenud puutüvel. Miski sahistas ja kohmitses rohus nende jalge ees.

«Vaadake!» hüüdis hämmastunud Speranski.

Rohi kihas sipelgatest. Töökad metsaelanikud siirdusid uutesse paikadesse. Kümned tuhanded suured mustjaspruunid sipelgad liikusid ülespoole, Speranski maja suunas. Igal ümberasujal oli kaasas mingi kandam.

Enamik neist tiris suuri valgeid; mune, teised lohistasid vastseid. See sarnanes organiseeritud evakuatsiooniga.

«Niisamuti lahkusid hiljuti linnadest meie inimesed, kui vaenlane lähenes. Me jutustasime teile juba sõjast Hitleri fašistlike hordide vastu,» ütles Uskov.

«Jah. Ma mõtlen kogu aeg oma Petrogradist. . .»

«Te tahtsite ütelda Leningradist.. .»

«Just nii. Ma ei suuda ikka veel harjuda. Mul jäid sinna abikaasa ja kaks last. Poiss oli viie aastane, hüüti Sašaks. Margarita oli kaheksa aastane. Minu abikaasa Sofia Pavlovna peaks nüüd olema viiekümne seitsme aastane...» Ta lisas ohates: «Nemad peavad mind surnuks...»

Uskov sõnas veendunult:

«:Seda rohkem rõõmustavad nad, kui teid jälle näevad. Kuid selleks on tarvis ellu jääda. Oleks ülima!. määral runpl üle elada kõike seda, mida teie üle elasite, -ja hukkuda selle näruse gaasi läbi siis, kui pääsemine on ligi. Teate, meiegi peaksime evakueeruma.»

«Aga kuhu?»

«Kõrgematesse kohtadesse, kuhu gaas esialgu ei ulatu. Kui me ei suuda päästa kõiki elusolendeid kraatris, sii~ kõige tähtsama peame tingimata säilitama. Muide, kas te taipate, miks mammutid koju ei tulnud?»

«Nüüd taipan. . .»

«Nad aimasid vaistuliselt ohtu. Huvitav, kuhu nad läksid?»

Ent mammutid ei suutnud siiski üksindust välja kannatada.

Järgmisel päeval ilmusid Lah ja Met varahommikul maja juurde ning jäid lonte kõigutades lagendikule seisma. Inimesi nähes hakkasid nad pasundama, sabakesi liputama ja kõrvu lehvitama ning kui Speranski ja Orotško nende juurde asrtusid, noogutasid nad rõõmsalt pead. Mammutid võtsid harjunud liigutusega lontide abil sõprade ümbert kinni, panid nad enda selga istuma ja tundes rõõmu selle üle, et neil õnnestus oma peremehi ära varastada, sammusid koos nendega kiiresti ülespoole oma uude elukohta.

Suure vaevaga suutis Speranski neile auku pähe rääkida. Tuttav hääl sundis mam-

muteid lõpuks peatuma ja väevõimuga reisijateks muudetud inimesi maha panema. Kui siis inimesed läksid tagasi maja poole, vaatasid hiiglased kaua nõutult neile järele; ilmselt ei mõistnud nad, miks ei kasutanud kraali peremehed ümberasumiseks nende abi.

.218

Kui inimesed kadusid metsa, pöördusid mammutid vaikides ümber Ja eemaldusid paigast, mille nad olid vaistuliseIt tunnistanud oma elule üliohtlikuks.

Nüüd töötati Speranski koopas innukalt, nõrkemiseni. Kuuest luurajast viibisid kaks kqgu aeg töökohas: tegid tuld, tassisid vett, lõhkusid kangidega järeleandmatut basalti. Oli juba rajatud kolme meetri sügavune lai käik. Oli jäänud veel umbes neli meetrit.

«Kuu ajaga jõuame lõpule,» kinnitas veendunult Ljubimov, kes viibis peaaegu kogu aeg koopas,

«Tähtis on see, kes kellest ette jõuab: kas meie oma tööga või gaas oma praost, sellest oleneb kõik,» naljatas rõõmutult Boriss, silmitsedes kibestunult oma peopesadel rakkusid, mis ei kadunud neilt juba mitme nädala jooksul.

Tööst vabal ajal kõndis Orotško metsas ringi ja vaatas järele, kas mõni loom ei ole veel sinna jäänud. Ja kui ta kohtas seal isekat rebast või kohmakat mäkra, haaras ta viha ning ajas neid taga nii kaua, kuni veendus, et loomad olid põgenenud kraatri mernisse ossa. Uskov ristis Orotško tabavalt «evakueerimispunkti juhatajaks».

Agronooni jälgis ühtaegu külvide seisukorda. Õhtuti kandis ette:

«Oder kõrsub. Kõrsumise aste on keskmiselt kaks koma kolm kümnendikku. Päris hea! Kartulid on üles tulnud, väljalangenuid ei ole. Istikud on normaalses seisukorras, kuid neil päevil oleks vaja neid kasta. Millised on teie korraldused, Vladimir Ivanovitš?»

Uskov naeratas ainult ja lõi käega. Gaas oli aiamaast kolmesaja meetri kaugusel. Kas maksis enam kastmisele mõtelda?   .

Selleks et töökohta kindlustada, otsustati rajada koopasuu ümber tihe kivibarjäär; kui gaas ujutab üle kogu kraatri ja jõuab koopani, siis kaitseb teda mõnda aega barjäär.

Kui müür valmis sai, kujuneskoopasuu ette piiratud, hoov, mille pikkus oli meetrit kolmkümmend ja laius meetrit kümme-viisteist. Avatuks jäi esialgu ainult sissepääs luurajate jaoks. Kui gaas töökohani jõuab, või

219,

vad mehed iga silmapilk käigu kividega täis toppida ja saviga kinni määrida ning hoovi jääda, kus, nad võivad pääseda otse koopasse ja - võib-olla - ka laia maailma.

Kõigepealt kanti sellesse hoovi teemandid. Seejärel toodi sinna kuivatatud lihast, kaladest ja köögiviljadest koosnev puutumatu toidutagavara. Tassiti kohale palju küttepuid, kaevati hoovi väike bassein, mis tihendati saviga ja täideti veega. Nüüd võis ootama jääda..

Uskov, niisamuti nagu kõik teised, pidas rangelt kinni tööjärjekorrast koopas. Kuid pärast oma vahetuse lõppu võttis ta gealoogilise vasara ja läks metsa. Milline saatus neid ka ei ootaks, pidi ta ikkagi töötama, la pidi kraatrist täieliku ettekujutuse saama. Maakoore kihid kujutavad ju endast Maa geoloogilise ajaloo avatud raamatut. Muudkui loe.

Eriti visalt otsis Uskov kimberliite. (Peale tolle teemantesisaldava «toru», mille ta leidis Speranski koopa lähedalt, õnnestus tal leida kimberliitsavi ka järve põhjast. Järve

lähedalt oJast leidis ta kuus pähklisuurust teemanti.

Kuid kraatris ringi kõndides lä,ks Uskov aeg-ajalt piiri äärde, mille taga ei alnud elu. Gaas levis üha kaugemale ja kaugemale. Ta oli juba ära mürgitanud jõe elanikud - järve pinnal võis näha massiliselt surnud kalu; gaas hiilis mööda lohkusid ning jänesed, siilid ja hamstrid, kes ei jõudnud ära põgeneda, jäid surnult lamama ta teele.

Kord läks geoloog koos Orotškoga kraatri ülemisse ossa, et vaadata terrassi lähiseid, kuhu lumetorm oli heitnud neid kõiki mõne kuu eest..

Just siia, ülemisse kraatrisse olid nüüd ümber asunud loomad alumisest kraatrist. Rõõmsalt ja kärarikkait hulkusid lagendikul mägilambad, kiirustamata, murelikult tatsasid ringi karud, väiksemad loomad sagisid rahus ja põõsastes.

«Seal ongi meie sõbrad!» hüüdis Or:otško.

See hüüatus käis mammutite kohta. Nad sammusid inimeste poole, pead maas, viibutades sõbralikult lontidega, otsekui kummardades tuttavatele.

Uskovil ja Orotškol õnnestus ronida terrassile;

«Olemegi peaaegu vabaduses. Veel meetrit viiskümmend - ja ongi mäetipp. Ligidal, eks ole?» lausus geoloog.

«Näha on, aga näppu ei saa!»

«Me päästame nii loomad kui ka taimestiku,» ütles äkki Uskov veendunult. «Vaadake, Aleksander Aleksejevitš. Kõige kitsamas kohas, kus mõlemad kraatrid ühinevad, on vaheseina laius kõigest kolm-nelisada meetrit. Külgedel aga kõrguvad järsud, üsna pragunenud kaljuseinad. Kui me midagi muud ei suuda välja mõtelda, siis niipea, kui me välja pääseme ja lõhkeainet hangime, purustame kaljuseinad ning eraldame endid müüri läbi alumisest kraatrist. Läänepoolne kraater hävineb. Olgu. Kuid see kraater koos loomade ja metsadega jääb. Looduskaitsealaks!»

«Kuid esiteks peame ise välja pääsema,» tähendas ettevaatlikult Orotško.

Kahekümne kaheksas peatükk

JUTUSTAB SELLEST, KUIDAS ALGASID OTSINGUD JA KUHU SUUNDUSID TRUSTI PEAMISED OTSIJATEGRUPID

Aprilli algul kogunes haruldaselt palju rahvast Põhja-Lõuna maantee lõpp-peatuskohta, üle tuhande kilomeetri kaugusele Hamadanist, väikese taigajõe kaldale, kus asus geoloogiabaas number. kaheksa. Siin olid koos geoloogid, teejuhid, töölised. Valiti välja jakuutidest kütte, kes kandsid oma tavalisi itšiige ja nahkjopet, mis oli pealt kaetud kuhljankaga - noorte põhjqpõtrade nahkadest õmmeldud sooja mantliga, mida. tõmmatakse selga üle pea. Nad avaldasid ise soovi minna otsima kadunud uurimisrühma. .

Kõik olid relvastatud. Igal jakuudil tolknes selja taga oma vintšester. Geoloogid ja töölised olid relvastatud jahi- ja vintpüssidega.. .

Baasi läheduses sõid põhjapõdrad. Taigast, kus loomad kaapisid laiali lund, otsides oma lemmiktoitu põdrasamblikke, kostis nende kellukeste kõlinat. Palkmajakeste ja ladude juures komplekteerisid kogenud

ajurid põdrarakendeid. Kitsad ja pikad nartad sõitsid aitade juurde ning osavate kätega taigaelanikud laadisid neile kaste ja kotte. Läheduses pruuskasid väikesed sagris karvaga hobused. Nende ette sõimedesse oli pandud värskeid heinu, kastidesse oli ohtralt

puistatud kaeru - hobuseid toideti hästi enne pikka ja rasket teekonda.

Päikesepaistel lamasid koerad. Nad olid juba rakendite viisi ära jaotatud ja proovisõidud sooritanud. Hatused laiikad, seitsme-üheteistkümne kaupa rakendis, olid juba üksteisega harjunud ja rahunenud; nad lamasid nüüd kerratõmbunult, silmitsedes kärarikast laagripaika. .

Viidi lõpule viimased toimingud: puhastati ja kontrolliti püsse, täideti padruaeid, korrastati kandameid, vaadati järele jalanõusid - kas on parajad, kas pole nendega ebamugav käia. Teekonnal on jalanõud vägagi tähtsad. Iga tund oodati teeleasumise käsku.

Majakesest väljusid kaks naist. Kõikide pilgud suundusid neile: nemad olid ainukesed naised sielles kaugelasuvas laagris. Neil olid jalas itšiigide otsa tõmmatud püksid, niisamasugused nagu meestlel, seljas presentkuued vööde ja padrunitaskutega. Vöö küljes noad, selja taga - vintšesterid. Karusnahksed läkiläkid ja soojad kiildad kuulusid matkarõivastuse hulka. Kõige järgi oli näha, et ka naised valmistusid alustama pikka teekonda. .

Nad läksid hobuste juurde, oskuslikult valjastasid ning saduldasid hammustama kippuvaid jakuudi hobuseid; hobused taganesid, raiusid jalgadega.

«Ära hulla!» hüüdis hoiatavalt üks naisratsanikest ja hüppas kergelt sadulasse.

Teine järgnes ta eeskujule.

«Kuhu nad lähevad?»

«Harjutavad oma hobuseid. Tublid naised! Tead, kes need on? Uskovid. Küll on kangekaelsed! Eile läksid Andrei Ivanovitšiga vastamisi. Andrei Ivanovitš tahtis nad siia jätta: teekond olevat hädaohtlik ja pikk, pealegi hulguvad taigas mingisugused bandiidid. Kus sa sellega! Ei tahtnud kuuldagi. Selgus, et nemad on juba palju kordi rännakutest osa võtnud, teavad, mis on hobu-

sekoorem ja sadul. üldse - meie omad, taigaelanikud!. . .».

Samal päeval toimus otsingute üldjuhataja Andrei Ivanovitš Švetsi juures grupijuhtide nõupidamine. Kaheksa inimest kumma.rdusid kaardi kohale. Sellel mustendas täpike: baas number kahewsa. Selle täpikese juurest kulgesid pliiatsiga tõmmatud nooled otse valge laigu keskkohta.

«Tutvuge marsruutidega, seltsimehed. Uurimata rajooni keskpaigani lähevad kõik kuus rühma paralleelkursiga ning liiguvad päevas edasi kakskümmend kuni kakskümmend viis kilomeetrit. Distants rühmade vahel olgu umbes kümme-kakskümmend kilomeetrit. Niiviisi hõivame saja kilomeetri laiuse maa-ala. Sidet gruppide vahel peavad kaks lennukit. Kui teel juhtub midagi erakordset - kui satute Uskovi grupile või ta jälgedele signaliseerige viivitamata lennukitele kahe lõkke abil. Teised grupid joondugu kahele lõkkele Ja mingu appi.»

Major Sidorenko tuletas meelde:

«Tarvis leppida kokku signaali suhtes, mis tuleks anda siis, kui avastatakse nood teised. . .»

«Jah . .. Kui satute tundmatutele, kellest me juba rääkisime, siis tegutsege juhtnööride järgi: arreteerige nad ja saatke konvoi all baasi. Vastuhakkamise puhul on lubatud ennast kaitsta. Seesugusest kohtumisest anda lennukitele märku kolme lõkke abil. Kui oleme jõudnud kahesaja-kahesaja viiekümne kilomeetri kaugusele, tuleme kõik kokku ja

arutame olukorda. Kogunemiskoha näitavad ära lennukid. Nad heidavad alla vimplid. Järgnevalt tegutseme vastavalt olukorrale. Väga võimalik, et tuleb jälle lahku minna. Muide, mõni sõna kogunemiskoha kohta. Möödunud korral avastasid lennukid mäekuru taga huvitava oru kinnikülmumatu jõega, . mis kaob õige kitsasse lõhangusse või voolab maa alla. See org huvitab meid esmajärjekorras. Uskov mainis teda oma ettekannetes.»

«Millal me teele asume, Andrei Ivanovitš?» küsis keegi.

«Homme varahommikul. Neljanda grupi juurde, mis suundub otse põhja, komandeeritakse Uskovid ja major

Sidorenko. Lennukid alustavad patrullimist kolmandal päeval. Nende numbrid an: 06032 ja 05640. Pidage meeles.»

Päike oli alles kusagil kaugel silmapiiri taga, külmunud maa kohal lasus varajane tähine hommik, mis ei erinenud millegagi ööst, kui baasis muutus elavaks. Lõid krigisema nartade jalased. Hakkasid kiunuma kärsitusest värisevad koerad. Hobuseid saduidades rääkisid luurajad summutatud häälel, otsekui ei julgeks nad öövaikust häirida. Pimeduses vilkusid laternad, kõlasid vaiksed käsklused. Siis jäi kõik vagaseks. Esimestena alustasid teekonda karusnahkses rõivastuses madala kasvuga suusatajad, kes läksid vaikides nagu viirastused üle lummemattunud jõe. Nendele järgnesid koerte-rakendid. Kostsid ajurite iseloomulikud hõiked: «hohhhahh-hohh!» ning inimestest, põhjapõtradest, koertest ja veohobustest koosnev pikk must pael roomas metsa, kus ta hargnes hiiglasliku lehvikuna kuude suunda.

Kõlasid viimased lahkumissõnad, sooviti. vastamisi õnnelikku reisi - ja kõik otsija-tegrupid asusid teele eri suunas. Lume jäisele koorikule jäid ainult vaevumärgatavad jalastejäljed ja kitsad rajad, mida olid sisse sõt kunud veohobuste karvased jalad.

Baas tühjenes. Sinna jäid ainult valvur ja radist. Juba kolmandal matkapäeval, kui tõusti veerjale kaljusele sopkale, märkas keegi teise grupi küttidestpuud, mille koore sisse oli täkitud ristikujuline märk.

«Värske,» lausus kütt veendunult. «Vaik ei ole veel heledaks tõmbunud. See on tehtud kirvega, väikese kirvega, nagu on Nikolail. Nemad!»

Umbes kaheksa kilomeetri järel märgati veel üht niisugust märki. Nüüd liikus grupp kindlalt Ljubimovi jälgedes, kaldudes esialgsest kursist pisut ida poole. Anti teada Svetsile. Ta sõitis koertega kohale, vaatas täkkeid ja kiitis uue marsruudi heaks. Pärast seda jõudis teine grupp kuuendal matkapäeval juba niivõrd ligidale neljandale grupile, et nad nägid tihti teineteist mõne sopka tipult.

Lennukid lendasid ühe grupi juurest teise juurde, kuid ei näinud kusagil ihalda,tud suitsusignaale.

üheteistkümnendal päeval jõudis neljas grupp kitsasse lõhangusse, liikus mõni kilo-meeter edasi ja peatus. Kaugemale nad sõita ei saanud. Tuli tagasi minna või mööda kitsast teerada üles ronida.

Teejuht ütles hobuse seljast maha tulemata:

«Sellel teerajal võib oma kaela murda. Siitkaudu inimene läbi ei pääse. Tarvis on tagasi minna, ring teha.»

Samal silmapilgul märkas Veera Uskova midagi. Ta hüppas hobuse seljast maha ja kummardus: kõval saue pinnal oli selgesti näha rautatud hobusekabja jälg.
«Vaadake!»
Kõik ronisid maha ja kõndisid edasi-tagasi. Jah, hobuste jäljed: tavalised H-kujulised naelad, milledega rautati hobuseid trusti kõikides uurimisrühmades. Nüüd polnud enam kahtlust: uurimisrühm number 14-bis oli liikunud edasi just mööda seda teerada.
«Mägedes on ikka nõnda: kust lendab läbi kotkas, sealt läheb läbi hirv. Ja kust läheb läbi hirv, sealt poeb kindlasti läbi geoloog!» naljatas Svets, ja grupp liikus edasi mööda kitsast rada. Hobuseid talutati valjastest kinni hoides.
Varsti jõuti kõige ohtlikumasse kohta.
Veera sammus, liibudes kaljude vastu. Ta ei teadnud, et just siin oli vääratanud Boriss, ja et teejuht oli ta suure vaevaga päästnud.
Mäkketõus möödus õnnelikult. Grupp kiirendas sammu ja liikus aina ülespoole ja ülespoole, kuni ilmus nähtavale suurepärane vaade määratu suurele orule lumest juba vabanenud aasadega, tihedate metsadega ja käredavoolulise jõega, mille vood veeresid kohinal ja mürinal allamäge, metsikusse veekeerisesse.
Keegi ei kahelnud enam selles, et kadunud uurimisrühm oli laskunud just sellesse orgu. Kas võis geoloog seesugusest ahvatlevast maanurgast mööda minna?
Kõik silmitsesid ülal võlutuina avarat orgu, teda piiravate mäeahelike teravaid tippe ja mägedevaheliste nõgude musti pragusid Ja metsi, metsi, metsi, mis katsid kogu seda salapärast maakohta!
«Nemad viibivad kusagil siin,» mõtles endamisi Varvara Petrovna ja ta süda hakkas valutama. «Aga kas nad on elus?»
225
Ta ohkas raskelt.
Veera astus ema juurde ja kaisutas teda. Neiu mõtles sedasama.
Major Sidorenko istus kivile ja uuris kaua orgu, läbi binokli. Huvitav paigake . . . Major pööras binoklit paremale ja vasakule. .
Miski ei häirinud looduse ürgset rahu. Inimtühjana, vaiksena, langeva vee kõminaga, millega kõrv harjub niisama ruttu nagu kella tiksumisega vaikses toas, nõnda võttis Püörase jõe org vastu tulnukate uut gruppi. Järsku läigatas midagi. Veel ja veel, kord. Mingisugune võõras ese. . . Mis see võiks olla? Kuidagi ei suuda kindlaks teha. Major vihastas oma silmade peale, binokli peale, ja pöördus viimaks Veera poole:
«Vaadake teie, teil on võib-olla silmanägemine parem. Mis asi seal kaldal läigib? Näete seal, vee lähedal. . .»
Neiu uuris tükk aega, kallast läbi binokli.
«Minu arvates on see konservipurk,» ütles ta viimaks.
«Ja kõrgemal põõsastes ma näen ritvu . . . Telgi sõrestik ja. . . ja. .. lõkkehark.»,
«Sel juhul lähme edasi, seltsimehed,» kiirustas Svets.
«Laskume siitsamast otse jõesuudme juurde.»

Kahekümne üheksas peatükk,

MILLES ILMUB ESIPLAANILE KÕVERSUINE INGEL

Külmas õhus levivad helid õige kaugele ja püsivad kaua. Helitekitaja vaikib ammugi,

kuid mäed vallatlevad ikka veel, korrates seda heli.
Kõversuine Ingel muutus, väga rahutuks, kui ta kuulis üksteise järel mitut pauku, mis lajatasid ootamatult kusagil eemal. Paugud olid kõmisevad, mitte vintpüssi omad. See asjaolu rahustas teda mõnevõrra: tähendab, see pole valve, need pole sõdurid...
Kuid Ingel muutus siiski valvsaks.
Ta tõusis ja väljus tasakesi koopast.
«Kuhu nüüd?» küsis unise häälega Knõšš, paotades üht silma.
226

«Ei kuhugi,» ütles Ingel ja läks paukude suunas.
Mets oli selles kohas väga tihe ja pime, seal leidus rohkesti maa seest välja kistud puid - see oli kõige sobivamaks elupaigaks metsloomadele. Väikese oja kaldal, mis oli juba paiguti vabanenud lumest ja jääst, mustendas järsu kivirusuhunniku sees sügavauk: hiiglasuur lehis oli maha langenud ja paksu mullakamara kihi püsti ajanud, paljastades seeläbi kivirahnudega kaetud kollast saue. Paistis, et selle augu kallal oli kunagi rassinud töökas karu. Ta oli kivid välja kangutanud, saue laiali kaapinud ja endale sügava, mugava koopa teinud. Hiljem aga vististi ära läinud või hukkuhud. Koobas oli tühi. Selle leidsidki põgenenud bandiidid, kes tegid siia endile urka.
Koht oli soodne ka sellepoolest, et isegi suurest lõkkest ei kerkinud suits kõrge metsa kohale, vaid hajus okste vahele; see oli üsna tähtis asjaolu nende arvates, kes varjasid endid võõraste pilkude eest.
Bandiidid elasid Póörase jõe orus ligi nädal aega. Nad olid tulnud läänest pärast pikki eksirännakuid mööda lumiseid mägesid, ja otsustasid siia peatuma jääda, sest siin leidus puid, vett ja isegi kalu ning marju.
Neil oli kõike olemas: neil. olid kirved, noad ja tubli toidutagavara, mis oli röövitud töölisasulast.
Mõrtsukad elasid päevast. päeva. Maga, söö, kõnni mööda metsa. . . Mida sa veel tahad? Kas või üks päev, aga sinu oma! Ainul,t Ingel ihkas siit ära minna. Tõsi küll, ta ei rääkinud oma igatsusest kaaslastele, ja lugeja kuuleb õige varsti, mispärast ta seda ei teinud. Ingel lootis leida kulda, palju kulda, jõuda välja mere äärde ja sealt kuidagiviisi, mõnel salakaubavedajate kuunaril lipsata välismaale. Seal ootas teda tema arvates muretu, ohutu elu.
Selle igatsusega hulkus Ingel piki oja kaldaid ning uuris sünge pilguga kiviklibu ja kaljusid, tormas kvartsikübemete poole ja vahtis umbusklikuIt ringi - kas ei luura teda ta sõbrad.
Kuid ta ei leidnud ikka veel kulda. Looduses on kuld alati varjatud inimeste silmade eest, eriti just vilumatute silmade eest. Võib isegi kõndida mööda kulda, kuid
227

seda mitte märgata. Kõversuul alid sitked ja tugevad käed. Kuid need käed oskasid suurepäraselt käsitseda pussi, aga põlgasid labidat.
. . . Niisiis tungis Ingel läbi tihniku, roomas mahalangenud puude alt läbi, peatus sageli ja vahtis valvsalt ringi. Kui ta metsaservalt jõudis, peitis ta enda puude taha ja teritas kõrvu.
Pikakasvuline, kandine, pikkade sooneliste kätega bandiit seisis seal, nõjatudes puu najale. Tal olid õrnad, isegi ilusad näojooned, pisike suu, paksud huuled, peenikesed

kaardus kulmud ja heledad, ilmetud sinisilmad.
Jah, kunagi ali see mees kindlasti ilus olnud. Kuid mingis kähmluses oli keegi tõmmanud naaga üle ta näo.. Sellest jäi järele arm, mis algas parema kulmu juurest, kulges üle põse Ja nina ning otsekui venitas välja vasakule poole bandiidi väikese suu.
Ingel seisis mõnda aega, seejärel läks pika sammuga läbi hõreda metsa, nõost eemalt mööda.
Oatamatult tundis Ingel suitsu lõhna. Metsast kostis koerte haukumist. Seisukord muutus keerulisemaks. Koerad võivad võõrast haista... Ingel otsustas läheneda tuulealusest küljest ja vaadata nõkku ülalt, mäe otsast.

. . . Nüüd aga peame natuke tagasi minema.
Me jätsime Petja Odintsavi surnud emakaru kaisutusseo Tui ja Kaava rassisid meeletult, katsudes looma keret eemale lohistada ja noormeest vabastada.Viimaks liigutas Petja ise, tõmbas jalad enda alla, liigutas ettevaatlikult õlga ja veeres raskelt eemale.
Ta oli üleni verine ja tundis külje sees teravat valu.
Haavatud!. . . üles tõusmata pühkis Petja märja lumega oma veriseid käsi, tõstis püstali maast üles ja vaatas ringi. Elus! Kuid külg valutas väga! Otsekui põletas tulega. Petja vaatas järele - poolkasukas ja jopp olid lõhki kistud, ihul paistsid neli sügavat veristvorpi karukäpa jälg. Kõigepealt oli tarvis süüdata lõke. Teiseks oli vaja vett. Petja murdis kuidagiviisi oksi ja tegi tule üles. Varsti hakkas tule kohal susisema lumega täidetud katelok ja nõnda hankis ta vett. Seejärel Petja riietus lahti, lõdisedes külmast, pesi haavu ja sidus
228
endale tagavarasärgi kõvasti ümber. Verejooks lakkas, kuid valu ei vähenenud.
«Pole viga,» mõtles Petja, «küllap paraneb...»
Samal silmapilgul tuli talle meelde: keegi oli talle rääkinud, et mägra- ja karurasv ravib hästi haavu. Vist Nikolai Nikanorovitš. Just nii. Petja astus karu juurde ja lõikas kere küljest tüki rasva. Küll ali rasvane, see emakaru! Petja pidi sideme jälle lahti harutama. Ta sulatas rasva tule kahal, ära, määris sellega ama külge ja sidus haava jälle kinni. Enesetunne muutus paremaks. Vähemalt nüüd ei kleepunud side ihu külge.
Koerad heitsid pikali, nad olid karulihast kõhu täis söönud. Petja keetis sõstralehti, jõi teed ja tundis niisugust väsimust, et suutis suure vaevaga aseme jaaks aksi lõigata. Uni vaevas teda. Ta puges magamiskotti ning jäi sedamaid magama, otsekui oleks tühjusesse langenud.
Alles magades tundis paiss, et ta lõdises, kuld mitte külmast. See oli palavikust. . .
Isegi koerad ei kuulnud, kui võõras roomas päris järsaku servani ja painutas seeder-männi aksa kõrvale. See võõras mees märkas all, kõigest kümne meetri kaugusel kaljust, lõket, kaht sagris karvaga koera ja magavat paissi. Natuke maad eemal lebas tapetud emakaru. Paistsid suusad. Püssikaba ulatus välja magamiskati alt magaja külje ääres.
Kõike seda nähes taipas Ingel, mis nimelt ali juhtunud nõos. Kuid kes on see nooruk koertega? Ja mispärast on ta üksi? Üksinda ei kõnni taigas keegi, isegi mitte relvaga.
Bandiit roamas ettevaatlikult tagasi ja sammus seejärel ülespaole, et kontrollida, kas seal on veel mõnda inimest. Varsti avastas ta suuskade ja koerte jäljed. Üksipäini. .. Seal polnud kedagi teist!
«Mida ta siit otsib?» juurdles bandiit. õhtuhämaruses Petja ärkas ja tundis kohe, et

palavik oli tõusnud. Põsed õhetasid, külje sees kõrvetas valu. Ta tahtis juua. Petja tõusis kuidagiviisi Ja hakkas kössitõmbunult raiuma kuiva puud, sest lõke ali ju vajalik. Ilma lõkketa võib pakase käes hukkuda.

Kui tuli kandus lõkkele ja hakkas särisema küpsev

229

karuliha, muutus Petja rõõmsamaks. Täna-homme lamab ta siin ja puhkab, ta külg paraneb ja siis jätkab ta oma teekonda lõunasse. Muuseas, mitu päeva on ta juba teel olnud? Kümme, kaksteist päeva?

Noormees otsustas võimaldada enesele sel ööl kas või lühema puhkuse. Kui ta on välja puhanud, siis tuleb minna Pöörase jõe alamjooksuni, otsida üles endine peatuspaik soojaveejärvede kaldal, elada seal päev või kaks, täiendada oma toidutagavara kalade ja ulukite näol ning seejärel tõtata edasi üle mäekurude lõunasse.

Ta ei tahtnud enam magada. Petja istus kotil tule ääres, puhastas püssi, vaatas üle suusad ja uuris kaua kaardil oma marsruuti.

Kui Petja oleks pilku tõsltnud, oleks ta näinud Kõversuulist Inglit. Bandiit istus kaljul ja silmitses teda muiates. Vaat keda kohtas ta siin taigas! Poisikest!

Mida see jõnglane siit otsib? Kuid näib, et see on julge, vahva poiss! Näe, millise eluka ära tappis. . ..

Ingel irvitas, kohendas peas mütsi Ja sammus julgelt lõkke poole.

. . . K:oerad kargasid üles. Tui tormas käratult võõra kallale ja klammerdus otsekohe ta jalasääre külge.

Petja haaras püssi. Pimedusest kostis hõige:

«Hei, kes seal on? Koristage koerad!»

Petja tõttas hääle suunas, tuletukk käes, ning nägi meest, kes vähkres lumes ja rapsis meeleheitlikult noaga, kaitstes ennast koerte eest.

«Minge lõkke juurde,» kamandas Petja rangelt ja istus, püss käes, oma endisele kohale.

Ta süda peksles kõvasti ja ärevalt.

Kolmekümnes peatükk

BANDIITIDE KÄES VANGIS. - ÜLEKUULAMINE. - PARVEGA MÖÖDA PÖÖRAST JÕGE

«Küll sul on aga elajas,» lausus tundmatu tervituse asemel ja istus Petja vastu, piiludes altkulmu kartlikult koerte poole, kes seisid valvsalt oma peremehe kõrval.

«Kuidas sa siia sattusid, poiss?» .

230

«Aga kes teie olete?» küs'is vastuse asemel Petja, silmitsedes seda otsekui taevast alla langenud võõrast, ja asetas püssi põlvedele nõnda, et rauad olid nagu kogemata suunatud võõrale rindu.

«Korista püss ära, jõnglane. Tead, mina sind ei karda, mina olen vana hunt, kes on juba püssirohtu nuusutanud. . . Sa küsid, kes ma olen? Meie rahmeldame siin šurfides. Oleme töölised.»

«Šurfides? Kas siin töötab mõni uurimisruhm? Kelle oma?»

«Kust sina kõiki rühmi tead.. ütleme, et Petrovski oma. Kas oled temast kuulnud? Sellestsamast, kuidas ta nüüd ongi, trustist. . Kas tunned?»

«Ei. Kus nad on?»
«Ära kiirusta, küllap näed. Ja kes sina oled, miks sa ei vasta?»
«Olen kütt. Kütin karusid.»
«Üksinda.?»
«E-ei,. Minu järel tuIevad teised. Viiekesi. . .» Kõversuu naeris. Hulgus märkas haiglaslikku puna Petja näol ja tule ääres vedelevaid veriseid kaltse.
«Karu kriimustas sind vististi?» - ta püüdis oma häälele anda kaastundlikku varjundit. «Endal on kindlasti valus, aga eputad. Heida pikali, ma valvan ise.»
«Kas rühm asub kaugel?»
«Jõe ääres. Homme hommikul lähme sinna. Ma kuulsin pauke, sõbrad ütlesid: mine ,vaata. Siin nägingi sind.»
«Kuidas te siis ilma relvata tulite?»
«Mina või? Aga see...» Ingel võttis taskust püstoli ja pillutas seda peopesal.
Petja sattus veelgi rohkem ärevusse. Ta teadis, et uurimisrühmades ei anta töölirstele välja, sõjaväepüsto'leid. Siin ei olnud kõik korras. Talle tuli meelde Uskovi hoiatus selle kohta, et taigas võib pagan teab kelle peale sattuda, ning ta tundis järsku täie selgusega, et tema ees istub bandiit. Petjal hakkas hirm.
«Sa ära karda,» ütles tundmatu, kes ilmselt aimas Petja hingelist seisukorda. «Anna õige mulle süüa. Mis sul on?»
231

Ingel, kes hoidis endiselt püstolit käes, tõusis ja astus Petja poole. Tui hakkas urisema Ja sööstis edasi.
«Nonoh!. .. Aga muidu...» - Ingel suunas püstoli koerale. .
«Pane püstol ära!» kähvas Petja teravalt.
«Või nii. . .» ühmas Ingel ja pistis püstoli rahulikult tasku. «Hoia elajaid kinni, ma lähen lõikan endale liha.»
Ta tõmbas välja pussi ja läks tagasi vahtides karu juurde. Petja tõmbus kössi. Mis teha? Põgeneda? Kuhu sa siin põgened? Lasta hulgus maha? Kuid mispärast? Äkki on ta korralik inimene?
Kõversuu tõi liha, lõikas selle tükkideks, pistis tükid kepi otsa ja hakkas küpsetama.
Tekkis vaikus.
Petja püüdis kramplikult mingile otsusele jõuda.
«Teate mis,» lausus ta viimaks. «Taigas on inimesed umbusklikud. Teie. . . minge omade juurde, jätke mind üksi. Homme kohtume ja lepime kõigis asjus kokku. Eks ole?»
Ingel ei vastanud. Taloli kange tahtmine sellele poisinolgile vastu kõrvu anda, temalt asjad ära võtta keksigu siis pakase käes. Kuid koerad!.. . Ja püss! Asi seisis selles, et püstolii, millega ähvardas Ingel, puudusid padrunid.
«Ajad minema? . . Kuhu ma siis pimedas lähen? Eksin ära ja külman surnuks. Ööbime koos. Ära karda, ega ma sind ära söö.»
Ja kas tohibki ajada inimest lõkke juurest kusagile pimedusse, metsa, lumme? Kes ta ka ei oleks, kuid ini mest peab tule juurde laskma.
Ja Petja nõustus.
«Hea küll, ööbige siin! Ma... olen pisut haige.
Nii et teie ise... Tehke suurem tuli üles, raiuge oksi valmis ja heitke teisele poole.»
Kõversuu ei ütelnud selle peale midagi. Ta taius oksi, tõi hagu ja heitis okstele, näoga

tule poole, nõjatudes küünarnukile.
Petja istus teisel pool lõket. Ta võitles mehiselt unega, teinud otsuseks, et ta ei jää üldse magama. .
Algas öö, kõige pikem ja rusuvam öö, mida Petja oma elus oli kunagi mööda saatnud. Ta lameskIes, pistnud
232

jalad magamiskotti ja võtnud püssi käte vahele. Koerad rahunesid ja tõmbusid kerra ta kõrvale. Petja ajas silmad pärani, vaatles taevas vilkuvaid tähti, selget Linnuteed. Aeg-ajalt tuli talle peale rammestus, ta kandus sinna, taevavõlvil värelevate tähekujude juurde, ning hakkas hingama ühtlaselt, rahulikult, nii nagu hingavad kõik unised inimesed. Kuid mõne oksakese prõksatus tules või pisemgi krabin teisel pool lõket sundisid teda otsekJahe virguma. Ta ajas silmad veel rohkem pärani, tõstis kähku pea ningtema järel tõstsid pead ka koerad.
Nõnda möödusid pikad öötunnid. Ent hommiku eel, ehkki noormees püüdis visalt unerammestusele vastu panna, läks tal peas kõik segi: tähed, Ingli õudne, suu, lõkketuli, karu lõuad, koerte haukumine ja päikeses särav lumi. Ta jäi magama.
Siis sirutas Ingel välja oma tugeva käe. Ta sõrmed kompasid püssiraudu, püss libises kergelt noormehe nõrgaksjäänud käte vahelt välja. Sedamaid tõusis Ingel kogu oma pikkuses püsti, lõi Petjat oksaga ja hüüdis: «Kuule, sina, jõnglane! Tõuse üles!»
Petja kargas jalule ning jäi ainiti vahtima musti püssiraudu, mida hoidis kõvasti oma käes Ingel.
«Tui, Kaava, hass!» karjatas. Petja võõra häälega.
Koerad tormasid bandiidi kallale. Sedamaid lajatas pauk ja Kaava - Kõversuu esimene ohver - veeres kuulist tabatuna haledalt vingudes eemale. Tui sööstis pimedusse ja hakkas jõuetus vihas uluma.
«Teine kuulan sulle, jõnglane! Üks sõna ainult - ja ma saadan su vanavanaema juurde. . . Viska puid tulle, kähku!»
Petjal valgusid jõuetust vihast pisarad silmi. Kõige rohkem pahandas ta iseenda peale. See on sulle paras, tabu, ära usalda iga vastutulijat! Järsku tuli talle meelde: taskus on ju püstol!... Ta süda hakkas pekslemal Nüüd on tal õigus kurjategijat maha põmmutada! Kuid selgus, et tasku oli tühi. Püstololi välja kukkunud ja lebas kusagil lumes.
Kui Petja lõkke juurde tagasi tuli, soris Ingel ta asjades. Toiduained, padrunid, rõivad - kõik vedelesid lumel.
233

«Kuule, jõnglane, vata riidest lahti. Võta maha, öeldakse sulle! Võta maha kasukas, pööra taskud pahempidi, vaatame, mis kütt sa oled. . .»
Ta kobas läbi oma vangi kõik taskud, tõmbas välja paberisse mähitud maagitükikesed, mis olid Uskovi poolt Petjale kaasa antud, keeras paberi lahti ja vilistas valjuit: ta peopesal lebasid kolm läikivat kivikest ja väike kullatera. Ingel proovis hammaste vahel - kollast metalli sai kergesti hammustada nagu tina. See oli kuld. . . Siin oli see kauaoodatud avastus! Rikkus, vaba, muretu elu kusagil võõral maal!
«Kust see kuld pärit on?»
«Sealt. ..» - Petja näitas ebamääraselt käega. Ta polnud veel mitte midagi välja mõtelnud, mis oleks kõlanud pisutki tõepäraselt.

«Kuule, jõnglane. Mängime õige ausat mängu. Avame kaardid. Mina olen Kõversuine Ingel. Mul. on su kulda vaja ning ma saan selle, kuigi ma peaksin sul kõhu lahti harutama. Räägi kõik ära... Kes sa oled?»

«Ekspeditsioonist. Me läksime orust läbi, otsisime kullasoont. Rühm eksis ära siit umbes saja kilomeetri kaugusel, mind saadeti teatama trusti.»

«Kus sa kulla leidsid?»

«Seal. . . Näe, selle mäe juures, kus voolab jõgi.» «Kaldal?»

«Otse kaldal. Jõgi muudab suunda, seal leidsimegi! Seal on palju, jätkub kõigile.»

«Nii. Seda me kontrollime järele. Aga mis kivikesed need on?»

«Niisama. ., Meeldisid, sellepärast korjasin üles.»

«Kus kohas?»

«Kaldal. Need on lihtsad klaasitükikesedi»

Ingel muigas:

«Klaasitükikesed? Olgu, küll me klaariks teeme. Nüüd aga läki meie juurde, minu juurde koju, Seal uurivad sind veel mu kambamehed!»

Bandiidid olid õige ärevil oma pealiku kauase äraoleku pärast. Nüüd rahunesid nad, nähes teda koos kaaslasega. Üks bandiitidest, Knõšš, silmitses tükk aega Petjat, pigistanud ühe silma kinni, seejärel; astus ta juurde, Ja kuna Petja müts oli talle vististi meeldima

234

hakanud, siis kahmas ta selle poisi peast ja pani endale pähe, Petjale aga viskas oma viletsa läkiläki:

«Kas sa näed, päris paras! Sinule kõlbab ka see, poisiklutt.»

Petjale meenusid dokumendid, mis olid mütsi sisse õmmeldud. Aga kuidas neid ära võtta?.. Bandiidid irvitasid alles Knõšši tembu üle, kui punaste juustega kuivetu volask, keda sõbrad nimetasid Ljonkaks, tõmbas äkki jalast ära kulunud säärikud ja veelgi väledamalt võttis Peljal jalad lahti.

«Need on juba ehtsad saapad!» lausus Ljonka. «Ja päris parajad! Võta minu omad, poiss, need on pehmemad. Nüüd pole sul niirkuinii tarvis kaugel käia!»

Petja istus lumes, jalas ainult karusnahksed sokid.

Neid ära ei võetud: nad olid liiga väikesed. Ka poolkasukas osutus väikeseks. Nii jäid vangile vähemalt needki rõivad.

«Oled kadunud,» mõtles Petja masendatult. «Üksinda nelja vastu. Ja ilma relvata!».

Kuid siis tulid talle meelde Speranski ja Ivanov. Nemad olid olnud veelgi raskemas olukorras, kuid ei andnud siiski alla. Kas ei mata sa ennast liiga vara, Petjia? Võidelda tuleb alati.

«,Kuule jõnglane, nüüd jutusta meie kambale kullast. . .»

Petjat kuulati väga tähelepanelikult. Siis vaikisid bandiidid mõnda aega, seejärel saatsid poisi välja ning sosistaiid kaua, töötades välja tegevusplaani.

Hommikul jätsid bandiidid ühe mehe, keda hüüti Taldrikuks, vangi valvama. ise aga läksid jõe äärde. Varsti hakkas sealt kostma kirveste paukumist.

«Tähendab, otsid kulda, jah?» - Taldrik naeratas sõbralikult, millest ta. ümmargune nägu venis laiaks ja muutus nõnda lamedaks, et Petja taipas, miks sõbrad talle säärase hüüdnime olid andnud.

Petja noogutas pead. . .

«See on õige! Mis elu meil oleks ilma kullata ja ilma rahata! Aga kui igaüks korjab

endale kotikesetäie, siis on meile meri põlvini. Põrutame sinna kanti...» «Kuhu?»

«Sinna. . .» - Taldrik näitas ebamääraselt käega.

235

«Kus ei ole miilitsat. Ja sinagi tuled meiega. Muidugi siis, kui sa jaksad kohale minna.» Ta naeratas jälle ja ringutas õndsa ilmega. «Kas sul isa on?»

«Ei. .. Mida su sõbrad seal teevad?»

«Ehitavad parve. Kohe sõidame «pärivoolu mööda Volgat». Ega sa ei luiska kulla kohta?»

«Ei luiska. Miks peaksin luiskama? Võtke. Mul pole kahju.»

«Vaata ette, meie oleme vänged mehed. Või muidu, tead? . . . «Üle parda heitis teda kerkivasse lainesse. . .» Said aru?»

Petja kaalutles. Bandiidid kavatsevad sõita parvega pärivoolu. Nemad ei tea, kuhu ja kuidas voolab Pöörane jõgi. Tahavad teda kaasa võtta. Kindel surm! Niipea kui nad mööduvad käänakust, kus on Ivanovi kalm, kohe ongi omadega läbi.. Seal juba ei suuda nad käredast voolust välja tungida ja vool viib nad alla. .. Mis teha, mida neile öelda? Ei, keelitama ta neid ei hakka. Sõitku pealegi! Aga kuidas ta ise pääseb? Kraatrisolijad ootasid ju, lootsid ta peale! . . .»

Viimaks mõtles Petja vist midagi välja: ta võttis maha soojad püksid ja jopi ning istus nende otsa. Kergete riiete peale tõmbas ta oma poolkasuka.

Oru kohal säras päike. Kuumad kiired tungisid lumest läbi kuni maapinnani ja lumi vajus silmanähtavalt kokku. Lõhnas vaigu, tärpentini järele ja oli soe, nii nagu on aprillis kontinentaalses Põhjasainult tuulest kaitstud orgudes. Sel aastaajal vahelduvad siin palavad päevad öökülmadega ja rohke lumi kaob kümne-kaheteistkümne päeva jooksul, andes ruumi haljale rohule, mis hakkab kasvama vist juba lume all.

Pöörane jõgi kogus kevadist jõudu. Kogu ta ulatuses, nii taigas kui ka nõgudes, voolasid temasse oJad ja lisajõed. Maapind ei suutnud endasse imeda, ei võtnud vastu kogu seda, veehulka: ta oli mitme meetri sügavuseni jäätunud, seepärast raputas ta lihtsalt endalt sulavee maha ja kogu lumi, niipalju kui teda oli, sulas ära ning voolas jõgedesse. Seetõttu ongi jõed Põhjas nõnda käredavoolulised ja veerikkad. Tulvavesi müriseb märatsedes mõnda aega, veeretab madalikele kivirahne ja -klibu, tungib orgudes siin-seal järeleand-

236

likust uhtmaast läbi, moodustab uusisaari ja nõvasid ning rahuneb, taltub kuni uue tulvani, kuuma juulini, mil mäetippudel hakkab sulama lumi. Siis paisuvad jällegi jõed, hakkavad kohisema ojad ja pulbitsma, kosed - hoia end, matkaja, mine kähku ohtlikest orgudest välja sopkadele!

Petja istus ja silmitses läheduses voolavat oja - pisikest, rutakat ja toimekat. Kuhu sa tõttad? Voolad pahin.al jõkke, too haarab su selged vood, kannab need läbi kogu oru, mööda Iv,anovi kalmust, mööda järvedest, mööda vanast laagripaigast. Pöördub vasakule ja torillab nagu meeletu sinna, kalju poole, alla, kobrutavasse veekeerisesse. Ja nõnda kaodki sa, ja, elanud kiiresti ära oma tormilise elu. . .

Petja võpatas, kujutlenud endale seda lühikest teekonda.

Bandiidid tulid tagasi. Nad sõid vailkides, visanud Petjale alustatud konservipurgi. Kõversuu heitiskotile, pigistas silmad kinni.

«Kuule sina, jõnglane!» alustas ta laisalt. «On see ikka õige, et allpool kedagi ei ole?

Või luiskad sa? Kohe sõidame sinna. Vaata ette, kui sa meid petad! Kui ma näen kaldal ükskõik keda - lõikan su lõhki ja viskan kaladele! Parem ütle kohe ära. Mis sa põrnitsed?»

«Seal pole kedagi. Minu rühm asub mägedes, meie läksime siit ära juba sügisel. Leidsime kulda ja läksime minema. Võite rahulikult sõita.»

«Sina sõidad meiega ühes.»

«Ma jääksin parem siia. Mu külg valutab, ma ei saa liikuda.»

«Missa veel välja ei mõtle! Aga kes meile koha kätte näitab? Pane ennast valmis!»

Nad kiirustasid. Neid oli juba vallanud kullapalavik. Võtsid oma kompsud ja läksid. Petja toppis oma jopi ja soojad püksid põõsastesse, tõmbas endale poolkasuka ümber ja sammus vaikides neile järele. Oleks tal püss! Ent tema «iževka» rippus Ingli seljas. . .

Parv kiikus hundipaju tihnikus. Lihtne ehitis - pajuvitste abil kokku seotud seitse-kaheksa kuiva lehist ja kaks põikpuud. Kui selline parv põrkab v,eealuse kännu vastu, rebeneb ta tükkideks nagu niinekoor. Petja istus

tagumisele põiikpuule. Punapea ja Taldrik :võtsid kätte pikad ridvad ja asusid parve servadele. Kõversuu ja Knõšš ladusid toiduained ja rõivad parve keskele ning istusid näoga ettepqole.

«Hoia kinni, jõnglane!» hüüdis Punapea ja lükkas parve eemale.

Vilets veesõiduk ja ta reisijad usaldasid oma saatuse jõe hoolde. Petja istus ja mõtiskies, silmitsedes mahajäävaid kaldaid. Ta käed sakutasid pajuvitsu, mis hoidsid koos, palke. Ingel vaatas üksisilmi ettepoole, muutudes valvsaks iga käänaku kohal. Tema ei usaldanud ikkagi poisikest ja kartis lõksu. Püss lebas tal süles. Kõik olid ametis. Petja pää&tis tasahilju pajuvitsad lahti. ühe, teise, kolmanda... Palkide vahel vulises tume, ahne vesi. Veel kaks vitsa . .. Petja oli sunnitud juba pajuvi!tsite otsi kätega kinni hoidma, et palgid laiali ei vajuks.

Nad möödusid Ivanovi kalmust, sõitsid mööda järvede rajoonist. Ilmus nähtavale viimane käänak kõrge metsaga kaetud neem. Eespool mustendas kaljusein. Niipea kui nad sinnapoole suunduvad, on lõpp ükski vägi ei suuda parve välja kiskuda jõe sülelusest, mille vool muutus üha kiiremaks.

Petja heitis pilgu kaldate. Põõsaste vahel viIkus kolllane laik, vahel nähtavale ilmudes, vahel kadudes. Mu armas, kallis Tui! Sina saadad mind, ootad ja: loodad.. .

Järsku tundis Petja end nõnda rahulikuna, nõnda enesekindlana, nagu polekski ta kõrval neid morne kurjategijaid Ja nagu ei ähvardaks teda hukkumine, vaid seisaks ees lõbusõit. Nii sünnib siis, kui inimene on otsusele jõudnud ja on oma jõu peate kindel.

Kõversuu väsis ära ettepoole vahtimisest. Ta pani püssi palkidele, raudadega Petja poole, kõigest meetri kaugusele t,emast, ja hakkas plotskit keerama. Petja vaatas kähku kalda poole: selleni oli umbes kolmkümmend meetrit. Otsekohe jõuab parv käredasse voolu ja tormab vastu vältimatule hukkumisele.

Petja laskis pajuvitsad lahti ja alumine side libises palkide alt välja. Taldrik suutis suure vaevaga jahile jääda. Petja heitis poolkasuka seljast, haaras Ingli

käte alt püssi ja sööstis jõulise hüppega Knõššist mööda vette. Püss sulpsatas Ja vajus põhja.

«Kuhu nüüd?!» käratas raevuselt Ingel.

«Pea kinni! Viruta!» röögatas Punapea.
Petja ilmus umbes kuue meetri kaugusel veepinnale.
Taldrik virutas ridvaga vastu vett, kuid ei ulatunud. Poiss ujus juba eemale. Bandiit libises, palgid vajusid laiali ja Taldrik prantsaitas vette.
Kuid Kõversuu ei sattunud segadusse. Ta haaras püstoli ja hüüdis, nii et sülg pritsis:
«Lasen maha! Tagasi!...»
Petja sukeldus veel kord. Kui ta pea veepinnale tuli, viskas Ingel jõuetus raevus kõlbmatu püstoliga poisi pihta ja püstol sattus poisile vastu kukalt. Viivuks läks Petja silme ees kõik mustaks. Poiss sukeldus uuesti ning võitis vett neelates jõelt veel kolm meetrit Ta laskis pea alla vajuda ja heitis käsi meeleheitlikult ettepoole. Kallas läheneb üha. Põõsastes vilksatas must laik. Tui! Veel üks pingutus, veel kord... Parv aga kihutas ikka edasi pärivoolu! Kolm bandiiti rabelesid laialivajuvatel palkidel ja näis, nagu oleks jõgi nendega mänginud: t'ai ajas vahel palgid laiali, siis aga surus taas kokku ja kandis tagasihoidmatuIt edasi.
Seal oligi kauaoodatud kallas! Viimaks ometi! Petja haaras põõsastest kinni, ronis kaldale ja heitis maha. Tui keerles tasakesi vingudes ta ümber, müksas teda koonuga, lakkus oma sooja, kareda keelega. .Petja kergitas suure vaevaga pead ja vaatas tagasi.
Parv kandus jõekäänu taha. Kuid parvel paistsid ainult kaks kogu. Kellegi pea mustendas vees parve ja kalda vahel. Kõversuu! Ta ujub siiapoole! Püss! Nüüd oleks püssi vaja läinud!
Petja kargas jalule ja tormas mööqa kaldanõlva ülespoole. Teda jälitab jälle see hirmus Ingel! Laskerelva tal nüüd enam ei ole, kuid tal on nuga ja kurjad, tugevad käed. Petjal relva ei ole, kuid temaga on ustav Tui.
Petja väänas kähku rõivastest vee välja ning pistis jooksma mööda märga lirtsuvat sammalt üles, koopa poole, kuhu ta oli jätnud oma kuivad rõivad. Seal riie-

tub ta ümber ja siis ruttab nõkku! Seal, kusagil tuleaseme lähedal peab olema Uskovi püstol, mille ta oli maha pillanud.

Kolmekümne esimene peatükk

TAGAAJAMINE. - KOHTUMINE HUNTIDEGA. - JALLE KÕVERSUINE INGEL. - ÖINE HEITLUS

Päästegrupid number kaks ja number neli jäid laagrisse Pöörase jõe kaldale. Oli selge, päikesepaisteline ilm ja inimesed puhkasid pärast rasket matka. Ootamatult ilmus jõekäänu tagant nähtavale kiiresti edasikihutav parv; parvel asusid inimesed. Esimesena märkas neid Veera Uskova. Ta kõndis kaldal ja vaatles kurbade silmadega jõge, mustendavat taigat, sinavat taevast, mõeldes sealjuures isale, Boissile, Petjale, kõigile neile, kes olid kunagi hukkunud kusagil nende vaikivate mägede vahel. Äkki nägi ta parve! Veera karjatas ja jõudis Kahe hüppega telkideni. Kõik tormasid jõe äärde.
Sel silmapilgul, mil parv jõudis neeme kohale, eraldus temast üks inimene, kes hakkas kiiresti ujuma vastaskalda poole. Teised seisid palkidel ja kisasid meeleheitlikult.
«Appi! Hukkume!» kostis parveIt.

Kuid nüüd oli juba võimatu kedagi paästa. Jõgi viis alustatud töö lõpule. . .
Major jälgis ainiti binokli läbi hulljulget ujujat, kes võitles jõevooluga. Vool kandis teda alla, kuid tema ujus kangekaelselt kalda poole ja sai viimaks jõest jagu. Tagasi vaatamata astus ta veest välja, raputas ennast ja kadus kohe tihnikusse.
«Rahunege, palun, need. pole meie inimesed. Ma nägin neid päris hästi,» ütles major Varvara Petrovnale, kes istus sealotsekui mingis kummalises tardumuses.
«Aga kes need siis olid?»
«Need, keda mina otsisin! Kolme ei ole enam. Kuid Kõversuu, nende pealik, pääses. Aga nüüd ta meie käest ei pääsel Küllap me räägime veel temaga!»
.. Jah, Ingel pääses.
241
Niipea kui parv jõekäänu tagant välja jõudis, taipas bandiit, missuguse lõksu oli neile üles seadnud see kollanokk ja mispärast ta ise oli eluga riskeerides vette hüpanud. Pole viga, poisil tuleb veel selle eest vastust anda!
Vool oli Ingli üle kilomeetri maad allapoole kandnud. Nüüd aga, niipea kui ta metsa jõudis, sammus ta rutakalt piki kallast vastu voolu, lootes poisile järele jõuda ja temaga arved õiendada.
Ingd leidis üles koha, kus Petja oli kaldale roninud. nägi jälgi ja taipas, et poiss läks tagasi karukoopa poole. Bandiitide pealik läks talle järele.
Kuid mööda paremat kallast, peaaegu rööbiti Kõversuuga, kihutasid juba viis ratsanikku. Nemad lahkusid luurajate laagrist kohe pärast parve purunemisi. Esialgu varjasid nad endid samuti võõraste pilkude eest. Selleks, et Inglile järele jõuda, pidid nad kõigepealt leidma võimaluse, kuidas sellest õudsest jõest üle saada.

Oli juba pime, kui Petja koopa juurde jõudis. Rõivad ta seljas olid juba peaaegu ära kuivanud, kuid poiss oli väsimusest maha kukkuma.s. Karusnahksed sokid olid vettinud ja lagunenud. Tal polnud millegagi lõket süüdala. Ja niipea kui päike loojus, muutus külmaks. Jõe poolt puhusvinge tuul..
Petja pilk juhtus sinna kohta, kus oli põlenud lõke. Tuleasemelt kerkis vaevumärga-tavat suitsu. Tähendab, tuli hingitseb veel!
Petja kaapis tuha kiiresti laiali ja leidis jämeda juurika, mis oli põlenud ja suitses alles. Vaat millal läks Ljubimovi nõuannet vaja! Kuiva pehkinud puutükki oli kerge leida. Poiss surus ta hõõguva juurika vastu, puhus talle peale ja kui hele tulekeel taela peale üle kargas, mähkis Petja tulukese kuiva sambla sisse ja
viis ettevaatlikult sinna, kuhu tahtis kogu aeg minna, nõkku, kus pidi olema ta püstol.
Seal oligi nõgu. Mis loomad need olid, kes kargasid kärmesti karukere juurest eemale? Ahah, hundid! Nad lõgistasid hambaid, kuid taganesid inimese ja koera
242

eest. Huntidel olid kõhud täis, nemad ei tahtnud võitlusse astuda. Vahest ehk järgmine kord...
Pööramata rohkem tähelepanu kiskjatete, istus Petja vana tuleaseme äärde ja hakkas tuld üles puhuma. Kuidas oli Nikolai Nikanorovitš teda õpetanud? Algul õhukesed laastud, siis kojakujuliselt asetatud oksakesed, ja juba nende peale suuremad oksad. Nõnda... Mõne minuti pärast lõi lõke leegitsema. Petja loopis tulle terve. hunniku ha,gu. ümberringi muutus valgeks ja rõõmsaks, pimedus taandus ja siis märkas poiss oma

püstolit! Musta püstolit valgel taustal; see oli lumme sulanud, otsekui pitsatina sellesse surutud.

Noh, tule nüüd siia, Kõversuine Ingel, Küll ma sinuga räägin! . .. Petja ei kahelnud, et bandiit sinna tuleb.

Järsku tundis poiss hirmsat väsimust. Tekkis tahtmine heita seljaga tule poole ja magada, magada, magada. .. Ning ta uinuski tõepoolest. Tema kõrvale tõmbas enda kerra koer.

Kõversuu jõudis karukoopa juurde umbes kolme tunni pärast. Baridiidi seisukord polnud kuigi hiilgav. Ta polnud veel jõudnud oma rõivaid ära kuivatada ega puhata. Kus oli siis kollanokk? Samas tuli talle meelde: muidugi oma nõos! Ja hoolimata ööpimedusest, surmaväsimusest ning külmavärinaist kargas Kõversuu püsti, haaras pussi kätte ja läks mööda nooruki jälgi nõkku.

Ta nägi lõkketuld juba eemalt. Millega oli kavalpea selle süüdanud? Ingel hiilis tasahilju ligemale. Seal oligi too poisike! Too, kes oli teda, vana hunti ninapidi vedanud. Üksinda? Üksinda. Magab? Ei, une pealt ta teda ei tapa. Las vaatab surmale näkku.

Veel üks, kaks, kolm sammu. Jõudis juba ligidale... Järsku kriuksatas jala alla sattunud kiviklibu. Samal silmapilgul sööstis Tui välkkiirelt Ingli rinnale ja haaras tal kõrist kinni, kuid langes ise hetke pärast lõhkikäristatud kõhu ga maha. Petja hüppas püsti. Viie meetri kaugusel temast seisis verine Kõversuu, õudne irvitus näol. Ta peos välkus nuga.

«Heida maha, jõnglane,» lausus Ingel käheda häälega. «Kutsu papat ja .mammat. . .»

Petja tõmbas püstoli välja. Ingel jahmus ja tõstis harjumuse sunnil käed üles. Petja sai julgust:

«Ahaa, lurjus,lõid värisema? Pööra selg! Käed selja taha!»

Kõversuu mõistis, et mäng oli läbi. Kuid siiski...

«Kuule, poiss,» ütles ta haledal häälel, «mind tappa jõuad sa alati, eks ole? Tahad, ma lähen ära. Lähen päriselt ära, ah? Sina jää tule juurde, aga m.ina lähen taigasse. Läheme lahku nagu sõbrad.»

«Nagu sõbrad? Ei, paadunud bandiit, mis sõbrad me sinuga oleme? Mul on nüüd õigus sind maha lasta...»

«Siis lase! Noh!» - Ingel pöördus näoga ta poole.

«Tulista kaitsetut inimest! Noh!...»

Petja vajutas päästikule. Kostis vaikne naksatus, kuid pauku ei järgnenud. Petja tõmbas raua tagasi, padrun kargas välja. Ta surus uuesti päästikule. Jälle tõrge.

Kõversuu näole tekkis jultunud muie.

«Mängupüstol ei tööta? Noh, las nüüd mina. . .» . Ja ta suundus Petja poole, kes püüdis ikka veel tulistada. .

Ent Kõversuu jõudis teha, ainult ühe sarnmil. Kaljul, otse Petja pea kohal, lajatas pauk ja jultunud muie kadus bandiidi näolt. Ta pillas maha noa, tõstis pilgu, et näha, kes tulistas, kuid langes samal silmapilgul, pea ees, otse Petja jalge ette maha. ..

Petja aga seisis, püstol käes, ega saanud millestki aru. Ta nägi majorit, tahtis midagi ütelda, kuid langes oma päästjate kätele.

Kolmekümne teine peatükk

HELIKOPTER ÕHUS. - PETJA ODINTSOVI IMELIK SONIMINE

Höörase jõe oru kohale tõusid korraga viis suitsusammast: hakkasid põlema viis tõket. Lendurid kehitasid nõutult õlgu: mispärast viis? Kas tõesti leiti üles korraga kõik: nii Uskovi Uurimisrühm kui ka bandiidid?

Vaatlejad lugesid igaks juhuks tulelõkked veel kord üle, Jah, seal olid kaks ja nende kõrval veel kolm lõket. Järelikult on tõepoolest kõik leitud! Ülalt oli näha, kui.

245

das lagendikul inimesed elavalt edasi tagasi jooksid, kuidas nad kätega maantee poole näitasid. Polnud raske taibata, et nad palusid lendureid maanduda.

Ent hoolimata lendurite meisterlikkusest ja, nende heast tahtest, ei saanud nad sellisel maastikul sel aastaajal kuidagi maanduda: lennukitel olid suusad all, lumi aga oli peaaegu täiesti kadud, maapinnas paistsid mättad ja augud,orgudes leidus ülalt selgesti nähtavaid veeloike. Lenduritele ei jäänud muud üle, kui ainult tiibu lehvitada, madalalt üle telkide lennata ja võtta kurss lõunasse, baas number kaheksandasse, kus oli sobiv maandumisväljak.

Baasist lendasid teineteise järel trusti kaks radiogrammi, millega kanti ette otsingute tagajärgedest.

«Org kinnikülmamatu jõega? Päris huvitav koht. Koordinaadid? .. Nõnda, märgime ära... Peaaegu valge laigu keskkohas. .. Mis siis ikka, võtame käsile!»

Fjodor Pavlovitš Basjuta kutsus lendurid enda juurde ja andis käsu helikopterit lennuks ette valmistada.

K,ahe tunni pärast sirutas punane linnuke välja oma suure horispntaalpropelleri, labad hakkasid mürinal tiirlema, moodustades nõgusa pöörleva ketta, ja helikopter kiskus end sujuvalt maa küljest lahti, tõusis otsekui lind lendu. Jõudnud parajale kõrgusele suundus ta suursuguselt ja rahulikult edasi.

Selle helikopteriga lendasid baasi number kaheksandasse trusti juhataja ning peageoloog. Veel ühe päeva pärast, võtnud peale kütust, suundus helikopter põhja poole, üle mäekurude, sinna, kusasusidteine ja neljas otsijategrupp.

Samal päeval maandus helikopter saja meetri kaugusel luurajate telkidest väikesele lagendikule; selle ümber kasvasid toomingad ja kibuvitsapõõsad, mille kleepuvad pungad hakkasid juba pakatama.

Inimesed võtsid masina vaimustushüüetega vastu. Seevastu hobused, kuuldes kumedat mootorimürinat, tormasid tuhatnelja metsa. Põhjapõdrad kallutasid sarvilised pead alla ja põgenesid, tungisid säärasesse tihnikusse, kus nad hiljem suure vaevaga üles leiti.

«Siin, teate, vajatakse arsti,» ütles Svets sinnasaabunutele kõigepealt.

246

«Arsti? Mis on juhtunud?»

«Vaadake,» algas Svets, «me leidsime ainult ühe Uskovi kaaslase, ta õepoja. Ja õige kummalises olukorras. Ta oli jalanõudeta, rõivasteta, haavatud. Ja me leidsime noormehe hetkel, mil ta heitles bandiidiga. Mis aga puutub teistesse, siis neist ei ole ühtegi jälge. Sel kohal, kus me teiega viibime, oli varem asunud Uskovi uurimisrühma laager.

Otsustades telgi jäänuste järgi, olid nad siin ligi aasta tagasi.»

«Miks te siis ei küsitle poissi?»

«Ta on haige ja kogu aeg sonib. Tal on rebenemishaav külje sees. Nõos, kus me ta leidsime, lamas tapetud karu. Nähtavasti on poiss metsloomaga kahevõitlust pidanud. Sealsamas lebasid kaks surnud koera uurimisrühmast. See ongi kõik Poiss vajab arstiabi.

Mulle näib, et siin ei seisa asi isegi mitte haavas. Sarnaneb sügava närvivapustu-sega...;.»

«Lähme ta juurde.»

Sellest silmapilgust peale, mil Petja majori kätele langes, ei tulnud ta enam meelemärkuseIe. Lisaks kõigele, mida ta oli üle elanud, lisaks kõigile hirmudele ja vapustustele peab juurde lisama ka selle asjaolu, et poiss oli ära külmunud: ta oli ujunud külmas jões ning oli olnud. peaaegu terve ööpäeva jalul märgades rõivastes ja ilma jalanõudela. Niisugused läbielamused toovad käasa raskeid tagajärgi. Major oli ta samal ööl laagrisse topnud ning Varvara Petrovnale ja Veerale üle andnud.

Ükski ema poleks oma poja eest nõnda hoolitsenud, kuidas hoolitsesid need kaks naist Petja eest, ent ikkagi vaakus ta neli päeva elu ja surma vahel. Ta ei tundnud kedagi ära, pomises midagi seosetult, tõi vahetevahel kuuldavale mingisuguseid imelikke sõnu, katsus üles karata ja ära joosta, viskles, nuttis, kutsus kedagi, kakles kellegagi.

Seesuguses seisukorras viibis poiss, kui tema juurde telki astus Basjuta.

Fjodor Pavlovitš kuulas mõni minut ta katkendlikku kõnet, seejärel tõusis ja väljus. Ta oli ilmseIt erutatud.

«Teate mis,» ütles ta helikopteri piloodile. «Lennake sedamaid linna. Andke minu sedel üle meditsiini

lise teenistuse ülemale. Võtke arst ja ravimid kaasa ning lennake viivitamata siia tagasi. Me ootame teid. . .»

Helikopter lendas minema, viies kaasa majori ja Kõversuise Ingli laiba.

Basjuta viibis veel mõnda aega haige voodi juures, seejärel kutsus Veera ja andis talle ülesande, mis näis esimesel silmapilgul õige imelikuna:

«Poisi suust lipsavad vahetevahel sõnad, mis võivad meid õigetele jälgedele juhtida. Thke, palun, nõnda... Võtke pliiats, paber ja katsuge sõna-sõnalt üles kirjutada kõik, mida ta sosistab vpi karjub. Ärge takistage teda, ärge peatage, las ta raägib. Hiljem näidake mulle seda paberit märkmetega. Olete nõus?»

Veera ei saanud kogu öö jooksul sõba silmale. Hommikui andis ta paberilehed Basjutale üle:

«Ta räägib väga palju arusaamatuid asju. Vaevalt saate millestki aru,»

Basjuta tõmbas kangekaelselt kulmud kortsu, lugedes sonija paberile ülestähendatud ütlusi:

«Ei, ei, pole vaja. . . Ja neid, Kes lauluga sammuvad kõikjal. .. Tui, edasi! -Las nad lähevad ülemisse kraatrisse. . . Ma raiun läbi... Vladimir Ivanovitš!... Ta kägistab mul Gaas, kõikjal gaas... Ei, Ingel, nüüd sina!.. . . Õudne! Must vesi... Viruta talle!... Niikui-niiema ei tea... Ja lasengi maha... Mul on selleks õigus! Viska nuga ära! Ja kraatris hävineb kõik... Lah; minu juurde! Kas ta ei hammusta? Kui saaks õhku tõusta. .. Õhupalli või lennukigaKõversuu, sa lõid juba araks, ahah! Kas ma suren? Boriss, Boriss, sina ei poe läbi, muidu võiksime üheskoos... Kraatrist on käik läbi raiutud... Edasi!. .. Missugune mait~ev leib. . . Ma tõusen üles, laske mind!... Meie vajame ammonaali . .. Kus on

hundid?.. Nikolai Nikanorovitš. . . Kraater ei hävine!. . " Pilved. . . Met, tõsta lont üles... Vladimir lvanovitš! Onu Vasja! Oi! Küll on umbne. .. Kaava, kisu ta lõhki! Ahah, Punapea, sattusid pihkul . . . MuuseumI. .. Ei, ma lähen. ..» .

Direktor vajus mõtetesse.

«Kes on see Vladimir Ivanovitš? Ta nimetab seda

nime korduvalt. Uurimisrühmas number neliteist nagu ma mäletan, ei olnud niisuguse nimega inimest»

«Võib-olla ta sugulane?»

«Meie sugulaste hulgas ei ole Vladimir Ivanovitši,» segas vahele Uskova.

«Mõistatuslik. Edasi. Veel üks sõna. Kordub neli korda: «Kraater»... Hm... See pole juhus. Kraater. Kraater. . . Kus siin võiks olla kraater? Kuulge, Andrei Ivanovitš, möödunud kord, siis, kui te organiseerisite otsinguid, kas teil ei tulnud lennata üle tolle mäekese? Üle tollesama, mille tipus helgib valge müts?»

«üle 납ršoti? Ei, ei lennanud. Eršoti kohal hõljuvad alati pilved.»

«Aga võib-olla on see suits?»

«Väga võimalik, et ka suits. Igal juhul on lennukid sunnitud alatasa mäetipust eemalt mööda lendama.»

««Kraater»! Huvitav sõna. Olgu, mõtleme järele. Ja veel midagi. «Kraatrist on käik läbi raiutud». Samuti huvitav lause. Kraater. Käik. Lõhang. «Boriss ei poe läbi». Aga kes siis poeb? Ainult see, kes on Borissist väiksem? Jah? Borissist väiksem on üksnes Petja Odintsov., .. Selles peitubki mõistatusI Kes on Lah? Kes on Met?»

«See on ju sonimine. Paljugi mida inimene sonides ütleb!»

«Kuid mina arvan, et me peame pöörama erilist tähelepanu Eršotile. «Kraater»!... Niipea kui helikopter siia saabub, lendarne meie koos teiega, Andrei Ivanovitš, Eršoti kohale ja kompame ta pead - kas ta pole ehkkuum. Tehtud!»

Aga kogu orus otsiti maad mööda. Kütid avastasid Ivanovi haua. Vihmad ja tuisud olid kirja pooleldi maha kustutanud. Siiski suudeti kiri suure vaevaga ära lugeda. «Nikita Petrovitš Ivanov... maetud 10. juunil 1947. aastal. «Sevstroi» trusti geoloogiline uurimisrühm number 14-bis.»

Kes oli Ivanov? .

Kuid kes ta ka ei olnud, enam polnud vaja mingeid tõendeid selle kohta, et Uskovi rühm oli olnud siin. Aga kuhu ta kadus? .

Kõiki haaras ärevus uue jõuga, nagu oleks .alles nüüd saabunud esimene teade kuue maakuulaja kadumise kohta.

Kolmekümne kolmas peatükk

HELIKOPTER KRAATRIS. – MAMMUTITE HUKKUMINE. - AGA KUS ON SIIS USKOV JA TA KAASLASED?

Helikopter, mis sarnanes suurele, kentsakalt värvitud kiilile, laskus jälle lagendikule, kus kasvas palju toomingaid. Avanes kabiini uks. Kabiinist väljus arst, eakas mees kohvrikesega.

Ta vaatas haige .läbi ja teatas, et surmaohtu karta ei ole. Poiss on tugev, peab vastu. Kõik ohkasid kergendusega ja tulid otsusele, et nüüd võib juba agaramalt asuda teiste maakuulajate päästmisele.

Sel kevadisel päeval oli kogu maailma kohal, isegi kauges Põhjas asuva maanurga kohal taevas sinine ja täiesti selge. Põõsastes kädistasid lakkamatult harakad; hangelinnud lendasid roosade pallidena põõsalt

põõsale. Järvedel pidasid pardid laata: nad prääksusid kõrvulukustavalt, sukeldusid alatasa vette või istusid roidunult kaldal, puhastades oma sulgi, mis olid niigi puhtad. Keegi kohmitses rohus: seal mängisid hamstrid, kes vahetevahel piiksusid ja võtsid valvelseis.angu, selleks, et ringi vahtida ja oma suuri pungsilmi pilgutada. Kohmakalt lendasid ühelt puult teise otsa mustad mõtused. Ka nemad pomisesid midagi metsaelanike kähedavõitu murrakuga ning ründasid aeg-ajalt kibuvitsapõõsaid, millede küljes rippusid veel möödunud aastast pärit ahvatlevad ülivalminud punased marjad, või siis nokkisid väledasti puude otsas poollahtisi .pungi.

Terava kontrasti ärkava looduse ja helge päevaga moodustas sünge ja kõrge Eršot, mida ümbritsesid väiksemad mäed ja sopkad nagu a,lIuvad oma majesteeti. Ta kõled<1id nõlvu kattis nüüdki puhas valge lumi nagu talveigi, otsekui ei poolöaks Eršot päikese soojust ja elurõõmu. Ta tipu kohal hõljushatune tuhkjashaIl udu; üksik kodu tu pilv sõudis üle helesinise ookeani, jäi

Eršoti teravate sakkide külge kinni ja nõnda peatuski ta tipul, olles päris rahuloma morni pelgupaigaga.

Helikopter kerkis pisut kõrgemale sellest pilvekesest ja sooritas ringi. Basjuta ja ta abi Svets silmitsesid tähelepanelikult massiivi ja fotografeerisid seda.

«Kui kõrgel me oleme?»

«Tuhande kolmesaja viiekümne meetri kõrgusel. Me viibime saja viiekümne meetri võrra kõrgemal tipust.

Järelikult on mägi tuhande kahesaja meetri kõrgune. . .»

«Katsuge laskuda allapoole ja mööduda tipust pilve kõrguselt.»

Helikopter lendas pilve kõrvalt, nihkudes kartlikult eemale iga kord, kui valge vatt puudutas propellereid.

«Ohoo! Soliidne! Mäetipu ümbermõõt on üle viieteistkümne kilomeetri. Päris huvitav tipp! Ta on märksa suurem kui Klimandharol!» hüüdis Basjuta.

«Aafrika vulkaanil ei ole tippu. Tipu asemel on tal tohutu .suur kraater,» tuletas meelde Svets.

«Kraater? Aga miks ei võiks meiegi oletada, et Eršotil pole tippu, vaid on nõgu ja et see nõgu on kustunud vulkaani kraater?» lausus .Basjuta.

«Teie arvate nõnda?» - Nüüd alles sai Svets oma ülemuse mõttest aru. «Sel juhul võiksime ehk sukelduda sellesse valgesse pudrusse? Üks kahest: kas me laskume rahulikult kividele või... satume samuti nõo kohale. Hakake laskuma...»

Lenduri nägu muutus märgatavalt tusasemaks, kuid ta täitis käsku. Helikopter tungis pilve sissse ja nihkus ettevaatlikult ta oletatava keskkoha poole. Masinat ümbritses märg udu. Nähtavus piirdus kahe-kolme meetriga. Kabiinis muutus peagi niiskeks ja külmaks nagu vihmaqel novembripäeval. Reisijad jäid vait.

«Pagan võtaks!» kirus Svets. «Kui ilus näib see eemalt, aga milline rämps on see

ligiduses!»
«Minu arvates ei ole see pilv päris tavaline,» tähendas Basjuta. «See on justkui mingi aur, mis tiheneb tipu kohal.»
«Kuid auramine toimub üksnes siis, kui, on olemas mingi soojuseallikas?»

«Just nimelt... Ma jõuan ikka rohkem ja rohkem veendumusele, et Eršotil on olemas kraater.»
251

«Me viibime mäetipu kõrgusel...» - Lendur pöördus reisijate poole ja vaatas nõutult algul ühe, seejärel teise otsa.
Ta hämmeldus oli täiesti põhjendatud. Helikopter laskus õige aeglaselt, ettevaatu,se mõttes alusest välja lastud šassii pidi jubapuudutama kaljusid. Kõi.k kolm meest vaatasid põnevusega alla. Kus on siis mäetipp? Helikopter tardus kohale. Propellerid tiirlesid väga kiiresti, hoides paigal rasket kere.
«Laskuge veel madalamale!»
Helikopter laskus pisut allapoole. Jällegi neetud udu.
«Tuhat ükssada nelikümmend!»
«Veel madalamale...» .
«Üheksasada kolmkümmend!»
«Kas me saame, lõppude lõpuks sellest pilvest läbi!»
«Üheksasada kümme! Kahesaja üheksakümne meetri võrra mäetipusst madalamal!»
Svets tõmbüs klaasi juurest eemale ja vaatas Basjutale näkku. Basjuta naeratas:
«Laskume kraatrisse. Taipate?»
«Väga hea. Igal kraatril on kusagil olemas põhi. Kuidas teie arvate? Sõidame alla...»
Üheksasada. .. Kaheksasada seitsekümmend... Kaheksasada kakskümmend... Seitsesada... Ei ole otsa ega äärt sel hallil märjal massil, mis neid ümbritses. Kuussada kümme... All vilksaIas miski.. .. Veel mõni meeter. Nad tungisid uduloorist läbi! Kõigi kolme suust kostsid ühtaegu üllatushüüded: helikopteri all laius maaliline mets, helkisid järved, suvist maastikku elustasid ojad. Külgedel aga, nii kaugele, kuni ulatas pilk, kõrgusid mustendavate bastionidena salapärase nõo järsud kaljuseinad.
. . . Mammutid sõid rahulikult metsaserval kraatri idaosas. Nad sirutasid lonte puuoksteni, painutasid neid alla, murdsid nende küljest väiksemaid oksakest, ja toppisid väledasti endile suhu. Liikudes edasi piki m'etsaserva, jõudsid Lah ja Met järve kaldale, kus agronoom oli kord kohanud karu. Hiiglaste jalad hakkasid lirtsuma soos. Mammutid seisatasid. Nad teadsid, kui äraandlikult petlik on veeäärne pehme maa. Ettevaatlik Met oli juba oma esijalad soo sees,! välja tõmmanud,
252

kuid Lah otsustas murda endale siiski magusa kõrkjatuusti ja sirutas londi saagi järele. Haaratuna oma tegevusest kuulis ja nägi ta hiljem kui Met seda, mis pidi teda varsti hukutama.
Kui ennenägematu lind sööstis mürinal pilvedest allapoole ja hakkas tiirlema metsa kohal otsides kohta, kuhu laskuda, haaras kõiki loomi kabuhirm. Mootorimürin kõlas kraatris mitu korda valjemini kaja tõttu, mis paiskus ühe kaljuseina juurest teise juurde, põrkas vastu kaljusid ja vapustas õhku.
Lambakari tormas üle kivide ja varisenud rusuhunnikute metsa poole, otsides

varjupaika hirmsa linnu eest. Pruunkarud mõmisesid hirmust. Rebased ja pesukarud, jänesed ja ilvesed, isegi flegmaatilised siilid ja uudishimulikud hamstrid - kõiki haaras kabuhirm ja nad püüdsid joostes, hüpates ja roomates kusagile põgeneda.

Lind aga laskus üha allapoole säärase mürinaga, mis tekitas hirmu igale elusolendile.

Met tormas tihnikusse. Ta seisatas metsasügavuses valjult turtsudes ja ringi vahtides. Hiiglase seljanahk vabises tasakesi, ta silmad põlesid meeletult. ..

Ta tammus mõni minut lagendikul, kuid just siis lendas punane lind üsna lähedalt mööda ja Met tormas

jälle edasi. Murdes maha, lõhkudes oma teel puid ja põõsaid, kihuas ta edasi, ilma et oleks teadnud teed või eesmärki, - peaasi kui saaks vaid põgeneda õudse linnu eest, mis rippus ta pea kohal. Tormihaana sööstis ta alla, tungis läänepoolsesse kraatrisse, jooksis möirates Speranski majast mööda, tormas kõrgesse metsa, lendas kuulina metsast läbi ja peitis enese kõrgete kaljude vahele päris kraatri seina äärde. Siin näis kõik elutuna. Kuid siia ei ulatunud peaaegu üldsegi õudsed helid.

Aegamisi hiiglane rahunes. Ta harjased vajusid alla, värin lakkas. Mamrnut laskis pea alla, lont vajus jõuetult maani. Met vahtis väsinud pilgugä ringi.. Ta nägi kollast närbunud rohtu, kuivanudpuid, surnud loomi. Ning järsku aimas ta, kus viibib: õige lähedal temast mustendas hirmuäratav lõhe. Endaalalhoiuvaist ütles talle: mine ära, rutta! Kuid ta ei suutnud enam seda teha. Mamrnut tahtis lonti tõsta; Oh häda! Ta ei suutnuq isegi sellega tojme tulla. Viimast korda kostis oru kohal pasunaheli. See kõlas meeleheitlikult ja nukralt. Keegi ei vastanud talle. Meti silmis helkis veel elu, kuid hiiglasuur keha ei kuulanud enam ta sõna, oli muutunud raskeks ja võõraks. Jalad nõtkusid. Mammut langes põlvili, niisamuti nagu olid langenud ta esivanemad oma kalmistul kivirähka seal, kust tema oli põgenenud. Tohutu suur kere lõi vaaruma ja Met langes maha. Surmaudu varjutas hiiglase silmi. Ta sulges nad. Igaveseks.

Lahi saatus oli veelgi õudsem. Seninägematu linnu ilmumine tekitas temas määratut hirmu. Lah tõstis kihvad üles ja hüppas edasi, sooritades seda hüpet oma hiiglasliku kere kogu haruldase jõuga, ning sattus sedamaid vette. Vesi ja muda paiskusid õhku. See oli viimase mammuti viimane hüpe Maa peal. Lah sattus peaaegu järve keskkohta. Põhjamuda voogas järeleandlikult laiali ja eelajaloolise' looma mitme tonni raskune kere vajus pikkamisi sügavusse. Veel mõne minuti jooksul paistis vee kohal suur pea. Elutahe välkus metsikult pungitatud silmades; veel kõlas oru kohal pasundav appihüüd, kuid ahne sooimes. mammutit järjest sügavamale ja sügavamale. Varsti paistsid ainult kih-

vad vee kohal. Sogane laugas hakkas vulksuma, veepinnale ilmusid õhumullid ja kõik jäi vagaseks. . .

«Laskume vaat sinna, järve äärde. Näete, maja? Haljendavale aasale.»

Helikopter laskus ettevaatlikult Speranski maja lähedale. Kolm meest hüppasid kärmesti masinast välja. Ilmselt närveerides ruttasid nad pooljoostes maja juurde ja tõmbasid ukse lahti. Seal polnud aga kedagi!

«Mis see siis tähendab? Kus on siis inimesed? Vaadake, täiesti ilmne, et siin elavad inimesed. Asemed, relvad. Isegi lõuna! Oo! Milline tore lõuna!»

Basjuta kergitas kaarit ühel savipotti, mis seisis kolde lähedaL Talle lõi ninna vene peedisupi – kõige ehtsama, hästi läbikeenud, pisut hapuka, paksu merevaik-kollase rasvakihiga kaetud peedisupi isuäratav lõhn. Kui Luka Lukitš oleks sel hetkel tulnukate

vaimustatud nägusid näinudloleks ta kindlasti selle üle uhkust tundnud ja külalised viivitamatult laua taha istuma pannud. Kuid seda meie maa Aasia põhjarajoonide täiuslikumat kulinaari polnud kodus.

«Kus on siis inimesed? Lähme otsima!»

Svets tulistas revolvrist õhku üks, kaks, kolm korda.

Paugud kajasid valjusti mitmekordselt vastu. Seejärel jäi kõik jälle vagaseks nagu kuuluks org, mets, mõlemad kraatrid, maja ning isuäratav peedisupp laste muinasjutu võlumaailma.

Kolmekümne neljas peatükk,

MILLES TOIMUVAD NIISUGUSED OOTAMATUD KOHTUMISED. ET HVATAI-MUHHAL LÄHEVAD SIBULAD KORBEMA

Kraatrielanikke oleks olnud raske üles leida isegi siis, kuioleks läbi otsitud iga põõsas ja iga kaljupragu.

See oli juba teine päev, mil nad ei väljunud koopast, raiudes kaljudesse viimase meetri läbikäigust. Ainult Luka Lukitš käis kiires korras kodus, et valmistada lõunat, kusjuures ta ei raisanud seal ühtegi liigset minutit.

255

Asi seisis selles, et gaasipilv roomas ikka ligemale ja ligemale Speranski majale. Tekkis oht, et nad lõigatakse ära koopast, kus toimus töö. Ning jõudiski kätte päev, mil kõik, nende hulgas ka Luka Lukitš, kolisid üle koopasse ja müürisid kindlalt kinni kaitsernüüri, et kaitsta töökohta gaasi sissetungi eest.

«Kahtlane asi - inimesi ei ole!» lausus mõtlikuIt Basjuta. «Lendame õige ümber kogu kraatri. Üks kahest - kas meie näeme inimesi või nemad näevad meid.»

«Aga kas te olete veendunud, et need on just nood inimesed, keda me otsime?» . .

«Olen täiesti veendunud. Vaadake: siin on magamiskott märgiga «U-14-bis», siin on välitasku ja püss samasuguse märgiga. Hvatai-Muhha on väga korralik majandusjuhataja, ta nummerdas kõik ära. Ainuke asi, mida ma ei suuda mõista: millal nad jõudsid selle põHu üles harida ja täis külvata ning selle maJa ehitada. Näib, et kraatris elas keegi enne meie maakuulajate siiasaabumist. Mõistatuslik lugu!»

Helikopter lendas piki kaljuseina, seejärel läbis kraatri kahes suunas, kuid inimesi polnud ikkagi näha.

Päike hakkas loojuma. Kas ööbida. siin? Kuid siis muutuvad laagris inimesed rahutuks.

«Lendame esialgu tagasi laagrisse,» pani ette Basjuta. «Homme hommikul tuleme tagasi ja uuri,me kõik kohad hoolikalt järele. Saladus selgub ikkagi vähehaaval. Usk.ov ja ta kaaslased on kahtlemata siin, kraatris. Ent kus? Ja kuidas nad siia sattusid?»

Viimased päikesekiired libisesid üle oru, saatsid punast lindu maandumiskohani, peatusid mõneks sekundiks sopkanõlvadel ja kustusid, viies endaga kaasa möödunud päeva. Otsekohe muutus pimedaks.

Luurajad kogunesid lõkke 'juurde.

Petja ärkas keset ööd, avas silmad ja vaatas esimest korda kogu nende piinarikaste päevade jooksul enda ümber teadliku pilguga. Madalad presendist telgiriided, latem «nahkhiir», lauake, mille jalad on maa sisse taotud, pudelikesed arstimitega! Kuid kõige üllatavam

oli Veera sealolek. Petja hõõrus tükk. aega silmi, enne kui veendus, et just Veera magas ta voodi juures karusnahksete vaipadega kaetud kastidel.

«Veera, kuule, Veera!» kutsus ta sosinal.

Neiu ei liigatanud. Ta nägu puhkas peopesal ja näis nõnda väsinuna, et Petjal oli kahju teda äratada. Kuid ta uudishimu lõi järjest rohkem lõkkele.

«Su-gu-la-ne! . ..» lausus ta silphaaval pisut valjemini. Samal hetkel avas neiu silmad, pilgutas neid, ohkas, ja arvates et talle näis see ainult unes, pigistas jälle silmad kinni. «Veera, ärka üles!. . .»

«Ah sina, Petja?» - Neiu hüppas üles. «Ärkasid? Kas anda sulle midagi? Ma kutsun kohe ema...»

«Oota. Kus ma olen?»

«Kodus. .. See tähendab, mitte päris kodus, vaid laagris, kuid see on ükskõik. Siin on mu ema, Andrei Ivanovitš, trusti juhataja ning isegi arst. Ainult ta läks magama.»

«Aga kus on onu Vasja.? Ja kõik teised?»

Veera. lõi silmad maha:

«Ei tea. Meie otsime teid. Sind leiti, aga teisi veel mitte. Võib-olla sina tead, kus nad on?»

«Tean. Muidugi tean! Kutsu kõik siia, ma jutustan. Sa ära nuta, mispärast sa nutad?..»

«Aga kas sa suudad jutustada? Oi, ei, ma kutsun esiteks arsti.»

Ta jooksis minema, varsti kuulis Petja summutatud hääli, seejärel välgatas taskulambi kiir ja telki astus unine arst, kes pani käies ette prillid ja tõmbas selga kitli.

«Meie noormees on ärganud?.. Tervist, tervist! Kuidas pulss on? Nii, suurepärane! Temperatuur? Korralik. Nüüd on tarvis hästi süüa. Nüüd peitub teie tervis taldriku põhjal, noormees... Veerake, andke talle süüa.»

«Doktor, ma tahaksin jutustada...»

«Esiteks sööme.»

Oli alles hilisöö, kui Petja aseme juurde kogunesid Basjuta, Svets, mõlemad Uskovid, geoloogid ja arst. Vaikse häälega, kiirustamata, kartes midagi tähtsat vahele jätta, jutustas Petja kõik: uurimisrühma num-

ber 14-bis saatusest, Ivanovist ja Speranskist, ninasarvikutest, teemantidest ja kullast, mammutitest ja gaasist. Arst tabas aeg-ajalt enda näol Basjuta pilku, kes küsis temalt silmadega, kas haige jälle ei soni. Kuid arst raputas eitavalt pead. Varvara Petrovna nuttis tasakesi rõõmu pärast ja Veera rahustas teda sosinal:

«lNo näed sa, ma ju rääkisin, et kõik läheb hästi. Näed sa! Homme näeme oma isakest. Kujutan ette, kuidas ta on habemesse kasvanud. Tõeline Robinson. . .»

Aga Petja rääkis:

«Teate, mida nad praegu kõige rohkem vajavad? Ammonaali. Selleks et saaks kiiremini kraatrist käigu läbi murda. Ja veel on vajalikud hapnikumaskid. Tarvis on teada saada, kust voolab gaas, ja sulgeda praod, muidu saab kraatris kõik otsa. Kahju! Seal on Met ja Lah. Ja sinna võib jõuda mõne päevaga, kui on olemas hobused. Minul kulus peaaegu kaks nädalat, sest tulin jalgsi. . .»

Ta jätkas pärast pausi:

«Vladimir Ivanovitšil on kraatris palju kulda! Ja terve hunnik teemante! Veoautot läheb vaja.»

«Me läheme sinna juba homme, Petja. Ma olin seal juba täna.»

«Kuidas?» - Petja tõusis hämmastusest isegi istukile.

«Meil on siin helikopter. Me lendasime sinna ja laskusime maha. Ainult meie ei leidnud kraatrist kedagi.»

«Nemad on kõik koopas. Selge. Aga kas te mammuteid nägite?»

«Kujuta ette, ei näinud. Kuid sa maga veel, puhka. Sul qn kahjulik palju' juttu ajada...»

Varahommikul läksid peaaegu kõik laagrist minema, suundudes kiiruga Póörase jõe ülemjooksu poole ja sealt lõhangu juurde, Speranski koopa juures. Ühele grupile tehti ülesandeks asuda viivitamata otsima metalli Kullaojas, mille olid avastanud Speranski ja Ivanov. Kuid kaks telki jäid paigale: Petja ning Uskovite omad.

Nüüd organiseeriti jõekaldale vahebaas: siia kavatseti tuua kraatrist kõik vabastatud vangid ja koormad.

258

Helikopler tõusis jälle õhku, lendas tuttava marsruudi järgi Eršoti poole ja sukeldus julgelt udupilve, mis oli nii hoolikalt ja kaua varjanud vana vulkaani saladust.

«Mis sina arvad, Andrei Ivanovitš, kas poisi jutustus mammutitest ja muudest haruldastest asjadest on fantaasia või vastab tõele?»

«Minu arvates on see ikkagi sonimine. Poiss pole veel täiesti paranenud pärast haigust. Mis elusad mammutid võivad siin meie päevil olla?»

«Eile me vist uurisime kraatrit päris põhjalikult. lihtsalt võimatu oleks selliseid hiiglasi kahe silma vahele jätta. Näib, et poiss ajab veel segast juttu. . . Mis puutub aga teemantidesse ja kullasse, siis see näib olevat tõepärane. Niisugustes kohtades tulevad sageli ette maagisoonte paljandid. Ja Speranski on tubli mees! Elada nii palju aastaid üksinduses ja kõik need aastad töötada lootuses, et kord tuleb vabanemine! Inimene! Suure tähega Inimene!»

Helikopter tungis kergesti udust läbi. Mõne minuti pärast laskus punane masin täiskülvatud põllule.

Basjuta ja Švets läksid otse koopa juurde teed mööda, mida neile oli juhatanud Petja. Nad läbisid hõredametsa, jõudsid teerajale ja... seal rabas neid surma panoraam. Aasad koos kuslapuu, viirpuu ja lodjapuu puhmastega kujutasid endast hallikaskollast nukrat laiku. Kaduvuse ja surma hõngu õhkus närbunud rohttaimedest ja kuivanud põõsastest.

«Nõnda!» hüüdis trusti juhataja. «Tähendab, Petja rääkis õigust. Gaasid! Tarvis on kiiremini sulgeda neile läbipääs kraatrisse. Juba täna lendad sina, Andrei Ivanovitš, kaheksandasse baasi, ja sealt lennukiga linna, kust tood siia hapnikku ja kõik muu vajaliku.»

Nad astusid ettevaatlikult mürgitatud aasale. Tikutuli näitas, et gaas laotus mööda maapinda peaaegu meetri kõrguse kihina. Esialgu võis inimene sealt mööduda, ilma et ta elu oleks hädaohtu sattunud.

Koopaava ees kõrgus müür nagu bastion, mille taga asus kaitsel tundmatu sõjavägi.

«Tõsta mind,» palus Basjuta ja haaras Svetsi abiga

ülemistest kividest kinni.

Hoovis askeldas Luka Lukitš. Tema ees põles lõke, kolmjalal asuvas katlas podises midagi, ta ise hoidis tule kohal mingit nõu ja praadis selles pekki sibulagaseda peedisupi tingimata vajalikku koostisosa, ilma milleta maapõueuurija elu muutuks igavaks ja läilaks.

Kokk asetas oma nõu kivile ja asus segama keedet katlas.

«Luka Lukitš, vaata, et su sibulad ära ei kõrbe!...:.

Hvatai-Muhha tormas masinlikult oma nõu juurde ja haaras sellest kinni. Siis aga tegi tea suured silmad, ajas suu ammuli ja pöördus hõike peale ümber. Nähes trusti juhatajat, istus ta üllatusest ja ootamatusest maha.

«Kas tuu olete teie või ei ole?» küsis ta vaikselt. «Võta külalised vastu, peremees!»

Basjuta ronis müürile, abistas Svetsi, ja siis nad mõlemad - esimesed vabaduse-kuulutajad - hüppasid hoovi ning Luka Lukitš sattus nende käte vahele.

«Kus kõik on? Kas on elus? Mida te teete? Kus on Uskov?» kõlasid küsimused.

Aga Luka Lukitš vahtis kord ühe, kord teise külalise otsa ja oli otsekui tummaks muutilnud. Ta silmad läksid niiskeks ja kaks pisarat veeresid mööda põski alla.

«Kas leidsite meie Petro üles, mis?»

«Petro on elus. Ta on praegu orus. Kõigest nelja-viiekümne kilomeetri kaugusel otsesihis. Saatis sulle terviseid.»

«Aga teie? Tulite taevast või?»

«Just nii! Lendasime siia..Meie masin asub maja läheduses, aiamaa peal. Noh, vii meid oma maa-alusesse koopass.»

Siis tormas Luka Lukitš äkki lõkke juurde ja tõmbas käsi põletades nõu tulest välja. Kuid hilja! Kui koka tähelepanu hajub, siis juhtub kindlasti mingi äpardus. Pekk ja sibulad põlesid juba sinaka suitseva leegiga, levitades hoovis kärsahaisu.

«Oi, lähme, lähme, seltsimehed! No külI tuleb rõõmu!:. . . . Viimastel päevadel töötati koopas järgmiselt: üks mees lamas käigus ja purustas kaljut kangiga. Teine koristas kivikilde ja lõhkus läbikäigus väiksema kangiga kõiki väljaulatuvaid nukke. Iga tunni järel toimus vahetus. Neid oli kolm paari. Iga paar töötas tund aega

ja puhkaskaks tundi. Kalju purustamine kestis ööpäev läbi. Magati siinsamas heintel. Luka Lukitš valmistas toitu oma puhkeajal. Mida lähemale jõuti eesmärgile, seda visamalt ja ägedamalt tehti tööd. Kõik olid habemesse kasvanud, kõik olid tahmased ja tolmused, kõik -olid kõhnaks jäänud, kuid miski ei vähendanud nende kangekaelsete inimeste tarmukat energiat.

Kui koopasse ilmusid Basjuta ja Svets, töötasid seal parajasti Boriss ja Orotško. Uskov ja Speranski magasid. Ljubimov valmistas küünlaid.

Basjuta, Svets ja majandusjuhataja läksid valgustatud kohta. Lu.ka Lukitš säras rõõmust ja õnnest.

«Tervist, seltsimehed!» lausus valjult Basjuta.

Ljubimov pillas tahid maha. Uskov hüppas üles ega Saanud unisest peast millestki aru. Speranski tõusis istukile ja kattis näo kätega.

«Teie !. .. Fjodor Pavlovitš, sina! Vastake!» pomises Uskov.

«Mina jah, kujuta ette, Vassili Mihhailovitš! See olen mina! No tule, tule, sa kadunud hing, las ma kaisutan sind!. . .»

Tõusis vaimustustorm, hakati üksteist kaisutama.
«Ka teid tunneme meie juba, kallis Vladimir Ivanovitš. Petja jutustas meile eile kõik!» ütles Svets Spe ranskile.
«Tähendab, jõudis ikka pärale? Tubli poiss, Petja! Jutustage pikemalt.»
«See on pikk lugu! Hiljem! Kus on Orotško ja Boriss?»
«Seal. . ,» - Uskov osutas mustendavale kaljupraole.
«Kohe tirime nad sealt välja.»
Luka Lukitš puges kärmesti vahekäiku, haaras sõnagi lausumata Borissil jalgadest kinni ja tiris ta koopasse, hoolimata ta protestihüüetest:
«Mu kõht pole veel tühi! Sa oled mind ära tüüdanud oma peedisupiga! Lase lahti!»
Siis aga nägi Boriss uusi inimesi.
«Tervist, Boriss Andrejevitš,» astus ta poole Svets.
«Tõuske üles; anname teineteisele suud!»
«Kuidas siis nii? Ah?» pomises katkendlikult Boriss.
«Kuidas te siia saite? Siin on ju kraater! Kuidas te siia saite?»
261
Siis aga toibus ta mõnevõrra ja küsis:

«Mis teie pool uudist? Kuidas elab Veera Vassiljevna?.. .»
«Ah, Veera Vassiljevna?» kordas Basjuta kelmikalt.
«Varsti näete teda. Võin rõõmustada sind, Vassili Mihhailovitš. Sinu naine ja tütar ootavad sind õige lähedal siit. Kuid tirige välja viimane Robinson. Kuhu ta jäi? »
«Aleksander Aleksejevitš, roni väljta!:. hüüdis Ljubimov.
«On vaja!. . .»
Vastuseks kostis käigust tumedaid helisid ja rahulolematut pominat. Sõnad polnud arusaadavad, kuid tooni järgi oli tunda, et inimene ei tahtnud välja ronida.
Siis asus tegevusse Hvatai-Muhha. Ei tea kuidas see juhtus; kuid algul tiris kohmetunud Luka Lukitš käigust välja ainult agronoomi saapad, ja teise korraga present-kotist tehtud püksid, mis Orotško tööle minnes jalga tõmbas.
«Pidage, kalli inimese! Kudas siisnõnna?» imestas Luka Lukitš. «Jäi kinni! Puges pükstest välja!»
Pärast vaidlusi ja mõjutusi ronis agronoom viimaks käigust välja. Algul ilmusid nähtavale paljad kannad. seejärel jalad ja siis keha. Kui ilmus nähtavale nägu, siis see oli moonutatud vihast. Võis karta, et Orotško virutab majandusjuhatajale vastu kõrvu. Ent mingi ülilühikese sekundi murdosa vältel taipas meie põllumajandusteaduste kandidaat, mis kraatris oli juhtunud, ning esimeses järjekorras tormas ta kaisutama just sedasama tu ka Lukitši, seejarel alles Basjutat, Svetsi ja kõiki oma kaaslasi.
Kui kõik olid viimaks pisut rahunenud, teatas Basjuta kraatri vangidele, et nad võivad lahkuda oma vanglast juba täna.
«Teie maja ees seisab helikopter ja ootab teid. Nagu takso,» ütles Fjodor Pavlovitš.
Kõik väljusid koopast, seletades minnes Speranskile, mis asi on helikopter ja mida tähendab sõna «takso».
Kuid Speranski võis samuti uhkustada mõne asjaga.
«Kas te meie mammuteid olete näinud?» küsis ta Basjutalt. .
Basjuta vahetas Svetsiga pilke:

«Kellest te õieti räägite?»
«Mammutid, mammutidl Kas te tõesti neid ei kohanud? Imelik asi! Kas Petja teile ei rääkinud?»
«Jah, kuid...»
«Ah, teie ei uskunud teda? Noh siis teadke: Vladimir Ivanovitši juures kraatris on säilinud kaks mammutit.»
«Elusad?»
«Nagu meie teiega. Neid hüütakse Lahiks ja Metiks.
Nad on meie südamesõbrad. Aga kus nad on? »
Orotško sattus ärevusse. Vladimir Ivanovitš vaatas samuti rahutult ringi.
Siis aga hüüdis talle Uskov:
«Vladimir lvanovitš, näidake, palun, trusti juhatajale oma leidusid...»
«Palun väga,» ütles Speranski ja avas kalli panipaiga.
Basjuta ja Svets olid kogenud geoloogid. Nad olid oma elus nii mõndagi näinud, neid oli raske millegagi üllatada. Kuid nemadki jahmusid viivuks, nähes seda kulla- ja teemandihunnikut.

Kolmekümne viies peatükk,

MIS RÄÄGIB SELLEST. KUI LIHTSALT LÕPEVAD VAHEL KÕIGE IMELIKUMAD JUHTUMID

Inimesi on vahel õige raske mõista. Siis, kui väljapääsu kraatrist ei olnud, mõtlesid kõik ainuüksi sellest, kuidas aga saaks kiiremini välja. Aga kui tuli vabanemine, algasid täiesti ootamatud jutud.
«Miks peaksin ma õieti ära lendama just täna?» lausus Orotško. «Mina alustasin siin väga huvitavat tööd. Praegu on ju välitööde hooaeg!»
«Mina jään kah siia,» teatas Ljubimov. «Kui meile toodaks vaid hapnikuaparaadid ja lõhkeainet... Tarvis on tõkestada tee sellele neetud gaasile, enne kui ta jõuab lämmatada kõik elusolendid.»
Hvatai-Muhha, kes pakkis vaikides asju, katkestas oma töö ja istus pingile seesuguse inimese näoilmega, kes ei kavatsegi kodusest paigast lahkuda.
263

Basjuta vaatas algul ühe, siis teise otsa ja hakkas järsku laginal naerma. .
«Ah nii? Siis meie lendame minema ja tuleme tagasi umbes kümne aasta pärast. Olete nõus? Uskov, võib-olla sinagi jääd siia?»
«Mina tulen teiega kaasa. Tarvis on perekonnaga kokku saada. Siis aga. . . Siis, Fjodor Pavlovitš, jätkab uurimisrühm 14-bis siin oma tööd. Ajutiselt, meist mitte olenevatel põhjustel pidime uurimistööd katkestama. Nüüd jätkame seda. Tarvis on raisatud aeg tasa teha.»
«Ja teie, Boriss?..»
«Mina. . . üldiselt tahaksin sõita koos Vassili Mihhailovitšiga kas või üheks päevaks. . . ja siis tagasi tulla.»
«Olgu nii, mina ei vaidle vastu. Meie Andrei Ivanõtšiga omalt poolt ei lahku kraatri rajoonist enne, kui oleme veendunud, et. siin on kõik korras ja ohutu. Me lendame kohe

ära: Uskov, Boriss ja mina koos Andrei Ivanõtšiga. Laagrist suundub helikopter kütuse järele kaheksandasse baasi. Viib ära varanduse. Andrei Ivanovitš teeb korralduse lennukite siiasaatmiseks. Kolme päevi pärast me tuleme tagasi. Selleks ajaks seatakse loodetavasti korda peale õhuühenduse kraatriga ka maapealne ühendus.»

Võis näida eriti kummalisena, et ka Speranski ei kiirustanud äralennuga. Temagi jäi sinna. Kuid õigust öelda tal oli lihtsalt hirm laia maailma tagasi minna. Lõppude lõpuks oli see nõnda arusaadav, et seda polegi vaja seletada.

Koos Orotškoga läks ta idapoolsesse kraatrisse. Mõlemad sammusid sinna kaua vaikides, kumbki mõlgutas oma mõtteid. Viimaks ei pidanud agronoom vastu:

«Mis võis mammutitega juhtuda? Kuhu nad endid peitsid?»

«Nemad on arukad loomad, kuid miski võis neid tasakaalust välja vIia. Näiteks helikopteri mürin. Mammutid on ju õige kartlikud.»

Idapoolses kraatris valitses vaikus. Loolnad olid pelgupaikadesse peitu pugenud. Orotško ja Speranski kutsusid kauatagajärjetult Lahhi ja Metti. Nende kutse peale tulid küll välja karud ja lambad, kuid mammutid ei vastanud.

Siis aga satuti nende jälgedele. Need viisid jarve äärde ja siis selgus kõik, mis oli siin hiljuti sündinud: üks mammutitest oli laukasse astunud. Tundes enda all tüma pinda oli ta ehmatanud, edasi sööstnud ja ära uppunud.

Järgmisel päeval aga, uurides gaasist Ipürgitatud kohta, nägi Orotško teist mammutit. Met lebas surnult gaasitsooni keskkohas.

See oli raske löök Speranskile: ta oli nii harjunud oma hiiglastega... Kuid midagi polnud parata. Tarvis oli valmistuda ärasõiduks ning Speranski asus pakkima oma herbaariume ja oma paleontolopgilise muuseumi eksponaate.

Pöörase jõe kaldal väljusid Uskov, Bo'riss ja Basjuta helikopterist, see lendas Svetsiga kullalõhangu poole. Kolm meest jäid lagendikule. Telkide juurest jooksid nende poole kaks naist.

«Isa!» hüüdis Veera ja viskus isale, kaela. Pisarad veeresid mööda ta põski, neiu surus ennast isa vastu ja kordas lõputult: «Sa mu isake! Isa!»

Varvara Petrovna astus mehe juurde, hoides kätt oma südame kohal..Geoloog võttis naise õlgade ümbert kinni. Varvara Petrovna ei ütelnud midagi, vaid hakkas tasakesi nutma ja surus end mehe rinna vastu.

Boriss ja Fjodor Pavlovitš seisid natuke maad eemal.

Boriss hammustas huult, et mitte nutta. Basjuta nuuskas valjusti nina ja ohkas lakkamatult. Geoloogi elu on rikas haruldastest ja ohtlikest seiklustest ning koosneb alati, kuni lõpuni kurbadest lahkumistest ja rõõmsatest kokkusaamistest.. Basjuta oli selle eluga hästi tuttav.

Viimaks astus Veera Borissi juurde. Raske oli ütelda, kumb neist oli rõõmsam ja ühtlasi ka kohmetum. Boriss sirutas Veerale käe. Neiu surus seda kätt, libistas pilgu üle Borissi näo ja lõi kohe silmad maha.

Boriss punastas. Ta tundis äkki huvi metsa ja mägede panoraami vastu ega teadnud, kuhu peita käed ja silmad, kuid õnnelik naeratus reetis teda täielikult.

«Ega te siit kohe ära sõida, Veera?»

«Ei. Ma tahan veel külastada teie kraatrit. Oi, lähme
265

Petja juurde. Ta on päris haige ilma teieta, ei jõua kuidagi ära oodata. Ta tahab nii väga näha sind, isa!»

Petja ootas Uskovit ja närveeris. Põnevusega kuulas ta õuest tema kõrvu ulatuvaid kõnelusekatkeid. Miks nad seal seisavad? Kes veel lendasid siia koos Uskoviga? Kas onu Vasja on temaga rahul? Kuidas elatakse kraatris? Kas nad jõuavad varsti käigu rajamisega valmis?

Viimaks astus Vassili Mihhailovitš telki. Petja ajas enda istukile. ja püüdis naeratada.

«Noh, Petja, sa käitusid mehena. Siin on mu käsi! Aitäh abistamise ja seltsimeheliku väljaaitamise eest!»

Ta surus kõvasti Petja kätt ja alles seejärel kaisutas ning suudles teda. Kuid seda Petja enam ei tundnud ta tundis vaid tugevat mehelikku käepigistust ning kuulis ainult oma nõudliku ja sõnaahtra onu kiitust.

«Rõõmusta oma ema, kirjuta tallel Kui paraned, sõidad koju.. .»

Vari libises üle Petja näo.

«Aga teie?» küsis ta väriseva häälega.

«Meie? Meie jätkame uurimistööd. Varsti läheb siin suureks tööks lahti!» .

«Onu Vasja, teate mis? . . Ma tahan jääda teiega... Niikuinii on ju varsti koolivaheaeg. Ja pärast sõidame koos Borissiga õppima. Kas võib niiviisi teha?»

«Sa esialgu lama, Petja, ning parane. Räägime hiljem . .» .

«Hea küll, onu Vasja, ma laman. Arst ütles, et las läheb veel viis päeva mööda, siis lubab ta mul kalale minna.»

Ainult ühes asjas jäi Uskov kindlaks. Ta tahtis, et ta naine ja tütar sõidaksid linna ja ootaksid seal uurimisrühma saabumist sügisel. Küll palusid teda mõlemad naised, küll püüdis teda mõjutada Boriss, kes ei tahtnud nii ruttu Veerast lahkuda, - midagi ei aidanud.

Tuli alistuda ja varsti lendasid mõlemad naised algul, kaheksandasse baasi ja sealt koju. Muide, nüüd ei tundnud nad enam rahutust lähedaste inimeste saatuse pärast.
266

Kolmekümne kuues peatükk

KRAATRIS KOSTAVAD PLAHVATUSED. - VIIMANE TORMIJOOKS ERSOTI KANTSILE

Uskov ja Boriss lendasid tagasi kraatrisse. Nad astusid rahulikult helikopterist maha aasale, mis haljendas Speranski maja juures.

Lendur laadis ülisuure ettevaatusega maha lõhkeainekastid, mingisugused pakid ja mahukad balloonid, jättis napisõnaliselt hüvasti ja sööstis udupilve poole. Niipalju nähtigi teda.

«Meil juhtus õnnetus, Vassili Mihhailovitš,» teatas Speranski. «Mammutid said surma.»

Speranski kurvastas väga. Temale olid hukkunud mammutid sõpradeks olnud nii paljude üksindusaastate jooksul. Nagu näis, polnud kahekümnenda sajandi inimestele

määratud näha iidsete ajastute elusaid esindajaid. Ei läinud täide Speranski unistus - viia mammutid pealinna..

Mõne tunni pärast, kui nad olid maskid kontrollinud, astusid Ljubimov ja Uskov gaasipilve sisse, läksid rahulikult kuni gaasipraoni ja jõudsid surmariiki.

Süvendi põhjas lebasid ikka veel surnud karud. Nad polnud veel kõdunema läinud: gaas surmas ka mädandamisbakterid. Kaljulõhes valitses salapärane ja hirmuäratav hämarus. Lõhe polnud sügav - kõigest neljakümnemeetri ümber. Maakuulajad läksid lõpuni ja tulid tagasi. Kust siis väljub gaas?

Maapinnas paistsid väikesed praod. Kahtlemata tungis gaas siit välja. Nikolai Nikanorovitš asetas peopesa prao vastu. Tugev soe juga paiskus tajutavalt vastu kätt. Kinni müürida? Kui oleks olnud ainult üks pragul Kuid kogu põrand oli täis pragusid!...

Uskovi ja Ljubimovi tagasitulekut oodati kärsitusega ja arusaadava ärevusega: nad olid ju läinud surma suhu. Neid jälle nähes ohkasid inimesed kergendusega.

«Väljapääs on olemas,» teatas Uskov. «Me suleme koopa. Meil on kolm kasti ammonaali. Sellest peaks vist jätkuma.»

«Jätkuma milleks?» kÜsis Boriss.

«Täielikuks kokkuvarisemiseks. Kui purustada seinad,

siis ei pea lagi vastu ja kõik yariseb kokku. Me kuhjame gaasipragudele tuhandeid tonne kivimeid - seda me teeme.».

Orotško vangutas mõtlikult pead.

«Gaas imbub ikkagi läbi,» ütles agronoom. «Kivide vahele jäävad praod. Gaas suutis ju murda endale tee maasügavusest . ..»

Uskov sügas kukalt.

«Tuleb kõvasti tööd rassida,» segas vahele Ljubimov.

Kaks päeya kestis imelik töö: 0rotško, Boriss, majandusjuhataja ning Speranski käärisid püksisääred põlvini ja sõtkusid ja jalgadega savi: neist !olid saanud Krohvijad.

Neil päevil' püsis kraatris soe ilm. Toredasti õitsesid viirpuud, toomingad ja: lodjapuud: Sekvoiade roheliste käppade küljes kollendasid soomuste vahele peidetud värsked võsud. Punasilmalised mõtused kes armastavad väga noori pungi, hüppasid kärarikkalt ühelt oksalt teisele. Lõhnavad paplid levitasid kevadist aroomi. Sajad rähnad trummeldasid ägedasti puutüvede vastu oma töölaulu, rästad laulsid, tüütavad harakad kädistasid, tiigikanad krigistasid ja pungsilmalised laanepüüd poisesid midagi raugalikult. Mets helas kevadisest linnulaulust. Ainult maapinnal oli haruldaselt vaikne ja rahulik Seal polnud näha hüppamas väledat halljänest, hiilimas kavalat rebast, taaruva kõnnakuga tatsamas aeglast karu. Elu oli siirdunud kõrgemale, idapoolsesse kraatrisse.

Oskov ja Ljubimov, kellel olid maskid näo ees, kandsid pehmet savi koopasse j'a mätsisid meisterlikult kinni põrandas olevaid pragusid, täitnud nad eelnevalt kividega. Teise päeva lõpuks ei jäänud enam ühtegi pragu. Siis paigutasid geoloog ja teejuht ammonaali kaljude vahele, väljusid ettevaatlikult koopast ja panid lõhkeaine plahvatama.

Jätame nad nüüd mõneks ajaks maha ja pöördume tagasi Kullalõhangusse. Siin kõlasid jälle pärast pikka vaheaega inimeste hääled, siin pruuskasid väsinud veohobused ja haukusid koerad. Uus abistusrühm oli vii-

maks jõudnud Speranski koopa välisava juurde. Inimesed loobusid ärateenitud puhkusest ja asusid pärale jõudes sedamaid tööle.

Nüüd ei kostnud koopast enam geoloogilise vasara nõrku hoope; kogenud õhkija puuris muretult vilistades kaljusse augud, asetas neisse laengud ja kinnitas külge süütenöörid.

«Valmis?»

«Valmis.»

«Koopast välja, marss!»

«Marss tagasi!

«Tagasi!. . .»

Hõiked eemaldusid järk-järgult. Ja siis, kui viimane tööline oli jõudnud ohutusse kohta, kamandas õhkija iseendale:

«Ühendan!»

Kusagil mäe sisemuses .kostis tumekärgatus ja kahe- kolme sekundi pärast paiskus koopast välja kollakas tolmupilv, mis hajus üle kogu lõhangu. Tunni aja pärast; kui suits oli haihtunud, ilmusid vaheseina juurde inimesed. Graniitrahn oli purunenud sajaks tükiks. Mustast praost, kust omal ajal oli välja roninud Petja, tungis välja tolmu. Jälle hakkasid rutakalt põrisema puurid, seejärel ilmus lõbus õhkija süütenööridega ja kõlas uuesti ta käsklus:

«Ühendan!»

Nõnda taganes kalju iga korraga üha kaugemale jai kaugmale, ikka laiemaks muutus mustendav läbikäik. Viimaks vaatas õhkija vilunud pilguga kaljuseina üle, pugesprakku ja kompis kive:

«Aitab küll. Me asume ta kallale nüüd altpoolt.» Toodi sisse viis kasti ammonaali ja lõhang vappus.

Plahvatusemürin kaikus kaugele mööda nõgusid. Hobused hakkasid kohkunult lingutama kõrvu, koerad tõmbusid maa ligi, kusagil kaugel sööstsid ehmunult paigast mägilambad ja tormasid tuulekiirul minema ohtlikust kohast. Kostis kõuekõminat, mis kajas vastu ja vaibus, teda summutas põhjamaiste mägede igavene vaikus. Ja kui inimesed sisenesid jälle koopasse ning valgustasid laternatega lahinguvälja, polnud kaljuseina enam olemas. Kõikjal vedelesid kivitükid, oli tunda ränitolmu

lõhna ja kõrbehaisu, eespool aga haigutas mustendav tühimik.

Luurajad tõmbusid pisut küüru ja sammusid kartmatult edasi, silmitsedes imestusega musti võlve, millede küljes rippus narmastena paljude tulelõkete tahma. Nad läksid aina kiirema sammuga, kärsitus ja uudishimu ajasid neid edasi.

Siis väljusid nad koopast, ronisid üle müüri ja jäid hämmastunult seisma. Uus maailm avanes nende silmadele. Haljendavad puud, helkivad järved, lopsakad aasad. .. Kuid imestav vaatlus ei kestnud kaua: lähedalt kostis mis võimas plahvatusemürin. Kraatri igipõlised seinad vappusid. Hakkasid veerema kivid, lõid ragisema purustatud puud, tolmupilv paiskus üles ning jäi suitsukattena õhku rippuma. See oli Uskovi töö.

Järsku kostis kusagilt ligidalt vintpüssi pauk. Muide, see heli oli niivõrd 'nõrk pärast kumedat plahvatust, et Uskov poleks sellele tähelepanu osutanud, kui poleks seal olnud Ljubimovit. Teejuht pöördus ümber ja nägi rühma võõraid inimesi, kes liginesid neile peaaegu pooljoostes otseüle mürgitatud aasa:

«Tagasi!» hüüdis ne!le Ljubimov, unustades, et tal oli ees mask. Sõnad ei suutnud aga kummist läbi tungida.
Siis tormasid Ljubimov ja Uskov võõrastele vastu. Need nägid kaht kummaliselt rõivastatud meest,ja muutusid valvsaks. Taigas ilmneb see harilikult selles, et inimesed haaravad püssid kätte ja ragistavad lukke. Nõnda.sündis ka seekord. Õnneks tuli Uskovile meelde, et siinkohal roomab gaas ainult maad mööda ja ta tõmbas maski peast. Ja tunti kohe ära:
«Milles asi seisab, Vassili Mihhailovits?»
«Minge tagasi! Siin on gaasid!»
Inimesed läksid .kiiresti ohutusse kohta.
«Kuidas te siia saite?» küsis Uskov.
«Läbi kqppa.»
«Murdsite läbi?»
«Jah.»
«Aitäh sõbrad!»
Möödus mõni päev ja surmapilv kadus jäljetult. Nüüd alustas võimsat pealetungi elu. Pruunikstõmbunud metsad muutusid roheliseks, maa seest tärkas kiiresti rohi,

okstel paiatasid pungad. Päev, mil . kraatris olid kostnud plahvatused, kujutas endast pöördepunkti ta ajaloos.
Sellega võikskl tegelikult lõpetada meie jutustuse julgetest inimestest, kes said jagu loodusest.
Aga kuidas kujunes meie kangelaste edaspidine saatus? Mis sai Speranskist? Petjast? Borissist? Mis toimub kraatris praegusel ajal? Kas ekspluateeritakse seal avastatud kulla- ja teemandilademeid?
Lugeja varugu kannatust ja järgnegu meile mööda romaani viimaseid lehekülgi.

EPILOOG

Möödus kaheksa pikka aastat.
Mööda lõputut halli maanteed vuras läikiv sõiduauto «ZIM». Rattakummid sahisesid tasakesi kruusasel teel ja kilomeeter kilomeetri järel kihutas auto tuuleklaasi eest mööda.
Kusagile kaugele selja taha oli jäänud Hamadan.
Linn oli nende aastale jooksul üsna märgatavalt muutunud. Ta oli nüüd märksa laiem ja kõrgem, mitmekorruselised majad täitsiä kogu ruumi lahe ja jõe vahel ning valendasid vanade kvartalite kohal. Hamadani oli tekkinud pargid ja aiad: Jõudsasti kasvasid väikesed paplid ja hõberemmelgad; isegi kased; need vägagi t.ujukad ja tundlikud olendid, needki olid viimaks nõus laskma endid alatiseks linna sisse registreerida. Valged kasetüved ja korrapäraste joontega., kitsad lehed polnud enam haruldased iluaedades ja kõnniteede servadel.
Kaheksa karmi talvet oli möödunud neist unustamatutest päevadest, mil põhjamaises linnas võeti triumfiga vastu kuulsa Uskovi geoloogilise uurimisrühma teadmata kadunud liikmed. Neil päevil nägid linnaelanikud esmakordselt ka pikakasvulist halli habemega vana meest, kes oli elanud tundmatus kraatris täielikus üksinduses tervelt kolmkümmend aastat! Väga soojalt ja südamlikult võtsid ta vastu nõukogude inimesed, kes

hoolitsesid igakülgselt ja tähelepanelikult ta, eest ning tegid kõik, et doktor Speranski leiaks võimalilkult kiiresti oma koha uues elus.

Meie poolt kirjeldatava päeva eelõhtul, kui suur moötorlaev «Aasia» lähenes tervitusvilega sadamakaile, vaatles praegune NSVL Teaduste Akadeemia tegevliige Speranski üllatunult laevi'lpardalf linna ja küsrs iseeneselt: :«Kas tõesti on möödunud ainult kaheksa aastat?

Kui pa1ju sündmusi selle aja jooksul: ümberasumine Moskvässe, kohtumine tütrega - ainsa ellujäänud perekonlla1iikmega, valimine akadeemiasse, tähtis teaduslik töö. . .»

Kuid muutunud oli mitte ainult linn.

Vaevalt oliSperanski kaile astunud, kui teda haaras oma käte vahele soliidne mees, kelle nägu, ja naeratus meenutasid sedasama Uskovi, kesoli kunagi esimesena surunua kraatris ta kätt.

Vladimir Ivänovitš ei suutnud ütlemata jätta:

«Vassili Mihhailovitš! Nõnda ei tohi, sõbrakel. Küll te olete priskeks läinud! Nüüd te vist el kõlbagi pikemaks reisiks. On aeg teid maakuulajate ridadest välja arvata!»

«Paraku, ongi juba välja arvaud!»

«Kas tõesti/?»

«Nii see on. Neli aastat juba juhatan trusti. Mäletate Basjutat, Fjodor Pavlovitši? Äsendasin teda. Ta läks pensionile . . Noh, aga kuidas käib. teie käsi? Olen kuulnud teist, meie kallis akadeemik. Olen lugenud ka teielaamatuid.. Näete välja päris hea. Aastad ei puuduta .teid, Vladimir Ivanovitš, lähevad eemalt mööda .»

Teeseldud tõsidusega sülitas Uskov üle, õla, et oma kiitusega inimest mitte «ära kaeda»

Speranski, kes oli nüüd juba ligi kaheksakümne aastane vanamees, oli tõepoolest' õige vähe muutunud, vahest ainult ta korralikult pöetud habe oli veelgi hallimaks läinud ja õlad pisut vimma tõmbunud: Kizilipuustkepile toetudes sammus ta.siiski kindlalt; välgatades elavate silmadega hallide salkus kulmude alt; akadeemiku sügav bassihääl polnud kaotanud oma sametist värskust, mis on alati omane inimesele, kellel on

hea tervis. Vanadus ei takistanud teda sooritamast jälle pikka reiti Põhja.

Varsti pärast ettekannet Teaduste Akadeemias oma uurimistööst Eršoti kraatris, valiti Speranski Teaduste Akadeemia auliikmeks ja ta võitis hiljem oma teaduslike töödega teenitu!t kogu teadusemaailma lugupidamise. Kuid kõige rõõmsam sündmus ta elus leidis aset 1949. aastal. Neljakümne üheksanda aasta kevadel andis Nõukogude Liidu hallijuukseline president suursuguses hoones, mille kuplit ehib helepunane riigilipp, Speranskile üle Kodumaa kõrgeima ,autasu - Nõukogude Liidu kangelase Kuldtähe, ja Lenini ordeni.

Speranskile sai osaks veel üks rõõmustav uudis: Nõukogude Liidu Kommunistlikp Partei Keskkomitee pidas võimalikuks mitte ainult kinnitada Speranski parteilisust, vaid ka taastati täielikult tema parteistaaž alates 1912. aastast.

Maadeuurija rahutuhing sundis Speranskit jällegi Põh'ja sõitma. Ta tahtis näha kohti, kus ta oli veetnud nii paljll aastaid oma elust, teada saada, mis oli saanud Eršoti kraatrist ja kogu sellest maast, näha sõpru ja külastada vana sõbra hauda.

Nüüd viibiski Speranski jälle Põhjas.

Tee, mis ühendas Hamadanl kümnete kaevanduste, ettevõtete ning jakuutide kolhoosidega, mis olid laiali pilleitud mägismaa määratu suurel territooriumil, oli omandanud soliidsuse, mis on vajalik igale auväärsele magistraalile; maanteelint oli ääristatud teetulpadega, kõikj al oli näha teetähiseid, mis hoiatasid käänakute, languste ja tõusude eest; kapitaalsed betoonsillad ja teeäärsed putkad ehtisid teda. Iga saja-kahesaja kilomeetri järel olid rajatud bensiinijaamad, sööklad ja majad, kus võisid puhata autojuhid ja reisijad. Kõik oli tehtud heast materjalist, soliidseIt ja ilusasti. Maantee koos oma majandusega oli juba kindlalt liitunud kohaliku maastikuga ja ilma halli teelindita ei võikski teda enam endale kujutleda.

«Sevstroi» trusti juhataja sõiduauto peatus bensiini paagi juures väikese jõe, kaldal. Mõlemal kaldal kasvas ja vahtis vette sünge salapärane mets. Tee läks üle jõe ja kulges mööda kitsast sihti kaugele taigasse.

278

«Kas tunnete ära need kohad, Vladimir Ivanovitš,» küsib Uskov.

Speranski vaatas nõutult ringi ja kehitas õlgu.

«Baas number kaheksa!l Tol ajal oli siin viletsa maantee lõppjaam. Me lendasime siia helikopteriga, maandusime näete sellel lennuväljal...»

«Ei, ei tunne ära,» tunnistas puhtsüdamlikult fites akadeemik. «Kas me siit. . . sõidame hobustega või trakforiga Eršoti juurde?»

«Või veel! Milleks on meil «ZIM»? Kaheksas baas ei ole ammugi enam lõppjaam. Maantee on viidud Pöörase jõe orgu, Kuldlõhangusse ja... Mгide, te näete varsti ise.»

«Teie kirjutasite mulle, Vassili Mihhailovitš, midagi Kuldlõhangu kohta. Seal, kui ma ei eksi, töötavad teil pesemisaparaadid?»

«Terve kaevandus. Rajasime tolsamal aastal. Kuidas ta meid abistas! Leiukoht osutus üsna perspektiivseks. Eršoti rajoonis on mitte ainult kaevandus, seal asub nüüd ka meie juhtivorgan.»

Auto läbis kahe tunni jooksul head teed mööda nii pika maa, kui kaugele jõudsid varem uurimisrühmad kahe-kolme ööpäevaga, .tungides suure vaevaga läbi soode ja taiga. Õhtuks jõudis tolmune «ZIM» kõrgele kurule ja peatus enne laskumist.

Päike oli juba loojunud. Mustad varjud olid langenud metsqtukkadele ja alt asuvorg oli tumedaks tõmbunud, otsekui oleks täitunud ääreni lillaka hämarusega. Oru ümber kõrgusid mustad mäed. Nad piirasid orgu igast küljest, kaitstes ta öörahu.

Uskov ja Speranski tulid autost välja ning jäid seisma järsaku servale. Nad vaikisid kaua. Speranski nägi õhtutaeva taustal Eršoti pilvemütsi ja mälestused valdasid teda. Just siin, jõe kaldal, mis sädeles praegu ähmaselt allpool, oli leidnud endale viimase pelgupaiga Nikita Petrovitš Ivanov, ta ustav sõber.

Ja kaugemal, tumedate kaljuseinte taga, peitub kraater, sosistavad tasakesi hiiglasuured sekvoiad, hulguvad karjades mägilambad, helgivad järved, mustendavad sfigavad koopad.

274

Vladimir Ivanovitš ohkas raskelt.

Samal silmapilgul süttisid metsas ja jõekaldal heledad tuled: algul ühes kohas, siis teises, lipsasid ketikestena kaugemale, seejärel veel kaugemale, tungisid metsast läbi mäenõlvadele, lõid helendama kusagil seal, nõgudes, ja kogu org - tume sünge org - kaotas järsku kogu oma salapärasuse ja ilmus inimeste silmade ette tavalise

tööstuspanoraamina, mida leidub naüd juba hulganisti meie maa põhjaosas.
Uskov vaatas Speranskile näkku. Mõlemad hakkasid naerma.
«On ikka pisut muutunud?..»
Võõrastemajas puhkasid nad mõnda aega reisiväsimust. Enne õhtusööki helistas Us.kov valitsusse. .
«Paluge geoloog Odintsev telefoni juurde. Tead mis, Petja . . . tule kohe meie juurde võõrastemajja, siin tunneb keegi sinu vastu huvi. .. Küll sa ise näed... Kus
Boriss on? Kodus? Hea küll, tema juurde läheme homme. . Me sõidame ju sealt mööda.»
Kui Uskov ja Speranski istusid juba laua taga, avanes äkki uks ja söögisaali astus keegi noormees. Pikk rühikas kogu traditsioonilises presentmantlis, välisaapad ja üleskeeratud sääsevõrguga müts - kõik tunnistas, et tegemist on geoloogi-maakuulajaga, kes on kokku kasvanud telgiga, lõkkega ja tähistaevaga pea kohal. Nähes toasolijaid, lõi ta lai, päevitunud nägu ja silmad rõõmust särama. Ta sirutas käed välja ja sammus laua juurde:
«Vladimir Ivanovitšl» «.Petja, mu kallis poiss!. . .»

Hommikul jätkasid külalised oma teekonda.
Tee kulges ülesmäge piki jõge, puhuti liginedes kaldale, puhuti põigates metsa.
Seal oligi vana jakuutide kalmistu. Pöörase jõe org oli veel rohkem sisse varisenud, taigasügavusse .taandunud ja sogased vood peksid endiselt vastu jäätunud kiviklibu. Auto aeglustas käiku. Tee pöördus vasakule, möödudes kingust. Teelt viis liivatatud rada kingule.

Reisijad väljusid autost,paljastasid pead ja tõusid kingule, Raudtara taga seisis kivist obelisk H'alli graniiti oli asetatud marmorplaat:

Nikita Petrovitš I V AN 0 V,
bolševike partei ja töölisklassi ustav poeg
1876-1917

Siiasõitnud seisid mõnda aega vana, bolševiku kalmu juures, asetasid obeliski jalamile pärja:
Teekäänul seisis silt. Sellel leidus suurte tähtedega kiri: «N. P. Ivanovi nimelise kaevanduseni 29 kilomeetrit.»
Speranski vaatas küsivalt Uskovi otsa.
«Nojah, Ivanovi nimeline kaevandus. Toosama, kes Kuldlõhangus . . .»
Varsti jõudsid nad kaevanduse ülema maja juurde. Ukse juures, võttis neid vaštu noor naine. Tema taga paistis kellegi käharpeake.
«Tere, isa!..:» hüüdis naine. «Oi, Vladimir Ivarlovitš tuli kah! Kas *te* tunnete mind ära?»
«Nüüd tunnen! Veerakene? Kas see on tõesti ka teie oma?» näitas ta käharpeale.
«Meie, oma jah! Minu ja Borja oma. Ja meie isa on seetõttu juba vanaisa. Tema muidugi seda teile üles ei tunnistanud?»

Kuid,edasi, edasi. . . Meie jutustus jõuab lõpule ja me tahaksime võimalikult kiiremini

viia lugejat tuttavatesse paikadesse, kus paljude aastate eest olid toimunud nõnda imelikud sündmused . . .

Auto kihutas mööda noore kaevanduse murrukohtadest, kus kohisesid pesemisaparaadid ja mühisesid buldooserid, ning sõitis kiiresti mäkke piki tuttavat orgu, kus oli kunagi aset leidnud draama polaarhuntidega.

Varsti laskus auto siigav,asse lõhangusse ja peatus väikese maja juures, mille ukse kurge oli löödud silt:

««Kuuma Allika:» kuurordi registratuur». Siin tuli tahes. tahtmata peatuda;

Valges kitlis neiu keer;utas asjaliku ilmega telefoni vänta ja võttis hargilt toru: . «Teine? Kas läbikäik qn vaba? Lasen auto tunnelist läbi ... .»

Koopa kaarekujulise avause kohal süttis põlema roheline tuluke. Läbikäik oli avatud. Kusagil seal, tunneli lõpus, süttis samal silmapilgul põlema punane tuluke: mööda läbikäiku liigub auto, tee on kinni!

Auto jõudis kuulsasse koopasse. Kui palju olid inimesed siin vaeva näinud! Kaljuseinad olid siledaks tahutud *ja* betoohiga kindlustatud. Koobas oli mitmest kohast õgvertdatud ja laiendatud nõnda, et teda võis vabalt läbida traktor. Lampidevalik valgustab teed. Kiire autosõidu juures on tõus õige märgatav. «ZIM» kihutab tasakesi turtsudes edasi. Reisijad vaikivad, masendatutena selle maaaluse reisi muljetest.

Viimane käänak. Valgusfoori roneline tuluke. Päevavalguse hele laik Nad jõudsid taas Eršoti kraatrisse . . .

Koopa esiselt ülemiselt platvormilt on selgesti näha kogu läänepoolne kraater.. Puutumatud haljendavad metsad. Mitmesuguste rohttaimedega täiskasvanud kirjud aasad. Helkiv järv ja ahtake jõgi, mille pinnal mänglevad päikese peegelduslaigud. Mets ulatub kõrge põhjapoolse kaljuseinani ja kulgeb läbi kitsa vahekäigu idapoolsesse kraatrisse.

«Ja mis need on?» küsis Speranski, osutades rõõmsailmeiistele majakestele, ja šahti tõstemehhanismi tornile, miskõrgus järve kaldal just seal, kus omal ajal oli seisnud ta puumajake ja kus olid paistnud mammutiaediku hallid seinad.

«See? Teemandikaevandus, hüvendamisvabrik ja Teaduste Akadeemia filiaali katsejaama hoone. . . Nüüd on siin Iooddskaitseala. Sellest päevast peale, mil me siit välja pääsesime, ei ole kraatris maha raiutud ühtegi puud, ei ole tapetud ühtegi looma. Kraatri floora ja fauna on riikliku kaitse all. Teate, kes on siin vanemaks valvuriks-kütiks? Meie lugupeetud Nikolai Nikanorovitš. Temale meeldis see paik nii. väga, et ta otsustas jääda siia alaliselt elama. Tema ülemaks on . . . .Muide, teie ju veel ei tea? . .»

«Mida ma ei tea?»

«Kes on looduskaitseala juhataja. Selleks juhatajaks on põllumajandusteaduste doktor Aleksander Aleksejevitš Orotško . . .»

Nad sõitsid looduskaitseala kontori ette. Kahekorruseline hoone asus otse järve kaldal. Speranski justkui oleks silmadega midagi otsinud. Uskov taipas ja vjis ta endaga kaasa. Kontori taga sarapuupuhmaste vahyel oli ikka veel alles tema majake. Alles! Ta oli hoolikalt piiratud taraga ja säilinud sellisena, nagu teda oliomal ajal ehitanud kraatri kunagIne vang.

Me ei hakka kirjeldama vanade sõprade vaimustatud kohtumist. Kes neist oli kõige õnnelikum,- kas agronoom, teejuht või akadeemik; oli raske öelda . . Õhtul, veiniklaasi

juures leidus igaühel midagi, millest jutustada ja mida meeldetuletada.
«Oot-oot,» muutus Speranski rahutuks, «koopa sissepääsu ees nägin ma sildil sõnu ««Ruuma allika» kuurort». Oli vist niiviisi? Kus see on?»
«Kuidas kus? Mäletate oma sauna? Kalju seest välja voolavat allikat? Hiljem balneoloogid leidsid, et sel veel on väga hea ravitoime. Me ehitasime siia kuurordihoone, seadsime üles vannid. Nüüd toovad siia kõik meie trusti alla kuuluvad kaevurid, kohalikud elanikud, kalurid ja kütid oma haigused, ja ma pean ütlema, et nad lahkuvad siit ilma nendeta. On see nii, Nikolai Nikanorovitš?»

«Olen seda ise kogenud, Vladiinir Ivanovitš?»

«Tähendab, minagi pean oma tervise eest tänulik olema sellele veele. Arvake ise välja: kolmkümmend aastat. Ja iga aasta koosneb viiekümne kahest nädalast.. Vaevalt leidub teist niisugust inimest, kes oleks oma elu jooksul võtnud nii palju mineraalveevanne...»
«Homme tutvume kuurordihoonetega. Need asuvad metsas, selle koha läheduses, kust kord tungis maa seest välja gaas.»
«Ja kuidas on külvidega, Aleksander Aleksejevitš? . .»
«Külvidega? Siin on meil olemas sovhoos. Looduskaitsealal ja katsejaamas ei tegelda ainuüksi «puhta» teadusega. Meie kasvatamekööginvilju, marju ja rajasime isegi viljapuuaia. See on esimene selline aed niisuguse laiuskraadi all. Me ehitasime kasvuhooned ja

lavad kuumaveeallikate lähedusse ning varustame oma kuurorti värskete köögiviljadega.»
«Ka kaevandused saavad sellest oma osa,» ütles vahele Uskov.
«Ärge olge nii tagasihoidlik, Aleksander Aleksejevitš. Meie sõime ju linnas teiega küpseid tomateid, Vladimir Ivanovitš? Need on pärit siit, kraatrist.»
«Mis see siis on, seltsimehed?» Speranski vaatas lõbusa pilguga sõpradele näkku. «Selgub, et meie kraater on mitte ainult ülihuvitav avastus teadusele, vaid ka midagi tähtsamat: ta on muutunud suureks tööstus- ja kultuurikeskuseks, siin kaevandatakse teemante, siin ravitakse inimesi, varustatakse köögiviljadega määratu suurt rajooni. . .»
Järgmisel päeval läksid kõik sanatooriumi. Pärast tutvumiskäiku võtsid külalised istet söögitoas. Minuti pärast ilmus köögist naeratav peakokk. Niipea kui ta nägi oma vanu sõpru, kerkisid ta punased vurrud iseenesest ülespoole ja ta priske nägu väljendas niisugust rõõmu, missugust võib näha. ainult väga headel ja lõbusatel inimestel, kellel on ava1 süda.
«Luka Lukitšl Teie kah siin? Lubage ma kaisutan teid, uljas kasakasl»
Akadeemik suudles tarmukalt Hvatai-Muhhat, otse ta ruskeid kohevaid vurrusid.
Peakokk pühkis põselt pisara ja jooksis kööki, suutmata liigutust alla suruda. Varsti tuli ta tagasi; käes mahukas supitirin: .
«Maitske peedisuppi, Vladimir Ivanovitš! Ei tia, kas om ka maitsev, aga et om kuum, selle iist ma vastutan!»

Öösel, kui liikumatus taevas hakkasid rahulikult vilkuma tuhanded tähed ja kogu me suurel maal vaibus päevane aske1dus, läks Speranski välja rõdu1e ja istus tugitooli.
Ta ees kõrgus põhjapootse kaljuseina tume mass. Allpool võis pimeduses aimata

vaikivaid metsi, seal helkis järvevesi, kallastel laius kastepisarategakaetud aas. Ümbruskonnas valitses täielik vaikus. See meenutas nii

279

selgesti vanamehele ta ränki üksindusaastaid kraatris . . . Ta kuulatas. Ümberringi polnud kuulda ühtegi heli. Minevikuvarjud nihkusid metsast ligi. Südamesse lõi valu. Oleks nii väga tahtnud kuulda armsa Lahi - paljude, paljude aastate ustava sõbra madalat ja võimast, maa-alust kõminat meenutavat häält. Aga oh häda! Usalduslikud hiiglased Lahke ja Metsik ilmusid juhuse läbi kaugest minevikust meie aega ja sama juhuslikult lahkusid meist. Nende lühike elu põimus tihedalt läbi inimese eluga ja mälestus ustavatest sõpradest säilis alatiseks Speranski südames. .

Vladimir Ivanovitš sulges -silmad. Midagi soolast tilkus ta hallidele vurrudele. Ta tõusis, vaatas veel kord tumeda vaikiva metsa poole, ja läks pikkamisi tuppa. Öö rändas käratult mööda Põhjamaa määratuid avarusi. Kraater uinus.

1955-1957
Dinskaja staniitsa, Krasnodari krais

BHQecnaB ITanLMaH
RPATEP 3PIlIOTA
4>aHTaCTHQeCKHI1 pOMaH
Ha aCTOHCKOM H3bIKe
HnnlOCTpal.\liH X. P 0 0 H e :3 M a
3CToHcKoe rOCYAapcTBeHHoe H3AaTenLcTBO
TannliH. ITHpHycKoe mocce. 10

Toimetaja B. Kuu s b e r g. Kunstiline toimetaja H. V I t sur,

'tehniline toimetaja T. Mit t. Korrektor S. K ö lv.

Ladumlsele antud 22. III 1960. Trükklmisele antud 29. IV 1960. Paber 54:84. 1/18. Trüklpoognald 17,5 + 1 lisa. Formaadlle 60:92 kohaldatud trükipoognald 14.45. Arvutuspoognald 14,5. Trüklarv 40000. Tellimise nr. 973. Trükikoda .ühlselu., Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind rbl. 6.05 7-11